DÜNYA MUHARRİRLERİNDEN TERCÜMELER SERİSİ: 112

CARLO LEVI

İSA BU KÖYE UĞRAMADI

Çeviren:
SABAHATTİN EYUBOĞLU

İSTANBUL
REMZİ KİTABEVİ
93, Ankara Caddesi, 93

İSA BU KÖYE UĞRAMADI

YÜKSELEN MATBAASI
· İSTANBUL — 1961 ·

DÜNYA MUHARRİRLERİNDEN TERCÜMELER SERİSİ : 112

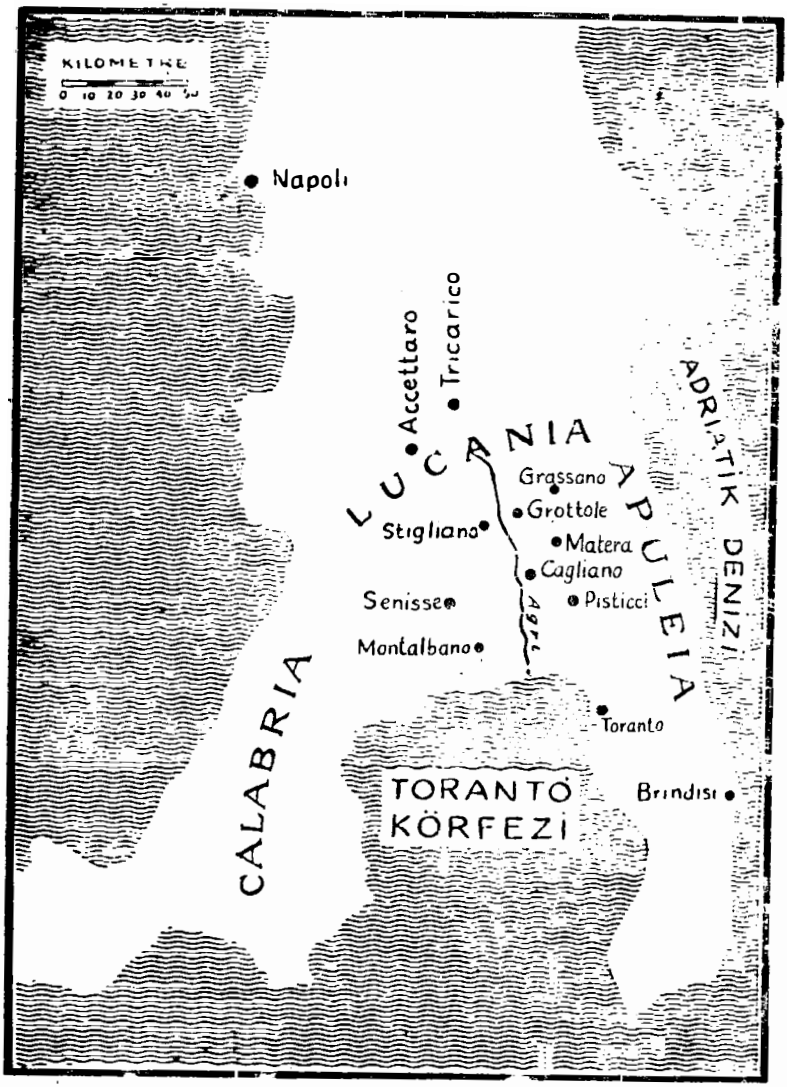
CARLO LEVI

İSA BU KÖYE UĞRAMADI

Çeviren:

SABAHATTİN EYUBOĞLU

İSTANBUL
REMZİ KİTABEVİ
93, Ankara Caddesi, 93

Romenın geçtiği Gagliano köyünü, bölgesi içinde gösterir harita.

Bölüm I

Bir çok yıllar geçti, savaşla ve insanların tarih dedikleriyle yüklü yıllar. Rasgele ordan oraya atılmak yüzünden köylülerime ayrılırken verdiğim sözü tutup gidemedim onları görmeğe. Bilmem hiç bir zaman da dönebilecekmiyim. Şimdilik odamın kapalı dünyası içinde anılarımın beni o başka dünyaya götürmesinden hoşlanıyorum: o dertler ve gelenekler içinde, tarihin ve devletin dışında kaderine boyun eğmiş dünyaya; o, köylünün, avuntusuz, güler yüzsüz, kısır topraklar üstünde, herşeyden uzak ve yoksul ölümle karşı karşıya durgun hayatın yaşadığı dünyaya.

— Biz Hıristiyan değiliz, derdi köylülerim; İsa Apuleia'ya uğramadı.

Hıristiyan onların dilinde insan demektir. Onların ağzından sık sık duyduğum bu söz belki aşağılık duygusunun acı belirtisiydi sadece. Biz Hıristiyan değiliz, biz insan değiliz; insan diye değil hayvan diye bakarlar bize, birer yük hayvanı gibi. Hayvandan da aşağı sayılırız, ecinnilerden bile aşağı, çünkü onlar melekçe olsun şeytanca olsun kendi hayatlarını yaşarlar; bizse ufkumuzun ardındaki Hıristiyan dünyasının baskısı, üstünlüğü altında ezilmişiz. Ama bütün sembolik deyimler gibi bu sözün de kelime kelime anlamı daha derine gider: İsa gerçekten Eboli'ye uğramamıştır. Orada yol da, tiren de Salerno kıyısının ve denizi bırakıp Lucania'nın ıssız topraklarına gömülür gider. Buraya hiçbir zaman ne İsa gelmiştir, ne zaman, ne ruh meselesi, ne umut, ne sebep netice ilişkisi, ne akıl, ne tarih. İsa gelmediği gibi Romalı'lar da gelmedi buraya: onlar da yalnız büyük yollardan gidiyor, dağların, ormanların içerlerine girmiyorlardı. Yunanlılarsa Akdenizde kalmışlardı. Batının korkusuz öncülerinden hiçbiri buraya ne akıp giden zaman duygusunu, ne devletleşen din kavramını, kendi kendini besleyen o tükenmez insanlık çabalarını getirememiş. Buraya her gelen yalnız, fatihçe, düşmanca ya da kendi keyfinde gezer-

ce gelmiş. Mevsimler köylülerin çalışmaları üstünden, İsa'dan üç bin yıl önce nasıl geçmişse bugün de öyle geçer. Bu inadım inat yoksulluğa ne tanrılardan, ne insanlardan hiç bir haber ulaşmamıştır. Bizim konuştuğumuz bir başka dil; burada sökmüyor bizim dilimiz, anlaşılmıyor. Büyük gezginler kendi dünyalarından öteye gidememişler. Kendi ruhlarının dolambaçlarında, iyilik kötülük, günah sevap yollarında dolaşmışlar. İsa Yahudi ahlâkının yeraltı cehennemine gitmiş, bu cehennemin dünya kapılarını kapayıp Tanrı adına mühürlemiş.

Ama bu günahsız sevapsız karanlık dünyada kötülük bir ahlâk olayı değil bir gündelik derttir yalnız. Her şeyin yalnız nesnelere dayandığı bu dünyaya İsa hiç bir zaman inmedi. İsa Eboli'ye uğramadı.

Bölüm II

Cagliano'ya bir ağustos günü öğleden sonra külüstür bir otomobille geldim. Ellerim bağlıydı, yanımda da, anlamsız yüzleri ve kırmızı çizgili pantalonlarıyla, devletin iki gürbüz temsilcisi vardı. Asık yüzle geliyordum oraya; her şeyi çirkin bulmaya hazırdım. Eskiden oturduğum ve Lucania'nın ne olduğunu orda öğrenmeğe başladığım Grassano'dan bir emirle ansızın ayrılmıştım. İşler oldukça belâlıydı başlangıçta. Grassano, o bölgenin bütün köyleri gibi, boz bir tepenin başında, çöl ortasında görülen bir hayal şehir, bir Kudüs gibi bembeyaz yükselir. Köyün yukarısında, rüzgârların döğdüğü kiliseye çıkmaktan hoşlanırdım. Orda insan sonsuz ufuklara doğru çepeçevre uzayan, değişmez, hep kendine benzer bir dünya görürdü. Tek renk ve ağaçsızlık, bir denizi andıran boz topraklar üzerinde, uzaktan uzağa, tepeler üstünde beyaz köyler görünürdü: İrsina, Braco, Montalbano, Salandra, Pisticci, Grottole, Terrandia... Eşkiya yatakları, mağaraları, belki uzaklarda deniz. Bu çıplak toprakların gizli değerini sezinlemiş gibiydim; sevmeğe başlamıştım oraları, ayrılmak zor geliyordu bana. Yaradılışım böyle: nerden kopsam canım yanar. Onun için yeni bir hayat kurmaya geldiğim köye karşı iyi niyetli değildim. Buna karşılık gezmekten, o kadar sözünü ettikleri bu masal topraklarını görmekten de hoşlanmıyor değildim. Bir uçurumun üstünden geçtik ki, ordan Grassano'nun çalgıcıları, Accettura'nın meydanında verdikleri bir konserden akşam karanlığı dönerlerken otobüsleriyle yuvarlanıp param parça olmuşlardı. O günden sonra çalgıcılar her gece yarısı uçurumun dibinde buluşup borulu borazanlı konserler verirlermiş. Çobanlar korkudan geçemezlermiş oradan. Ama biz geçerken günlük güneşlikti ortalık. Sam yeli esiyor, kil beyazı uçurumdan hiç bir ses gelmiyordu.

Dağın biraz daha yukarısında, Saint-Mauro'da, yıllar yılı eşkiya kellelerinin çakılıp halka gösterildiği direkleri görür gi-

bi oldum. Sonra Accettura ormanına girdik: eskiden bütün Lukania'yı yeşile boğduğu söylenen ormanlardan bir burası kalmıştı. Ağaç, yeşillik, orman serinliği, yaprak kokusu bir masal memleketine götürür gibi olmuştu beni. Bir eşkiya yatağı olan, bugün de halâ öyle sanılan bu ormandan bir garip korku duymadan geçemezdi insan. Ama küçük bir ülke burası; çar çabuk geçilip Stigliano'ya doğru çıkılır. Orada, eski zaman kargası Marc yüz yıllardır yerli bir tanrı gibi meydanda durur, kayalar üstünde kara kara uçar durur. Stigliano'dan sonra Sauro vadisine, beyaz çakıllarla dolu dere yatağına inilir. Orada, Prens Colonna'nın beyaz zeytinliği bir ada ortasında yükselir gibidir. Bu adada bir **bersağlieri** taburunu Potenza üzerine yürüyen Boryes eşkiyaları toptan öldürülmüştü. Bir dört yol ağzı vardır orada. Biz Agri vadisine inen yolu bırakıp bir kaç yıldır kullanılan bir patikaya girdik.

Elveda Grassano, elveda size uzaktan gördüğüm, hayallerime kattığım topraklar! Dağların öbür yamacındayız artık. Son zamanlara kadar tekerlek nedir bilmeyen Gagliano'ya doğru iniyoruz, arabada hoplaya zıplaya. Yol Gagliano'da bitiyordu. Her şey kötü görünüyordu gözüme. Köy ilk bakışta bir köye benzemiyordu. Dağınık, küçük beyaz evler. Ama yoksulluk içinde iddialı bir yanları vardı sanki bu evlerin. Köy ötekiler gibi bir tepeye kurulmamış. Derin, bir tuhaf vâdinin içinde karma karışık bir yerde. Bu bölgenin başka köyleri gibi sert ve korkunç görünüşlü değil. Köye girerken bir kaç ağaç, biraz yeşillik var. Ama hoşuma gitmeyen de asıl bu karaktersizliğiydi bu köyün. Grassano'nun çıplak, gergin sertliğine, dökülen duvarlarına, mahzun ve esrarlı sessizliğine alışmıştım. Gagliano'nun kır havası hiç te kırlığı olamayan bu yerlerde sahte gibi geliyordu bana. Belki de bir çeşit böbürlenme duygusuyla bu beni zorla gönderdikleri yerin bir zindana benzemek şöyle dursun, insanı nerdeyse güler yüzle karşılar gibi görünmesi gücüme gidiyordu. Hapise giden adam bildiği odalara benzer bir odaya girmektense, romanlarda okuduğu gibi bol demir parmaklıklı bir deliğe atılmayı tercih eder. Hoş köy beni o kadar güler yüzle karşılıyor değildi ya neyse.

Arabadan inince beni muhtarın kâtibine teslim ettiler: zayıf, kup kuru bir adam, sırtında bir avcı ceketi, yarı sağır, sarı bir yüzün ortasında kara, sivri bıyıklar. Muhtara ve candarma çavuşuna takdim edildim. Dönmeğe can atan iki muhafızımı uğurladıktan sonra yolun ortasında yapa yalnız kaldım. Gelirken iyi görmemişim meğer: köy bir tek yolun kıyısında aşağıya kıvrılıyor, iki yarığın ortasındaki dar geçite iniyor, sonra iki başka yarığın arasından çıkıp iniyor ve birden bitiveriyordu. Uzaktan görür gibi olduğum yeşil kır yok oluvermişti. Dört bir yanda beyaz kil yamaçları vardı: bunların üstünde evler havaya asılı gibi duruyordu. Çepe çevre dünya, beyaz-garip düzlükler yapmıştır, bir ay manzarası sanki. Ayda toprak böyle olsa gerek. Uçuruma yuvarlanacak gibi duran çatlak evlerin kapılarında tuhaf kara bayraklar asılıydı: kimi yeni, kimi güneşten yağmurdan solmuş. Bir yas, bir ölüm töreni havası veriyordu köye bu bayraklar. Sonradan öğrendim ki her ölüsü olan ev böyle bir bayrak asar ve bembeyaz olmadan kaldırmazmış.

Köyde ne doğru dürüst dükkân var, ne de otel. Muhtar kâtibi bana, ev buluncaya kadar, görümcelerinden birinin yanında kalmamı söylemişti. Bu dul kadının köye binde bir uğrayan yolculara verdiği bir odası vardı. Yemek de verecekti bana. Köyün ilk evlerinden biriydi bu: muhtarlık binasının hemen yanı başında. Başka yer aramadan dul kadının evine gittim, bavullarım ve köpeğim Baron'la kara bayraklı kapıdan girip mutfakta oturdum. Havada, duvarlarda binlerce sinek. Yerde, bin yıllık bir can sıkıntısı içinde yaşlı bir sarı köpek. Orta yaşlı, iyice giyimli, kara yaşmaklı dul kadının soluk yüzünde de aynı sıkıntı, aynı bezginlik, türlü belâlara, haksızlıklara uğramışlık vardı. Kocası üç yıl önce, kötü bir ölümle ölmüştü. Köydeki bir büyücü kadın onu içkilerle büyülemiş, oynaş etmişti kendine. Kadından bir kızı olunca adam bu uygunsuz ilişgiyi bitirmek istemiş, büyücü de bu sefer öldürücü bir iksir vermiş ona. Hastalık uzun sürmüş, ne olduğu bilinmemiş, hekimler hiç bir ad koyamamışlar bu garip derde. Adam günden güne gücünü yitirmiş, yüzü sararmış solmuş, gittikçe tunç

rengi almış, sonra kararmağa başlamış ve ölmüş. Bir hanım sayılan karısı on yaşında oğluyla ve az bir parayla kalmış ortada. Oda kiralaması bundan ötürü. Ağalarla köylüler arasında bir durumu vardı kadının. Hali tavrıyla ağalardan, yoksulluğuyla köylülerden yanaydı. Oğlan Potenza'da papaz mektebinde okuyordu. O sırada tatil dolayısiyle evdeydi. Sessiz, uysal bir çocuk, din terbiyesi almaya başladığı belli; saçları dibinden kesilmiş boynuna kadar ilikli bir cübbe giymiş.

Mutfağa daha yeni girmiş ve dul kadından köy üstüne bilgiler edinmeğe başlamıştım; kapı çalındı ve ürkek ürkek bir kaç köylü girdi içeri. Yedi sekiz kişiydiler. Karalar giymişti hepsi. Kara kara da bakışları vardı:

— Yeni gelen hekim sen misin? dediler; gel, bir hasta var.

Muhtarlıktan gelişimi hemen öğrenmiş, hekim olduğumu da duyar gibi olmuşlardı. Hekim olduğumu, ama yıllardır hekimlik etmediğimi, bir başka hekim çağırmalarını söyledim. Ben gitmek istemiyordum. Köyde başka hekim yok, adam da ölmek üzere, dediler.

— Nasıl olur? Başka hekim yok mu gerçekten?

— Yok vallahi.

Kötü bir durumda kaldım. Bunca yıl sonra bilmem hiç bir hastanın işine yarayabilir miydim. Ama gel de dayan yalvarmalarına. Ak saçlı bir tanesi geldi yanıma, elimi tuttu, öptü. O gün de sonraları da böyle elimi öpmeğe kalktıkları zaman hep irkilmiş, kıpkırmızı olmuştum. Bir yalvarma âdeti mi, yoksa derebeylik devrinden kalma bir saygı gösterisi miydi bu? Kalktım gittim onlarla hastanın yanına.

Ev uzakta değildi. Hasta kapının yanında sedyemsi bir şeyin üstünde, elbisesi, papuçları ve şapkasıyla uzanmış yatıyordu. Oda karanlıktı: ağlaşıp duran köylü kadınlarını hayal meyal görüyordum. Bir sürü adam, çoluk çocuk da kapının önünde birikmişti. Onlar da içeri girip dört yanımı sardılar.

Bölük pörçük konuşmalarından anladığıma göre hasta eve bir az önce getirilmişti. Yirmibeş kilometre ötedeki Stigliano köyünden geliyordu. Oraya eşek sırtında hekim görmeğe gö-

türmüşlerdi onu. Gagliano da hekim yok değildi, ama onlar köpekler içindi, Hıristiyanlar için değil. Stigliano'da hekim ona evine gidip ölmesini söylemişti sadece. O da evine gelmişti işte. Bana düşüyordu onu kurtarmak. Ama yapılacak bir şey yoktu, adam öldü ölecek. Dul kadının evinde bulduğum enjeksiyon ampullerini kullandım. Birşey umduğumdan değil ya sırf vicdan rahatlığı için. Hiç bir fayda vermedi. Bir zehirli sıtma nöbetiydi bu. Ateş yükseldikçe yükseliyor, vücut karşı koyamıyordu. Adam, yüzü toprak rengi up uzun yatıyor sedyede. Konuşmak şöyle dursun zor nefes alıyor. Arkadaşları ahlar vahlar içinde. Biraz sonra öldü. Yol verdiler, çıktım. Yalnız başıma köy meydanına gittim. Ordan Arcangelo'ya doğru uzanan uçurumlar vâdiler görünüyordu. Akşam olmuş, güneş Calabria dağları ardına iniyordu. Köylüler, arkalarında gölgeleri, karşı yollarda gittikçe ufalarak killer içindeki evlerine gidiyorlardı.

Bölüm III

Köyün meydanı aslında tek yolun aşağıda genişlediği ve Cagliano'nun bittiği yerdi. Oradan biraz çıkılıp tekrar inilince bir küçük meydan daha gelir: Aşağı-Gagliano'dur orası, bir uçurumla biter. Meydanın yalnız bir yanında evler vardır. Öbür yanda derin bir yarığın üstünde küçük bir duvar örmüşler. Piyade çukurudur oranın adı. Eskiden eşkiyalar Piemonte'li bir piyadeyi bu dağlarda yolunu ararken yakalamış, sonra da bu yardan aşağı atmışlar.

Alaca karanlık basmıştı. Gökte kargalar uçuşuyordu. Köyün ağaları meydana akşam konuşmasına geliyorlardı. Her akşam gelir gezinirler orda; alçak duvarın üstüne oturur, sırtlarını batan güne çevirip ucuz sigaralarını yakar, havanın serinlemesini beklerler. Karşıda tarla dönüşü evlerin duvarlarına dayınıp oturmuş köylüler vardır. Ağızlarını bıçak açmaz.

Muhtar gördü çağırdı beni. İri yarı, uzun boylu bir genç. Alnına karma karışık düşmüş kara, yağlı bir kâkül, sarı, tos toparlak, tüysüz bir yüz. Sahte, kendini beğenmişlik dolu, ufacık, kurnaz kara gözler. Çizmeleri kareli bir avcı külotu, kısacık da bir ceketi var. İnce bir değnekle de oynuyor. Profesör Luigi Magalone diyorlar ona köyde; ama profesör falan değil. Gagliano'nun ilkokul öğretmeni. Asıl işi de köydeki politika sürgünlerine göz kulak olmak. Sonra gördüm bu işte ne canla başla çalıştığını. Vali hazretleri vermiş ona bu işi. Hemen bir yolunu bulup çıtlattı bunu bana, koca gövdesinden çıkan incecik kadın sesi ve dolambaçlı ukalaca sözleriyle. Matera vilâyetinin en genç ve en faşist muhtarıydı bu adam. Onu tebrik etmekten kendimi alamadım. Profesör bana köyün durumunu ve benim nasıl davranmam gerektiğini anlattı. Köyde on kadar sürgün daha varmış. Onlarla görüşemezmişim, yasakmış. Kaba saba adamlarmış zaten, işçi parçaları falan. Benimse efendiden bir adam olduğum görülüyormuş hemen. İlk defa bir efendiye, bir ressama, bir hekime, okumuş bir adama ku-

manda etmenin profesörü coşturduğu belliydi. Kendinin okumuş bir adam olduğunu anlatmaya çalışıyordu bana. Aynı dünyanın adamları olduğumuz için bana karşı iyi davranmak niyetindeymiş. Ama ne yapmışım da kendimi sürgün ettirmişim böyle? Hem de İtalya'nın o kadar büyüdüğü bir zamanda? (Ama bir şüphe koymuyor da değildi bu sözüne. Afrika savaşı daha yeni başladı, diyordu: iyi gidecek inşallah!... İnşallah!...) Herneyse, burada fena olmıyacakmış durumum. Havası iyi imiş buranın. Biraz sıtma varmış, o kadar. Köylülerin hemen hepsi mal mülk sahibiymiş. Vilâyetin en zengin köylerinden biriymiş burası. Yalnız dikkat etmeliymişim: çok kötü adamlar varmış. Kimseye güvenmemeliymişim. En iyisi kimseyle ahbap olmamak. Onun çok düşmanları varmış bu köyde. O köylüye iğne yaptığımı duymuş. Hekimlik etmek niyetinde değilmişim ha? Yoo, etmeliymişim mutlaka. Bunu çok iyi karşılayacakmış kendisi. Derken meydana muhtarın amcası geldi: doktor Milillo, o bölgenin hekimi! Ama korkmamalıymışım: o amcasını idare eder, benim de hekimlik etmemi hoş gördürürmüş ona. Hem amcasına boş vermeliymiş zaten. Meydanın şurasında yalnız dolaşan hekim yok mu? İşte ondan çekinmeliymişim. O belâlı bir adammış. Bununla beraber bütün müşterilerini elinden alırsam iyi edermişim, Profesör de o zaman benden yana olurmuş.

Doktor Milillo kısa adımlarla yaklaşıyor. Yetmiş yaşlarında var. Yaşlı bir av köpeği gibi yanakları sarkık, tatlı gözleri yaşlı yaşlı. Yaşından çok yaradılıştan çekingen ve yavaş bütün hallerinde. Elleri titriyor. Alt dudağı alabildiğine ilerlek, üst dudağı düşük: kelimeler yarım yamalak çıkıyor ağzından. İlk bakışta eni konu bunamış iyi bir adam diyor insan. Benim gelişimden memnun olmadığı besbelli; ama kuşkularını gidermeğe çalışıyorum.

— Hekimlik etmek niyetinde değilim. Bugün o hastaya gittim; çünkü bekletilmez bir durumdaydı; köyde başka hekim olduğunu da bilmiyordum.

Doktor böyle konuşmamdan memnun. O da yeğeni gibi bana kültürünü göstermek merakında; hafızasının derinlerde Üni-

versite yıllarından kalma modası geçmiş bir iki tıp terimi bulmaya çalışıyor, bir mahzenden eski zaman tüfekleri çıkarır gibi. Ama gevelediği sözlerden bir şeyi anlıyorum yalnız: eskiden bir şeyler öğrenmiş de olsa bugün bir şey anladığı yok hekimlikten. Ünlü Napoli okulunun anlı şanlı öğretimi kafasından silinmiş, gündelik olaylar değirmeninde yıllar yılı öğünüp gitmiş. Bilgi kalıntıları, aşınmadan dağılmış bir geminin enkazı gibi, her derde deva kinin denizlerinde yüzüyordu. Onu bu belâlı bilim konusundan dışarı çekiyorum, köy üstüne, köylüler ve buranın hayatı üstüne bir şeyler soruyorum.

İyi adamlar, ama pek ilkel, diyor. En çok kadınlardan sakınmalıymışım ona göre:

— Genç adam, güzel adamsınız. Kadın elinden hiç bir şey almayın. Ne şarap, ne kahve, ne de hiç bir yiyecek, içecek. Büyülü ilâç koyuyorlar içine. Buranın kadınları göz koyacaklar şimdi size. İksirler hazırlıyacak hepsi. Köylü kadınların verecekleri hiç bir şeyi ağzınıza sokmayın.

Muhtar da aynı fikirdeydi. Bu iksirler tehlikeliymiş. Ağzının tadını, hattâ miydesini bozarmış insanın. İğrenç şeylermiş. Doktor arayıp bulduğu bir teknik terimi söylemekten memnun kulağıma eğilip, yiğeninin tavuk gıdaklar gibi gülüşleri arasında kekeliyor:

— Kan koyuyorlar içine, ka-ta-menial kan... Ot falan da koyuyorlar, okuyup üflüyorlar; ama asıl koydukları şey kan. içkilere, kahveye, sucuklara, hattâ ekmeğe bile. Âdet kanı, evet ya! Dikkat edin.

Bilmeden ne büyülü şeyler içecektim kim bilir, bütün yıl. Amcayla yiğenin övütlerini tutmadım tabii, ve köylülerin verdikleri şarabı, kahveyi içmezlik etmedim, verenler kadın da olsa. İçlerine büyü komuşlarsa, büyüler birbirini gidermiş olsa gerek. Hiç bir zararlarını görmedim. Belki de bu büyüler gizliden gizliye yardım ettiler bana bu kapalı dünyaya girebilmek için: köylülerin o karaya bürünmüş kan ve toprakla yuğrulu acaip dünyasına ancak bir büyülü anahtarla girilebilirdi.

Akşam karanlığı Pollini dağından üstümüze iniyor. Köy-

lüler artık evlerindeler hep. Ocaklar yanmış. Her yandan bağrışmalar, eşek ve keçi sesleri geliyor. Meydan şimdi ağalarla dolu. Muhtarın düşmanı, yalnız gezinen hekim beni tanımaya can atsa gerek. Kara ve şeytansı bir av köpeği gibi çevremizde gittikçe daralan halkalar çiziyor. Yaşlı, göbekli, kamburca bir adam. Sivri bir kır sakalı var. Bıyıkları ağzına düşmüş. Ağzı da kocaman, ve içi tıka basa sap sarı ve eğri büğrü dişlerle dolu. Yüzünde kuşku ve kin, sürekli ve hep patlamak üzere bir öfke okunuyor. Gözlükleri, silindire benzer bir kara şapkası, eski parlak parlak olmuş bir kara elbisesi ve elinde kocaman bir şemsiyesi var. Bu şemsiyeyi sonradan hep göreceğim elinde: yaz kış yağmurda güneşte başının üstünde dim dik tutar: otoritesinin kutsal bir kubbesi gibi. Doktor Gibilisco ateş püskürüyor. Otoritesi bir hayli sarsılmış galiba zavallının. Bir imansızı aforoz eden papanın zehirli öfkesiyle:

— Bu köylüler bizi dinlemiyor, diyor bana; hastalarına çağırmıyorlar bizi. Para vermek istemiyorlar da ondan belki de. Para almaya can atar kendileri, ama para vermeğe geldi mi, hayır, olmaz öyle şey. Ama görürler onlar. Bugün gördünüz işte o herifi. Bizi çağırtmadı. Stigliano'ya gitti; sonra sizi çağırttı. Öldü, oh olsun.

Bu nokta üzerinde Doktor Milillo, bir az daha yumuşak da olsa, hak veriyor meslek arkadaşına:

— Sıpa inadı vardır hepsinde. Oyledir. Kafalarının dikine giderler. Boyuna kinin veriyoruz bol bol hem de. İstemiyorlar ki. Zorla değil ya, istemiyorlar.

Gibilisco'nun benim hakkımdaki kuşkularını gidermek istiyorum, ama hiç güven yok bakışlarında; renk vermiyor:

— Bize güvenleri yok. İlâçlara inanmıyorlar. Gerçi herşeyi bulamıyoruz burada, ama yerine başka birşey verebiliriz. Morfin yoksa apomorfin yapılabilir.

Gibilisco da, Milillo gibi, bilgisini gösterecek bana. Ama çok geçmeden onun bilgisizliğinin daha da beter olduğunu görüyorum. Hiç bir şey bildiği yok, hep kafadan atıyor. Tek bildiği şey şu: Köylü dediğin Gibilisco'yu vizitaya çağıracak ya da ayağına gidecek, buna karşılık kendisine para ve şunu bunu ve-

recek. Eline geçirebildiği köylülerden, eline geçiremediklerinin parasını alıyor. Hekimlik mesleği onun için derebeylik haklarına benzer bir haktır: köylü kısmının ölüm kalım işleri ona verilmiştir. Ama zavallı hastalar yan çiziyor anlaşılan bu kutsal hakkına: o da küplere biniyor. Bir canavar hınzı var içinde zavallı köylü sürüsüne karşı. Bu hınçla öldürdüğü köylülerin az olması hiç de onun iyi niyetlerinden ötürü değildi; hepsini öldüremiyordu, çünkü bir insanı öldürmek için bile biraz olsun bilim gerekiyordu. Şu ilâç, bu ilâç umurunda değildi. Hiç birini bilmiyor, bilmek merakına da düşmüyordu. İlâçlar, onun kendi haklarını korumak için kullandığı silâhlardı. Bir savaş adamı, bir derebeyi kendini saydırmak için ok ve yay da kullanabilir, kılıç da, kama da, hançer de, tabanca da. Gibilisco'nun hakkı babadan oğula gelen bir haktır. Babası da hekimdi onun, dedesi de. Geçen sene ölen kardeşi de tabii eczacıydı. Eczahaneyi yürütecek bir mirascı çıkmamıştı; kapanacaktı, ama Matera polis müdürlüğündeki bir ahbap sayesinde eczahanedeki ilâç stoklarının satılabilmesi sağlanmıştı; halkın hayrına bir düşünceyle tabii! Eczahanede ölen eczacının öğretim görmemiş iki kızı çalışır. Bunların hiç değilse zehirli ilâçları satmalarına izin verilmemesi gerekirdi. Eczahanedeki stoklar hiç bir zaman bitmiyecek tabii. Eksilip kavanozlara zararsız bir toz eklenir. Böylece tartmalar da tehlike de azalmış olur. Ama köylüler inatçı ve kuşkulu. Ne hekime gidiyorlar, ne eczahaneye; haklara saygı göstermiyorlar. Bu yüzden sıtma da haklı onları öldürmekte.

Meydanda gezinen ya da şurada burada sessiz oturan ağalar üstüne bir şeyler soruyorum. Birden candarma subayı geçiyor; kaşları çatık nedense. Yakışıklı bir delikanlı, esmer, saçları biryantinli, bakışları kötü, çizmeleri pırıl pırıl, zarif üniformalarının beli daracık, berber kokuları içinde, telâşlı ve burnu kaf dağında. Onunla pek az konuşacağız ikimiz: uzaktan, göz hapsinde tutulacak bir suçlu sayıyor beni. Üç yıl olmuş bu köye geleli. Köylüler üzerindeki otoritesini ustaca kullanarak ceza falan diye aldığı onluklarla beş on lira biriktirmiş diyorlar. Ebe bayanın âşığıdır kendisi. Ebe bayan da uzun boylu,

kuru, eğri büğrü bir kadın: bir atı andıran yüzünde iri, parlak, baygın gözleri var. İyi giyinmez, hep telâşlıdır. Taşrada, şarkılı kahvelerde çalışan artistler gibi taşkın romantik halleri vardır. Jandarma subayı bir an duruyor, muhtarla bir şey konuşuyor alçak sesle. Pek sıkı fıkıdır ikisi. Köyde düzeni ve devlet otoritesi sağlamak, arttırmak için uzun ve esrarlı fısıldaşmalar içinde göreceğim onları her zaman. Bize yukardan aşağı bakıp selâm vermeden uzaklaşıyor, karşıda köşede, ebe bayanın evine doğru. Belki de Sicilyalı çeteci güzeline gidiyor diyorlar. O da burada sürgünde: ebe bayanın evinin arkasında oturuyor. Pembe kara şahâne bir kadın bu çeteci. Kimseler yüzünü görmez; memleketinin âdetleri gereği güzelliğini saklamak zorundadır. Gösterişten o kadar kaçınıyor ki karakola imza için hergün gitmesi gerekirken haftada iki kere gitmesine izin çıkartmış. Jandarma subayı ona tehditlerle karışık bir kur yapmaktaymış. Gerçi Sicilyalıya el sürülmez diye tanınmış, adasında da onun namus öcünü almaya hazır kabadayılar varmış, ama bu peçeli güzel, kanunun ete kemiğe bürünmüş gücüne zor dayanacağa benziyor.

Yanı başınızda üç ağa sessiz sessiz sigara içiyorlar. Karalar giymiş onlar da; eski moda yeleklerinde iki sıra düğme var: önemli ve düşünceli duruşlarından çiftlik sahibi oldukları belli. Onların ötesinde tek başına duran zeki yüzlü kuru ihtiyar da memleketin en zengin adamı avukat S... Mahzun bakışlı iyi bir adam: içinde yaşamak zorunda olduğu bu dünyayı küçümsüyor. Geçen yıl oğlu ölmüş; o gün bugündür iki güzel kızı, Concette ve Maria evden çıkmamışlar, kiliseye gitmek için bile. Burada âdet öyle; ağalar arasında hiç değilse. Baba ölürse kızlar üç yıl evde kalır, erkek kardeş ölürse bir yıl. Avukatın biraz ötesinde sigara içen ve ak sakalı göğsüne inen öteki ihtiyar eski posta memurudur; Doktor Gilibilisca'nun isim babası. Adı Poerio'dur. Memleketin ünlü bir vatansever ailesinin buradaki kolundadır. Sağır ve hastadır. İdrar çıkaramaz olmuş ve çok zayıflamıştır. Yakında ölür her halde, diyorlar.

Bana bu bilgileri veren bizim grupa katılan avukat P. oldu: keyfi neşesi yerinde bir genç adam. Kendi hayatını da hemen

anlatıyor bana. Bir kaç yıl önce Bolonya Üniversitesinden hukuk diplomasını almış. Okumayı sevdiğinden ya da avukatlık yapmak istediğinden değil ha! Bir amcası ölürken bütün topraklarını bir evle birlikte ona bırakmış, ama hukuk diploması almak şartiyle. Bolonya'ya onun için gitmiş, öğrencilik yılları hayatının en büyük serüveni olmuş. Diplomasını aldıktan sonra köye dönüp aldığı mirasın keyfini sürmeğe başlamış. Kendinden yaşlı bir kadınla evlenmiş, bir daha da ayrılamamış buradan. Hiç bir iş yaptığı yok; daha doğrusu tek yaptığı iş bu taşra hayatı içinde öğrencilik havasını sürdürmek. Günün bütün saatlerini, yılın bütün günlerini nasıl geçirsin? Geçici hevesler, kumar, dedikodu, akşamları da meyhane. Amcasının mirasını daha Bolonyadayken kumarda harcamaya başlamış zaten. Şimdi toprakları hep ipotekli. Az bir geliri var: ailesi de gittikçe büyüyor. Ama seninki halâ Bolonyadaki gamsız, keyifli öğrenci. Meydanın öbür yanında gürültü koparan genç onun içki ve eğlence arkadaşı: ilkokul öğretmeni yardımcısı. Bu akşam da her zamanki gibi sarhoş: sabahtan başlamış içmeğe. Ama sarhoşluğu hiç de hoş değilmiş: hırçın, öfkeli, kavgacı oluyormuş çok içince derslerinde öyle bağırıyormuş ki bütün köyden duyuluyormuş sesi.

Birden herkes kalkıp postahaneye doğru gidiyor. İhtiyar postacı kadınmış yoldan aşağı gelen; postayı ve gazeteleri getiriyormuş. Her gün köy bir katır gönderip onun Tauro'daki yol kavuşağından aldırırmış. Oraya kadar otobüsle gelirmiş; Matera'dan Agri vâdisine döne döne, yolcuları hoplata zıplata giden bir otobüsle. Herkes koşup Don Cosimino'nun, zeki yüzlü ufak tefek bir kamburun, torbaları açmasını bekliyor. Akşamın bu törenini kimse kaçırmaz, sonradan bütün yıl boyunca ben de katılacağım bu törene. Herkes kapının önünde bekler; yalnız muhtar ve candarma subayı resmi evrakı almak bahanesiyle içeri girer, bütün mektupları merakla gözden geçirirler. Ama bu akşam posta geç kalmış. Gece bastırıyor, benimse gece dışarda kalmaya iznim yok. Baş papaz kısa ve kuru gövdesiyle topallaya topallaya geliyor; kimsenin selâmladığı yok kendisini. Gitmem lâzım. Baron'a ıslık çalıyorum, ko-

şa koşa geliyor ardımdan. Buraların bilinmedik kokuları, yeni yeni köpekleri, koyunları, keçileri, kuşları Baronu coşturmuş. Dul kadının evine doğru ağır adımlarla yokuşu çıkıyorum.

Piyade Çukuru karanlık; gece, çepeçevre mor ve kara dağları sarmış. İlk yıldızlar pırıldıyor. Agri'nin ötelerinde Sant Arcangelo'nun ışıkları kıvıl kıvıl. Daha arkalardaki bir başka köyün belki Noepoli'nin ışıkları daha silik. Daracık yol boyunca köylüler kapılarının eşiğinde gittikçe artan karanlığa karşı oturmuşlar. Ölünün evinden kadın bağrışmaları geliyor. Çevremde geniş halkalar halinde belli belirsiz bir uğultu ve ondan ötede derin bir sessizlik. Durgun bir suya gökten düşüvermiş bir taşa benzetiyorum kendimi.

Bölüm IV

Bir ağalar diyarına düştüm, diyorum içimden, dul kadının evinde yemek yerken. Ocakta ateş vardı, tencerenin altında. Kadıncağız yorgunum diye düşünüp sıcak yemek hazırlamıştı. Genel olarak akşamları ocak yanmaz; zengin evlerinde bile, öğleden kalmış yemeklerle, ekmek, peynir, zeytin ve kuru incirle yetinirler. Fakirlere gelince, onlar bütün yıl kuru ekmek yerler. Katıkları bazan çiy domates ezmesi, bazan sarmısaklı zeytin yağı, bazan da insanın ağzını cehenneme çeviren bir diavolesco: İspanyol biberi.

Köyden aldığım izlenimler karışıktı henüz. Köyün politika sırlarını, tutkularını daha kavrayamamıştım. Ama meydandaki ağaların asık yüzleri gözümden kaçmamıştı. Dinlediğim konuşmaların genel havası karşılıklı kırgınlık, küçümseme, kuşku doluydu. İlkel kinlerin gerginliği içindeydi herkes; aralarına yeni gelmiş bir yabancıya hiç çekinmeden başkalarının kötü ve zayıf yanlarını sayıp döküyorlardı. Henüz tam kestiremiyordum, ama Grassano'da olduğu gibi burada da karşılıklı kinlerin iki parti halinde toparlandığı belliydi.

Grassano'da, Lucanya'nın bütün köylerinde olduğu gibi burada da, beceriksizlik, parasızlık, erken evlenme çifti çubuğu bekle kadere bağlı ana sebeplerle Napoli veya Roma cennetlerine göç edememiş ağalar, umut kırgınlıklarını, kendi iç sıkıntılarını toptancı bir öfkeye, amansız bir kine çevirirler, durmadan eski duygularını diriltir, ve yaşamak zorunda oldukları bu köşecikte herkesten üstün olduklarını ileri sürüp herkesle çatışırlar. Gagliano yollardan ve insanlardan uzak ufacık bir köydür: bundan ötürü de tutkular orda daha ilkel, daha yalın, ama daha sert oluyor. Yakında bu tutkuların anahtarını bulabilirim, dedim kendi kendime.

Grassano, buranın tersine, büyük bir köydür; yol üstündedir vilâyet merkezine yakındır. Herkes burada olduğu gibi birbirleriyle hep burun buruna değildir. Onun için tutkular

daha gizli kalabilir; daha dolambaçlı yollardan ortaya çıkar; karmakarışık kılıklara görüntülere bürünür. Grassano'nun sırlarını bana daha ilk günlerde en taşkın yerli kişilerin biri açıklamıştı. Gagliano'nun sırlarını nerden öğrenecektim? Gagliano da üç yıl geçirmem lâzım. Burası kapalı bir dünya: Ağalar arasındaki kinler, savaşlar günün tek olayları. Yüzlerinde şimdiden okudum bunların ne kadar derin, ne kadar köklü, ne kadar sert, ne kadar aşağılık olduğunu: ama bir Yunan tragedyası kadar da gergin bu kinler, bu çatışmalar. Stendhal'in bir kahramanı gibi plânlarımı önceden yapmam ve çürük tahtaya basmamam gerekiyor. Grassano'da bana ışık tutan sivil polis şefi yüzbaşı Decunto idi. Burada kim olacak?

Grassano'da Faşist yüzbaşı Decunto, Roma hapishanesinden gelişimin ertesi günü beni sert bir emirle çağırttığı zaman daha kendime gelmemiş, henüz dünyada olup bitenlerin farkına varmamış, patladı patlayacak Afrika savaşi karşısında o köyün tutumunu kavramamış haldeydim. Decunto beni çağırınca başım yeniden belâya girecek sanmıştım. Oysa, ufacık bir odada, sarışın, sevimli, ufak tefek bir adamla karşılaştım. Konuşurken yüzünde bir acılık vardı adamın. Ufacık açık mavi gözleri çekingen, düşünceliydi: korkudan çok utançla, tiksintiyle kaçar gibiydiler insandan. Beni yedek subay olduğum için çağırttığını, beni tanımak istediğini söyledi. Hemen bilmemi istiyordu ki, sivil polisin başında olmakla beraber, ne polisle, ne jandarmayla, ne muhtarla, ne de Faşist parti başkanıyla hiç bir yakınlığı yoktu. Onca bu başkan haydudun biriydi, ötekiler de ondan aşağı kalmazdı. Grassano yaşanılır yer degeldi; adam olacağı yoktu orasını herkes çıkarında, hırsız, namussuz, hayduttu. Çekip gitmeliyim bu köyden, çatlıcağım burda, diyordu, o kadarki Afrikaya gönüllü gitmek için bir dilekçe yollamıştı yukarıya. Yıkılırsa yıkılsınmış dünya: vahlanacak hiç bir yanı yokmuş.

— Ne olacaksa olsun, dedi bana, gözlerini yanı başımdaki bir yere dikerek. Bu artık herşeyin sonu, anlıyor musunuz? Her şeyin sonu. Biz kazanırsak belki bir şeyleri değiştirebiliriz, o da belki. Ama İngiltere bırakmaz. Duvara vuracağız ka-

famızı. Son oyunumuzu oynuyoruz. İşler kötü giderse... (O zaman dünyanın sonu, der gibi elini sallıyordu sözün burasında) Görürsünüz, kötü gidecek işler; ama zararı yok. Dünya böyle yürümez nasıl olsa. Burada bir müddet kalırsınız. Bizim meselelerimizin uzağındasınız henüz; yakından görür anlarsınız. Memleketin durumunu görünce bana hak verirsiniz.

Ben, kuşkular içinde, susuyordum. Sonraki günler yüzbaşı Decunto'nun, beni gözetlemekle beraber, içten konuştuğunu, kötümserliğinin bir yapmacık olmadığını anladım. Yabancı olduğum için, bana içini serbestçe dökebildiği için hoşlanıyordu benden. Köyün yukarısındaki kiliseye her gidişimde, rüzgâra karşı boz kırları seyrederken yanı başımda sarışın ve kül rengi bir hayalet gibi peydahlanıverir ve yüzüme bakmadan konuşurdu. Kendisi kuşaklar boyunca gerilere giden eski kinlerin son halkasıydı Yüz yıldan, ikiyüz yıldan, belki her zamandan beri babadan oğula geçen bir hınç vardı içinde: önüne durulamayan, insanı kemiren bir hınç. Aynı evler içinde, Basento'nun şu aynı beyaz taşları İrsina'nın şu aynı mağaraları önünde birbirlerine hep kin duymuş ve hep duyacaklardı. Şimdi tabii hepsi faşisti; ama bu, bir şey demek değildi. Eskiden Nitti'den, Salandra'dan yanaydılar; daha eskiden Giolitti'den yana, ya da ona karşı, sağda ya da solda, eşkiyalardan yana ya da eşkiyalara karşı, Burbonlardan ya da Liberallerden yana, daha eskiden de kim bilir kimden yana, kime karşı. Ama işin aslı, kaynağı şuydu: bir yanda ağalar, bir yanda eşkiyalar; bir yanda ağaların oğulları, bir yanda eşkiyaların oğulları vardı. Faşizm durumu değiştirmemişti. Tersine. Eskiden, değişik partiler zamanında, hatırı sayılır insanlar bir araya, bir bayrak altına gelir, ötekilerden ayrılır ve bir politika etiketi altında savaşırlardı birbirleriyle. Şimdiye curnallar, baskılar, rüşvetler var, çünkü hepsi birden faşist:

— Bakın, diyordu; ben liberal bir ailedenim. Atalarım Burbon'lar zamanında hapislerde yatmışlar. Faşist parti başkanı kim? Bir eşkiya evlâdı, gerçekten bir eşkiyanın oğlu. Peşine taktığı adamların hepsi de kendi soyundan; onlar elinde şimdi buraları. Matera'da da durum bu. Hükûmet müşaviri N... bu-

ralıdır ve eşkiyalarla danışıklı bir ailedendir. Baron de Collefusco, bütün şu toprakların sahibi, meydandaki köşkün sahibi kimdir? Kendi Napoli'de oturup tabii, buraya dünyada uğramaz. Bilirmisiniz kimdir bu adam? Collefusco baronları 1860 larda bütün bu bölgenin eşkiya reislerini el altından idare ederlerdi; asıl başlar onlardı.

Küçük mavi gözler kin kıvılcımları saçıyordu:

— Baron'un köşkü sonundaki taş sırada sık sık oturuyorsunuz, görüyorum orda sizi. Yüz yıl önce bu sıranın üstünde şimdiki Baron'un dedesinin babası kucağında ufacık bir çocuğuyla oturuyordu. Bu çocuk Baron'un babası, mebus ve eşkiyaların ortağı olacak. İhtiyarı o taş sıranın üstünde benim ailemden biri öldürdü. Öldüren bir eczacıydı, Palese ailesinin hekiminin kardeşi. Biz, Deconto'lar, ondan gelmeyiz. Potenza'da da hekimin bir çok torunları var.

Hikâye şu: o zamanlar burada gizli bir Carbonari cemiyeti vardı ilerici bir cemiyet. İki Palese kardeşler, bir Lasala, şu tanıdığınız marangoz Lasala'nın atalarından, bir Ruggiero, bir Bolelli ve daha başkaları bu cemiyettendiler; Baron de Collefusco da, sözde liberal olarak onlara katılmıştı. Ama Baron bir hafiyeydi. Hepsini curnal etmek için girmişti aralarına. Bir gün önemli bir toplantı yapıyorlar, bilmem hangi belâlı işi başarmak için. Toplantı biter bitmez Baron köşküne koşuyor; güvendiği bir adamını çağırıyor; en iyi atını eğerletiyor; toplantıda bulunanların adlarını bir kâğıda yazıp o adamıyla Potenza valisine yolluyor. Adamın dolu dizgin yola çıkışı bizimkilerin gözünden kaçmıyor: kuşkuları da varmış zaten. Bu saatte köyün en iyi atıyla Potenza yolunda ne işi olabilirdi bu adamın? Hiç vakit kaybetmeğe gelmezdi: ardından gitmek, herifi yakalamak, Baronun hainliğini ortaya çıkarmak gerekti. Dört **Carbonnari** atlarına binip peşine düşüyorlar; ama Baronun atı hepsinden yaman, üstelik de bir saat olmuş yola çıkalı. Kestirmelerden, keçi yollarından bütün gece dört nal gidiyorlar ve adama Potenza kapılarında, bir koruluğun kıyısında yetişiyorlar. Hep dört nalda, ata kurşun yağdırıyorlar, at vurulup yuvarlanıyor. Adamı yakalayıp bir ağaca bağlıyorlar. Üstünde Baro-

nun kâğıdını buluyorlar. Adamı öldürmeden ağaca bağlı bırakıp yine dolu dizgin Grassano'ya dönüyorlar. Hainin cezasını vermek lâzım. Carbonnariler toplanıyor ve Baronun kim öldürecek diye kura çekiyorlar. Doktor Palese'ye çıkıyor piyango; ama eczacı kardeşi hem daha iyi nişancı, hem de bekâr. Kardeşinin yerine bu işi kendisi yapmak istiyor, peki diyorlar. O zaman köşkün önünde şimdiki gibi evler yokmuş, kocaman bir meşe ağacı ve kır varmış. Vakit akşammış. Eczacı tüfeğiyle meşenin arkasına saklanıp Baronun akşam serinlenmesine çıkmasını beklemiş. On dördünde bir ay yükselmiş Baron çıkmış, kucağına bir çocukla taş sıranın üstüne oturmuş; başlamış çocuğu dizlerinde zıplatmaya. Eczacı beklemiş; masum çocuğu vurmak istemiyormuş. Ama bakmış Baronun çocuğu içeri yollayacağı yok, karar vermesi gerekmiş. Çok iyi nişancı olduğu için de kurşun tam yerine gitmiş Baronu alnını ortasından vurmuş, hem de tam çocuk onu kucaklarken. Tabii bütün Liberaller saklanmış; ama hepsini yakalayıp deliğe tıkmışlar. Eczacı Potenza hapishanesinde ölmüş. Hekim bir kaç yıl yatmış; o da öldü ölecekken valinin karısı nedense çocuğunu doğuramıyor. Potenza'nın hekimleri kadını doğurtamıyorlar bir türlü. O sırada birinin aklına hapishanedeki hekimi çağırmak geliyor. Çıkarıp getiriyorlar ve bizimki kadını kurtarıyor: nur topu gibi bir çocuk da doğuyor. Kadın ayağa kalkar kalkmaz ilk işi Napoli'ye gidip Kıraliçenin ayaklarına kapanmak oluyor. Hekim affediliyor, ama bir daha da Grasseno'ya dönmüyor. Potenza'da kalıyor, torunları da halâ oradalar. Eczacının o kadar ustalıkla ölümden kurtardığı çocuk, demin söylediğim gibi, İtalyan parlamentosunda Grassano'nun ilk millet vekili oluyor. O da liberal geçiniyor ama bir yandan da eşkiyalara yardım ediyor. Onun torunu, bugünkü Baron, buralarda hiç gözükmez, ama Roma'da perde arkasından köyün başındakileri tutan odur: baştakilerin topu da eşkiya tohumudur.

Bu hikâye, Grassano ağalarının karşılıklı kinlerini geçmiş zamanlara götürerek ve fikir kavgalarına bağlayarak yüceltiyor gibi. Bütün ayrıntılarıyla doğru olup olmadığını inceleyemedim. Ama orası önemli değil. Ağalar arasındaki savaşın

babadan oğula gelen kan gütmeyle ilişiği yok. İlericiler gericiler arasındaki gerçek bir politika savaşı da değil mesele: ara sıra bu kılığa girdiği zaman bile. Her parti ötekine en korkunç suçları yükler, orası öyle. Hattâ yüzbaşı Decunto'nun anlattığı hikâyeleri o zaman başta olanlar bana bir başka açıdan, kendi duygularıyla anlatmışlardı. İşin doğrusu şu ki, Lukania'nın bütün köylerinde ağalar sürekli olarak savaş halindedirler. Küçük burjuvalar, kibar kişilerin, yani ağaların hayatını sürecek kadar zengin değiller. Değerli gençler, hayatlarını kendileri kuracak gücleri varsa, köyü bırakıp gidiyorlar. En yüreklileri, fakir köylüler gibi, Amerika'ya gidiyorlar gidince; ötekiler Roma'ya, Napoli'ye gidiyor, bir daha da dönmüyorlar. Köyde yalnız döküntüler, işe yaramazlar, güçsüzler, dalgacılar kalıyor; orada da sıkıntıdan, para hırsından kötü insan oluyorlar. Küçük toprağın geliri de küçük olduğu için bu soysuzlaşan küçük sınıf yaşayabilmek için köylüleri ezmek, öğretmen, eczacı, papaz, candarma çavuşu falan oluyorlar. Başa geçmek, güçlü olmak onlar için bir ölüm kalım meselesidir. Bu zorunlu, bu çekici sömürme gücünü elde etmek içindi bütün bu sürekli savaş. Çevrenin darlığı, işsizlik, özel ve politik çıkarların karmakarışıklığı bu savaşı büsbütün azdırıyor. Her gün bütün Lucania köylerinden valiliğe bir sürü imzasız mektuplar gidiyor. Valilik bundan hoşlanmaz gözükse de hiç de hoşlanmıyor değil aslında.

Yüzbaşı Decunto diyordu ki bana:

— Matera'da bizim kavgalarımızın bitmesini ister görünüyorlar; oysa işleri güçleri bu kavgaları kızıştırmak. Roma'dan aldıkları emirler de bunu istiyor onlardan. Böylelikle hepsini ellerinde tutuyorlar: kimine korku kimine umut vererek. Burada ne umudumuz olabilir? Hiç. Burada yaşanmaz. Çekip gitmek lâzım buradan. Onun için gidiyoruz işte Afrika'ya. Son kozumuz bu.

Sivil yüzbaşı bunları söylerken bozarıyor, insandan kaçan gözleri güçsüz bir öfke, bir umutsuzluk, bir kötülükle parlıyordu. Bütün varlığıyla o da bu sözünü ettiği insanlar gibi kinler, tutkular arasındaydı. Onların bir parçasıydı ve kemiriyordu

kendi kendini. Hepsi gibi o da Afrika savaşına, "Hayat Sahası"na inanıyordu; soysuzlaşan sınıfı buydu kurtarcaak ona göre de. Ama, kaba taslak bir duygu, bir sezişle de olsa, bu soysuzlaşmanın, bu düşkünlüğün farkındaydı; onun için de savaş bir kaçış, bir yıkım dünyasına kaçıştı. Bu serüvende onu en çok çeken aslında, bir dağılma, bir yok olma umuduydu. "Son kozumuz bu" derken böyle bir anlam vardı sesinde, söyleyişinde. Onu hemşerilerinden ayıran bilinç kıvılcımı yalnız kendi kendisinden utanmasında çıkıyordu ortaya. Ağalar arasındaki eski kinlere kendi kişiliğine beslediği kini ekliyordu. Bu da yüreğindeki kuşkuyu ve acılığı büsbütün artırıyor, onu her türlü kötülüğü yapabilecek bir hale sürüklüyordu. İyi bir aileden temiz, içli, iyi niyetli delikanlı edasını bırakmadan öldürebilir, çalabilir, curnal yazabilir, gidersek, salt umutsuzluk yüzünden, kahraman ölebilirdi. İşte bu gözle bakıyordu Afrika savaşına. Bu savaşın sonu kötü olurmuş: olsun, ne çıkar. Dünya yıkılsın isterse; Grassano da yok olsun onunla birlikte: ne değişmez beyazlığı kalsın tepenin üstünde, ne ağaları, ne eşkiyaları.

Bölüm V

Dul kadının mutfağında akşam yemeğini beklerken:

— Ama, diyordum kendi kendime; yüzbaşı Decunto'nun cılız, ölüm yüklü bilinç ışığı, o alaca karanlık düşünce gücü başka kimsede yoktur belki de.

Meydandaki tanıdığım insanların alık, kuşkulu, kendini beğenmiş yüzlerinde Decunto'daki bilinç ışığını görmemiştim. Bes belli bu adamların tutkuları tarih içinde uzamıyor, sıtmalı balçığa gömülü köylerinden dışarı çıkmıyor, bu bir avuç evin ortasında gelişip gidiyordu. Bu tutkularda gündelik yiyeceğin ve paranın amansızlığı, bayağılığı vardı. Sözde kibar kişilerin şekil severliğinde kendini gösteren bu tutkular küçük düşük ruhların ve ağaçsız toprakların daracık dünyasında kabardıkca kabarıyor ve, dul kadının ocağında, zayıf çalı çırpı ateşinde kaynayıp uflayan çorba tenceresi gibi kapağını zorluyordu. Ateşe bakıyor, burada geçireceğim bitmez tükenmez günleri düşünüyordum. Bundan sonra, benim için de, insan dünyasının ufku bu karanlık tutkuların çemberi olacaktı. Bu arada kadın masaya köy ekmeğini ve su testisini komuştu. Ekmek üç dört kiloluk kocaman kara ve sert buğday ekmeklerindendi. Bu güneş gibi ya da Meksikalıların o eski güneş taşları gibi yus yuvarlak olan ekmekler bir hafta dayanır, ve, zenginlerin de fakirlerin de baş yiyecekleridir. Ekmeğe, Grassano'da öğrendiğim gibi, göğsüme dayayarak, ve çenemi kesmemeğe çalışarak dilimlemeğe başladım. Testi, Güney köylerinde kadınların başlarında taşıdıkları pembe sarı topraktan bir Ferrandına amforuydu: dar boynu, şişkin gövdesi ve iki kulpuyla, uzun boylu, dolgun göğüslü ve kalçalı arkaik kadın heykellerini andırıyordu. El örgüsü, kalın sofra örtüsü üstündeki yemeğimi yalnız başıma yiyordum; ama oda boş değildi.

Arada bir sokak kapısı açılıyor ve kadınlar giriyordu içeri: Dul kadının komşuları, tanıdıkları, ahbapları. Kimi su getirmek, kimi yarın derede yıkanacak çamaşır var mı diye sor-

mak bahanesiyle geliyordu. Kapının yanında, sofradan uzak duruyorlardı. Baş başa verip, hep bir ağızdan kuşlar gibi cıvıldaşıyorlardı. Beni görmezlikten geliyorlardı; ama kara gözleri zaman zaman baş örtülerinin altından merakla bana kayıyor ve hemen çevik sincaplar gibi kaçıveriyorlardı. Fakir kılıklarına alışamamıştım henüz: hepsi bir örnek giyinmiş görünüyordu bana, pamuklu, sade bir gömlek, bacaklara doğru çan biçiminde genişliyen kara bir eteklik ve uzun çizmemsi papuçlar. Başlarında testi taşımanın verdiği alışkanlıkla hep dim dik duruyordu bu kadınlar; ürkek ürkekti hepsinin yüzü. Meraklı kara gözlerinin bakışları gibi hareketleri de sert, ciddi ve kadın zarifliğinden yoksundu. Bunlar kadın değil, bir garip ordunun erleriydi sanki: ya da küçük beyaz yelkenleriyle hep birden engine açılıverecek şişkin, koyu renkli bir sürü kayık. Onlara bakıyor, yeni duymağa başladığım yerli şivelerini söktürmeğe çalışıyordum. Birden kapı vuruldu. Kara etekler, beyaz baş örtüleri dalgalanıp sıvıştılar ve mutfağa yeni birisi girdi.

Bu gelen, ince kumral bıyıklı, kahverengi uzun meşin ceketli bir delikanlıydı. Kötü giyinmiş, ayakkabıları toz içindeydi; ama yakası kıravatı vardı. Güneşliğin kara muşambadan resmi kasketinin üstüne kırmızı iplikle iri harfler işlenmişti. Çantasını dikkatle yere koyduktan sonra masaya oturdu; cebinden ekmek peynir çıkardı, kadından da bir bardak şarap isteyip yemeğe başladı. Stigliano'nun tahsildarıymış. İşi gereği sık sık Gagliano'ya gelirmiş. Bugün geç kalmış, dul kadının evinde yatacakmış. Ertesi gün Gagliano'da bir kaç işi varmış. İşinden konuşmayı pek sevmiyordu; hemen çantasını açtı, ve bana içindekini gösterdi gülümseyerek: bir klarnet. Hiç yanından ayırmazmış onu; köylülerden para toplamaya hep birlikte giderlermiş. Geçinmek için bu işi yapıyormuş, ama asıl sevdiği müzikmiş. Henüz iyi çalamıyormuş: bir yıl olmuş çalmaya başlayalı, ama arasız çalışıyormuş. Bana bir şey çalabilirmiş çünkü benim müzikten anladığım belliymiş, ama bir tek parça yalnız; sonra çıkıp bir dostunu görmeğe gidecek; vakit geç. Ekmek peynir bitince yemek de bitti. Klarnetten ince,

titrek sesler çıkmaya başladı: Köpekler de konsere katıldılar uzaktan uzağa.

Klarnetli tahsildar çıkınca, dul kadın benim odamda bir başkasını daha yatıracağı için özürler diledi. Başka çare yoktu:

— Ama kibar bir insandır, temizdir. Köylünün biri değil.

— Aldırmayın, dedim; bir gece arkadaşlığı ederiz.

Bir gecelik arkadaşlıklara alışkındım. Grassano'da Prisco hanında pansiyonunda kaldığım sıra, odama hemen her akşam bir başkası gelirdi. Orada iki oda vardı; ama bir doldu mu benim odama baş vurulurdu. Gelen giden çoktu orada. Grassano yol üstündedir. Prisco pansiyonu da tanınmıştır. Tricarico'da işi olanlar bile o papaz köyünde kalmaktansa akşama Grassano'ya gelirlerdi.

Odamda ne tüccarlar, ne Napoli armudu satıcıları, ne arabacılar şoförler kalmıştı. Bir gece çoktan yatmıştım ki acayip bir motosiklet gürültüsü köyü sardı, az sonra da odama kasketi toz içinde bir adam girdi. Vilâyetin en zengin mal sahiplerinden biriymiş bu: Baron Nicola Rotunno d'Avellino. Avukat kardeşiyle kendisinin Grassano'da, Tricarico'da Grottole'de, daha bilmem hangi Matera köylerinde geniş toprakları varmış. Kâhyalarından mahsul paralarını ve köylülerden alacaklarını toplamak için motosikletle köy köy dolaşıyordu. Köylüler yaşayabilmek için hep borçlanıyor ve bu borçlar birike birike en güzel mevsimlerin bile umutlarını önceden yutuyordu. Zayıf, tüysüz, burundan takma gözlüklü genç Baron Grassano'da, kardeşiyle birlikte, kazanç tutkusuyla ün salmıştı. Bir kaç lira borcunu ödemedi diye bir köylüyü topraklarından kovabilirdi. İşinde kurnaz, düzenci ve sadık, insafsız kâhyalar bulmakta ustalığı vardı. Sofu bir adamdı: yakasında faşist rozeti yerine yuvarlak Katolik parti rozeti taşıyordu. Benimle pek tatlı konuştu. Bir sürgün olduğumu öğrenince hemen beni kurtarabileceğini söyledi:

— Kolay benim için, dedi; Emniyet genel müdürü Bocchini'nin pek hoşlandığı bir bayanın dostuyum. Bu kadın bizim Avellion'dandır. Aynı Meryem Ana'ya gideriz birlikte.

Söz böylece Aziz'lere, türbelere çevrildi. San Rocco de Tol-

ve diye bir Azize ben de bağlıydım, bir hayli iyiliklerini görmüştüm. Tolve Potenza yakınlarında bir köydür. Her yıl ağustos ayında türbe ziyaretine gidilir oraya. Erkek, kadın, çocuk yaya, eşekle günlerce yürüyüp dört bir yandan gelirler. San Rocco kilisenin üstünde göklere yükselen heykeliyle onları karşılar. San Rocco halk resimlerinde kahve rengi urbası, başında yaldızlı hâlesi ve arkasında Güney'in mas-mavi göküyle görülür. Resmin altında şu söz yazılıdır: TOLVE BENİMDİR, ONU KORURUM.

Ama Grassano'nun evliyası da iyi bir evliyâdır: Karşı tepedeki kilisede, renk renk, tepeden tırnağa silâhlı, mukavva gövdeli şanlı bir askerdir San Maurizio. Bu süslü püslü kabartmaları Bari, de çok güzel yapan ustalar vardır halâ. San Maurizio'dan başka silâh arkadaşlarına, başka savaşçı evliyalara, San Augustino'ya, Tanrı Şehri'ne, İncillere geçtik. Baron bu konudaki bilgilerime şaşmış kalmıştı.

Gözlerim uykudan kapanmaya başladığı bir sırada Baron yatağında doğruldu; başucundaki masadan gözlüklerini aldı, burnuna taktı; yatağından sıçrayıp sessizce bana doğru geldi. Ayaklarına kadar inen beyaz geceliği içinde bir hortlağa benziyordu. Yatağımın yanına gelince üstüme eliyle koca bir istavroz işareti yaptı ve heyecanlı bir papaz edasıyla:

— Seni İsa adına takdis ediyorum; gecen hayrolsun! dedi. Tekrar tekrar istavroz çıkardıktan sonra yatağına gitti ve ışığı söndürdü. Toprak ağası Baron'un bu beklenmedik takdisinden sonra, bütün kötülüklere karşı korunmuş olarak uykuya daldım. Ertesi sabah gün doğarken her zamanki gibi, kırlara giden sürülerin çıngırak sesleri ve Prisco'nun uykucu oğullarına bar bar bağırmalarıyla uyandım.

Bu gece, dul kadının evinde tahsildarla paylaşacağım oda, Prisco'nun odasından çok daha kasvetliydi. Dipte ufacık bir penceresiyle, karanlık, ufacık, daracık bir oda. Duvarlarında yer yer düşmüş, boz, kirli bir badana vardı. Üç küçük yatak. Bir köşede kalaylı ibrik ve leğen. Yatakların önünde topal bir komodin. Üstü yıllanmış sinek pislikleriyle dolu soluk sarı ışıklı bir ampul. Boğucu sıcakta vız vız dolaşan binlerle sinek. Pen-

cere, sivrisineklerin girmemesi için kapalıydı; ama daha başımı yastığa kor komaz, bu sıtma diyarının korkunç vızıltıları dört bir yandan kulaklarımı doldurdu.

Bu arada oda arkadaşım geldi; kasketini yatağımın karşısındaki çiviye astı; klarnetini komidinin üstüne koydu ve soyundu. Gagliano'da işlerinin nasıl gittiğini sordum:

— Kötü, dedi; bugün bir kaç haciz yaptırmaya geldim. Vergileri vermiyorlar; haciz yaptırmaya gidince de hiç bir şey bulamıyorsun. Üç eve gittim: mobilyaları yok. Yatak var yalnız, onu da alamazsın. Bir keçi ya da bir kaç güvercin almakla kalacağım. Benim yol paramı bile ödemez. Yarın iki eve daha gideceğim: inşallah onlardan bir şeyler çıkar. Olur rezalet değil. Köylüler para vermek istemiyor. Burada hepsinin toprağı var. Köye iki üç saat uzak ta olsa tarlaları var. Gel gelelim toprak kötü: kıt veriyor. Vergiler de yüksek doğrusu. Ama orası beni ilgilendirmez. Ben komuyorum ya vergileri. Bizim işimiz toplamak yalnız. Köylüleri bilirsiniz: sordunuz mu, her yıl kötü gitmiştir. Borç içindeler, sıtmadan kırılıyorlar; yiyecek bulamıyorlar. Dinlemeğe başladınız mı yandınız: vazifemizi yapmak zorundayız. Para vermediklerine göre ne bulursak götürüyoruz: metelik etmez şeyler onlar da. Bir kaç şişe zeytin yağı, bir torba unla döndüğüm olmuştur. Üstelik kin de besliyorlar bize. İki yıl önce, Missanello'da kurşunu yiyordum az kalsın. Berbat bir meslek. Ama yaşamak için katlanıyoruz.

Bu konudan tiksindiğini görünce sözü müzikten yana çevirdim. Şarkılar yazmayı, bir yarışmada kazanmayı kuruyordu. O zaman tahsildarlığı bırakacaktı. Şimdilik Stigliano'nun bandosunda çalıyordu. Buraların halk türkülerini sordum. Bir ikisini öğrenebilir miydim acaba? Bana notalarını yazabilir miydi? **Facetta** nera'yi, o sırada her yanda söylenen başka bir kaç türküyü ister miyim diye sordu:

— Hayır, dedim; onlardan değil; sahici köy türküleri istiyorum.

Biraz düşündü; hiç üstünde durmadığı bir konuydu bu. Bir türküyü klarinetine koyup notalarını teker teker yazabilirdi; ama köylülerin söylediği hiç bir türkü gelmiyordu aklına.

Viggiano'da türkü söylüyor, çalgı çalıyorlarmış. Ama burada, hayır:

— Bir kaç kilise havası vardır belki; bir soruşturayım; ama türkü yoktur, dedi.

Grassano da ben de aynı şeyi farketmiştim. Ne sabah işe giderken, ne öğle güneşinde, ne akşam, eşekler keçilerle uzun kara bir dizi halinde köye dönerlerken hiç bir ses yırtmıyordu bu toprağın sessizliğini. Yalnız bir defa, Basento tarafında, bir kaval sesi duymuştum. Bir başka kaval bu sese karşı tepeden karşılık vermişti. İki çoban sürüleriyle köyden köye giderlerken uzaktan uzağa kavalla birbirlerine sesleniyorlardı. Türkü yok bu köylülerde.

Oda arkadaşımdan ses gelmez oldu. Sıcağın azdırdığı sinek vızıltıları arasında kesik ıslıkları andıran düzenli nefeslerini duymaya başladım. Soluk göklerden kapalı pencere camlarına cılız bir ay ışığı vuruyordu. Bu ışıkla, karşısında asılı duran kasketteki U. E. harflerini seçiyordum. Gözlerim kapanıp dalıncaya kadar bu harflere baktım.

Bölüm VI

Grassano'daki gibi gün doğarken sürü çıngıraklarıyla uyanmadım. Burada ne çoban vardı, ne çayır, ne ot. Yolun taşları üstünden geçen eşeklerin ayak sesleri ve keçi melemeleriyle uyandım. Her günkü sefere çıkış başlamıştı. Köylüler karanlıkta kalkıyorlardı: çünkü bataklı Agri düzlüklerinde ya da uzak dağ yamaçlarındaki tarlalarına iki üç saatlik yol vardı. Oda aydınlanıvermişti. Duvardaki U. E. harfli kasket yerinde yoktu. Tahsildar, köylüler tarlalarına gitmeden önce, kendilerine kanunun selâm ve hayır duasını söylemeğe gitmiş olmalıydı. Bu saatte belki de, şapkasının güneşte pırıldayan muşambası, yularından çektiği bir keçi ve koltuğun altında klarnetiyle Stigliano yolu üstündeydi. Kapıdan kadın bağrışmaları, çocuk ağlaşmaları duyuluyordu. On kadar kadın, kimi kucağında taşıdığı, kimi elinden tuttuğu çocuklarıyla benim uyanmamı bekliyordu sabırla. Çocuklarına bakıp ilâç vermemi istiyorlardı. Çocukların hepsi soluk, cılızdı. Balmumu gibi yüzlerinde iri ve mahzun kara gözleri vardı. İncecik bacakları üstünde karınları davul gibi şişmiş ve gerilmişti. Burada kimseyi affetmeyen sıtma çoktan gıdasız, bodur bedenlerine yerleşmişti.

Hiç hastaya bakmak istemiyordum. Mesleğim değildi artık bu benim. Yeterince bilgili görmüyordum kendimi. Üstelik te ağaların kendilerine ayırdıkları bir işe karışmak hiç de hoşuma gitmiyordu. Ama hemen anladım ki uzun zaman karşı koyamıyacaktım. Dünkü sahne tekrarlandı. Kadınlar bana yalvarıyor, dua ediyor, ellerimi öpüyorlardı. Çoşkun bir umut, tam bir güven vardı içlerinde. Neden acaba, diye soruyordum kendi kendime. Dünkü hastayı ölümden kurtaramamıştım; ama kadınlar benim bir köpek hekimi değil, iyi yürekli bir hıristiyan olduğumu hemen farkettiklerini, çocuklarını kurtaracağımı söylüyorlardı. Belki de bu güven yabancı oluşumdan, buraya her uzaktan gelenin bir Tanrı'ya benzemesinden geliyordu.

Yahut da belki dün, ölüm karşısındaki güçsüzlüğüme karşı, bir şeyler yapmaya çalıştığımı, can çekişen adama gerçek bir ilgi ve üzüntüyle baktığımı görmüşlerdi. Hakketmediğim bu büyük güven beni şaşırtıyor, utandırıyordu. Kadınları bazı övütlerle uğurladım, ve karanlık evden sabahın göz kamaştıran aydınlığına çıktım. Evlerin gölgeleri kara kara duruyordu yerde. Vâdilerden gelen sıcak rüzgâr toz bulutları kaldırıyor, tozların içinde köpekler bitleniyordu.

Adacığımın çevresinde bir gezi yaparak yeni ülkemin, yani köyün sınırlarını öğrenmek istiyordum. Karşılardaki topraklar benim için ulaşılmaz yasak bölgelerdi. Dul kadının evi köyün başında ve tam ucundaydı. Önünde yol genişleyip dipdeki kiliseye gidiyordu: evlerden biraz daha büyük beyaz bir kilise. Baş papaz eşikte durmuş, bastonuyla, bir kaç adım uzaktan kendisine dil çıkaran, nanik yapan, taş atmaya yeltenen çocukları korkutmaya çalışıyordu. Ben yaklaşınca çocuklar bir serçe sürüsü gibi kaçıverdiler. Papaz bastonunu öfkeyle sallayıp arkalarından bağırıyordu:

— Melunlar, din düşmanları, cehenneme gidesiler!

Bana dönerek:

— Tanrının el uzatmadığı bir yer burası, dedi. Çocuklar kiliseye oyun oynamıya geliyorlar. Gördünüz değil mi? Onlardan başka da gelen yok. Sıralara vâzediyorum. Vaftiz bile olmamışlar. Kiliseye verecekleri parayı almanın imkânı yok. Geçen yıl beş para koparmadım. Eşi emsali yoktur buralıların, göreceksiniz.

Cılız, ufak tefek bir ihtiyardı papaz. Sivri burnunun üstündeki demir çerçeveli gözlüklerinin arkasında ufacık keskin gözleri zaman zaman bir yere dikilip kalıyor, sonra birden kötü kötü kıvılcımlanıyordu. İncecik ağzının kıvrımında acı bir bezginlik yer etmişti sanki. Aşınmış, kirli cübbesinde yağ lekeleri, düğmesiz ilikler vardı. Cübbenin altından tabanı delik, tozlu papuçlarının uçları gözüküyordu. Her halinde bir türlü katlanamadığı bir yoksulluğun bıkkınlığı... Yanmış, kararmış üstünde yaban otları bitmiş bir kulübenin harabesi

sanki. Giuseppe Trajella'yı köylülerden hiç seven yoktu, hele ağalar, dünkü konuşmalardan anladığıma göre, nefret ediyorlardı ondan. Ona çok kaba davranıyorlar, çocukları üstüne saldırtıyorlar, vilayete piskoposluğa da şikâyet yolluyorlardı aleyhinde.

— Baş papazdan sakının, demişti bana muhtar; köyümüzün belâsıdır bu adam: Allahın evi için bir lekedir. Durmadan içer sarhoş olur. Bir türlü attıramadık başımızdan; ama yakında aşağı Gagliano'ya yollatacağız onu hiç olmazsa; asıl yeri orasıdır zaten. Oraya tayin etmişlerdi onu, cezalı olarak. Seminerde hocaymış eskiden, ama çocuklara sarkıntılık falan ediyormuş, anlarsınız ya. Gagliano'da kalmaya hakkı yok, ama başkasını getirtemedik yerine.

Zavallı Don Trajella! Çok eskilerden şeytana uymuş da olsa, bugün artık unutulmuş gitmiş olmalıydı bu. Şimdi artık bacakları üstünde zor duruyordu. Çok eziyet çekmiş, acılaşmış zavallı bir ihtiyar, bir kurt sürüsü ortasında kara ve hastalıklı bir koyun. Ama düşkünlüğü içinde eski güzel günlerini sezinliyordu insan: Napoli'de Teoloji okuttuğu zamanlarda Don Giuseppe Trajella Da Tricarico, kafalı, bilgili, yaman bir adamdı her halde. Azizlerin hayatını yazar, resim, heykel yapar, bu dünyanın işleriyle de seve seve uğraşırmış o zaman. Birdenbire gözden düşünce her şeyinden olmuş, uzak, vahşi bir kıyıya bir gemi enkazı gibi atılıvermişti. Kendini iyice bırakmış, sefaletinin de dibine inmekten acı bir zevk almıştı. Ne kitaba el sürmüştü artık ne fırçaya. Yıllar geçmiş, bir tek duygu kalmıştı bütün gürbüzlüğüyle: Hınç, dünyaya küskünlük. Trajella kendisine işkence yapan dünyadan nefret ediyordu. Kendi kendisini kimseyle konuşmadan tek başına yaşamağa mahkûm etmişti: yanında yalnız doksanlık kötürüm, bunak annesi vardı. Şaraptan başka onu tek avutan şey, kâhyaya, hükümete ve köylülere karşı yazdığı lâtince hicviyelerdi:

— Burası eşekler memleketidir bir hıristiyan memleketi değil, diyordu bana kiliseye buyur ederken; latince bilirsiniz değil mi?

Gaglianus Gaglianllus
Asınus et assellus
Nihil aliud in sella
Nisi Jeseph Trajella. (1)

Kilise beyaz badanlı geniş bir salondu: pis, tozlu, perişan: dipte tahta bir yükselti üzerinde süssüz bir altar, bir yana dayalı küçük bir kürsü. Çatlak duvarlarda XVII. yüzyıldan bir sürü tablo karma karışık asılmış, çoğunun bezleri yarık, delik deşik:

— Bunlar eski kiliseden kalma, diyor papaz. Bir bunları kurtarabildik. Siz ressamsınız madem, bakın: ama pek değerli şeyler değil. Bu kilise bir Kapellaydı sadece. Asıl kilise, aşağıda, köyün öbür ucunda toprağın kaydığı yerdeydi. Üç yıl önce kilise birden yıkıldı, yardan aşağı uçtu. Gece yıkıldı bereket versin. Buralarda sık sık toprak kaymaları olur: yağmur yağdı mı toprak gevşeyip kayar ve evler yıkılır. Yılda üç dört ev gider böyle. Dayanak duvarları yapıyor sersemler. Beş on yıl sonra hiç bir ev kalmaz burada: Bütün köy uçacak bir gün yarığın dibine. Kilise çöktüğü gece üç gündür yağmur yağıyordu. Ama her kış aynı şey olur; bütün bu ilin köylerinde hep olur. Ne ağaç var ne kaya: toprak dağılıp üstündekilerle birlikte sel gibi akıyor. Bu kış siz de görürsünüz. İnşallah kalmazsınız burada. İnsanları toprağından beter buranın: kaba halk yığını.

Gözlüklerinin arkasında papazın gözleri birden ışıklandı:

— Bu kapella ile yetinmek zorunda kaldık. Çan kulesi yok: Çan dışarda asılı. Damı da yeniden yapmak lâzım: yağmurda ha var ha yok. Buraya da payandalar komak zorunda kaldık. Şu çatlaklara bakın duvarlarda. Ama parayı kim verecek? Kilise fakir, köy daha da fakir: hem Hıristiyan da de-

---

(1) **Gagliano'nun yukarısı aşağısı**
Biri eşek, biri sıpası.
Semere binecek biri varsa
O da Giuseppe Trajella.

ğil bu adamlar, dinleri yok. Papaza ufak tefek hediyeler getirmek âdettir, değil mi? Onu bile getirmiyorlar: siz artık düşünün buraya çan kulesi yaptırmanın ne demek olduğunu. Muhtar Don Luigi'nin de, ötekilerin de hiç yaptırmaya niyetleri yok. Eczahane işleriyle meşgul kendileri. Görürsünüz köyün işlerini nasıl yürüttüklerini.

Köpeğim Baron beni beklemekten bıkmış olmalıydı: yerin kutsallığını hiçe sayarak başını kapıdan içeri sokup var gücüyle havlamaya başladı. Ne susturmak mümkün oldu, ne kovmak. Don Trajella'dan izin istedim; kilisenin solundan aşağı inen dünkü yoldan köyün dibine doğru yürüdüm. Postahanenin ve Piyade Çukuru'nun önlerine geldim. Muhtar-öğretmen o sırada eğitim işleriyle meşguldü. Okulda, sınıfının balkonuna oturmuş sigara içiyor, meydandakileri gözetliyor, bir yandan da gelen geçene demokratça sesleniyordu. Elinde uzun değnekler vardı; bunlarla zaman zaman, içerde kendi başlarına çalışırken fazla gürültü yapan çocukların başına ellerine vurup disiplini sağlıyordu. Beni görünce balkondan bağırdı:

— Günaydın doktor!

Ellerinde değnekleriyle o yüksek yerde kendini memleketin önderi gibi görüyordu: güler yüzlü, halk dostu ve hakseever bir önder. Gözünden hiç bir şeyin kaçmadığını da belli etmek istiyordu:

— Bu sabah göremedim sizi. Nerelere gittiniz? Gezmeğe mi? Yukarıki mezarlığa kadar mı? Güzel, çok güzel! Gezin, gezin tabii. Eğlenin. Ama öğleden sonra beş buçukta meydanda olun. Ondan önce uyursunuz her halde. Size kız kardeşimi tanıtmak istiyorum. Şimdi nereye gidiyorsunuz? Aşağı-Gagliano'ya mı? Ev aramaya değil mi? Kız kardeşim bulur size, merak etmeyin. Sizin gibi biri için köy evinde oturmak güç. Ama iyi bir şey buluruz size. İyi gezmeler!

Meydanı geçince yol bir tümseğe çıkıyor, ve evlerle çevrili daha küçük bir meydana iniyordu. Meydanın ortasında garip bir anıt vardı. Yerin darlığı, evler kadar yüksek olan bu anıta bir heybet veriyordu. Düşünebileceğiniz en modern, en süslü, en gösterişli çiş yeriydi burası: Sağlam, geniş damlı, dört

gözlü, beton-arme; son yıllarda büyük şehirlerde yapılanların tıpkısı. Duvarların birinde şehirlilerin her yerde gördüğü bir firma adı bir yazıt gibi kabarıyordu: RENZİ-TORİNO. Hangi garip tesadüf, hangi büyü, hangi peri bu hârika yapıyı Kuzey memleketlerinden havalandırıp bir gök taşı gibi bu meydanın ortasına, çevresinde, kilometrelerce uzaklarında bile ne su, ne de hiç bir çeşit sağlık kurumu bulunmayan bir yere kondurmuştu? Yeni rejimin, muhtar Magalone'nin eseriydi bu. Gagliano ve çevresinin bir kaç yıllık gelirini yutmuş olmalıydı bu önemli anıt. İçine baktım: Dipte birikmiş sularda iki çocuk kâğıttan kayık yüzdürüyor, karşılarında da bir domuz su içiyor. Bütün yıl buranın başka bir işe yaradığını görmedim: domuzlardan, köpeklerden tavuklardan ve çocuklardan başkası girmezdi içine. Yalnız eylûl ayında bayram akşamı bir kaç köylü şenliği, hava fişeklerini daha iyi görmek için tepesine çıkmışlardı. Birtek kişi orasını gerçek görevine uygun olarak kullanırdı: o da bendim. Doğrusu ben de bu işi ihtiyaçtan çok şehiri özlediğim için yapardım.

Küçük meydanın bir köşesinde, helânın uzun gölgesinin yaklaştığı yerde, karalar giymiş, kuru, ciddi, sip sivri, sansar yüzlü bir topal, var gücüyle ölü bir keçinin içine üflüyordu. Durdum, seyrettim. Keçi biraz önce meydanda öldürülmüş, iki ayak üstündeki bir tahtaya uzatılmıştı. Topal, keçinin arka bacaklarından birini ayağa yakın bir yerinden yarmış, bu yarığa ağzını dayamış, postu bedenden ayırmak için, keçiyi nefesiyle şişiriyordu. Hayvan gittikçe biçim ve hacım değiştirirken, üstüne abanmış adamın durduğu yerde incelip boşanır gibi olması bir garip beden değişimine benzer bir şeydi: insan yavaş yavaş hayvana doluyordu sanki. Keçi Mongolfier balonu gibi şişince topal, bir eliyle bacağını iyice sıkarak ağzını üflediği yerden ayırdı ve koluyla sildi. Sonra postu bir eldiven çıkarır gibi tersine çevirip çar çabuk soydu. Keçi, çırıl çıplak, dam dazlak, işkence için derisi yüzülmüş bir din şehidi gibi tahtanın üstünde gözleri göğe dikili kaldı.

Uysal, sessiz yeğeni keçiyi parçalama işinde kendisine yardım ederken topal, ciddi ciddi, bazı bilgiler verdi bana:

— Böyle yaptık mı, dedi, post bozulmaz, tulum olarak kullanılabilir. Bu yıl çok iş var. Köylüler bütün keçilerini yok ediyorlar. Mecburlar. Vergi meselesi. Nasıl versinler?

Son zamanlarda hükûmet keçinin zararlı bir hayvan olduğunu keşfetmiş. Keçi fidanların taze filizlerini yiyormuş. Devlet bunu önlemek için bir kanun çıkarmış: Bütün memlekette her keçi başına aşağı yukarı keçinin değeri kadar vergi alıyorlarmış. Böylece keçileri kırıp ağaçları kurtarıyorlarmış. Ama Cagliano'da ağaç yok, keçi de köylünün tek serveti; neden derseniz, keçi kıraç, sert yamaçlara tırmanıyor, dikenli çalılıkla yeşilini yiyor ve, çayırsızlıktan koyunun, dananın yaşayamadığı bir yerde canını kurtarıyor. Keçi vergisi bir belâ; vergi parası olmayınca da püsküllü belâ. Keçileri öldürüp sütten ve peynirden olmak gerekiyordu. Topal düşkün bir mal sahibiydi, ama kendini köylülerin üstünde görüyor, yaşamak için de bir çok zanaatı birden yapıyordu. Keçi kasaplığı bu zanaatlardan biriydi.

Hükûmetin bu hayırlı kararı sayesinde o yıl topaldan bol bol et alabildim:

— Geçen yıl zor bulabilirdiniz bu etleri, diyordu bana.

Topal, köye gelmeyen bazı toprak sahiplerinin işlerine de bakıyordu. Köylülere göz kulak oluyor, satışlarda aracılık, evlenmelerde çöp çatanlık yapıyor ve bütün o bölgenin insanlarını tanıyordu. Bilmediği şey yoktu topalın. Küçük büyük her olayda topal bacağı, kara elbisesi, sansar yüzüyle çıka gelirdi. Herşeye, herkesten çok meraklı, ama konuşmadan yana çekingendi. Sözlerini hep yarıda keser, dediklerinden çok daha fazlasını bildiğini anlatmak isterdi. Konuşmasındaki ağır, ciddi eda hiç adına yakışmıyordu: Karnavalo idi topalın adı. Ev aradığımı ve resim yapmak için ışıklı ve geniş olmasını istediğimi öğrenince biraz durdu düşündü ve amca oğullarının bir köşkü olduğunu söyledi:

— Tanırsınız belki, dedi; Napoli'nin büyük hekimleri arasında adları geçer. Köşkün iki üç odasını size verebilirler. Hemen yazayım kendilerine. Şansınız var: bundan iyisini bulamazsınız. Şimdi ev boş, ama ben kendiliğimden size ancak bir

yatak ve bir kaç mobilya kiralayabilirim. Köşkü görmek isterseniz, anahtarları vereyim, yiğenim sizi götürsün.

Topala Napoli'ye yazmasını söyleyip evime yollandım. Piyade Çukurunun önünden geçerken baktım sarışın, boylu boslu güzel bir delikanlı; kısa kollu bir şehir gömleği giymiş; elinde dumanı tüten bir tabak ispagettiyle bir kulübeden çıkıyor. Delikanlı meydana doğru yürüdü; tabağı duvarın üstüne koydu; ıslıkla birisini çağırıp geldiği yere döndü. Merak ettim. Durup makarna tabağına baktım. Karşıdaki bir evden bir başka uzun boylu genç çıktı. Bu seferki esmer; ama çok güzel, soluk, mahzun bir yüzü vardı. İyi biçilmiş şık bir gri elbise giymişti. Duvara geldi, spagetti tabağını aldı, gitti. Kapısının eşiğine gelince, boş meydandaki evlerin pencerelerine bir göz attı, gülümsüyerek bana döndü, eliyle dostca bir selâm verdi, sonra küçük kapıdan eğilip eve girerek gözden kayboldu. Postahanenin küçük kamburu Don Cosimino postahaneyi kaparken köşesinden benim gözlüklerimi görmüştü. Şaşkınlığımı farkedince başını anlayışla salladı. Mahzun ve kurnaz gözlerinde bir sempati görür gibi oldum bana karşı. Yanıma gelip:

— Bu sahne her gün bu saatte tekrarlanır, dedi. Bunlar da sizin gibi iki tutuk. Sarışını Ancona'lı bir marangoz; komünistmiş, ama iyi bir çocuk. Öteki Pisa'dan, Siyasal Bilimler öğrencisi. Faşist Milis ordusunda subaymış, ama komünistmiş o da. Orta halli bir ailenin oğlu, hükûmet para vermiyor kendisine. Annesi de, kız kardeşi de ilkokul öğretmeniymiş; onlar baksın diyorlar. Eskiden sürgünler bir arada yaşayabiliyorlardı; ama bir kaç aydır. Bu ikisi az para harcamak için yemeklerini ortak pişiriyorlardı. Şimdiyse yemeği her gün biri hazırlayıp duvarın üstüne bırakıyor, öteki gelip alıyor. Bu arada birbirine raslamamaları lâzım; yoksa, maazallah, kim bilir ne belâ getirirler devletin başına!.

Postacıyla birlikte yokuşu çıkmaya başladık. Don Cosimino dul kadının evine yakın bir yerde karısı ve bir sürü çocuğuyla oturuyordu:

— Don Luigi böyle şeylerde pek titizdir: onca herşeyden önce disiplin. Jandarma subayıyla düşünür, düzene sokarlar

bu işleri. İnşallah size başka türlü davranırlar; ama öyle olmasa da aldırmayın doktor.

Don Cosimino bana aşağıdan, avutmak isterce bakıp devam etti:

— Bu adamlar polislik oynamaya meraklı. Herşeyi bilmek isterler. Marangoz başına dert bile açtı. Köylülerle konuşuyor, onlara Darwin nazariyelerini, insanın maymundan geldiğini anlatmaya çalışıyordu. Ben Darwinci değilim, ama kimsenin bunlara inanmasında da bir sakınca görmem: (Küçük kambur kurnaz kurnaz gülüyordu bunu söylerken). Don Luigi öğrendi tabii bu konuşmaları ve pireyi deve yaptı. Görseniz nasıl bağırıyordu! Diyordu ki marangoza, Darwin'in nazariyeleri Katolik dinine karşıdır. Katolik diniyse Faşizmle birdir: o halde Faşizme karşı geliyorsun. Tuttu, Matera komserliğine curnal yazdı, marangozun menfi propaganda yaptığını söyledi.

Evinin önüne gelmiştik:

— Keyfinize bakın, dedi. Daha yeni geldiniz, alışırsınız bunlara. Hem gelir, geçer bütün bunlar.

Kambur melek, fazla açılmış olmaktan ürker gibi beni çarçabuk selâmlayıp sıvıştı.

Bölüm VII

Öğleden sonra meydanda muhtarla buluşup kız kardeşine gittik. Donna Caterina Magalone Cuscianna bizi bekliyordu. Bize kahve ve kendi eliyle yaptığı çörekler hazırlamıştı. Beni eşikte pek candan karşıladı, gösterişsiz bir masâfir odasına buyur etti. Odada ucuz biblolar, resimli nakışlı yastıklar, keçeden bebekler vardı. Ailem üstüne bilgiler edinmek istedi. Gurbette olmama üzüldüğünü, burada bana yalnızlığımı unutturmak için elinden geleni yapacağını söyledi. Kısacası, son derece nazik davrandı. Otuz yaşlarında, ufak tefek, tombulca bir kadındı. Yüzü kardeşininkine benziyordu, ama daha iradeli, daha tutkulu görünüyordu. Gözleride kap karaydı, saçları gibi. Parlak, sarımtırak teni, bozuk dişleriye pek sağlama benzemiyordu. Telâşlı bir ev hanımı gibi giyinmişti, işinin çokluğundan ve sıcaktan üstü başı düzensiz, gelişi güzeldi. Hep gergin, yüksek perdeden, kulağı tırmalayan bir sesle konuşuyordu:

— Göreceksiniz, doktor, hoşunuza gidecek burası. Ev işine hemen bakmaya başlarım. Şimdilik boş yer yok, ama yakında çıkar. Rahat bir eviniz, bir de hastaları kabul edecek bir odanız olmalı. Bir hizmetçi kız da bulurum size. Şu galetaları bir tadın, siz tabii çok daha iyilerine alışmışsınızdır. Anneniz kim bilir ne güzellerini yapar. Bunlar köy işi. Ama nasıl oldu da sizi böyle sürgüne yolladılar? Bir yanlışlık olmuştur mutlaka. Mussolini'nin herşeyden haberi olacak değil ya! Kim bilir kimler iyi bir şeyler yapalım derken türlü haksızlıklar ediyorlar. Sonra, şehirde düşmanları da olur insanın. Sürgünde Faşistler bile var buralarda. Bologna'nın parti başkanı Arpinati yakınımızda bir köyde: ama o istediği gibi gezebiliyor. Harp başlıyacak nerdeyse. Kocam gönüllü gitti. Onun durumunda, birinin örnek olması lâzımdı. Böyle zamanda düşünceler bir yana bırakılır: önce vatan gelir. Siz de tabii İtalya'dan yanasınız değil mi ya? Bir yanlışlık olmuştur, yüzde yüz. Ama gelmeniz bizim için bir mutluluk.

Don Luigi, etliye sütliye karışmak istemiyormuş gibi, susuyordu. Bir az sonra işim var deyip çıktı gitti. Yalnız kalınca Donna Caterina bana Japon işi bir fincandan kahve, evde yapılmış ayva reçeli sundu; bir yandan da beni hep aynı aşırılıkla pöhpöhlemeğe devam etti: ne isteğim olursa yardım edeceğine söz verdi durdu. Yaradılışındaki bir dost canlılığına, kadınlığın, analığın verdiği bir koruma, köydeki önemini belirtme Kuzeyli bir baya ev kadınlığını gösterme isteğine mi yormalıydı bunları? Hepsi birden vardı davranışında: açık yürekliliği analık duygusu, politika ve mutfak işlerindeki ustalığı su götürmezdi. Donna Caterina reçel, konserve, pasta, fırındı zeytin, bademli incir kurusu, İspanyol biberiyle sucuk yapmakta gerçekten yamandı. Ama bütün bunlardan başka bir şey daha var gibiydi bu iyi karşılamada: daha sınırlı, daha özel bir şey; benim köye beklenmedik gelişime karışan, yerveren bir duygu, benim ortaya çıkmamla kızışan bir tutku, uyuyan bir ateşi dirilten umulmadık bir rüzgâr.

– Buraya, bizim aramıza geldiğiniz için ne mutlu bize, diyordu. Üç yıl kalacaksınız demek? Daha önce gitmek istersiniz tabii, anlarım bunu; inşallah da gidersiniz. Ama kendi hesabımıza kalmanızı isterim. İyi bir köydür burası: öz İtalyan ve Faşistiz hepimiz. Kardeşim Luigino muhtar. Kocam Parti başkanıdır. O yokken yerine ben bakıyorum işlere: yapılacak fazla bir şey de yok ya! Burada aileden biri sayarız sizi. Bir hekimimiz olur nihayet. Her hastalandıkça yollara düşmek zorunda kalmayız. Ha bakın, sizi kayın babamla tanıştırmak isterim. Burada benimle oturur: Giuseppe amca, Doktor Milillo, ihtiyarladı artık, işten çekilmesi lâzım. Ötekiyse bütün köyü zehirliyor, eczahanesi ve kardeşinin kızlarıyla. Bundan sonra zehirleyemez artık, ne o, ne de o kalktaklar, o şırfıntılar!

Donna Caterina'nın acı sesi birden son basamağına çıkıvermişti. İçinin derinlerinde yatan, saklanamayan tutku kindi: bir tutarak gibi sarsılmaz, yoğun bir kin. Başka duyguların yokluğunda ve bir kadın yüreğinde bu kin gündelik, yaratıcı, düzenler örücü bir tutku oluyordu. Donna Caterina eczahanede-

ki o "şırfıntılar" a, amcaları Doktor Concetto Gibilisco'ya, onun önderlik ettiği bütün aileye ve birliklere, onların Matera'daki koruyucularına diş biliyordu. Onca, beni Allah göndermişti. Hangi politika yüzünden sürgün edilmiş olursam olayım, önemli değildi orası: Tek önemli olan benim kinine araç olmamdı. Göreceğim iş Gibilisco'yu ekmeğinden etmek, eczahaneyi kapattırmak ya da yeğenlerini elinden almaktı. Donna Caterina eli kolu ve hayali işleyen bir kadındı. Köyün asıl başı oydu. Kardeşinden çok daha zeki, daha istemliydi: görünüşte önderliği ona bırakmak şartiyle her istediğini yaptırabiliyordu kardeşine. Faşist partisi, Faşizm nedir bilmiyor, bilmek de istemiyordu. Onun için parti başkanı olmak bir başa geçme yoluydu sadece. Benim geldiğimi duyar duymaz bir savaş plânı hazırlamış, kardeşine kolayca, ihtiyara bir az zorlukla kabul ettirmişti. Ona göre ben elbette hekimlik etmek, çok para kazanmak isteyecektim: beni bu yolda tutmak, başıma dert açmıyacağıma inandırmak, işin yürümesinin de onlara bağlı olduğunu bana çıtlatmak gerekiyordu. Beni hemen kazanmalı ve bana gücünü göstermeliydi ki, körü körüne düşmanlarıyla anlaşma yoluna gitmiyeyim.

Sürgünlere sert davranmaya alışmış olan Don Luigino bana yumuşak davranıp üstüne söz kondurmak, beni evine çağırmak istemiyordu. Düşmanları curnal edebilirlerdi kendisini. Onun için işi o ele alacak, o çekecekti beni kendilerinden yana. Bu kin köyü yöneten iki aile arasındaki eski düşmanlığın bir yanıydı. Belki burada da, Grassano'da olduğu gibi, işin kaynağı çok eskilere çıkıyordu. Belki bir hekim ailesi olan Gibilisco'lar yüz yıl önce Liberallerden yana, daha yeni, daha aşağı halk katından gelme Magalone'lerse Bourbonlardan ve eşkiyalardan yana idiler; orasını hiç bir zaman kesin olarak öğrenemedim. Ama bildiğim bir şey varsa o da Donna Caterina'nın kininde, geleneksel düşmanlığın dışında, daha özel, daha kişisel bir neden olduğuydu. Bunu konuşmalarındaki yarı kapalı kinayelerden, köy kadınları arasındaki dedi kodulardan anlamakta gecikmedim. Donna Caterina'nın kocası, öğretmen Nicola Cuscianna, cakalı, sert yüzlü, iri yarı bir adam. Yüzbaşı

ünifromalı resmi misafir odasının duvarında asılı. Gagliano'nun Faşist partisi başkanı, köy yönetiminde karısının ve kardeşinin sağ kolu. İşte bu adamı hasım aile eczacısının beyaz tenli güzel kızı, kara gözleri, yer yer dolgun boyu bosuyla büyülemişti. Gerçekten sevişiyorlar mıydı, yoksa bu da bir dedi-kodumuydu sadece, orasını bilemedim hiç bir zaman; ama Donna Caterina buna inanmış, iman etmişti.

Donna Caterina genç değildi; rakibinin yirmi yaşı ve güzelliği elbette korkutacaktı onu. İki sözde aşığın bu kadar küçük bir köyde, üzerlerine dikili yüzlerce gözün, hele Donna Caterina'nın hiç peşlerini bırakmayan cin gibi gözleri önünde buluşmaları olacak işlerden değildi. Aldatıldığını sanan zevce, kıskançlığı içinde, şöyle düşünmüştü: Bu görüşmeyen aşıklar ancak bir yoldan muratlarına erebilirlerdi: kendisini ortadan kaldırıp evlenmek. Esmer büyücü kız ve sarışın, tatsız kız kardeşi eczahanenin rakipsiz ve bilgisiz sahipleriydi. Eczahane kanuna aykırı olarak onların işletmesine bırakılmıştı. Bütün köy bu kızların ilâçları istedikleri gibi uydurup sattıklarını mırıldanıp duruyordu. Donna Caterina'yı ortadan kaldırmak için ellerinin altında ne güzel bir silâh vardı: zehir. Kim nerden bilecekti zehirlenip öldüğünü? Köyün hekimlerinden biri zehirci kızın amcasıydı ve tabii suç ortaklarıydı. Öteki hekimse hiç bir şeyin farkında olmıyacak ihtiyar bunağın biriydi. Donna Caterina ölecek, iki âşık da muratlarına erip mezarı üstünde fink atacaklardı.

Bu korkunç hayallerin gerçekle ilintisi neydi? Hangi gizli ip uçları, hangi yakalanmış aşk mektupları, gündelik hayatın hangi ince çatlakları, görüntüleri bu kıskanç, bu ateşli ruhta önce kuşkuyu, sonra da bu sarsılmaz inancı yaratmıştı? Bilmiyorum; ama Donna Caterina kendi yarattığı masala inanıyordu. Cinayet kumpasını kocasından çok rakibine ve onun uzaktan yakından ilişiği olan herkese yüklüyordu. Eski kin, köyde başa geçme savaşı bu yeni sebeplerle de beslenince amansız, yırtıcı bir güç kazanmıştı. Zehirci cadı ve bütün ailesi suçlarını ödemeliydi.

Kocasına gelince, Donna Caterina ona nasıl davranacağı-

nı biliyordu. Gürültü patırtı çıkarmanın âlemi yoktu: kimse farkına varmadan kusurlarını yüzüne vurmuş Caterina evde, dört duvar arasında ona her gün söyliyeceğini söylemiş, başkasıyla yattığını, kendisini öldürmeğe kalktığını söylemiş, yatağına girmeyi de yasak etmişti. Gagliano'nun koca parti başkanı, herkesin gözünü yıldıran o kerli ferli adam, evine geldi mi bütün kabadayılığını yitiriyordu: Karısının ateş saçan kara gözleri önünde süt dökmüş kediye, affedilme umudu olmayan bir günahlıya dönüyordu. Tek başına misafir odasındaki divanda yatmak zorundaydı. Bu durum altı ay sürdü. Sonunda Tanrı cehennemlik kuluna bir kurtuluş yolu gösterdi: Afrika savaşı. Cezalı koca gönüllü yazıldı. Böylelikle suçlarını ödeyecek, karısıyla barışacak, bu arada da öğretmen maaşından kat kat üstün olan yüzbaşı maaşı alacaktı. Ne yazık ki onun yolundan giden çıkmadı başka. Yüzbaşı Cuscianna ve Grassano'lu teğmen Decunto bu iki köyden giden tek gönüllüler oldu. Ama mutlu azınlığın savaş bile işine yarıyor işte. Yüzbaşı Cuscianna kahraman oldu, Donna Caterina da kahraman karısı. Matera'da, karşı partiden hiç kimse böyle bir şerefle övünmezdi. Üstelik Tanrı beni de, Donna Caterina'nın öc alma işlerine yardım etmek üzere, mutlaka o niyetle, buraya yollamıştı.

Donna Caterina diyordu ki bana:

— Luigino da kocam gibi gönüllü gitmek istedi. Kardeş gibi sevişirler. İçtikleri su ayrı gitmez. Ama Luigino pek sağlam değildir; hep hastalanır. İyi ki siz geldiniz şimdi. Hem o da gitse köye kim bakacak, kim propaganda yapacaktı?

Derken Don Pasquale Cuscianna, kayın baba, sırtında hırka, başında yün takke, dişsiz ağzında pipo, kısa, beceriksiz adımlarla odaya girdi. Çörek kokusunu almış olmalıydı. Yaşlı, göbekli, hantal, sağır, iri bir ipek kurdu gibi doymak bilmez bir adam. O da oğlu gibi, Luigi Magalone gibi köy öğretmeniymiş, bir kaç yıl önce emekliye ayrılmış. Görüyorsunuz ya, o yıllarda Gagliano, bütün İtalya gibi öğretmenlerin elindeydi. Don Pasquale herkesten saygı görür, bütün gün evde yer ve uyur, ya da gider meydandaki duvarın üstünde oturur, sigara içerdi.

Gelini hemen:

— Hasta yatıyordu, dedi; bir mesane darlığı, belki biraz da şeker.

Ama ihtiyar yine de gelir gelmez çöreklerin üstüne atıldı ve görülmemiş bir aç gözlülükle yedi. Sonra ahlaya uflaya bir şezlonga uzandı. Ara sıra bir iki kelime mırıldanıyordu, sanki konuşulanları anlıyor da söze karışıyormuş gibi. Oysa sağırlıktan tek kelime işittiği yoktu. Birden ıslıklar çalarak uyumaya başladı.

Ben tam kalkmak isterken yirmi yaşlarında evde kalmış gelinlik iki kız sökün eti; bağıra çağıra, ellerini, kollarını dört bir yana oynata oynata Donna Caterina'nın boynuna atıldılar. Bodur, tombalak, taşkın, kömür çuvalı gibi kara iki kız: kısa kesilmiş, kıvırcık kara saçlar, cıvıl cıvıl kara gözler, iri etli ağızlarının üstünde nerdeyse kara bıyıklar, hiç durmayan kollarında, bacaklarında kara kıllar. Bunlar doktor Mililo'nun kızları Margarita ile Mariaydı. Donna Caterina bana tanıtmak için çağırmıştı onları. Dudaklarına cıyak cıyak kırmızı sürmüş, yüzlerini pudradan bem beyaz etmiş, yüksek ökçeli papuçlar da giyip koşa koşa gelmişlerdi. Alabildiğine saf, bilgisiz, tek düşüncesiz iyi yürekli kızlardı. Her şey şaşırtıyor, coşturuyordu onları: köpeğim, elbisem, resim yapmam, falan. Ne söyleseniz bağrışıp, kara çekirgeler gibi zıplıyorlardı. Hemen çöreklerden, yemeklerden söz etmeğe başladılar. Donna Caterina boyuna övüyordu onları: ikisi de bulunmaz ev kızlarıymış. Bu iki kız da her halde Donna Caterina'nın ateşli hesaplarında yer alıyordu. Onlar dolayısiyle ihtiyar amca beni iyi karşılayacak, ben de ona yaklaşacak, belki de bağlanacaktım aklı sıra. Öyle ya; köyde bir hekim kızından daha iyisini mi bulacaktım? Donna Caterina bana nişanlı olup olmadığımı sormuştu. Ben hayır demiştim ama inanmamış ve kardeşinin posta sansürü yoluyla bu noktayı incelemiş olsa gerektir.

Haberleri olmadan benim gibi üstün bir gücün âletleri olan kızcağızların yanında on sekiz yaşlarında bir delikanlı vardı. Bu kılıksız, sarı, çekik yüzlü, alık gözlü, sarkık dudaklı genç odanın bir köşesinde hiç sesini çıkarmadan put gibi duruyor-

du. Kardeşleri, Milillo ailesinin tek erkek evladıydı bu. O arada gelen ihtiyar hekim bana oğlunun iyi bir çocuk olmakla beraber onun yüzünden başı dertte olduğunu söyledi. Bir beyin humması tutulmuş, kafası gelişememişti; bir türlü okumuyordu. Onu liseye, daha bilmem hangi okullara yollamış, ama boşuna. Ziraat okumasını çok istemiş, ama oğlan candarma subayı olmak istiyormuş ille ve yakında gidecekmiş. Üniforma meraklısıymış. Babasının oğlu için kurduğu gelecek bu değilmiş, ama ne de olsa iyi bir mevki candarma subaylığı da. Haksız da değildi doğrusu: Bu alık oğlandan hiç de kötü bir jandarma çıkmazdı.

Donna Caterina sözü hekimlikten yana çevirdi. Ben yalnız resimle uğraşmak istediğimi söylüyordum, ama Caterina dinlemiyordu bile ne söylediğimi. Doktor kekeliyerek bazı öğütler verdi bana: hastalara gidersem yok yere cömertlik, acıma gibi duygulara kapılmamamı söyledi. Köylüler hiç para vermek istemiyorlarmış, ama devletin mecburi tarifeleri varmış ortada: hekimlerin birbirini desteklemesi ve mesleğin şerefi bakımından bu tarifelere saygı göstermek gerekiyormuş. İhtiyar hekim yeğenlerinin savaşına akrabalık dolayısiyle katılmıştı, partide pasif bir rol oynuyordu daha çok. Donna Caterina ve Don Luigino onun için iyi adam, yumuşak adam diyorlardı. Eskiden Nitti'den yana olduğu için, muhtarın Faşistliğini, cakalarını, böbürlenmelerini hoşgörmediği de oluyordu; ama hır çıkarmamak için katılıyordu onlara; üstelik çıkarı da bunu gerektiriyordu. Yiğenlerinin zoruyla ve kızlarının iyiliğini düşünerek işi olurına bırakmaya razı olmuştu; bununla beraber düşüncesi sorulmayan, istenen yana çekilen bir ihtiyar durumunda görünmek de istemiyordu. Onuruna dokunmaya gelmiyordu. Bu yüzden bir çok karmaşık açıklamalar, bir sürü babaca tavsiyeler dinlemek zorunda kaldım: Para almazlık etmemeliydim, tarifeden hiç indirim yapmamalıydım; hepsi yalancı ve cahil köylülerin martavallarına kulak asmamalıydım; bu adamlar ne kadar iyilik görürse o kadar nankör oluyorlardı. Kırk yıldır bu köydeymiş; hepsine hastalıklarında bakmış, hepsine binbir iyilik etmiş; buna karşılık adını huy-

suza, bir şey bilmeze çıkarmışlar. Oysa hiç de huysuzluğu falan yokmuş. Gücüne giden, köylülerin nankörlüğünü, kör inançlarını, intaçılıklarını görmekmiş: bu konuda daha neler, neler.

Doktorun abuk sabuk kekelemelerinden, kızların çoşkun bağrışmalarından, Don Pasquale'nin homurtularından, Donna Caterina'nın bilmişçe gülümsemelerinden güç belâ kurtulduğum zaman akşam oluyordu. Köylüler hayvanlarıyla birlikte ağır ağır yokuşu çıkıyor, evlerine dağılıyorlardı. Karanlık, esrarlı, umutsuz dünyaları içinde her gün, her akşam hep aynı gidiş geliş; bir denizin sonsuz uzanış ve çekilişleri gibi. Ötekilerin, ağaların gündelik hayatını da yeterince biliyordum artık: Bu hayat yapışkan, mânasız bir örümcek ağı gibi tiksindiriyordu beni. Üstümde hissetiğim bu ağ, çıkarların, aşağılık hırsların, sıkıntıların, aç gözlülüklerin, düşkünlüğün, tozlu, küflü ama esrarsız kör düğümüydü. Bugün de, yarın da, her zaman da köyün tek yolundan geçerken onları meydan yerinde hep böyle göreceğim, kinli, garezli dert yanmalarını dinleyeceğim. Ne işim vardı burda benim?

Gök pembe, yeşil, mordu: Sıtmalı toprakların büyülü renkleri idi bunlar, uzaklarda, çok uzaklarda.

Bölüm VIII

Dul kadının evinde yirmi gün kaldım, bir başka yer bulunca kadar. Yaz bütün sıcaklığıyla kasıp kavuruyordu ortalığı: Güneş göğün ortasında durmuş gibiydi. Kup kuru killer çatlayıp yarık yarık oluyordu. Susuz toprağın çatlaklarında yılanlar kaynıyordu, köylülerin **cortopassi** dedikleri kısacık, bodur ve soktuğunu öldüren yılanlar.

Cortopassi, cortopassi
Ove te trova lâ te lassi.

(Cortoppasi cortopassi,
Nerde bulursa orda bırakır seni.

Sürekli bir yel de kurutuyordu insanı bir yandan. Birbirinin tıpkısı günler insafsız bir aydınlık içinde gün batımını, akşam serinliğini beklemekle geçiyordu. Mutfakta oturup sineklerin uçuşuna bakıyordum, öğle sıcağının donmuş sessizliğinde bir onlar var gibiydi yaşayan. Yeşilimsi bir maviye boyalı tahta pancurlar ardına kadar açıktı. Binlerce kara nokta güneşte, belli belirsiz bir vızıltıyla uçarken bile durgundular sanki: göz tembelce büyülenip takılı kalıyordu onlara. Birden kara noktalardan biri, apansız ve görünmez bir uçuşun vızıltısıyla kayboluveriyor, yerinde bir yıldız, pırıl pırıl, altın kenarlı bir beyaz nokta kalıyor ve yavaş yavaş eriyip kayboluyordu. Bir başka sinek havalanıyor, mavi pancurda bir başka yıldız beliriyordu. Hep bu, hep bu... derken ayak ucumda uyuyan ve kim bilir hangi çocukça rüyada söyleşip sızlanan köpeğim Baron birden uyanıp sıçrıyor, bir sineği uçuşu ortasında yakalıyor ve bir çene takırtısıyla sessizliği bozuyordu.

Balkonun parmaklığında incir dizileri tembel tembel sallanıyordu rüzgârda. Üstlerine sinekler üşüşmüş, son bal damlalarını emiyorlardı güneş kurutmadan önce. Kapının önünde, sokakta, kara bayrakların altında, uzun tahtalar üstünde, domates salçaları, kan gölcükleri gibi kuruyordu güneşte. Mu-

sa'nın halkı gibi sayısız sinek sürüleri bu Kızıl Deniz'in katılaşmış yerleri üstünden yürüyüp geçiyorlardı. Sulu yerlere saldıran sürülerse Firavunun gözü dönmüş askerleri gibi batıp boğuluyorlardı. Ovanın büyük sessizliği mutfağın üstüne abanıyor, boş zamanın içindeki sürekli sinek vızıltıları akan saatlerin sesi gibi geliyordu insana. Birden bire kilisenin çanları: kimbilir hangi azizin ruhu ya da insansız bir din töreni için. Çan çalan on sekiz yaşlarında, paçavralar içinde, yalın ayak, ikiyüzlü, kalleş bir gülümseyişle ağzı kulaklarına varan bir delikanlıydı: Her vesileyle yalnız ölüm çanları çalıyordu. Tabiatüstü varlıklara karşı duygulu olan köpeğin bu ahret gürültüsüne dayanamıyordu. Daha ilk çan sesinde, ölüm bize sürtünmüş gibi, derin korkular yüklü bir uluma tutturuyordu. Belki de içindeki şeytan bu kutsal konseri duyunca korku ürpertileri geçiriyordu. Her neyse, Baron'u susturmak için kalkıp onunla güneşe çıkmak zorundaydım. Beyaz kaldırımlarda pireler kıpır kıpırdı; sığınak arayan iri ve aç pireler. Ot yapraklarına asılmış keneler yapışacak hayvan bekliyorlardı dört gözle. Köy toptan boşalmış gibiydi. Köylüler tarlalarda, kadınlar aralık kapıların ardında, siperdeydi. Tek yol gölgeye susamış evlerin arasından uçurumun dibine doğru yuvarlanıyordu. Bense bir zeytin ağacı, ya da bir servi bulmak için mezarlığa giden yokuşu tırmanıyordum ağır ağır.

Issız topraklar üstüne hayvan dünyasının büyüsü yayılır gibiydi. Öğlenin sessizliği içinde birden kafasını pis çamurlara sokan bir dişi domuzun homurtusu, ya da bir eşeğin çan seslerinden daha yaygın, cinsel ve gülünç bir korkuyla karışık anırtısı. Horozların öğle sonrası ötüşlerinde sabahki kabadayıca merhaba yerine, ıssız ovanın derin mahzunluğu vardı. Gökte uçuşan sürü sürü kargalar ve daha yukarda geniş halkalar çizerek dolanan şahinler. Durgun yuvarlak gözleri insanı yandan yandan gözetliyordu sanki. Hava görünmez hayvan canlarıyla doluydu sanki. Bazan bir evin ardından gergin bacaklarıyla bir keçi, bu yerlerin kıraliçesi, bir sıçrayışta karşıma çıkıp sarı ve sorgulu gözlerini dikiyordu üstüme. Keçinin ardından yarı çıplak, perişan çocuklar koşuşuyordu: ara-

larında dört beş yaşlarında minnacık bir rahip bir de rahibe, pelerinleri ve kordonlarıyla... Buralarda sık sık görülür bu: bir adak dolayısiyle küçükleri böyle giydirirler. Ufaltılmış din adamları ya da Velasquez'in prensleri. Keçi kaçar, çocuklar kovalar. Küçük rahip keçiyi sakalından yakalar, boynuna sarılır; küçük rahibe sırtına binmeğe uğraşır, öteki çocuklar boynuzlarına ve kuyruğuna yapışır. Tam sırtına binilince keçi bir sıçrayışta hepsini tozlar içine fırlatır ve uzaktan dikilip bakar ve güler sanki hepsine.

Köylüler keçinin şeytanla ilişiği olduğunu söylerler: her hayvanın da varmış, ama onunki hepsinden çokmuş. Keçiyi kötü saydıklarından değil; şeytan derken Hıristiyanların şeytanını anlamazlar, zaman zaman o şeytan keçi kılığına girse bile. Keçi her canlı varlık gibi şeytanlıdır, ötekilerden daha şeytanlıdır yalnız: çünkü hayvan kılığında bir ecinniyi saklar. Köylüye göre keçi eskiden bir satir'di, düpedüz, canlı bir satir, kıllı, aç gözlü, eğri boynuzlu, kıvrık burunlu, memeleri ya da hayaları sarkık... Vahşi ama insana yakın zavallı Satir kardeş şimdi uçurum kıyılarında diken arıyordu, ne yapsın!

Bu yarı insan yarı cin gözleri ortasında, esrarlı varlıklarla yan yana mezarlığa yaklaşıyordum. Ama zeytin ağaçlarında gölge arama: Güneş yapraklar arasından ince bir tülden geçer gibi geçiyordu. İyisi mi, mezarlığın perişan demir parmaklıklı kapısından giriyordum içeri. Bütün köyün en kapalı, en serin, en ıssız yeri orasıydı; ama en kasvetli yeri denemezdi. Bir köşesine oturdum mu, duvar, çevrenin gözü kör edecek kadar beyaz killerini kapardı. İki servi rüzgârda sallanır ve mezarların arasından, bu çiçeksiz memlekette insanın tuhafına giden gül fidanları yükselirdi. Mezarlığın ortasında yeni gelecek ölüyü bekleyen derin bir çukur vardı. İçine inip çıkmak için bir merdiven komuşlardı. Öğle güneşinde bu çukura inip dibinde uzanıp yattığım olurdu. Toprak kuru ve düm düz olur, kızgın güneş de girmezdi içine. Yukarda dörtken bir gök ve bir kaç beyaz bulut görürdüm. Hiç bir ses gelmez olurdu kulağıma. Bu yalnızlık, bu özgürlük içinde saatlerce kalırdım. Güneşli duvarda kertenkele kovalamaktan yorulan köpeğim çukura ba-

şını uzatıp bana bir şey soracakmış gibi bakar, merdivenden inip ayak ucuma uzanır ve hemen uyurdu. Ben de, bir yandan onun nefeslerini dinler, bir yandan kitap okurken uyuyakalırdım.

Garip bir ses uyandırırdı bizi, cinsi, yaşı, ne söylediği belli olmayan bir ses. Bir ihtiyar mezara başını uzatır, dişsiz ağzını oynatırdı bana karşı. Nerdeyse doksan yaşında vardı bu adam. Buruş buruş yüzünün ortasında iki açık mavi ve mıknatıslı göz parlıyordu. Sakal bıyıktan eser yoktu yüzünde, hiç bir zaman da olmamıştı. Gagliano şivesiyle konuşmuyordu. Çok gezdiği için bir çok şiveleri birbirine karıştırmıştı; ama doğduğu yerin, Pisticci'nin ağzı baskındı konuşmasında. Bu yüzden, biraz da çabuk ve nutuk söyler gibi konuşmasından, ilkin dişsiz ağzından çıkan yayvan kelimeleri anlamakta zorluk çekiyordum. Sonra kulağım alıştı ve uzun uzun konuştuk onunla. Konuşurken bilmem dinler miydi beni, yoksa kendi kafasındaki tarih ötesi bir canlılar dünyasından kalma esrarlı düşüncelere mi dalardı? Bu anlatılmaz insanın kirli, yırtık pırtık bir gömleği, hep açık duran göğsünde de kuşlarınkine benzer fırlak bir kemik vardı. Başındaki güneşlikli kırmızı bere belki de değişik belediye hizmetleri gördüğüne alametti. Köyün mezarcısı ve tellâcısıydı. Borazanı ve omuzunda asılı trampetiyle dolaşırdı köyün sokaklarında. Ahretten gelir gibi bir sesle günün haberlerini yayar, bir alıcının geldiğini, bir keçinin kesildiğini, muhtarın emirlerini ve cenaze törenlerinin saatini söylerdi. Ölüleri mezarlığa götüren, çukurları kazan, ölüleri gömen de oydu. Bunlar gündelik işleriydi; bunlardan başka bu adamın, karanlık, derin bir güçle yüklü gizli bir hayatı vardı. Yoldan geçerken kadınlar lâf atıyordu ona, çünkü sakalı yoktu, ve hayatında hiç kadınla yatmamış olduğu söyleniyordu. Kadınlar kapılarının eşiğinden:

— Bu gece benimle yatar mısın? diye bağırıyor, sonra elleriyle yüzlerini kapayıp kıkır kıkır gülüyorlardı:

— Ne olur, beni yalnız uyutma bu gece?

Böyle alay ediyorlardı, ama yine de sayıyorlardı onu, hattâ nerdeyse korkuyorlardı ondan. Bu ihtiyarın gizli bir gücü,

yeraltı dünyasıyla ilişiği vardı; ruhlarla görüşüyor, hayvanlara sözünü geçirebiliyordu. Çok eskiden, türlü serüvenlerden sonra Gagliano'ya gelip yerleşmezden önce mesleği kurtları büyülemekti. İstediği zaman bir köye kurt indirir, ya da bir köyden kurtları uzaklaştırırmış: O yırtıcı hayvanlar tutunamazlarmış onun önünde. Anlattıklarına göre gençliğinde bütün dağ köylerinde peşinde azgın kurt sürüleriyle dolaşırmış. Bunlardan ötürü saygı ve korku duyuluyordu ona karşı. Kışın sert olduğu zamanlar da, açlıktan, soğuktan köye saldıran vahşi hayvanları defetmek için ona başvurulurmuş. Kadınlar dışında bütün canlılar üstünde etkisi varmış bu adamın. Yalnız hayvanları değil, taşı toprağı, havada dolaşan ruhları da büyülüyormuş. Gençliğinde buğday biçerken bir günde elli kişinin gördüğü işi tek başına görürmüş: görünmez biri varmış onun hesabına çalışan.

Gün bitip de köylüler toz toprak ve kan ter içinde, yorgun argın, kafaları güneşten zonk zonk ederek evlerine dönerken kurt büyücüsü sabahkinden daha taze, daha dinlenmiş bir halde çıkarmış karşılarına.

Mezardan çıkıp konuşurdum onunla. Verdiğim yarım puroyu bir kemik ağızlığa sokuverirdi hemen. Yıllar yılı kullanılmaktan kararmış olan bu ağızlık erkek bir tavşanın sağ arka ayağından yapılmıştı. Hep yeni mezarlar kazmakta olan ihtiyar küreğine yaslanır, bir Hıristiyanın omuz kemiğini topraktan alır, konuşurken elinde biraz tutar, sonra bir köşeye atıverirdi. Dört bir yanda yağmurun ve güneşin aşındırdığı bembeyaz insan kemikleri vardı. Kemikler, ölüler, hayvanlar, cinler, bu köydeki herkes gibi ihtiyar mezarcı için de gündelik hayata bağlı, ürkülmez, yadırganmaz şeylerdi.

İhtiyar, çakıllar arasından ansızın çıkıveren bir suyu andıran konuşmasıyla:

— Memleket dediğin kemikler ve ölülerdir, diyordu bana; ve dişsiz ağzını belki de gülümsemek için buruşturuyordu. Ne demek istediğini sorduğum zaman, belki de ne sorduğumu anlamadan aynı cümleyi tekrarlıyordu:

— Dediğim gibi, memleket dediğin kemikler ve ölülerdir.

Adamın hakkı vardı: kelimelerin düpedüz ve mecazlı anlamıyla buydu memleket. Geldiğimden bir zaman sonra muhtar dul kadının evine yakın bir yerde Faşist İzciler Evi'ni yaptırmağa başlayıp da toprağı kazdırdığı gün, beş on parmak derinlikten binlerce insan kemiği çıkmıştı. Günler günü arabalar yukardan Piyade Çukuru'na atalarımızın kemiklerini taşıyıp üst üste yığdı. Yıkılan Madonna degli Angela kilisesinin altından çıkan kemikler daha yeni, daha sarıydı. Bazılarının üstünde buruşuk kara etler bile vardı. Köpekler kemikleri çıkarıp kapışıyor, bazan ağızlarında bir bacak kemiğiyle köyün ana yolunda hav hav kovalaşıyorlardı. Zamanın geçmediği, dona kaldığı bu ülkede, yeni, eski, daha eski kemiklerin hep bir arada insanın ayağına takılması olagan bir şeydi. Madonna degli Angeli'nin ölüleri yıkılmış mezarlarında hepsinden daha mutsuz. Yalnız köpekler ve kuşlar cesetlerini dağıtmakla kalmıyor. Kilisenin kalıntılarıyla birlikte göçtükleri korkunç uçurumunun dibinde, türlü türlü pislikler içinde yatarlarken daha belâlı varlıklar da geliyormuş onları ziyarete. İhtiyar anlatıyordu: Bir kaç ay mı, bir kaç yıl mı önce, orasını pek anlamadım, bir gece aşağıdan yukarı doğru gelirken kilisenin karşısına düşen tepede birden garip bir ağırlık duymuş üstünde. Bir merdivene oturmak zorunda kalmış. Bir türlü kalkıp yürüyemiyormuş: Biri tutmuş bırakmıyormuş sanki ihtiyarı. Gece zifiri karanlıkmış, hiç birşey görmüyormuş. Ama uçurumun dibinden bir hayvan sesi adını bağırıyormuş. Ölüler arasına yerleşmiş bir şeytan yolunu kesiyormuş meğer.

İhtiyar hemen haç çıkarmış ve şeytan başlamış dişlerini gıcırdatıp acı acı ulumaya. İhtiyar karanlıkta korkunç bir keçinin kilise yıkıntıları arasında birden sıçrayıp kaybolduğunu görür gibi olmuş. Keçi Ut! Ut! diye sesler çıkarıyormuş uçuruma doğru kaçarken. O zaman ihtiyar birden feraha kavuşup koşa koşa köye dönüyor. Buna benzer çok şeyler gelmişti başına, sorduğum zaman da olagan şeylermiş gibi anlatıyordu bunları. Bu kadar uzun yaşamış bir insanın şeytanla cinlerle karşılaşmaları sayısız olacaktı elbette. O kadar yaşlıydı ki eşkiyalar zamanında bir delikanlıymış. Kendisi de eşkiyalık et-

mişe benziyordu ,ama bunu kendisine bir türlü söyletemedim. Meşhur Nino Nanco'yu tanımıştı. Onun silâh arkadaşı, kadın eşkiya Maria Pastora'yı daha dün görmüş gibi anlatıyordu bana. Bu Maria Pastora çok güzel bir köylü kadınmış. Hep erkek kılığında ve at üstünde âşıkıyla birlikte o dağ senin bu orman benim dolaşır, yağmalara kavgalara katılırmış. Nino Nanco çetesi o bölgenin en yaman, en gözüpek çetesiymiş. Maria Pastora çiftlik, köy baskınlarında, pusularda, öc alma, adam kaçırıp para çekme işlerinde hep erkeklerle yanyanaymış. Nino Nanco yakaladığı candarmaların yüreğini kendi elleriyle göğüslerinden çıkarırken, ona Maria bıçak uzatırmış. İhtiyar mezarcı çok iyi hatırlıyordu bunları, ve Maria'yı anlatırken sesi bir tuhaf oluyor, güzelliğini, boyunu bosunu, çiçek gibi pembe beyaz tenini, topuklarına inen siyah saç örgülerini, at üstünde dim dik duruşunu anlata anlata bitiremiyordu. Nino Nanco vurulmuştu, ama ihtiyar Maria Pastora'nın, o köylü savaş tanrıçasının ne olduğunu bilmiyordu.

— O ölmedi ve yakalanmadı, diyordu; Pisticci'de gördük kendisini. Karalar giymişti. Sonra atı üstünde ormana dalıp kayboldu ortalıktan. Kimseler bilmedi nereye gittiğini, ne olduğunu.

Bölüm IX

Mezarlığa yalnız işsiz sessiz oturmaya, masal dinlemeğe gitmezdim. Gitmeme izin verdikleri tek uzakça yer orasıydı. Görünürde ev yoktu, bir kaç ağaç da köylü kulubelerinin geometrik bir biçimliğini yumuşatıyordu. Resim konusu olarak orasını seçtim. Güneş alçalmaya başlar başlamaz tuvalim ve boyalarımla renklerimle geliyor, şövalemi bir zeytin ağacının gölgesine ya da mezarlık duvarının arkasına yerleştirip resim yapmaya koyuluyordum. İlkin bu resim işi candarma subayını kuşkulandırdı, hemen muhtara durumu bildirip yanıma bir gözcü gönderdi. Jandarma iki adım arkada kazık gibi dikilip başından sonuna kadar gözünü resimden ayırmadı. İnsanın arkasında biri varken resim yapmak hoş bir şey değildir: Cezanne gibi kötü etkilerden, nazardan korkmasanız bile. Ama ne yaptıysam uzaklaştıramadım jandarmayı. Alık yüzündeki kuşku yavaş yavaş içten bir ilgiye çevrildi ve ölmüş ninesinin fotografını yağlıboyayla büyütebilir miyim diye sordu: Bir jandarma için resim sanatında en büyük ustalık buydu. Saatler geçiyor, güneş batıyor, akşamın büyülü alacasında herşey kendi özündeki ışıkla parlıyordu sanki. Kocaman, soluk, hayalimsi bir ay pembe gökte, duman rengi zeytin ağaçlarının üstünde, kumsalda deniz tuzunun kemirdiği donuk beyaz bir kemik gibi duruyordu. O zamanlar aya pek düşkündüm; çünkü kapalı kaldığım bir delikte aylarca yüzünü görmemiş, onu yeniden bulmanın sevinci bir hayli sürmüştü. Merhaba der gibi, sevgimi saygımı söyler gibi resimin ortasına yusyuvarlak ve hafif bir ay kondurdum, jandarma da apıştı kaldı. Tam o sırada köyün tanrıları, jandarma komutanıyla kâhya, biri kılıcı, cakasıyla, öteki gülümseyen yüzü, yapmacık nezaketi ve sözde babacanlığıyla ne yaptığımı görmeğe geldiler.

Don Luigino tabii resimden anlıyordu, anladığını göstermek için de beni övüp duruyordu. Gagliano köyünü resmi yapılmaya değer buluşum da ayrıca yerlilik gururunu okşamıştı.

Bu memnunluğunu fırsat bilerek, buraların güzelliğini daha iyi belirtebilmem için evlerden biraz daha uzaklara gitmem gerektiğini söyledim. Muhtarla subay yasakları açıkca çiğnemek istemiyorlardı; ama sonraki haftalar yavaş yavaş bir çeşit sözsüz anlaşmaya vardık: yalnız resim yapmak üzere evlerden iki üçyüz metre uzaklaşabiliyordum. Bu iltiması onların sanat saygılarından çok, Donna Caterina'nın kurnazlıklarına, beni memnun etme isteğine, biraz da Don Luigino'nun içini kemiren hastalık korkularına borçluydum. Don Luigino sapa sağlamdı: Bir hormon dengesizliği vardı yalnız; o da çocuksu ve sadik huylarında ortaya çıkıyor, sesini inceltmekten, biraz da göbeğini arttırmaktan başka zarar vermiyordu kendisine. Bunun dışında domuz gibiydi. Gel gelelim, benim lehime olarak, gece gündüz hastalık korkuları içindeydi: bir gün verem oluyor, bir gün kalp hastası, bir gün ülser, falan. Boyuna nabzını sayıyor, ateşini yokluyor, aynada diline bakıyordu. Her rastladığımız zaman da bana bir şeyler sorup yarattığı hastalıktan kurtuluyordu. Hastalık hastası nihayet bir hekim bulmuştu kendine. Ara sıra resim yapmak için biraz uzaklaşabilirmişim, ama sık sık değil, beni göremiyecekleri kadar uzağa da gitmemek şartiyle. Ama bu iş sarpa sararsa kendilerinden habersiz gittiğimi söyliyeceklermiş; çünkü düşmanları onu gözden düşürmek için bu iltiması kötüye yorup Matera'ya imzasız curnallar yazabilirlermiş. Uzaklık ve özgürlük bakımından kazancım fazla bir şey değildi: köyün dört bir yanı hendeklerle doluydu; iki keçi yolundan başka sapak da yoktu. Mezarlıktan öteye de gidemezdim, çünkü hemen arkasında iniş başlıyordu: inersem köyden göremezlerdi beni. Aşağı tarafda da ancak mezarcının şeytanı gördüğü yere kadar gidebilirdim. Ordan sonra daracık bir patika baş döndürücü kıvrımlarla uçurumun dibine ikiyüz metre kadar iner. Köylüler her gün eşekleri ve keçileriyle ordan iner, tarlalarına gider, akşam ot ve odun yükleriyle çıkarlardı: lânetli mahkûmlar gibi. Bir başka patika kilisenin sağından, dul kadının evine yakın bir yerden başlar, son yıllara kadar köye su veren tek küçük kaynağa kadar gider. İki taş arasına sıkışmış paslı bir borudan oyulmuş bir kü-

tükten incecikten bir su akar; köylü kadınları bazan gelir çamaşır yıkarlar içinde.

Suyun yolu olmadığı için yalaktan taşar, sineklere cennet bir bataklık yapar. Patika tarlalar ve tek tük zeytin ağaçları arasından biraz daha ileri gider, bir sürü karma karışık tepecikler, beyaz kil çukurları arasında kaybolur ve Sauro'ya doğru bir uçurumun başında birden kesiliverir. Orada da gezinir, resim yapardım. Bir gün bir yılan çıkıvermişti önüme: köpeğim çılgınca havlayıp haber vermese görmekte geç kalacaktım.

Toprağın bu garip girinti çıkıntılarıyla Gagliano kendiliğinden bir kale oluyordu: yalnız birkaç geçit veriyordu giren çıkana. Kâhya bu durumdan, sözde millî coşkunluk günlerinde faydalanıyordu. Kendi deyimiyle halkın moralini yükseltmek için olsun, o sıra Afrika savaşını hazırlayan devlet yöneticelerimizin nutuklarını dinlemek için olsun, dilediği kadar kalabalık toplayabiliyordu. Akşamdan mezarcı-tellâlı borazan ve dümbeleğiyle bütün sokaklarda dolaşıyor ve her evin önünde aynı şeyi durmadan tekrarlayan tek notalı antika sesi yükselirdi:

— Yarın saat onda, herkes meydana, belediyenin önüne, radyo dinlemeğe! Herkes orada olacak!

Köylüler birbirlerine:

— Desene, yarın yine karanlıkta kalkıp kaçmak lâzım, derlerdi.

Adamlar bütün bir iş gününü boşuna kaybetmek istemiyorlardı ve biliyorlardı ki Don Luigino gün doğarken Faşist gençlerini köyün çıkış yerlerine yollayacak, kimseyi dışarı bırakmıyacaktı. Çoğu nöbetçiler gelmeden karanlıkta tarlalarına gidiyordu; geç kalanlar çoluk çocuklarıyla, okul öğrencileriyle meydana. Magalone'nin çoşkun ve histerik belagatinin dolup taşacağı balkonun önüne gelmek zorundaydılar. Orada ayakta, şapkaları başlarında, kara kara, kuşkulu kuşkulu bekleşirler, nutuklar hiç bir iz bırakmadan kayıp giderdi üstlerinden.

Bütün ağalar partiye yazılmıştı. Doktor Milillo gibi tek

tük ayrı kafada olanlar bile. Neden dersiniz, parti demek Hükümet demek, devlet demek, baştaki güç demekti; onlar da tabiî kendilerini bu güçle birlik sayıyorlardı. Bunun tam tersi bir düşünceyle köylüler partiye yazılmış değillerdi, hangi parti olursa olsun yazılacakları da yoktu. Faşist değillerdi, liberal de olamazlardı, sosyalist de, daha bilmem ne de. Çünkü bütün bu işlerin onlarla ilişiği yoktu. Bir başka dünyanın işleriydi bunlar. Hiç bir anlamları yoktu onlar için. Hükümetle, gücü kuvveti olanlarla, devletle ne alış verişi olabilirdi onların? Devlet, ne türlü olursa olsun, Romadakilerin devletiydi. Romadakilerse «belli artık, bizim Hıristiyan gibi yaşamamızı istemiyorlar». Dolu neyse, toprak kayması neyse, kuraklık, sıtma neyse devlet de öyle bir şeydi. Karşı konmaz birer belâ idi bunlar köylüler için. Keçilerimizi öldürtüyorlar bize, evlerimizden eşyamızı alıp götürüyorlar, şimdi de Afrika savaşına yolluyorlar bizi. Ya sabur!

Köylüler için Devlet Tanrıdan daha uzaklardadır, çünkü Devlet hiç bir zaman onlardan yana olmamıştır. Devletin politika yolu, kuruluşu, programı ne olursa olsun. Köylüler anlamıyor bütün bunları; bir başka dil bu onlar için; anlamak istemeleri için bir sebep lâzım, o da yok. Devlete karşı, propagandaya karşı bir tek korunma çareleri var, o da sabretmek: tabiatın belâları karşısında nasıl cennet umudu olmadan boyun eğip sabrediyorlarsa öylesine sabretmek. İşte bunun için politika savaşlarından hiç bir şey anlamamalarına şaşmamak lâzım. Politika savaşı onlar için Romadakilerin birbirleriyle geçinememesinden doğar. Sürgünler ne düşünüyormuş, onları buraya ne diye yollamışlar, nelerine gerek onların? Ama yine de sürgünlere iyi gözle bakar, onları kardeş sayarlar, çünkü bir takım esrarlı sebepler onları da kendileri gibi mazlum durumuna sokmuştur. İlk günlerde, köy dışında beni tanımayan bir yaşlı köylüye rastladım mı, eşeğini durdurur, selâm verir ve sorardı:

— Kimsin? Ne yana gidiyorsun?

— Geziyorum; sürgünüm.

— Sürgün mü? Sürgün ha! Yazık. Roma'da bir düşmanın

var demek. Köylü başka lâf etmez, bana kardeşce acıyarak gülümser ve eşeğini dürtüp yoluna giderdi.

Bu içine çevrik kardeşlik, bu ortak acı duygusu, bu boynunu büküş, sabır, bu binlerce yıllık dert ortaklığı, köylüleri birbirine bağlayan tek duygu budur işte: dinsel değil, tabii bir duygu. Bir politika bilinçleri yoktur, olmaz; çünkü dindaşlığın da, yurttaşlığın da ne olduğunu bilmezler. Devletin ve şehrin tanrıları bu kurtların, kara kara yaban domuzlarının hüküm sürdüğü, bu insanların hayvanlardan ve cinlerden, bu ağaç dallarının yaprakların derin köklerinden ayrılmadığı kil birikintileri, çöküntüleri arasında tutunamazlardı. Kişi kendi kendini de bilemezdi burada, çünkü her şey karşılıklı, görülmez, farkedilmez bağlarla birbirine bağlıydı, büyülerin aşıp geçmiyeceği hiç bir insan sınırı yoktu. Öyle bir sınırsız dünya ki bu, insan güneşinden, hayvanından, sıtmasından ayırdedemez kendini; orada ne kimi ilkellik dostu yazarların hayal ettiği mutluluk, ne umut, ne de bunlara benzer kişisel duygular vardır. Tek gerçek acılı bir yaradılışın karanlıkta bekleyişidir. Yaşayan tek şey ortak bir insan kaderi duygusu, ortak bir tevekküldür. Bu da bir düşünce, bir bilinç değil, bir duygudur. Nutuklara sözlere gelmez: çöllerin ortasında, birbirine benzeyen günler boyunca hep içinizde taşırsınız onu.

— Yazık! Birisi cinini atmış senin üstüne!

Bu demektir ki: sen de kaderin kulusun. Seni de buraya bir kötü istek, bir kötü güç, düşmanca bir büyü yollamış. Devlet kaderin güçlerinden biridir, ekinleri yakan yel, kanımızı kurutan sıtma gibi. Kaderin karşısında yaşamak, susmak, beklemekten başka türlü olamaz. Nutuklar neye yarar. Hem ne yapabilir ki zaten, hiç birşey.

Kaçamayan köylüler böylece meydandaki toplantıya gelir, sessizlik ve sabır zırhları içinde, dilsiz ve sağır durur beklerlerdi. Radyonun iyimser borazanlarını işitmez gibiydiler. Bu sesler uzak bir yerden, işleri tıkırında, rahat, medeni bir memleketten geliyordu. Orada ölümü öylesine unutmuşlardı ki şakalaşır gibi lâfını ediyorlar, öleceklerine inanmayanların yürek ferahlığıyla konuşuyorlardı ölümden.

Bölüm X

Bu köylülerden bir çoğunu tanıyordum artık. İlk bakışta birbirine benzerdi hepsi: ufak tefek, güneşten yanmış insanlar; kara gözleri ışıltısız, bakışsız: karanlık bir odanın boş pencereleri gibi. Kimine gezintilerimde rastlamıştım, kimi de kapılarının eşiğinden selâmlamıştı beni. Ama çoğu kendilerini baktırmaya gelmişlerdi bana. Hekimlik etmeğe ister istemez razı olmuştum. İlk günler, bütün işe yeni başlayan hekimler gibi ben de hastalarımın durumunu fazla dert ediyordum kendime; yetersizliğimin farkına varmak da üzüyordu beni. Şaşırtıcı ve çocuksu güvenleri borclandırıyordu insanı, o kadarki bazan ister istemez dertlerini yükleniyor, kabahat bendeymiş gibi. Yeteri kadar hekimlik öğrenmiştim bereket versin; ama pratik görmemiştim, araştırma tedavi araçlarım yoktu. Bilim kafasının gerektirdiği açık saçık, serin kanlı bakışa varamıyordum doğrusu. Hep kaygılar korkular içindeydim. Kız kardeşimin bir ara beni görmeğe gelmesi onun için pek yerinde ve yararlı oldu. Çok kafalı, iyi yürekli, benden çok daha iyi de bir hekimdi kız kardeşim. Bana kitaplar, sıtma üstüne yazılar, dergiler âletler, ilâçlar getirdi; cesaret verdi; şaşkınlığımı giderdi. Hiç beklemediğim bir anda telgrafını almış ve hemen Sauro'daki yol kavuşağına otomobili yollatmıştım. Cagliano'nun tek arabası buydu: külüstür bir Fiat. Sahibi bir makine ustası, bir Americano idi. Uzun boylu, iri yapılı bir adamdı. Bisiklet yarışçılarının giydikleri bir çeşit bere vardı başında. Anatomisinin kocaman bir özelliğiyle ün salmıştı köyde, şu Fransa'da, başkan Herriot'da olduğu söylenen özellik. Belki bu yüzden hoşa giden, ama kadınlar için her halde tehlikeli bir adamdı. Buna rağmen ya da bundan ötürü köy Donjuanlığında çok başarılı olduğu söyleniyordu. Zavallı metresleri uygunsuz aşklarını kıskanç karısından uzun zaman saklıyamıyor ve köyün eğlencesi oluyorlardı.

Arabayı New-York'ta son biriktirdiği paralarla almıştı.

Köyde çok işe yarar bir nesne olduğu için bu arabayla çok para kazanacağını ummuştu. Ama haftada bir iki yolculuk yapıyordu ancak; o da hemen her zaman muhtarı, jandarma komutanını, ya da tahsildarı Matera'ya götürmek için arada bir de Stigliano'ya hasta götürüyor, ya da mal getirmeğe gidiyordu. O yıllarda köyü yönetenlerin en önemli meselelerinden biri, her gün postaya getirmek üzere katırın yerine otomobilin gönderilip gönderilmemesi meselesiydi. Öyle yaparlarsa otobüs yolcuları için düzenli bir sefer kurmuş olacaklardı. Ama oralarda zaman ve iş göz önünde tutulmaz, para etmez. Önemli olan katırla araba arasındaki fiyat farkıydı. Belki akrabalıklar, dostluklar da işe karışıyordu. Karar hep yarına bırakılıyordu, ve ben köyden ayrıldığım zaman henüz verilmemişti. Ama oto bir yolcu belkemeğe gittiği gün posta çantalarını da getiriyor, biz de mektuplarımızı bir kaç saat önce alıyorduk. Köyün bundan haberi olur ve kilisenin önünde arabanın gelmesini bekleyen küçük bir kalabalık birikirdi. Dönemeçten arabanın tangur tungur gelişi duyulunca herkes önüne koşardı: dağıtımı seyretmek ve hemen havadis almak için. İşte kız kardeşim bu sabırsız kalabalığın ortasında arabadan indi. Onu uzun zamandır görmediğim için çok uzaklardan geliyor gibiydi. Hareketlerindeki kesinlik, giyinişindeki sadelik, sesinin, gülüşünü açıklığı hiç değişmemişti, ama Grassano'da, Gagliano'da geçirdiğim uzun yalnızlıklardan sonra bütün bunlar sadece anılarımda yaşayan bir dünyanın birden yokken var olması gibi geldi bana. Bu amacına çevrik davranışlar, bu hareket rahatlığı benim yaşadığımdan çok ayrı bir dünyaya aitti. Bu fizik ve ilkel ayrılığın farkına varmamıştım henüz: Kızkardeşim dağların ötesindeki bir başka devletin yabancı bir memlekete yolladığı bir elçi gibiydi.

Kucaklaştım ve bana annemden, babamdan, kardeşlerimden haberler verdi. Dul kadının mutfağında, gözlerden uzak kalınca sabırsız sorularıma başladım ve Louisa bana ben yokken olup bitenleri, sevdiğim insanların ne yaptıklarını, İtalya'da neler söylediğini anlattı. Tablolardan, kitaplardan onun bunun düşüncelerinden söz etti.

Bütün bunlar hep üstünde durduğum, her gün kafamda evirip çevirdiğim bana pek yakın sandığım şeylerdi: ama şimdi, karşıma çıkar gibi olunca onları bir başka zamana ait, bir başka akış içinde, başka kanunlara bağlı, buradan Hindistan, Çin kadar uzaklarda gibi görüyordum. Bu iki zamanın ortak ölçüleri olmadığını, bu iki medeniyetin ancak bir mucizeyle buluşabileceğini anlıyordum. Demek bunun içindi köylülerin Kuzeyden gelen bir insanı ötelerden gelen bir yolcu, bir yabancı tanrı gibi görmeleri. Kız kardeşim Torino'dan geliyordu ve dört beş gün kalacaktı.

— Yazık, dedi; yolda çok vakit kaybettik. Çünkü ziyaret iznimi vize ettirmek için Matera'ya gitmek zorunda kaldım. Kestirmeden iki günde gelebilecekken üç günde geldim. Matera'da sabahtan akşama kadar otobüs bekledim. Ne berbat yer orası! Gagliano'dan gördüğüm kadarı hiç de kötü gelmedi bana. Ne olsa Matera'dan kötü olamaz.

Gördüğü şeyler ürkütmüş, afallatmıştı onu. Bu sert tepkinin buraları hiç görmemiş olmasından geldiğini, bu mutsuz tabiat ve insanlıkla ilkin Matera'da karşılaştığı için en çok orayı yadırgadığımı söyledim kendisine.

— Evet, dedi; buraları bilmiyordum; hayalimde canlandırabiliyordum az çok. Matera, gördüğüm durumuyla, hayalimden bile geçemezdi. Ve anlattı:

— Matera'ya sabah saat on bire doğru geldim. Rehberde okuduğuma göre şirin bir yerdi burası, görülmeğe değerdi. Bir eski sanat müzesi, mağara çağı insanlarından kalma bir kaç ilginç evi vardı. Ama modern ve bir hayli lükse kaçan garından çıktığım zaman şehiri boşuna aradım. Sağa sola bakındım: şehir diye bir şey yoktu ortada. Issız bir ova, çepeçevre çıplak da, ötede beride, sekiz on kadar mermer saray. Şimdi Romada yapılanlar gibi, Piacentini mimarisi: kemerli kapılar, güneşte pırıl pırıl haşmetli sütünlar, lâtince yazıtlar. Kimisi bitmemişti henüz: bu umutsuz tabiat içinde de bırakılmış, boş, dağlar, yer yer taşlar serpili boz bir toprak. Bu çölün ortasında akıl almaz ve korkunç bir halleri vardı. Saraylar arasında ufku kapayan perişan işçi evleri görünüyordu: acele yapılmış,

şimdiden çökmeğe, pislenmeğe başlamış evler. Gelişi güzel karalanmış ve bir salgın dolayısiyle yarım kalmış bir sömürge şehri projesi diyeceği geliyordu insanın, ya da D'Annunzio'nun bir teragedyası için hazırlanmış zevksiz bir açık hava tiyatro dekoru. Bu "Novecento" faşist üslübü koca imperator sarayları Polis Müdürlüğü, Belediye, Postahane, Vali konağı, Faşist Partisi konağı, Jandarma komutanlığı, Balilla'nın evi falandı. Ama şehir nerdeydi? Matera yoktu görünürlerde.

İşlerimi hemen bitirmek istiyordum. Polis müdürlüğüne gittim. Dışardan bem beyaz mermer, içerisi pis, perişan. İyi süpürülmemiş, tozlu, çör çöp dolu küçük küçük odalar.

Politik işlere bakan komser muavininin odasına girdim. Seni sıtmalı göndermelerinden şikâyet etim, başka bir yere nakletmelerinin mümkün olup olmadığını sordum. Odadaki bir başka komser sertçe sözümü kesti:

— Sıtma mı? Yok öyle şey, dedi; atıyorlar. Yılda bir iki vaka olur belki. Kardeşinizin yeri iyidir.

Ama hekim olduğumu öğrenince öteki başka bir tonla konuştu:

— Sıtma her yerde var. Kardeşiniz isterse yerini değiştiririz, ama Gagliano nasılsa gideceği yer de öyledir. Bütün şehirlerimiz, köylerimiz içinde bir tek yer sıtmasız sayılabilir: Stigliano. Bin metre yükseklerde olduğu için. İlerde oraya yollarız belki. Şimdilik türlü sebeplerden imkânsız.

Anladığıma göre Stigliano'ya Faşist sürgünleri yolluyorlarmış: oturuyoruz, sürgün de değiliz üstelik. Yukarılardan daha çok sıtma var burada. Biz nasıl yaşıyorsak, o da öyle yaşar, bayan.

Bu mantık karşısında söylenecek söz yoktu. Üstüne varmadım, çıktım. Sana bir Stetoskop almak istiyordum. Torino'dan getirmeğe unutmuştum, burda sana lâzım olacağını da biliyordum. Hekim aletleri satan bir yer yoktu, eczahanede bulurum dedim. Saraylar ve ucuz evler arasında bir sıra dükkân ve iki eczahane vardı. Şehirde bu ikisinden başka da yokmuş. Aradığımı ikisinde de bulamadıktan başka, iki eczacı da ne olduğunu bilmiyordu istediğimin:

— Stetoskop mu dediniz? O da neymiş?

Bunun sadece kalbi dinlemek için bir kulaklık olduğunu, neye benzediğini, daha çok tahtadan yapıldığını falan anlattıktan sonra bana böyle bir şeyi ólsa olsa Bari'de bulabileceğimi, Matera'da adı bile geçmediğini söylediler. Öğle olmuştu. Bir lokanta sordum; en iyisi diye bir yer gösterdiler. Örtüsü kirli bir masanın başında Komser muavini ve bir kaç memur suratlarını asmış oturuyorlardı. Bilirsin ben pek yemek beğenmezlik etmem ama sofradan aç kaktım. Şehri aramaya koyuldum. Gardan biraz daha uzaklaşınca kendimi bir yanı uçurum, bir yanında eski evler dizili bir yolda buldum. Matera şehri bu uçurumdaymış meğer. Yamaç öylesine dikdi ki bulunduğum yerden hemen hiç bir şey gözükmüyordu. Eğilip bakınca bir takım setler ve dönemeçli daracık yollar gördüm. Karşıda sarp, yalçın, boz bulanık bir dağ yükseliyordu. Hiç bir ağaç, tarla izi yok üstünde. Toprak, taş ve güneş yalnız. Dipte bir sel yatağı, çakıllar arasında pis bir su birikintisi. Derenin de dağın da insanın içini burkan kasvetli, ürkünç bir hali vardı. Görülmedik bir biçimi vardı bu çukur yerin. Birbiri içinde iki yarım huni; birbirinden küçük bir dirsekle ayrılmış, dipte sip sivri birleşiyorlar. Bu sivrinin ucunda beyaz bir kilise, Santa Maria da İdris, yerinden altından çıkıvermiş gibi. Hunilerin ikisinin adı da Kaya: birininki Caveoso Kaya, öbürününki Barisano Kaya.

Okulda Dante'nin cehennemi böyle bir yer düşündürürdü bize. Ben de Dante gibi kıvrım kıvrım bir katır yolundan inmeğe başladım. Daracık yol evlerin, daha doğrusu eve benzer bir şeylerin, damları üstünden yılanlama geçiyordu. Evler uçurumun kil yamacı içine içine oyulmuş. Hepsinin bir ön duvarı var yalnız. Bazıları güzel. XVIII ci yüzyıl üslubu ama fakir işi süslemeler var üstlerinde. Ev cepheleri dikeylikleri dolayısiyle yamaçtan biraz ileri taşıyorlar üst yanlarında. Yol bu taşma ile uçurum arasındaki dar yerden geçiyor. Böylece yol altında oturanların damı da oluyor aynı zamanda. Sıcak dolayısiyle de bütün kapılar ardına kadar açıktı.

Kimi evlerin kapısı yok bile. Yukardan merdivenle inili-

yor içlerine. Bu alaca karanlık deliklerde, toprak duvarlar arasında yataklar, uydurma bir kaç masa, iskemle, yere serilmiş pılı pırtı gördüm. Döşemeye yatmış köpekler, koyunlar, keçiler, domuzlar da vardı. Ailelerin çoğu bu mağaraların bir tekinde oturuyor; kadın, erkek, çocuk, hayvan hep bir arada uyuyorlar. Yirmi bin kişi var orda böyle yaşayan. Çocuk, çocuk, her taraf çocuk dolu. O sıcakta, tozlar, sinekler arasından çıkıveriyorlar önünüze; anadan doğma çıplak, ya da paçavralar içinde. Hiç bir yerde böyle bir yoksulluk görmedim; ben ki mesleğim gereği her gün bir sürü fakir, hasta, bakımsız çocuk görürüm. Dün gördüğüm gibisini düşünemezdim bile. Kapıların eşiğinde, pislik içinde, yakıcı güneşe karşı oturmuş çocuklar gördüm: gözleri yarı kapalı, göz kapakları kıp kırmızı şişmiş. Sinekler gölzerine konuyor ve kondukları yerde kalıyorlardı. Elini oynatıp kovmuyordu bile çocuk. Farkında bile değildi sanki gözünün üstünde yürüyen sineklerin. Trahom almış yürümüş. Buralarda trahom olduğunu biliyordum. Ama o yoksulluğun ,o pisliğin içinde bu hastalığı görmek başka şeydi. Yüzleri ufacık, buruşuk, bir deri bir kemik çocuklar da gördüm: aç biilaç başları kabuklar, bitler içinde. Çoğunun karınları davul gibi şişmiş, yüzleri sıtma sarısı. Kapılardan baktığımı gören kadınlar beni içeri çağırıyorlardı. Bu karanlık, pis kokulu mağaraların içinde, param parça yorganlar altında yerlere yatmış, ateşler içinde dişleri birbirine vuran çocuklar gördüm. Kimi çocukların yüzü balmumu sarısıydı ve sıtmadan daha tehlikeli bir hastalıkları olduğu belliydi: belki de Kala Azar, Kara Sıtma dedikleri bir Afrika hastalığı. Cılız kadınlar, pörsümüş memelerine asılı bodur, pasaklı yavrularıyla, mahzun ve mütevekkil selâmlıyorlardı beni. O korkunç güneşte, vebalı bir şehre düşmüşüm gibi geldi bana. Kuyunun dibine kiliseye doğru indim. Bir kaç adım arkamda gittikçe artan bir çocuk kalabalığı vardı. Bir şeyler bağrıyorlardı, ama garip lehçelerini anlayamıyorum bir türlü. Peşime takılmış geliyor durmadan aynı sözlerle sesleniyorlardı bana. Sadaka istiyorlar deyip durdum.

O zaman anladım hep bir ağızdan ne istediklerini: «Bayan,

bana kinin ver» Cebimdeki bozuk paraları dağıttım, şeker alıp yesinler diye. Ama para değildi istedikleri: kinin kinin diye yalvarıp duruyorlardı. Tam dibe, Santa Maria de İdris'e geldik. Güzel bir Barok Kilise. Gözlerimi ordan arkaya çevirince yan yatmış bir duvar gibi bütün Matera şehrini gördüm. Uzaktan olagan bir şehir. Mağara önlerindeki duvarlar eve benzetiyor evleri. Beyaz beyaz, sıra sıra hepsi kapılarını kara gözler gibi açmış bakıyorlardı bana. Gerçekten güzel, göze gülen, insanı büyüleyen bir şehir. Güzel bir müzesi de var: resimli Yunan vazoları, heykelcikler, eski paralar var içinde; o çevrede bulunmuş şeyler. Ben müzeyi gezerken çocuklar dışarda, güneşte kinin bekliyorlardı halâ...»

Kız kardeşimi nerde yatıracaktım? Topal keçi kasabı Napoli'den cevap almıştı. Köşkü kiraya vermek istemiyorlarmış; olsa olsa bir iki odasını bırakabilirlermiş, o da yüksek saydıkları bir fiyata, elli lirete. Bu fiat için özür diliyorlarmış ve diyorlarmış ki bu sırada içerlek yerlerdeki evlerin değeri artıyor, çünkü yakında patlaması beklenen savaşta İngiliz Filosunun bombardımanlarından korkuyor herkes. Napoli'de herkes göçmeyi düşünüyormuş, bir çok zenginler, ya da kendi dostları belki Cagliano'da oturmaya gideceklermiş. Hem o arada benim de isteğim kalmamıştı. O harap, romantik ev oturulur gibi gelmiyordu bana. Duvarın üstünden yemeğini alan Pisal'lı öğrenci, sürgün, bana bir köylüyle haber yollamıştı. Bir ev boşalacakmış, kendisini görmeğe gelmiş annesi ve kardeşi için tutmuş olduğu ev. Kira kendisine ağır geliyormuş. Gitmek üzere olan annesinin ve kardeşinin yerine ben oturabilirmişim evde. Topal ve Donna Caterina da bana iyi edersin diyorlardı. Bu yeni evin boşalmasını beklerken dul kadının tek odasını kardeşimle paylaşmak ve kendisine Lucania'nın tahta kurularını ve sineklerini tanıtmak zorunda kaldım. Ama Matera'nın mağaralarından sonra bu kasvetli oda bir saray gibi geliyordu ona. Bereket versin ne tahsildar, ne de başka yolcu gelmedi o günlerde.

Kardeşimin gelmesi bir hadise oldu. Köyün beyleri çok iyi karşıladılar kendisini. Donna Caterina ona kara ciğerinden söz

açtı, yemekler öğretti, kısacası her türlü nezaketini gösterdi. Kuzeyli bir bayan, hele bir doktor bayan hiç görmemişlerdi henüz orada. Üzerinde iyi etki yapmak gerekti. Köylülerse hiç de büyütmediler işi. Aralarında Amerika'ya gidip gelmişler olduğu için, bir kadının hekim olmasını olagan gördüler ve kendisinden yararlandılar. Kardeşim onları bir başka sebepten duygulandırıyordu. O güne kadar ben onlar için gökten düşmüş bir adamdım. Ama bir eksiğim vardı benim: Yalnızdım. Benim de bu dünyada aile bağlarım olduğunu görünce içleri rahat etti. Beni kız kardeşimle görmek içlerindeki en derin duygulardan birini okşuyordu. Ne devlet, ne din bağlarını benimseyen bu insanlar arasında kan birliğinin büyük bir önemi vardı. Aile, toplum, hukuk duygusu da değildi bu aslında: esrarlı, büyülü bir içten yakınlık duygusu. Bütün köy karmakarışık bir takım bağlarla birbirine bağlıydı. Bu bağlar akrabalık gibi, amca oğlunun düpe düz kardeş sayılması gibi sadece kandan gelme de değildi. «Comparaggi» diye bir ocak kardeşliği de vardı aralarında. San Giovanni kardeşliği nerdeyse ana baba bir kardeşlikten daha üstün tutuluyor. Bu kardeşlikte bir seçme, bir de uyarış töreni olduğu için gerçekten bir aile içine girersin. Bu ailenin içinde herkes birbirine kutsaldır: San Giovanni kardeşleri birbirleriyle evlenmezler. İnsanlar arasındaki en güçlü bağ böylece kardeşlik bağıdır onlar için.

Akşamları kardeşimle köyün tek yolunda dolaştığımız zaman köylüler bize kapıların eşiğinden güler yüzle bakarlardı. Kadınlar bizi selâmlar, dualar yağdırırlardı üstümüze:

— Sizi doğuran ana övünsün!

— Sizi emziren memelere rahmet!

Kapı önünde oturmuş dişsiz nineler eğirdikleri yünü bir an bırakıp şuna benzer ata sözleri söylüyorlardı:

— Bir karısı olmak güzel şeydir, ama bir kız kardeşi olmak daha da güzeldir. İki kardeş yan yana, iki yürek yan yana!

İster istemez akılcı bir şehir kafasıyla düşünen Louise, kız kardeş olmak kadar basit bir şeyin bu kadar büyük bir coşkunluk yaratmasına şaşıp kalıyordu.

Ama kardeşimi en çok şaşırtan şey kimsenin bu memle-

ket için bir şey yapmamasıydı. Yaratılışından, yıldız bilginlerinin deyimiyle «güneşil» (Şemsi) olduğu ve iyi niyeti engel dinlemediği için durmadan benimle yapılacak şeyler üstünde tartışıyor, Gagliano'nun köylülerini, Matera'nın çocuklarını kurtaracak tasarılar, pratik çareler arıyordu. Hastahaneler, yurtlar, sıtma savaşı, okullar, halk evleri, gönüllü Devlet hekimleri, bu köyleri kalkındırmak için toptan seferberlik gibi düşünceler ortaya atıyordu. Bu işlerden biri için ömrünü seve seve verebilirdi. Bir şeyler yapılmasını, uyunmamasını, her işin herzaman yarına bırakılmamasını istiyordu. Haklıydı, istediği şey doğru, iyi ve olagandı, ama burada herşey iyi ve doğru insanların açık saçık bir düşünüşle gördüklerinden çok daha karışık, daha karmaşık.

Benimle kaldığı dört gün çabuk geçti. Onu götüren eski Fiat otomobili mezarlığın dönemecinde, bir toz bulutu içinde kaybolduğu zaman, bağlı olduğum ve kız kardeşimin gelmesiyle yeniden hayatıma giren dünya, düşünceler, aramalar, değerler ve kültür dünyası silinir gibi, zaman ırmağında, anıların sisli havasında erir gibi oldu.

Bölüm XI

Kardeşimden kalan kitapları, ilâçları, öğütleri hemen kullanmaya başladım. Birbiriyle ilgisi olmayan hastalıklar bile, bulaşıcı hastalıklar gibi birden sürüyle çıkıyor karşıma. Kimi haftalar hasta yok; ya da sadece sudan vakalar oluyor; ama bir ağır hasta çıkar çıkmaz hemen ardı geleceğinden emin olabilirsiniz. Kardeşim gittikten sonra böyle bir durumla karşılaştım ilk defa. Birbiri ardından zor ve ağır vakalarla karşılaştım ve korktum. Zaten her hastalık burada hemen en ağır şekline giriveriyor, Torino Fakültesinin sıra sıra yataklı Kliniğinde gördüklerime benzemiyordu. Sıtmanın kemirdiği bedenlerin kansızlığından mı, gıdasızlıktan mı, bu kadere boyun eğmiş insanların hastalığa karşı komamalarından mı nedir, daha ilk günden aynı hastada ap ayrı hastalık belirtileri bir araya geliyordu, hasta hemen cançekişenlerin umutsuz, bunalmış yüzüyle bakıyordu size. Ama bir de bakıyordum ki, en iyi hekimlerin bile umut keseceği hastalar, en kaba bir bakımla da kefeni yırtıp yavaş yavaş iyileşiyor. Talihin garip bir yardımı diyordum, buna. O günlerde papaza da bakıyordum. Bağırsaklarından kan geliyordu, ama sözünü etmiyor, bakılmıyor, köyde dolaşıp duruyordu o haliyle. Don Cosimino. Posta Meleği, ihtiyarın tek sırdaşıydı; postahaneye gelip saatlerce yanında oturuyor, lâtince taşlamalarını okuyordu ona. Don Cosimino benden rica etti, bir ziyaret bahanesiyle derdine bir deva bulmaya çalışın şu adamın, dedi.

Don Trajella, kiliseye yakın karanlık bir sokakta, mağaraya benzer, geniş bir odada annesiyle birlikte oturuyordu. İçeri girdiğim zaman yemek yiyordu annesiyle. İkisinin bir tabağı bir bardağı vardı. Tabak bir yığın iyi pişmemiş fasulye doluydu: bütün öğle yemeği de buydu. Sofra örtüsü falan yok. Ana oğul masanın bir köşesinde oturmuş, eski püskü iki çatalı sırayla tabağa daldırıyorlardı. Mağaranın dibinde, yırtık pırtık bir yeşil perdeyle ayrılmış ve daha yapılma-

mış iki yatak vardı. Yerde duvara dayalı, karma karışık bir sürü kitap ve üstlerine tünemiş tavuklar. Kim bilir ne zamandanberi süpürülmemiş odanın ötesinde berisinde gezinen, ya da kuluçkaya yatmış bir sürü tavuk daha: insanın soluğunu kesen acı bir kümes kokusu. Başpapazın bana sempatisi vardı, Don Cosimino ile beni ona düşman olmayan ve konuşulabilir kişiler arasında görüyordu. Gelişime sevindi, yüzü akıllı ve üzgün bir gülümsemeyle ışıklandı. Bana annesini tanıttı; benimle konuşmazsa hoş görmemi, «vetula et infirma» (lâtince: yaşlı ve sakat) olduğunu söyledi. Hemen bir bardak şarap verdi bana, annesiyle birlikte kullandığı bardakla. Üstündeki katılaşmış kara ve yağlı kire bakılırsa bu bardak hiç bir zaman yıkanmamıştı. Adamı kırmamak için aldım.

Don Trajella'nın hizmetçisi yoktu, ve bu pasaklı yalnızlığa öylesine alışmıştı ki, hiç bir şeye aldırış bile etmiyordu artık. Hastalığın üstünde konuştuk, sonra benim kitaplara merakla baktığımı görünce:

— Ne yaparsınız? dedi; bu memlekette okumak boşuna. Güzel kitaplarım vardı. Bakın, şunlar eski, bulunmaz baskılardır. Buraya geldiğim zaman bu aşağılık herifler mahsus katran sürdüler üstlerine. Açıp bakmaya bile hevesim kalmadı, öyle duruyorlar işte yerde. Kaç yıl oldu bilmem.

Yığına yaklaştım. Kitapları toz ve tavuk pislikleri kaplamıştı. Kitapların meşin sırtlarında, yer yer, katranlı düşmanlığın izleri görülüyordu. XVII ci yüzyıldan kalma din, mantık kitapları, kilise, Aziz, evliya tarihleri, lâtin şiirleriydi bunlar. Tavuklara tünek olmazdan önce uyanık, kültürlü bir rahibin güzel kitaplığında yer almışlardı. Kitap yığınından bir takım buruşuk lekeli yazılar çıktı: Don Trajella'nın eseri; San Galogero de Avila üstüne bir deneme:

— Az bilenen bir İspanyol evliyası, dedi başpapaz; bir zamanlar onun hayatını değişik sahneleriyle anlatan bir çok resimler de yaptım.

Bu resimleri görmek istedim; biraz duraksadıktan sonra yatağının altından çıkardı:

— Geldiğim günden beri ilk defa gün ışığına çıkıyorlar, dedi.

Halk resimlerine çalan guaşlardı bunlar. Hiç de tatsız, sudan değillerdi. İnceden inceye işlenmiş minnacık insanlar vardı içlerinde. Evliyanın doğuşunu, hayatını, mucizelerini, ölümünü ve ulular arasına çıkışını anlatıyorlardı. Yatağın altından papazın yaptığı heykelcikler de çıktı: küçük melekler, tahtadan, boyanmış pişmiş topraktan süslü püslü hazırlar. Bu beklenmedik meslektaşı tebrik ettim:

— Hiç bir şey yapmadım bu dinsizler arasına, in partibus infidelilem, geleli. Bir şey bilmek istedikleri yok bunların. Eskiden severdim bu küçük şeylerle uğraşmasını. Burada ne yapsan boş, değmez. Bir bardak şarap daha?

Ben korkunç bardağı unutturup içmemek için türlü çareler ararken o zamana kadar sesini çıkarmamış olan yaşlı nine birden iskemlesinde doğrulup bağırmaya, kollarını sallamaya başladı. Tavuklar korkularından yatakların, kitapların, masanın üstünde uçuştular. Don Trajella: Allah kahretsin bu memleketi! diye bağırarak tavukları yataklardan kovmaya çalışıyor, tavuklarsa budalaca korkularıyla gıdaklamalarını artırıp odanın içinde toz bulutları kaldırıyorlardı: pencereden sızan güneşle pırıldayan toz bulutları. Bu kargaşalıktan faydalanıp, uçuşan kanatlar ve havalanan kara cübbe etekleri arasından yürüdüm çıktım.

Zavallı Trajella'dan önceki rahip çok başka türlüymüş: şişman, zengin, neşeli, keyfine düşkünmüş. Sofrası, sürü sepet çocuklarıyla ün salmış, ve anlattıklarına göre, şahâne bir karın şişkinliğinden ölmüş. Böyle bir adam olması meğer benim işime yarayacakmış!

Bir kaç gün sonra, Pasaklı sürgünün annesi, kızkardeşi gidince taşındığım evi o rahip yaptırmış. Köyün tek rahat evi orasıydı. Evi eski kiliseye yakın bir yerde yaptırmıştı, Kilise uçunca arkasındaki bu ev kalmıştı uçurumun kıyısında. Yan yana üç odası vardı. Anayolun sağındaki bir dar sokaktan evin mutfağına giriliyordu. Ondan geçilen odaya yatağımı yerleştirdim. Üçüncü oda daha genişti; beş küçük penceresi vardı.

En çok orada oturuyor, resimlerimi orada yapıyordum. Bu odadan dört merdivenle, ortasında bir incir ağacı ve dibinde bir demir parmaklığı olan küçük bir bahçeye iniliyordu. Yatak odasının balkonundan bir dış merdivenle bütün evi kapayan bir teraçaya çıkılıyordu. Oradan görünüş en uzak ufuklara kadar uzanıyordu. Gösterişli, güzel bir ev değildi. Ne şehir eviydi, ne de köy evi. Harap köşklerin soylu görünüşünden de, kulubelerin şirinliğinden de yoksundu. Paraya kıymadan yapılmış orta halli, tatsız bir papaz evi. Çalışma odamda ve teraçada taban nakışlı, renk renk kaba mozayik döşeliydi. Hiç sevmem bu dama tahtası gibi döşemeleri: resim yaparken boyuna gözüm takılır. Kötü boyanmış karolar renk de veriyordu üstelik ıslak olunca. O kadar ki yerde yuvarlanmasını seven Baron'un rengi beyazken pembe olmaya başlamıştı. Ama duvarlar temiz, beyaz badana, kapılar gök mavisi, pancurlar yeşil boyalıydı. Ama rahibin keyfine düşkünlüğünden evin büyük, baha biçilmez kazancı helalarıydı: doğru dürüst çini oturaklı helâlar. Akar su yoktu tabii, ama böylesi hela ne köyde vardı, ne de her halde çepeçevre yüz kilometre ötelerde. Beylerin evlerinde taht gibi gösterişli, oymalı, işlemeli dibi delik koltuklar vardı. Sevişen bir an ayrılmaya dayanamayan karı kocalar için çift delikli helâ koltukları da varmış Fakat evlerinde tabiî hiç bir şey yok ve bir takım garip âdetler doğurmuş.

Grassano'da sabah erken ve akşam, belli saatlerde, evlerin pencereleri sinsice açılır ve aralıktan nasırlı koca karı elleri oturakları sokağa boca ediyordu. «Jettura» (atma) saati diyorlardı buna. Gaglianoda bu tören ne o kadar yaygın, ne de o kadar düzenli. Bahçelerin gübresini öyle cömert cömert sokağa atmıyorlar. Bütün bölgedeki bu kenefsızlik bu kadar basit bir düzenin yokluğu öyle köklü alışkanlıklar yaratmış ki köylüler kolay kolay söküp atamıyorlar içlerinden: asıl ve şairâne sayılan duygular da karışıyor bunlara. Bir marangoz Lasala vardı: Amerikaya gitmiş gelmiş, bir kaç yıl önce' de Grassano'da belediye başkanı olmuş akıllı bir köylü. Amerikadan getirdiği kocaman gramafonlu radyosunun içinde Caruso'nun plâkları arasında, cinayet kurbanı Matteoti üstüne söylemiş

nutukları kıskançlıkla saklıyordu. İşte bu marangoz anlattı bir gün bana New-York'da her pazar İtalyan hemşehrileriyle buluşur, hep birlikte kıra giderlermiş:

— Sekiz on kişiydik. Bir eczacı ya da hekim, bir otel garsonu, bir kaç ta usta vardı. Hepsi bizim buradan. Çocukluktan tanırdık birbirimizi. Gratsiyellerin arasında yaşanan hayatın tadı yoktur. Nedir o asansörler, döner kapılar, metrolar? Tıklım tıklım saraylar, evler, sokaklar. Kır namına bir şey arama. İçi kararır insanın. Pazar sabahı atlardık tirene. Kilometrelerce giderdik kıra varıncaya kadar. Issız bir yere kavuştuk mu hepimizde bir sevinç bir sevinç; ağır yüklerden kurtulmuşuz gibi. Hemen bir ağacın altına üşüşür, hep bir arada, çözer indirirdik pantalonları: ne keyif, ne keyif! Pırıl pırıl ve hep birbirinin tıpkısı Amerikan helalarında nerde o taze hava, o tabiat! Yeniden çocuk olmuşuz gibi gelirdi bize. Kendimizi Grassano'da sanır, sevinir, güler söylerdik. İçimizde bir yurt havası eser ve işimizi birbirince hep bir ağızdan bağırırdık: Yaşasın İtalya! Gerçekten içimizden gelirdi bu bağırma.

Yeni evimin iyiliği kenarda, muhtar ve arkadaşlarının gözlerinden uzakta olmasıydı. Hep aynı insanlar, aynı laflarla karşılaşmadan dolaşabilirdim artık. Buranın âdetine göre, ağalar beyler yolda birine rasladılar mı nasıl iyimisin falan diye değil: Eh! Bugün ne yedin bakalım? diye sorarlar. Bunu sordukları kimse bir köylüyse elini yüzüne doğru kaldırır, baş parmağıyla küçük parmağını uzatıp ötekileri büker ve elini bir o yana bir bu yana çevirdi. Bu az birşey yedim ya da hiç yemedim demektir. Bir beyse başlar bütün yediklerini saymaya ve dostunun neler yediğini sormaya. Aralarında kin garez yoksa kounşma uzadıkça uzar ve hep yemek sırları üstünde döner.

Artık evden çıkar çıkmaz köy bekçisi Don Gennaro'nun her yerde hazır nazır göbeğiyle karşılaşmıyordum. İlçeye haber taşıyan, köpekleri toplayan, muhtara casusluk eden bu adam sürgünlerin hep yaptıklarını dikiz eder, köylülerin her konuşmasına kulak kabartırdı. Kötü bir insan değildi belki aslında, ama hükümete ve Don Luigino'ya sadıktı. Domuzların, köpek-

lerin dolaşmaları üstüne çıkardığı en olmıyacak yasakları bütün inadıyla dinletmeye çalışır, şeytanın aklına gelmiyecek sebeplerle köylü kadınlarına bağırır çağırır, vermiyecekleri para cezaları keserdi.

İşin en güzeli de oturduğum yerin bir ev, yalnız kalabileceği, çalışabileceği bir yer olmasıydı. Ev rahibin iki mirascısına kalmıştı. Biri Don Rocco Macioppi: orta yaşlı, nazik, ağır başlı, alçak gönüllü, gözlüklü bir adam. Öteki yeğeni Donna Maria Magdalena, yirmi beş yaşlarında, sarışın, kansız cansız, uyuşuk, Potenza'da rahibeler arasında yetişmiş, evde kalmış bir kız. Anlaşmamıza göre bahçeden onlar yararlanacak, marul falan ekecekler ve parmaklığın kapısından girip çıkacaklardı. Ama ben bahçede gezinebilecektim. Evde hemen hiç eşya yoktu. Ev sahibi ve dostu Topal Kasap gerekli öte-beriyi verdiler bana. Dul kadının evinde nem varsa getirip yerleştirdim. Evimden yolladıkları iki önemli eşyadan biri büyük sehpam, öteki de kendi küçük koltuğum. Biri resim yapmama, öteki yaptığım resimlere bakmama yarıyordu. İkisine de çok bağlıyım, onlarsız edemem. Dünyanın neresine gittiysem onlardan ayrılmamışımdır uzun zaman. O sırada bana bir sandık kitap gelmiş, ve muhtarla jandarma komutanının özel bir ziyaretlerine sebep olmuştu. Don Luigino sandığın açılmasında hazır bulunacağını, içinde yasak kitapların olup olmadığına bakacağını bildirdi ve ayrılmaz yardımcısıyla birlikte kitapları bir bir gözden geçirdi. Bunu yaparken tabii faka basmaz, herşeyden anlar kültürlü bir adam pusudaydı, kurnazca da gülümsüyordu hep. Yasak kitaplar yoktu, ama Montaigne'in Denemeleri üstünde durdu:

— Fransızca, değil mi? dedi; beni boşuna aldatma der gibilerden de bir göz kırptı bana.

— Evet, ama eski fransızca, dedim.

— Ha, evet, Montaigne, Fransız İhtilâl'ini yapanlardan.

Montaigne'ın tehlikeli bir yazar sayılamıyacağını zor anlattım. Muhtar-öğretmen biliyordu bileceğini. Ukalaca gülümsemesinde şu anlam vardı: Kitaplarını almam gerekir, ama almıyorum; sen de ben de kültürlü adamlar olduğumuz için iltimas ediyorum sana.

Eve çeki düzen verdim. Geriye temizliğe bakacak çeşmeden su getirmeye gidecek, yemek yapacak bir kadın bulmak kalıyordu. Ev sahibi, kasap, Donna Caterina ve yeğenleri karar verdiler:

— Bir tek kadın var size lâyık. Ondan başkası olmaz.

Donna Caterina hemen ekledi arkasından:

— Ben konuşurum onunla, yollarımı kızı. Beni dinler. Sözümden çıkmaz.

Bu iş sandığımdan daha zordu. Gagliano da kadın mı yoktu? Ondan değil. İşe ve gündeliğe koşa koşa gelirlerdi. Ama bekârdım, ne karım, ne annem, ne kız kardeşim vardı yanımda. Bu yüzden de hiç bir kadın evime giremezdi. Dünyanın en eski geleneğiydi bu, yasak cinsler arasındaki ilişkilerin temeliydi.

Köylüler aşka ve cinsel arzuya bir tabiat gücü diye bakarlar. Bu gücün önüne durulamaz onlarca. İnsanların elinde değildir bu. Bir erkekle bir kadın kimsenin görmediği bir yerde buluştular mı, hiç bir şey kucaklaşmalarına engel olamaz. Ne yemin kâr eder, ne namus, ne hiç bir şey. Kazara sarılıp yatmasalar bile yatmış kadar olurlar. Kadınla erkeğin yalnız kalmaları sevişmeleri demektir. Aşk öyle güçlü bir tanrıdır, cinsel istek o kadar doğaldır ki cinsel bir ahlâk kurulmaz, hattâ uygunsuz aşklara karşı toplumun gerçekten bir tepkisi de olamaz. Köyde kız-anneler çoktur, toplum onları ne kapı dışarı eder, ne de hor görür. Çok çok daha zor evlenirler, başka köylerden koca bulurlar, ya da bir az topal, biraz birşeyi eksik bir kocayla yetinirler.

Cinsel isteğin önüne duracak ahlâk kuralı olamaz, ama gelenek de bu işi zorlaştırmak için elinden geleni yapar. Hiç bir kadın bir erkekle, hele o erkek bekârsa, tek başına görüşemez: bu yasağın lamı cimi yoktur. Ne kadar masumca da çiğnense günahtır. Bu yasak bütün kadınlar içindir: çünkü aşk yaş maş dinlemez. Bir hasta nineye bakmıştım: Maria Rosano, yetmiş beş yaşlarında, açık mavi gözlü, iyi yüzlü bir köylü kadın. Kalbinden zoru olduğu bes belliydi ve kendini öldü ölecek biliyordu:

— Doktor, diyordu bana; ben artık bu yataktan kalkmam; son saatim geldi.

Ama ben talihime güveniyor, ölmiyeceksin diyordum ona. Bir gün ona umut vermek için dedim ki:

— İyileşeceksin, merak etme. Kimse elini kolunu tutmadan bu yataktan kalkacaksın. Bir ay sonra iyileşip tek başına köyün öbür ucundaki evime gelip gün aydın diyeceksin bana.

Nine gerçekten iyileşmez mi! Bir ay sonra kapım vuruldu. Baktım Maria: sözlerimi hatırlamış, bir sürü hediyelerle bana teşekkür etmeğe gelmişti: Kuru incirler, sucuklar, kendi yaptığı çörekler. Çok sevimli, sağ duyulu, ana yürekli bir kadındı. Bilgece sözler eder, masalları hatırlatan buruşuk yüzünde sabırlı bir iyimserlik ve anlayış vardı her zaman. Hediyelerine teşekkür ettim, gevezelik etmek için biraz alakoydum onu. Ama baktım köylü nine rahat değil, ezilip büzülüyor; hep gözü kapıda; kaçmak isteyip te kaçamaz bir hali var. İlkin bir mâna veremedim buna, sonra aklım başıma geldi: nine evime yalnız gelmişti, oysa bütün öteki kadınlar bakılmaya ya da beni çağırmağa geldikleri zaman yanlarında bir başka kadın, bir küçük kızcağız bulunurdu. Böylece sembolik te olsa âdet yerini bulmuş olurdu Ninenin kaygısı buydu. Kendisi de destekledi bu düşüncemi. Beni kendisi için bir kurtarıcı, bir hızır sayıyordu. Kendini ateşe atabilirdi benim için. Onu ölümden kurtarmam bir şey değil, bir ayağı çukurdaydı nihayet: en sevdiği yeğenini de berbat bir zatürreeden kurtarmıştım. İyileştiği zaman beni yalnız başına görmeğe gelmesini söylerken kimsenin yardımına muhtaç olmıyacak kadar iyileşeceği umudunu vermek istemiştim ona. Ama kadıncağız sözümü harfi harfine almış, buyruğumdan dışarı çıkmaya yüreği varmamıştı onun için kimseyi almamıştı yanına: büyük bir fedakârlık bu yaptığı benim için. Evet, ama, şimdi tasalar almıştı onu; benimle baş başa kalmasında hiç bir kötülük olmadığı su götürmezdi elbet: gel gelelim âdetlere aykırıydı bu. Bir gülmedir aldı beni. O da güldü. Ama âdetlerin benden de ondan da daha eski olduğunu söyledi ve giderken bir oh oh demediği kaldı.

Hiç bir alışkanlık, hiç bir kural, hiç bir kanun zorunlu bir ihtiyaca, coşkun bir isteğe dayanamaz: bu âdet de nihayet gö-

rünüşü kurtaran bir kalıp olmakla kalıyor; ama bu kalıba ister istemez giriyor herkes. Bununla beraber ova alabildiğine geniş; kadınla erkeğin buluşma fırsatları çok, ihtiyar aracı kadınlar, yüzü gözü açılmış genç kızlar da yok değil. Örtülere bürünüp kendilerini saklayan kadınlar vahşi hayvanlar gibidir: Yalnız cinsel sevgiyi düşünürler, hem de hiç işi büyütmeden, nazlanmadan: bu işi öyle serbestçe, öyle rahatça konuşurlar ki şaşar insan. Sokakta kara gözleriyle size alttan alttan, erkekliğinizi ölçer gibi bakarlar, arkanızdan fısıldaşdıklarını, saklı değerlerinizden söz ettilkerini duyarsınız. Arkanıza döndünüz mü elleriyle yüzlerini kapar ve parmakları arasından bakarlar size. Bu arzuya hiç bir duygu karışmaz; öyle güclü bir istektir ki bu, kara gözlerinden taşar ve doldurur köyün havasını. Duydukları olsa olsa kendilerini aşan, karşı konmaz bir güce boyun eğme duygusudur. Aşklarında bile coşkunluktan, umuttan çok bir çeşit tevekkül vardır. Ellerine geçen fırsat uçan kuş gibi de olsa kaçırmamak isterler; hiç konuşmadan şıp diye anlaşıverirler. Ahlâkın yırtıcı sertliği, Türklerinkine benzer kıskançlıklar, adam öldürmeler, öc almalara götüren vahşi bir şeref duygusu üstüne anlattıkları ve benim de önceleri doğru sandığım şeyler birer masaldır orada. Belki de çok eskiden bir gerçekti bunlar ve anlattığım kuru kalıp onlardan kalmadır. Ama göçler değiştirmiş her şeyi. Erkekler azalmış ve memleket kadınlara kalmış. Bir çok kadınların kocaları Amerika'da. İlk yıl, hattâ ikinci yıl mektup yazar, sonra lâfı edilmez olur. Orada yeni bir aile mi kurdu, ne oldu bilinmez, yok olur ortadan, bir daha da gelmez. Kadın ilk yıl bekler, ikinci yıl da bekler, sonra bir fırsat çıkar önüne ve bir çocuğu olur. Böylece analar geçer evin başına, onlardan sorulur herşey. Gagliano on iki bin nufusludur ve Amerika'da iki bin Gaglianolu vardır. Grassano'daysa on bin nufusun beş bini Amerika'da. Kadınlar erkeklerden çok daha fazla memlekette. Baba sözü de ondan ötürü önemli bir söz değildir orada. Şeref duygusu babalıktan ayrılmış toplumun düzeni analık üstüne kurulmuştur.

Bütün gün, erkekler uzaklaştı mı, köy kadınlara kalır. Cıvıl cıvıl çocuk sürülerine bu ana-kuşlar bakar. Analarsa çocuklarına düşkündür; sever, şımartırlar onları; hasta oldular ola-

calkar diye ödleri kopar, yıllar yılı meme verir, gözleri önünden ayırmaz, desti başlarında çeşmeden dönerken yanlarında, sırtlarında, kucaklarında, kara şallar içinde taşırlar onları. Çocukların çoğu ölür, kalanlar çabuk büyür, sıtmaya tutulur, sararır solar, mahzunlaşır. Erkekseler ya savaşa ya Amerikaya giderler, yahut da köyde kalır ve güneşin altında hayvanlar gibi yük taşırlar Allahın günü. Uygunsuz aşklardan doğan çocuklar kadınlar için bir utanç konusu olmadıktan sonra erkeklere mi düşecek tasası? Rahiplerin bile çocukları olur ve kimse bunu kutsal görevlerine aykırı görmez. Eğer Tanrı bu çocukları daha küçükken yanına almazsa Potenza ya da Melfi yatılı okullarında yetiştirirler onları. Grassano'nun posta dağıtıcısı, hafifce topal kaytan bıyıklı çevik ihtiyar büyük ünü, şanı şerefi vardı köyde: çünkü kıral Priamos gibi onunda elli çocuğu olduğu söyleniyordu. Bu çocuklardan yirmi iki ya da yirmi üçü iki ya da üç karısındandı, ötekiler köyün ötesinden berisinden ya başka köylerdendi, yahut da ona yükleniyordu. Umurunda değildi kendisinin, kimi çocuklarının varlığından bile haberi yoktu. Adı «Kıral»dı adamın köyde. Erkeklik gücünün kıralca oluşundan mı, bıyıklarının imparator Wilhelm'in bıyıklarına benzemesinden mi nedir, bilmem artık, çocuklarına da Prens deniyordu. Aile düzeninin anaya dayanmasının, cinsel ilişkilerin doğal ve hayvansılığının, göçlerin yarattığı dengesizliğin yanı başında aile duygusunun kalıntıları da yaşamıyor değildi; kan ortaklığı halâ çok önemliydi; töreler yine de çinsel ilişkilere karşı koyuyordu. Onun için benim yanımda çalışacak kadın, ancak genel kuralların dışında kalan, bilinmeyen bir babadan bir çok çocukları olan, düpedüz orospu denmemekle beraber (çünkü böyle bir zenaat yoktur orda) törelere pek aldırmayan, kendilerini aşka ve aşkı doğuran büyülere vermiş sayılan kadınlar arasında bulunabilirdi: bu kadınlar da büyücülerdi.

Gagliano'da en az yirmi kadar böylesi kadın vardı; ama, Donna Caterina'nın dediğine göre, bu kadınların kimi çok pis, pasaklı, kimi ev işi yapmasını bilmez, kimi kendi tarlaları başında, kimi de ağaların hizmetindeydi:

— Birisi var yalnız size uygun: temiz, dürüst, yemek pişir-

mesini bilir. Hem oturduğunuz ev biraz da onun sayılır: merhum papazımın yanında yıllarca yaşadı orda: öldüğü güne kadar hem de.

Kendim gidip çağırmaya karar verdim bu kadını. Gelmeyi kabul etti, ve işe başladı. Giulia Venere'ydi adı. Santarcangele kasabasında doğmuştu. Kırk bir yaşındaydı. Onbeş erkekten on yedi kez gebe kalmış, çocuklarının kimini doğurmuş, kimini düşürmüştü. İlk çocuğu Büyük Savaş sırasında kocasından olmuştu. Kocası çocuğu da alıp Amerikaya gitmiş, bir daha da haberini alınamıştı. Bunun üzerine öteki çocuklar sökün etmeğe başlamış: önce vakitsiz doğmuş ikizleri, rahipten. Hemen bütün çocukları küçük yaşta ölmüş. Ben on iki yaşında bir kızını tanıdım yalnız. Yakın bir köyde bir çobanın evinde çalışıyor, ara sıra annesini görmeğe geliyordu. Yaban keçisi gibi bir şey: gözleri kara, derisi kara, yüzüne düşen kıvırcık saçları kara. Kin ve kuşku dolu bir sessizlik içinde. Ne sorsanız cevap vermez; yüzüne baktınız mı hemen kaçmaya hazır. Son çocuğu iki yaşında, adı Nino; şişman, gürbüz bir çocuk. Giulia onu şalına sarar, yanında taşırdı hep, babasının kim olduğunu da öğrenemedim bir türlü.

Giulia uzun boylu, düzgün yapılı, beli testi boynu gibi ince, göğsü, kalçaları cömertçe dolgundu. Gençliğinde vahşi ve ihtişamlı bir güzelliği olsa gerekti. Şimdi yüzü buruşmuş, sıtmadan sararmıştı. Ama sağlam gövdesinde eski güzelliğin izleri vardı halâ: süslü mermerleri dökülüp te biçimi ve ölçüleri yerinde kalan eski tapınaklar gibi. Bir hayvan gücüyle yüklü, dim dik şâhane bedenini üstünde, yaşmağa sarılı, küçük, yumurta biçimli bir baş. Alnı düz ve geniş, yarısı kap kara bir percemle saklı: gergince taranmış yağlı bir kâkül. Kara bademlere benzeyen gözlerinin beyazı keçilerinki gibi mavi sarı çizikler dolu. Burnu uzun ve ince, biraz kemerlice. Ağzı kocaman, dudakları ince ve soluk: acı bir gülüşle açıldıkları zaman bem beyaz dişler çıkıveriyor altlarında, bir kurdun dişleri kadar sağlam. Bu yüzde çok eski bir soy özelliği hemen gösteriyordu kendini. Ama bir Yunan Roma özelliği değildi bu. Bu topraklarda gelişmiş, su katılmamış, daha esrarlı daha hırçın bir eski dünya vardı bu yüzde: daha köklü toprak ve hava tanrılıklarına bağ-

lı, her türlü insan alış verişlerinden uzak bir dünya. Soluk bir şehvet, karanlık bir gülüş, yaradılıştan bir yırtıcılık, kabukları kırılmaz bir yürek, güce boyun eğen bir güclülük... Bütün bunlar Giulia'ya hem ağır başlı, hem anlayışlı, hem de zalim bir insan hali veriyordu. Şalının, geniş ve kısa eteklerinin dalgalanmaları içinde, en büyük beden ağaç gövdeleri gibi gürbüz uzun bacakları üstünde, ağır, ölçülü hareketlerle, düzenli, dizginli bir gücle kımıldıyor, ve bu anıtsal ve doğal gövdenin üstünde de dik ve mağrur bir kara yılan başı sivrilip yükseliyordu.

Giulia evime seve seve geldi: uzun bir ayrılıktan sonra sevdiği ülkelerinden birine gelen bir kıraliçe gibi. Bu evde nice yıllar yaşamış, çocuklar doğurmuş, mutfakta, kendisine şu kulağındaki altın küpeleri veren rahibin yatağında sultanlık etmişti. Bütün sırlarını biliyordu bu evin. Çekmeyen baca, kapanmayan pencere, duvarda çakılı çiviler bıraktığı halde duruyorlardı. Eskiden bu ev mobilya, erzak şişeler, konserve kutuları ve daha başka neler nelerle doluydu. Şimdi bom boştu. Bir yatak, bir kaç sandalya, bir de mutfakta masa. Soba bile yoktu. Yemeği ocakta pişirmek gerekiyordu. Ama biliyordu ne yapacağını, odunu kömürü nerden bulacağını, gezgin şarap satıcısı köye gelmezden önce su için kimden bir fıçı isteyeceğini. Giulia herkesi tanıyor, her şeyi biliyordu. Gagliano'nun evlerinde hiç bir gizli kapaklı şey kalmamıştı onun için. Herkes ne işler çevirir, kadın erkek herkesin en mahrem yanları, kimseye açmadıkları duyguları niyetleri nelerdir, biliyordu hepsini. Bir kaç yüz yıl yaşamış gibiydi: kimse hiç bir şeyini saklıyamazdı ondan. Bildikleri ne ihtiyar ninelerin hoş görürlükle, ata sözleriyle dolu kulaktan dolma geleneklere dayanıyordu, ne de aracı kadınların dedi kodularına. Bir çeşit kendiliğinden gelme, amansız, soğuk kanlı bir bilgiydi onunki: hayatı yargılamadan yansıtan bir bilgi. İkircikli gülümsemesinde hiç bir zaman ne acıma vardı, ne de ayıplama. Hayvanlar gibi toprağın canı vardı sanki içinde: ne soğuktan, sıcaktan korkuyordu. ne yorgunluktan, ne erkeklerden. Oranın bütün kadınları gibi, erkek işlerini gören kadınları gibi, en ağır yükleri ıkınmadan taşıyabilirdi. Otuz litrelik fıçıyı çeşmede doldurup başının üs-

tünde taşırken ellerine, çocuğuyla meşgul ellerine bile ihtiyaç duymuyor, dengesini kaybetmeden, bir keçi şeytanlığıyla, çakıllar, çukurlar üstünde zıp zıp yürüyüp geliyor. Ocakta ateş yakarken köylüler gibi tutumluydu: Odunları ucundan tutuşturuyor ve yandıkça sürüyordu ocağa. Bu ateşin üstünde köyün cılız imkânlarıyla lezzetli yemekler pişiriyordu. Keçi kellelerini kapalı çömlekte, sin ateşte pişiriyor, beyinlerine yumurta ve kokulu otlara buladıktan sonra kapalı çömlekte ve göz ateşinde pişiriyordu. Bağırsakları bir kara ciğer dilimi üstüne bir defne yaprağıyla makara sarar gibi sarıp alevde kızartıyordu. Yanık et kokusu ve duman, vahşi bir ziyafetin habercileri gibi yayılıveriyordu evin içine ve sokağa.

Büyülü içkiler hazırlamakta Giulia'nın üstüne yoktu. Kızlar gelip aşk iksirleri nasıl hazırlamaları gerektiğini soruyorlardı ona. Otları ve büyülü nesnelerin gücünü biliyordu. Hastaları okuyup üfleyerek iyi edebildikten başka, dilediği kimseyi de korkunç afsunlarla öldürebiliyordu canı isterse.

Giulia'nın kendi evi benimkinden bir az aşağılardaydı. Geceleri orada yatıyordu son sevgilisiyle: bir berber, kızıl tavşan gözlü genç bembeyaz bir köse. Sabah erken çocuğuyla gelip kapımı vuruyor, su getirmeğe gidiyor, ateşi yakıp yemeği hazırlıyor, öğleden sonra da kalmıyordu bende. Akşam yemeğini kendim hazırlardım. Giulia dilediği gibi girer çıkar, görünür kaybolur ama ev hanımı halleri takınmazdı hiç. Hemen anlamışdı ki bu zamanlar artık başka zamanlardı ve ben eski rahibinden bir başka türlü erkektim. Belki o benim onu gördüğümden daha esrarlı görüyordu beni. Yaman bir güç var sanıyordu bende ve yanımda emir kulu olmak hoşuna gidiyordu. Bu soğuk, duygusuz, vahşi köy cadısı sadık bir hizmetçiydi.

Yukarı-Gagliano'da dul kadının evindeki başlangıç günlerim böyle sona ermiş oluyordu. Yeni yalnızlığımdan memnun, taraçada uzanıp ta karşı dağlardan geçen bulut gölgelerini seyrediyordum, denizden geçen gemileri seyreder gibi. Aşağıdan kulağıma gelen yalnız Giulia'nın ayak sesleri ve köpeğin havlamasıydı. Bu iki garip varlık, büyücü ve Baron, artık her günkü can yoldaşlarım oldu.

Bölüm XII

Eylül başlarındaydık. Büyük sıcaklar kırılıyor, ilk serinlikler güzü haber veriyordu. Rüzgârlar değişti: çöllerin kurutucu havasını değil, hafif deniz kokuları getiriyordu artık. Akşamları akbabalar, yarasalar uçuşuyordu havada. Calabria sırtlarında batan güneşin sıra sıra kızıllıkları daha uzun sürüyordu. Taraçanın üstünde gök alabildiğine geniş, bulutlar bol ve biçim biçimdi. Dünyanın damında sanıyordu insan kendini, ya da taş kesilmiş bir denize demir atmış bir geminin güvertesinde. Arkadaki sırtta Gagliano'nun ufak tefek evleri, hiç bir yerden tam görünmeyen inişli çıkışlı köyü saklıyorlardı gözden. Sarımtırak damlarının arkasında, mezarlığın üstünde bir dağın yamacı yükseliyor ve gökten önce bir derin vadiyi görmeden sezinliyordu insan. Solumda, güneyde, manzara köşten görülenin tıpkısıydı: sonsuz killi topraklar üstünde beyaz beyaz köy belirtileri: ta görünmeyen denize kadar. Sağımda, kuzeyde, göçmüş toprak, iki yanı çıplak ve çorak uçurumun dibine doğru yuvarlanır gibiydi. Dipte, patikanın üstünde tarlalarından döndükce dönen köylüleri birer karınca gibi görüyordum. Giulia şaşıyordu bu kadar uzaktan nasıl Gagliano köylülerini yabancılardan ayırdedebildiğime. Gözüm ne kadar keskin de olsa bu iş için falcı ya da büyücü olmak gerekti onca. Oysa yürüyüşlerindeki ayrılığı farketmiştim sadece: köylüler kalıp gibi, kıllarını sallamadan yürürlerdi. Minnacık noktalardan birinin ötekilerden ayrılıp dans eder gibi salına salına yürüdüğünü görünce, bunun bir şehirli olduğuna elimi basardım. Çok da geçmez mezarcı-tellalın borusu kadınları şehir-eşyası satın almaya çağırırdı.

Önümde, batıya doğru, bahçedeki incir ağacının tozlu yeşilli koca yaprakları ve git gide ufalan kulubelerin damları arasından Madonna degli Angeli tepesi fışkırıyordu: oyuklu çıkıntılı bir toprak yığını, yer yer bir kaç tutam yeşillik. En az sarp bir yamaçta harap kule bir ölü kemiği, üstünde kuru et

parçaları kalmış devsi bir bak kemiği. Bu kutsal tepenin solunda, geniş bir aralıktan sonra, ta dibe, Ağriye doğru toprak Pantano denilen bir yerde düzleşiyor ve suların biçimden biçime soktuğu bir sürü, beyaz sert, sivri, delik deşik tepecikler dünyası başlıyordu. Orada toprak sanki ölmüş ve yalnız iskeleti kalmıştı, güneşin, suların kurutup, yıkayıp bem beyaz ettiği bin bir kemikli bir iskelet. Bu çıplak kemik yığınlarının arkasında, sıtmalı bir ırmağın üstündeki bir tümsekte Küçük Gagliano vardı ve daha uzaklarda Agri'nin bozkırları, Ağri'den ötelerde ilk boz tepeler sırasının üstünde beyaz Sant'Arcangelo, Giulia'nın köyü, onun arkasında daha morumsu tepeler, daha sonra başka tepeler, uzak, belirsiz köyler, daha da ötelerde Pollino surlarının üstünde Arnavut köyleri ve ufukta Valabrio sıra dağları. Biraz solda ve Sant'Arcangelo'nun yukarılarında, bir yamacın ortasında bir kilisenin beyaz lekesi çarpıyordu göze.

O kiliseye, vadinin köylüleri adak ziyaretine giderlerdi: Bir dilek ve dua yeri, Meryem Ana'nın dertlere deva olduğu bir yer. Evvel zaman içinde o bölgeyi kasıp kavuran bir ejderhanın boynuzları saklıydı o kilisede. Gagliano'da görmeyen yoktu bu boynuzları. Ben de çok gitmek istedim, ama, yazık, bir türlü gidemedim. Ejderha ırmağa yakın bir mağarada yaşarmış. Köylüleri yer, yutar toprakları soluğuyla zehirler, kızları kaçırır, ekinleri siler süpürürmüş. O zamanlar Saint'Arcangelo yaşanılmaz bir yer olmuş. Köylüler kendilerini savunmak istiyorlarmış ,ama canavarın cehennem gibi belâlı gücü önünde pes demiş hepsi. Umutsuzluğa düşüp ister istemez dağılmış, dağlarda yabani hayvanlar gibi yaşamışlar. Sonunda akılları başlarına gelip Colonna de Stiglianoya, o yerlerin en zorlu beyine baş vurmuşlar.

Stigliano beyi giyinmiş kuşanmış, atına binip ejderhanın mağarasına gitmiş: Gel, döğüşelim seninle, demiş. Ama kocaman, yarasa kanatlı, ağzından alevler saçan devin gücü öyle alt edilir gibi güclerden değilmiş, beyin kılıcı iğne gibi kalmış önünde. Bir ara bizim kahramanın yüreği sarsılmış. Ya kaçıp kurtulmak ya da ejderhanın pençesinde can vermek arasında

bocalarken Meryem Ana maviler içinde görünmüş ve gülümseyerek: Yüreğini sıkı tut, Colonna beyi, demiş ona ve mağaranın bir yanına yaslanıp savaşı seyretmeğe başlamış. Bu görüntü ve bu sözler Bey'in yiğitliğini yüz misli arttırmış ve öyle saldırmış ki bir anda sermiş ejderhayı yere. Kafasını kesmiş, boynuzlarını koparmış ve o kiliseyi yaptırmış ki ejderhanın boynuzları dünyanın sonuna kadar kalsın içinde.

Belâ ortadan kalkıp da memleket kurtulunca, Sant'Arcangelo köylüleri evlerine dönmüşler. Noepoli, Senise ve daha başka köylerden dağlara sığınan bütün köylüler de evlerine dönmüşler. O zaman bir şey kalmış yapılacak: Ejderhayı öldüren kahramana bir armağan vermek. Eskiden beyler, ne kadar yiğit, ne kadar şan şeref peşinde olursa olsun ve Meryem Ana'dan ne kadar yardım görürse görsünler hiç bir şeyi bedava yapmazlarmış. Ejderhanın ölümüyle barışa kavuşan bütün toprakların köylüleri oturmuş, konuşmuşlar. Noepoli ve Senise köylüleri demişler ki falan falan topraklarımızı al ve oraların derebeyi ol. Bugün bile cimrilikleri ve kurnazlıklarıyla ünlü olan Sant'Arcangelo köylüleriyse bir başka teklifte bulunmuşlar:

— Ejderha, demişler; ırmakta yaşıyordu, bir su canavarıydı. Onun için, Bey ırmağı alsın, akan sular ondan sorulsun.

Onların dediği olmuş. Bey'e Ağri'yi sunmuşlar, o da peki demiş. Sant Arcangelo köylüleri bu işte kârlı olduklarını ve Bey'i kafese koyduklarını sanıyorlardı. Ama aldanmışlar hesaplarında. Agri çayı bütün tarlaları suluyordu, sulayınca da bütün Beylere, Beylerin bütün torunlarına yüzyıllar boyunca su parası vermek gerekecekti. Bu kölelik geçen yüzyılın son yarısına kadar sürdü. Belki de hâlâ vardır o yiğitin neslinden nim diye fakir fukaradan su parası alanlar.

Stigliano beylerinin bir kolundan gelen ve bu adı taşıyabilecek olan bir dostum, Colonna orkestrasının bir şefi, sürgün yıllarımdan çok sonra kendisiyle görüştüğüm zaman, Stigliano'nun, kendi beyliğinin nerede olduğunu bilmiyordu. Hele ejderhayı öldürmüş olan atasından en uzaktan bile haberi yoktu. Ama yüzyıllarca su parası vermiş olan ve ejderhanın boy-

nuzlarını görmek için kiliseye giden köylüler ne ejderhayı unutmuşlardır, ne Meryem'i, ne de Bey'i. Bu toprakların Ortaçağ'da ejderhalarla dolu olduğundan kimsenin şüphesi yoktu. Hattâ köylülere ve Giulia'ya göre yüzyıl önce, eşkıyalar zamanında bu ejderhalar yaşıyordu hâlâ. Bugün bile ejderhalar görünüverse köylüler pek o kadar şaşmaz sanırım; gözlerini fal taşı gibi açmakla kalırlar sadece. Her şey olağandır bu yerlerde. Çobanların eski tanrıları, teke ve kuzu, efsane yolları üstünde yürür bugün bile. İnsanların dünyasiyle hayvanların ve ejderhaların esrarlı dünyası arasında hiçbir sınır yoktur hâlâ. Gagliano'da iki canlı, acayip varlıklar çoktur. Orta yaşlı, evli, çocuklu bir kadın vardı Gagliano'da; hiçbir tuhaflığı da yoktu. Ama herkese göre bir ineğin kızıydı bu kadın. Bütün köy inanmıştı buna, kendisi de. Yaşlılar inek anasını hatırlıyorlardı. Çocukken bu inek ana hep ardından gelir, nereye gitse peşini bırakmaz, moo, moo diye çağırır ve sert diliyle yalarmış onu. İnek kızı olması ayrıca bir de kadın anası olmasına engel değildi; çok eskiden ölmüştü o anası. İnek anası da birkaç yıl önce ölmüş. Bu ikili yaratılışta, iki ayrı doğuşlu olmada kimse bir karşıklık görmüyordu. Ben de tanıdım bu köylü kadını: Kanındaki hayvanlıkla, her iki anası gibi sessiz sadasız ve rahat yaşayıp gidiyordu.

Kimilerinde bu hayvan insan ikiliği bazı koşullar içinde olur. Uyurgezerler düpedüz kurt ya da kurt biçiminde insan olur ve hayvandan ayırt edilemezlermiş. Gagliano'da varmış öylelerinden: Kış geceleri çıkıp sahici kurt kardeşlerini bulmaya giderlermiş.

— Gece çıkarlar ortaya, diyordu Giulia; önce insanken kurt oluverir ve pınarın başında sahici kurtlarla bir araya gelirler. Eve döndükleri zaman çok dikkatli olmak gerek. Kapıya ilk vurdukları zaman karıları açmaz kapıyı. Açarsa kocasını kurt kılığında görür, o da karısını parçalar ve bir daha dönmemek üzere ormana kaçar. İkinci vuruşunda da kapıyı açmaz. Açarsa kocasını insan bedenli ve kurt kafalı görür. Yalnız üçüncü vuruşunda açar kapıyı; çünkü o zaman artık iyice değişir, kurdun yerine eski insan geçer. Kapıyı üç kez vurması şart. Post

değiştirmesini, kurt bakışlarını ve kurtluk anılarını yitirmesini bekliyeceksin.

İkili yaradılış korkunç, daha belâlı da olur bazan: Kurt-insanda olduğu gibi. Ama esrarlı bir etkisi vardır öylesi yaratığın; tanrılara ortak yanları varmış gibi bir saygı uyandırırlar insanda. Bütün köy benim köpeğimde buna benzer güç görüyorlardı: Her köpek gibi değilmiş benimki, olağanüstü bir yanı varmış, bundan ötürü de özel bir saygı görmeğe lâyıkmış. Ben bile derdim her zaman kendi kendime, bu köpekte meleklerin, cinlerin çocuksu dünyasından bir şeyler var diye. Köylülerin onda saygı değer bir ikilik görmelerini haksız saymıyordum büsbütün. Nereden çıktığı da bir sırdı. Napoli-Taranto treninde, boynuna asılmış şu yazı ile bulunmuştu: «Benim adım Baron'dur, kim bulursa sahibim olsun». Nereden geldiği anlaşılmadı; belki de büyük bir şehirden geliyordu. Bir kıralın oğluydu belki de. Demiryolu memurları onu almış, bir müddet Tricario garında saklamışlar, sonra Grassano garındakilere hediye etmişler. Grassano muhtarı görmüş, memurlardan isteyip almış, evinde çocuklariyle beslemiş. Ama bakmış çok şamatalı bir hayvan, tutmuş kardeşine hediye etmiş. Grassano Köylüler Sendikasının kâtibi olan bu kardeşi Baron'u her gittiği köye yanında götürürdü. Baron'u tanımıyan yoktu, herkes de görülmedik bir hayvan sayıyordu onu.

Orada pek yalnız kaldığım bir sıra, bir iki köylü ve işçi ahbabıma, bir köpeğim olsaydı bari demiştim bir gün. Hemen ertesi gün sarı bir av köpeği getirdiler bana. Bir zaman alakoydum, ama hoşuma gitmiyordu. Bir türlü terbiye edemedim. Her tarafı kirletiyor, kafası işlemiyordu hiç. Geri verdim, bir daha da köpek aramadım.

Ama birden Gagliano'ya gitme emrim gelince, bana ısınmış olan iyi yürekli köylü ahbaplarım, kendileri bir haksızlığa uğramış gibi sarsıldılar ve bana hep yanımda gezecek bir hediye vermek istediler: Grassano'da beni seven iyi insanlar da olduğunu hatırlatsın bana diye. Benim unuttuğum köpek hikâyesi akıllarına gelmiş ve bana bir köpek hediye etmeğe karar vermişler. Ama bakmışlar bana lâyık bir tek köpek var, o

da ünlü Baron. Ne yapmışlarsa yapmış, sahibinden almışlar, yıkamış, temizlemişler; boynuna güzel bir tasma, bir de kayış almışlar. Benim kâtibim olarak dünyayı dolaşmaya can atan berber ve fülütçü Antonio Roselli, Baron'u aslan biçimi kırkmış, boynunda yele, kuyruğunda saçak bırakmış. Baron, o vahşi Baron, böylece tıraşlı mıraşlı, kokular, süsler püsler içinde, tam ayrılacağım gün bana Grassano köyünün hediyesi olarak geldi. Bu halinde ne cins bir köpek olduğunu anlıyamıyordum. Garip bir şehir köpeği kırması gibi gelmişti bana. Aslında az rastlanan bir cins çoban köpeği kırması olsa gerekti. Ben hiç böyle köpek görmemiştim. Orta boylu, bembeyaz tüylüydü; uzun, sarkık kulaklarının ucunda kara lekeler vardı. Kafası bir Çin ejderinin kafası gibi güzeldi, kızdığı ya da dişlerini gösterdiği zaman yüzü korkunç oluyordu. Ama fındık rengi yuvarlak ve insansı gözleri vardı. Yüzüme takılan durgun bakışında, bazan tatlılık, bâzan özgürlük, bâzan da anlaşılmaz, çocukça bir incelik vardı. Tüyleri yerlere kadar uzun, kıvır kıvır ve ipek gibi yumuşak, pırıl pırıldı. Bir Şark savaşçısının sorgucunu andıran kıvrık ve salıntılı kuyruğu tilki kuyruğu kadar vardı. Keyifli, başıboş, vahşi yaradılışlı bir hayvandı. İnsana bağlanıyordu, ama kul olmuyordu. Söyleneni yapıyordu, ama bağımsızlığına dokundurmadan. Babacan, senlibenli ama yine de ele avuca sığmaz cin gibi bir şey. Yürümüyor, zıplıyordu daha çok, her zıplayışta kulaklarını ve tüylerini dalgalandırarak. Kelebeklerin, kuşların peşlerine düşer, keçileri ürkütür, köpekler, kedilerle cenkleşir, tek başına, bulutlara baka baka tarlalarda koşardı. Uyanık, tetikteydi her zaman. İnsanüstü masum bir düşüncenin, ya da garip bir orman perisinin belli belirsiz, titrek, bir gidip bir gelen görüntülerini kolluyormuş gibi başı havalardaydı hep.

Gagliano'ya gelir gelmez herkesin gözü bu garip yoldaşıma dikilmişti. Hayvanların büyülü dünyasında yaşayan köylüler yaradılışının esrarlı yanını fark etmişlerdi hemen. Hiç böylesini görmemişler. Oradaki köpekler hep bozuk cinslerdi. İyi avcı olanları çıkıyordu, ama yıpranmış, ezilmiş, bayağılaşmıştı zavallılar. Sürülerin, çobanların arkasında, kurt dişlerine karşı

diken diken demir tasmalı, azılı çoban köpekleri binde bir görülürdü. Benim köpeğimin adı da Baron'du üstelik. Oralarda adların anlamı önemlidir. Büyülü bir gücü vardır her adın. Kelime herhangi bir kalıp, anlamını yitirmiş boş bir şey değil, etken, dokunaklı bir gerçektir. Onun için köpeğim bir Baron, bir bey, saygı istiyen zorlu bir varlık oluyordu gerçekten. İlk günlerde köylülerin bana gösterdikleri sevgide, hayranlıkta köpeğimin payı vardı. Onun bir deli gibi, başıboş, azgın, havlıya havlıya önlerinden geçtiğini gören köylüler birbirlerini dürtüyor ve çocuklar şöyle bağırıyordu:

— Bak, bak! Yarı Baron yarı köpeğe bak!

Baron onlar için eski armalardakine benzer bir hayvandı: Bir derebeyinin kalkanına pençelerini dayamış bir aslan meselâ. Oysa bir köpek, hayvanlar arasında bir hayvandı sadece: Bütün başkalığı çift yaradılışlı olmasından geliyordu. Ben de değişik hallerini seviyordum onun. Şimdi öldü çoktan; babama vermiştim onu, babam da öldü. Baron'un mezarı Liguria'da denize karşı bir badem ağacının altındadır. Orası benim toprağımdır, ama ayak basamıyorum. Çünkü tekin olmıyan şeylerden korkan güçlüler benim de iki yaradılışlı bir varlık olduğumu keşfettiler anlaşılan; belki yarı insan, yarı aslan görüyorlar beni.

Köylüler için her şey iki anlamlıdır. İnek-kadın, insan-kurt, Baron-aslan, keçi-şeytan bu ikiliğin somut örnekleridir sadece. Aslında her insanda, her ağaçta, her nesnede az çok vardır bu ikilik. Kesin, ikiliksiz kavramlar yalnız akılda, dinde ve tarihte vardır. Hayat, sanat, dil ve aşk duyguların işine karışır, onlarda ikilik olur her zaman. Köylülerin dünyasındaysa aklın, dinin, tarihin yeri yoktur. Dinin yeri yoktur, çünkü onlar için zaten her şeyde tanrılık vardır, çünkü her şey, sembolik olarak değil gerçekten tanrısaldır: Gök de hayvanlar da, İsa da keçi de, her şey büyüdür kendiliğinden. Kilise törenleri bile putperestlik geleneklerine karışır. Bu törenler de tabiat güçlerini, köyün sayısız yer tanrılarını yardıma çağırır.

Eylûl ortalarındaydık. Bir Meryem Ana günü vardı: Bir Meryem Ana pazarı. Sabah erkenden yollar kara giymiş köy-

lülerle doluydu. Yabancılar da gelmişti: Stigliano'nun çalgıcıları, Sant'Arcangelo'nun hava fişeği ustaları. Gök bulutsuz, pırıl pırıldı. Ölüm çanları, arada bir de tüfek sesleri duyuluyordu. Bayramlar başlarken tüfek atmak âdetti köyde.

Öğleden sonra, sıcak biraz azalınca, geçit başladı. Kiliseden çıkan kalabalık bütün köyü dolaştı. Mezarlığa kadar çıkıp oradan meydana, küçük meydana, yıkık kilisenin yerine indi, sonra aynı yoldan dönüp kiliseye girdi. Önde gençler yürüyordu. Ellerinde bayrak yerine uzun değneklere takılmış beyaz bezler vardı. Sallayıp duruyorlardı bu değnekleri. Stigliano çalgıcıları güneşte pırıl pırıl yanan borazanlarını öttüre öttüre onların arkasında yürüyorlardı. Onlardan sonra bir tahtırevan; on iki kişinin arada bir yerlerini başkalarına vererek taşıdıkları iki uzun kolun üstünde; bu tahtırevanın üstünde de Meryem. Renkli mukavvalardan yapılmış zavallı bir Meryem'di bu: Ünlü ve pek güçlü Viggiano Meryem'inin sade bir kopyası, yüzü de onunki gibi siyah. Gala elbiseleri giyinmiş, gerdanlıklar, bilezikler takmıştı. Meryem'in arkasında Don Trajella yürüyordu: Eski püskü cübbesinin üstünde bir beyaz atkı ve yüzü her zamanki gibi yorgun ve asık. Onun arkasında muhtar, candarma kumandanı, beyler, sonra hep bir arada, beyaz şalları dalga dalga kadınlar, onlardan sonra da çocuklar ve köylüler. Sert ve serince bir rüzgâr toz bulutları kaldırıyor, etekleri, yeldirmeleri ve bayrakları havalandırıyordu. Bu rüzgâr yağmuru getirecekti belki, bunca kurak aylardan beri özlenen, çağırılan yağmuru. Alay geçerken yol boyuna sağa sola yerleştirilmiş fişekler patlayıp duruyordu. Köylüler kapılarının önüne çıkıp havaya tüfek atıyorlardı. Sürekli gürültü patırtı yalnız arada bir hepsinden zorlu bir patlamayla kesiliyor ve bu sesin yankıları geliyordu vâdilerden. Bütün bu savaş gümbürtüleri içinde halkın gözlerinde ne bir mutluluk okunuyordu, ne de dinsel bir coşkunluk. Bir çeşit delilik, vahşi bir taşkınlık, kendi kendini uyuşturmaya benzer bir hal içindeydi herkes. Sarhoş gibiydi hepsi. Hayvanlar ürküp kaçıyor, keçiler zıplıyor, eşekler anırıyor, köpekler havlıyor, çocuklar cırlıyor, kadınlar şarkı söylüyordu. Bütün kapıların önünde alayı bek-

liyen köylüler ellerindeki sepetlerden Meryem'in üstüne avuç avuç buğday atıyorlardı: Ekinlerine bereket, uğur getirsin diye. Buğdaylar havada uçuşup dolu yağar gibi hışır hışır serpiliyordu yere. Kara yüzlü Meryem, buğdaylarla hayvanlar, tüfek ve borazan sesleri ortasında, İyi Yürekli Tanrı Anası değildi de artık, toprağın derinlerindeki karanlıklar ülkesinde yüzü kararmış bir yer altı sultanı, bir köylü Persephone, cehennemden gelen bir hasat tanrıçasıydı.

Bazı evlerin önüne, yolun genişliyen yerlerine beyaz örtülü masalar kurulmuştu: Adak masaları. Alay bu masaların önünde duruyor, Don Trajella birkaç dua mırıldanıyor ve kadınlar adaklarını alıp götürüyorlardı koşa koşa. Meryem'in elbiselerine paralar iliştiriyorlardı: Kâğıt beş liretlik, on liretlikler, hattâ dolarlar, Amerika'daki çalışmalarının en kıymetli kalıntıları.

Ama çoğu Meryem'in boynuna uzun kuru incir dizileri asıyor, ayaklarının önüne meyvalar, yumurtalar koyuyordu. Meryem yürümeğe başlayınca daha başka adaklarla peşine takılıyor ve bağrışmalar, borazanlar, tüfekler arasında kalabalığa karışıyorlardı.

Alay ilerledikçe daha yoğun, daha gürültülü olarak köyü iki kez dolaştı ve kiliseye girdi. İri yağmur damlaları düşmeğe başlamıştı, ama rüzgâr bulutları birden dağıtıverdi, sağanak uzaklaşıp gökyüzü ilk akşam yıldızlariyle açıldı. Gece şenlikleri, fişek oyunları suya düşecekti az kalsın. Herkes çarçabuk akşam yemeğini yedi. Hava kararır kararmaz bütün köy uçurumun kıyısına, fişeklerin atılacağı yerin yanıbaşına üşüştü. Meydandaki sulak anıtın damına çıkan delikanlıları bu vesileyle gördüm. Meryem'in şerefine biz sürgünler de bir saat daha fazla dışarıda kalabilecektik o gece. Koca hasat bayramı, ateş gecesiydi bu, kolay değil. Hava fişeklerine üç bin liret harcanmıştı, hem de bu bereketsiz yılda. Beş bin, altı bin harcadıkları yıllar da olmuş. Daha büyük yerler azizleri için çok daha fazla paralar verir. Üç bin liret Gagliano için büyük para, bir yılın tutumu; ama fişeklerine feda olsun, kimse çok görmez. Vilâyetin en iyi fişekçilerinin peşine düşmüş, hangisi da-

ha iyi diye düşünmüşler aylarca. Daha fazla paraları olaymış, Montemaroya da Ferandina fişekçilerini seçeceklermiş, ama Sant'Arcangelo fişekçileriyle yetinmek zorunda kalmışlar. Onlar da yamandı doğrusu. Roma Kandili dedikleri ilk fişek kadınların, çocukların hayran bağrışmaları arasında yıldızlı göklere doğru süzüldü. Arkasından bir başkası, daha büyük, daha cafcaflı, derken birbiri ardı sıra patladıkça patlıyanları, altın yağmurları gibi yağanları! Gerçekten görülmedik güzellikler.

Saat on oldu. Gitmek zorundayım. Başını havaya kaldırmış, her patlamada havlıyan Baron'la uzun bir zaman da taraçamdan seyrettik yükselip karşı tepenin üstüne dökülen pırıltıları. Sonunda arka arkaya yirmi fişek birden atılıp töreni bitirdiler. Dağılan kalabalığın seslerini, kaldırımları döven adımları, kapanan kapıları duydum. Bayramın azgın, çığırtkan kaynaşması bitiverince köy eski sessizliğine ve boş göklerinin karanlığına gömüldü.

Meryem alayına, Don Trajella'nın dualarına, köylülerin umutlarına karşın, yağmur yağmadı günlerce. Toprak kaskatı kesilmiş, kazılamaz olmuştu. Zeytinler susuzluktan yanan ağaçlarda kurum kurum kuruyor, Kara Meryem yine de insafa gelmiyor, dualara sağır kalıyor, yüreği sızlamak nedir bilmiyordu. Oysa saygıda kusur edildiği yoktu kendisine; yoktu ama bu saygı bir rahmet kaynağına baş vurmadan çok bir amansız güce baş eğmeğe benziyordu, Bu Kara Meryem toprak gibi bir şey: Her şeyi yapabilir, ister kurutur, ister yeşertir dünyayı; ama kimseyi bilmez, tanımaz; mevsimleri kendi karanlık isteklerine göre sürer götürür. Kara Meryem köylülere ne iyilik etmeyi düşünür, ne kötülük: Bunlar küçük şeylerdir onun için. Ekinleri kurutur, canlıları öldürür ama onları besliyen, koruyan da odur, bundan ötürü de tapmak gerekir ona. Bütün evlerde Viggiano Meryem'i kara yüzü, boş iri gözleriyle, yatağın üstünde asılı durur ve hayatın bütün olaylarına karışır.

Köylülerin evleri hep bir örnektir: Hem yatak odası, hem mutfak, hem de ahır olan geniş bir kapalı avlu gibidir hepsi. Bazılarında ahır, Yunanca bir kelimeyle «Katoiko» dedikleri ve evin yanıbaşına yaptıkları bir barakadır. Evin bir duvarındaki

ocakta, her gün tarlalardan getirilen kuru çalılarla yemek pişirilir; tavan ve duvarlar dumandan kararmıştır. Işık kapıdan gelir. Kocaman bir yatak neredeyse bütün odayı kaplar: Bildiğimiz karı koca yatağından çok daha büyüktür. Baba, ana ve çocuklar hep bu yatakta uyurlar. Yalnız en küçükler, üç dört yaşına kadar meme emenler, yatağın üstünde sallanan, tavana asılı küçük salıncaklarda ya da sazdan sepetlerde yatarlar. Anaları onları emzirmek için erkenden uyanır, ama yerinden kalkmadan kolunu uzatıp alıverirler göğüslerine. Sonra tekrar salıncağa kor ve ağlamaları duruncıya kadar saat rakkası gibi sallayıp dururlar üstlerinde.

Hayvanlar yatağın altında yatarlar. Böylece boşluk üçe bölünmüş olur: Yerde hayvanlar, yatakta insanlar, havada bebekler. Bir hastanın göğsünü dinlemek, sıtmadan dişleri birbirine vuran bir kadına iğne yapmak için yatağa eğildiğim zaman başım salıncaklara değer, bacaklarımın arasından da tavuklar, domuzlar kaçışırdı. Çoğuna girip çıktığım bu evlerde beni her sefer en çok şaşırtan duvara asılı iki koruyucu tanrının üzerime dikilen bakışları olurdu. Bir yanda Viggiano Meryem'inin kara ve asık yüzü, iri ve duygusuz gözleri, karşısında, renkli bir fotografta Başkan Roosevelt'in pırıltılı camlar arkasındaki küçük, canlı gözleri ve candan bir gülüşle açılan sıra sıra dişleri. Hiçbir evde başka hiçbir resim görmedim: Ne kıral, ne Duce, ne Garibaldi, ne de bizim milletten başka bir önemli kişi. Roosevelt'le Meryem'se her yerde hazır nâzır. Onları böyle halk resimlerinde karşı karşıya görünce, işte dünyamızı paylaşan iki gücün karşılıklı yüzleri, diyordu insan. Ama roller tersineydi bu resimlerde: Meryem insafsız, amansız, karanlık bir toprak tanrıçası, bu dünyayı elinde tutan bir yaman güç, Başkansa bir çeşit Jupiter, babacan ve gülümser bir tanrı, öbür dünyanın başı. Bazan bir başka resim ekleniyordu bu ikisine: Amerika'dan getirilen paradan arta kalan ya da bir mektup içinde gelen bir kâğıt dolar. Tanrı üçlüğünü tamamlıyan bu para ya Meryem'in, ya Roosevelt'in altına, ya da Ruh-ül Kudüs gibi ikisi arasına raptiyeyle tutturulmuştu. Buna tanrının ölüler ülkesine yolladığı bir haberci de denebilirdi.

Luciana köylüleri için Roma ha varmış ha yokmuş gibidir: Orası beylerin başkenti, yabancı ve netameli bir devletin merkezidir. Napoli onların başkenti olabilir, öyledir de gerçekten: Soluk yüzlü, yanar gözlü insanları, yazın sıcaktan kapıları açık duran zemin katları, masaların üstüne uzanıp yatan açıksaçık kadınlariyle bir sefalet başkenti. Ama Napoli'de çoktan beri kıral yoktur. Gemilere binmek için geçilir yalnız oradan. Napoli Kırallığı yok olmuş, bu umutsuz insanların kırallığı bu dünyada değildir artık. Öbür dünyalarıysa Amerika'dır. Köylüler için Amerika iki anlam taşır. Orası hem çalışmaya, alın teri dökmeğe, biraz para kazanmak için türlü acılara, hasretlere katlanmaya, bazan ölüp bütün defterlerden silinmeye gidilen bir yerdir, hem de, bu yanıyla hiç çelişmiyen bir Arz-ı Mev'uttur, cennetin ta kendisidir.

Ne Roma, ne Napoli; Lucania köylülerinin asıl başkenti New-York olurdu, bu devletsiz insanların bir başkenti olabilse. Gerçekten de öyle idi zaten, ama bir efsane olarak: Onların başka yoldan bir başkentleri olamazdı. İkili bir yaradılışı vardı bu başkentin de. Bir iş yeri olarak başka yerlerden ayrılığı yoktu. Köylü her yerde olduğu gibi orada da bir sapana koşulu olarak yaşıyordu: Sapanı ha tarlada sürmüşsün, ha sokaklarda. Ama bu başkent bir cennet, göklere yükselen bir Kudüs'tü aynı zamanda; öyle olarak da ele avuca girmez, dokunulmaz, sadece uzaktan seyredilen bir yerdir. Denizlerin ötesinde durur, içine kimseler giremez. Köylüler Amerika'ya gider, yine de köylü kalırlar. Bazıları orada kalır, çocukları Amerikalı olur. Ama ötekiler, dönenler, yirmi yıl önce yola çıkarken neyseler yine odurlar. Öğrendikleri İngilizce kelimeler üç ay içinde unutulur, edindikleri köksüz alışkanlıklar hemen silinir gider. Irmak kıyısındaki çakıl taşları gibi: Su altında ne kadar kalırsa kalsınlar ırmak alçalınca güneş bir kaç dakika içinde kurutur, eski rengine sokar hepsini. Amerikada kendi aralarında yaşarlar. Amerikan hayatına girmez, yıllar yılı, Gagliano'daki gibi kuru ekmek yer ve beş on dolar biriktirirler. Cennetin yanı başındadırlar, ama içine girmek akıllarından bile gelmez. Günün birinde, biraz dinlenmek, eşi dostu görmek

için İtalya'ya dönerler; ama adamın biri onlara avuç içi kadar bir toprak satar, çocukluktan tanıdıkları bir kıza da rastlar, evlenirler. Böylece altı ay geçer, vizelerini müddeti geçer ve memlekette kalırlar. Toprak kendilerine pek pahalıya mal olmuştur; Amerika'da yıllarca biriktirdikleri bütün para gitmiştir bu toprağa; kilden çakıldan başka şey yoktur içinde; üstelik vergiler de bindirir; ekip biçtikleri, harcadıklarını kurtarmaz; çocuklar sökün eder; kadın hastalanır ve kısa bir zaman sonra yoksulluk başlar.yeniden: yıllar önce giderken içinden çıktıkları o başı sonu olmayan eski yoksulluk. Yoksullukla birlikte Kadere boyun eğme, sabır ve bütün eski köy alışkanlıları geri gelir. Çok geçmeden bu Amerikalılar öteki köylülerden ayırdedilemez olurlar. Aralarındaki tek ayrılık Amerikadan dönenlerin daha acı konuşmaları, zaman zaman yitirdikleri dünyayı aramalarıdır. Gagliano bu dönük göçmenlerle doludur. Hepsi döndükleri günü uğursuz bir gün sayarlar. 1929 yılı en uğursuz yıl olmuş: bir belâ yılı diye anarlar o zamanları. Amerika'da kriz olduğu, doların düşdüğü, bankaların iflâs ettiği yıl. Bu kriz, paraların İtalyan bankalarına yatıran göçmenler doğrudan doğruya sarsmış değildi aslında; ama New-York panik içindeydi o yıl, ve bizim hükûmetin çığırtkanları, Allah bilir niçin, İtalya'da herkese iş, bolluk, güvenlik olduğunu ve dönmeleri gerektiğini söylüyorlardı o matem yılı bu sözlere kananlar çok olmuş. Hemen işlerini bırakmış, gemiye binmiş, köylerine dönmüş ve orada örümcek ağına yapışan sinekler gibi kala kalmışlar. Al sana yeniden eşekli keçili köylülük, al sana her sabah çalışmaya gidecek olduğun sıtmalı tarlalar. Dönenlerden bazıları Amerikada yaptıkları zenaatı bırakmamışlar, ama köyde bu zenaat sökmeyince aç kalmışlar. Bir av elbisesi yaptırdığım terzi Giovanni Pizzili:

— Allah kahretsin, diyordu; o uğursuz 1929 yılı olmasa döner miydim buralara!

Bu terzi omuz provalarında yeni, orijinal ve karmaşık bir sistem kullanıyor ve bilmem hangi türlü ölçü alıyordu. Cin gibi zeki, becerikli bir kalfaydı. Şehirlerde bile zor raslanır böylelerine. Bana elli lirete yaptığı kadife elbise o zamana kadar

giydiklerimin en güzeli oldu. Amerika'da hayatını kazanıyormuş, şimdiyse sefalet içinde; dört beş çocuğu da var; bir daha doğrultamaz artık belini: geçmiş ola! Henüz genç duran yüzünde hiç bir direnç ve güven izi kalmamıştı. Sürekli kuşkular, umutsuzluklar içindeydi: Kır saçlı, asık yüzlü berber de.

— Orada, diyordu bana, bir salonum, dört de işçim vardı. Yirmi Dokuz'da buraya altı ay için geldim, ama evlendim, bir daha da gidemedim. Şimdi şu Allahın belâsı dükkânda sefaletle pençeleşip duruyorum.,

Gagliano'da üç berber dükkânı vardı, ama her zaman açık olan Kilise yakınlarında, dul kadının evinin alt yanında çalışan Amerikalı'nın dükkânıydı. Ağalar, beyler oraya giderdi tıraş olmaya. Aşağı-Gagliano'da köse berberi, Giulia'nın aşığı köylüleri tıraş ederdi ve arada bir açardı dükkânını. Kösenin kendi çifti çubuğu vardı: yalnız bayram sabahları usturası önem kazanırdı. Üçüncü berber köyün ortasındaydı. O da kapalı olurdu çokluk. Patron işleri için oraya buraya giderdi. O dükkâna girenler esrarlı tavırlar takınır ve patronu alçak sesle sorarlardı. Sarışın, küçük, parlak tilki gözlü, çevik, zeki ve hep hareket halinde bir adamdı o berber. Savaşta sıhhiye onbaşılığı etmiş, biraz hekimlikten anlıyordu. Sözde berberdi ama en az ilgilendiği şey saç sakaldı. Keçileri kırkar, hayvanlara bakar, eşeklere müshil verir, domuzları muayene eder ve en çok da diş çekerdi. İki lirete bir azı dişinizi ağrısız sızısız söküverirdi. İyi ki yapıyordu bu işi. Çünkü ne ben anlıyordum dişçilikten, ne de öteki hekimler. Berber iğne de yapıyordu, hem damara iğne de yapabiliyordu, ki öteki hekimlerin bu türlü iğneden haberleri bile yoktu. Kırık çıkıklara da bakar, kan alır, yara deşerdi. Kısacası her iş geliyordu bu Figaro'nun elinden ve aratıyordu kendini. İki hekim diş biliyorlardı ona; çünkü sırasında cahilliklerini koyuyordu ortaya, üstelik de köylüler seviyordu onu. Dükkânının önünden her geçtikçe onu, diplomasız hekimlik ettiğinden ötürü curnal edeceklerini söylüyorlardı. Bu korkutma kuru lâfta da kalmıyor, zaman zaman imzasız mektuplar yazıyor, jandarma komutanıyla da bir ihtar yollatıyorlardı kendisine. Berber bin bir düzene başvuruyor, gördü-

ğü işleri saklamak için oynamadığı oyun kalmıyordu. İlk zamanlar benden de kuşkulanıyordu, sonra onu ele vermiyeceğimi anladı ve dost olduk. Gerçekten becerikli bir adamdı: küçük ameliyatlarımda yardıma çağırıyordum onu, hastalara iğne yapmaya da yolluyordum. İzinli değilmiş bunları yapmaya. Neye gerekti izin? Çok iyi başarıyordu bu işleri, ama ille de gizli yapacaktı; çünkü İtalya ünvanlar ve diplomalar memleketidir; çünkü kültür bir koltuğa yükselip onun haklarını ölesiye korumak için elde edilen bir şey olmakla kalır. İş diplomalı bilime kalsaydı Gagliano'da bir çok köylüler ömürleri boyunca topal gezerlerdi. Ayaklarını borclu oldukları adam bu kaçakcı Figaro'dur, bu sinsi, bu yarı büyücü, yarı hekim, hükûmetle, jandarmalarla cenkleşen tez ayaklı, tez kafalı adam.

Berber salonuna benzeyen yalnız beylerin gittiği Amerikalı'nın dükkânıydı. Sinek pislikleriyle bulanmış bir aynası, bir kaç hasır iskemlesi vardı. Duvarlarında da Amerikan gazetelerinden kesilmiş resimler vardı: Roosevelt'in, politika adamlarının, aktrislerin resimleri, pudra, krem reklâmları falan. New-York'un bilmem hangi caddesindeki salondan bunlar kalmıştı yalnız. Berber orasını düşündükçe mahzunlaşıyor, yüzünü asıyordu. Nerde o eski güzel hayat? hanı o varlıklı, o efendiden adam? Köyün yukarılarında küçük bir ev, kapısında gösterişli bir kaç kabartma süs, balkonunda bir kaç saksı atar, hastalıklı bir kadın ve... yoksulluk:

— Ah, ne halt ettim de döndüm!

Bu 29 Amerikalılarını dövülüp kuyruğunu kısmış köpek hallerinden, ve altın dişlerinden tanırdınız hemen.

Faccialorda'nın altın dişleri de kocaman köylü ağzında, zamansız ve yersiz bir süs zenginliğiyle pırıl pırıldı. Gürbüz, iri yarı, dik kafalı ve kurnaz bir adamdı bu. Faccialorda (kirli surat) adını almasına sebep yüzünün rengi olsa gerekti. Bu adam ötekilerin tersine göçten muzaffer dönmüş, şanı şerefiyle yaşıyordu. Amerika'dan güzel bir parsayla dönmüştü, O da bir haylı parasını kısır bir toprağa yatırmıştı, ama geri kalanla iyi kötü geçiniyordu. Parasının değeri, alın teriyle değil kurnazlıkla kazanılmış olmasındaydı. Akşam, tarla dönüşü, kapısının

önünde dururken ya da meydanda gezinirken Faccilorda bana büyük Amerika serüvenini, ömürlük bir zafer mutluluğu içinde anlatmaktan hoşlanırdı. Köylü olmasına köylüydü burada, ama Amerika'da inşaatta çalışmıştı:

— Bir gün bir demir boru verdiler bana; şu madenler de kullanılan cinsten. İçindeki toprağı çıkar, dediler. Boruyu örse koyup dövdüm. Meğer toprak değil, barut varmış içinde: patlamaz mı elimin altında? Kolumun şurasındaki çizikle kurtuldum, ama sağır oldum. Kulak zarım patlamış. Orada, Amerika'da sigorta var: para vermeleri gerekiyordu bana. Gidip muayene oluyorum, üç ay sonra geliyorlar. Üç ay sonra kulaklarım duymağa başladı, ama bir kazaya uğramıştım şaka değil: yedirir miyim hakkımı. Adalet varsa, üç bin dolarımı isterim dedim. Sağır numarası yaptım: önümde bağırdılar, tabanca patlattılar, hiç tınmadım. Gözlerimi kapadılar: sendeleyip düştüm mahsustan. Profesör bir şeysi yok bu adamın diyor, parayı verdirmiyordu bir türlü. Bir muayene, bir muayene daha. İşitmiyordum yine, sendeleyip düşüyordum yere. İsterim de isterim paraları. İki sene işsiz oturdum: hep hayır diyordu profesörler. Ben de işe yaramaz oldum, beş parasız kaldım diyordum boyuna. Sonunda profesörler, Amerikanın en büyük profesörleri pes deyip inandılar, verdiler üç bin dolarımı. Hakkımdı bu para. Hemen Gagliano'ya döndüm, kellem kulağım da yerinde hamdolsun.

Faccialorda tek başına bütün bilimle, bütün Amerikayla savaşmış olmanın gururu içindeydi: O fakir, o zavallı Gagliano köylüsü, yalnız inat ve sabır gücüyle Amerikan profesörlerinin hakkından gelmişti. Üstelik hakkın da kendinden yana olduğuna, yaptığı numarayla hakkını kurtardığına inanıyordu. Biri çıkıp da ona bu üç bin doları dolandırıcılıkla kazanmış olduğunu söylese gerçekten şaşırır, aklı almazdı bu suçlamayı. Ben de bir şey söylemedim tabii, aslında hiç hak vermiyor da değildim ona. Yaptığını övüne övüne tekrarlıyordu hep. Bütün yüreğiyle kendini fakir insanların bir kahramanı sayıyordu: Devletin düşman güclerine karşı giriştiği savaşta Allah yardım etmişti ona. Faccialorda bana hikâyesini anlatınca dünya-

ra rasladığım başka İtalyanları da hatırladım, onun gibi düzenli toplum hayatının güçlerine savaş açmakla, devletin anlaşılmaz zorunda kurtulmakla övünenleri. İngiltere'de, Startford-on-Avon'da, Shakespeare'nın vatanında, bir ihtiyar İtalyana raslamıştım. Kurdeleli, çıngıraklı minnacık bir atın çektiği küçük arabasında dondurma satıyordu. Saracino'ydu adı, ama arabasının üstüne Caracine yazmıştı, İngiliz adına benzesin diye' Frosini one'dendi, kulaklarında küpe taşıyordu hâlâ ve İtalyancayı Roma şivesiyle kötü konuşuyordu. İtalyan olduğunu öğrenince bana elli yıl önce askerlik yapmamak, İtalya kıralına hizmet etmemek için italya'dan kaçtığını, bir daha da dönmediğini anlattı. Dondurma satıp zengin olmuştu. O bölgenin bütün arabaları onunmuş. Oğulları okumuş; biri avukat, biri hekimmiş. Ama 14 savaşı patlayınca oğullarını İngiltere kıralına hizmet etmesinler diye İtalya'ya yollamış. Ertesi yıl İtalya kıralı az kalsın ikisini de astıracakmış, ama kurtarmışlar paçayı: «Merak etmeyin, işimizi yoluna koyduk, ama yine kıral'ın hizmetine girmedik.» İhtiyar Saracino da, Faccialorda gibi utanmıyordu yaptığından, tersine hayatının en övünülecek yanı sayıyordu bunu. Bana hikâyesini anlatmaktan memnun, atını kırbaçladı ve gitti.

Faccialorda para kazanmıştı, ama o da dönmüş ve az zaman sonra, ne kadar altın dişli de olsa, öteki köylülerden ayırdedilemez olmuştu. Hikâyesini anlatmaktan, daracık, sınırlı da olsa, Amerikayı belli bir yanıyla hatırlıyordu hâlâ. Ötekilerse toptan unutuyorlar ve Amerika'ya gitmelerinden önce neyse, hattâ belki orada yaşadıkları zaman neyse yine o kalıyordu Amerikan cenneti. Grassano'da da bir çoklarını tanımıştım: onlar daha açık göz, daha Amerikanlaşmış kimselerdi. Ama köylü sayılmazdı onlar, yeniden yerli hayata uymaktan kaçıyorlardı. Bir tanesi, Grassano'da, her gün iskemlesini alıp kapısının önünde oturur, meydandan geçenleri seyrederdi. Orta yaşlı, uzun boylu, gürbüz, kartal burunlu, esmer tenli bir adam. Hep kara giyer, başında da geniş kenarlı bir panama şapka taşırdı. Altın yalnız dişlerinde değil, kıravat iğnesinde, kol düğmelerinde, saatinin zincirinde, yüzüklerinde, sigara ağızlığın-

da, daha başka ıvır zıvırlarında da vardı. Amerikada zengin olmuştu. Komisyonculuk, alış veriş yapmıştı orada. Aldanmıyorsam fakir köylü hemşerilerini de kafese koymuştu bir hayli. Hep emir vermeğe alışmış, yurttaşlarına yukarlardan bakmıştı hep. Ama üç dört yılda bir memlekete, kendi evine gelir, dolarlarını, berbat ingilizcesini, daha da berbat italyancasını sererdi onun bunun önüne. Ama hiç yapışıp kalmak niyetinde değildi buralara:

— Burada kalabilirim, diyordu bana, yeterince param var. Muhtar da olabilirim. Çok işler var burada yapılacak: Her şeyi yeni baştan Amerikanlaştırmak lâzım. Ama iflâs ederim sonunda; bütün param gider. Orada yürüttüğüm işler de var.

Her gün gazete okur, radyo dinlerdi. Afrika savaşının kokusunu alır almaz pılıyı pırtıyı topladı, İtalya'da tıkanıp kalmak korkusuyla ilk bulduğu gemiye bindi, kaçtı.

Belâlı 29 yılından sonra New-York'tan dönen yoktu pek. Gidenler de az olmuştu. Lucania köylerinin deniz aşırı uzantılarıyla ilişikleri kesilmişti. Aileler ikiye bölünmüş, kadınlar yalnız kalmıştı. Buradakiler için Amerika ve onunla birlikte kurtuluş umutları büsbütün uzaklaştı. Ama posta oraya gitmiş mutluların memlekette kalanlara yolladıkları paketleri taşır durur. Don Casimino bu paketlerden pek yakınırdı. Neler gelmiyordu bu paketlerle: makaslar, çakılar, usturalar, ziraat avadanlıkları, orak, kerpeten, ıvır zıvır her türlü alet, şu bu. Gagliano'da hayat, işi aletleri bakımından iyice Amerikanlaşmıştır, ölçüler bakımından da öyle. Köylüler metre, kilo lâfı etmez olmuşlar, inche, pound üstüne çalışıyorlar. Eski kirmenlerle yün eğiren kadınlar ipliklerini muhteşem Pittsburg makaslarıyla keserler. Berber usturaları İtalya'da gördüklerimin en iyileridir. Köylülerin hep yanlarında taşıdıkları nacakların ağızları mavi Amerikan çeliğidir. Bu yeni aletleri köylüleri hiç de yadırgamaz, eski gelenekleriyle bunlar arasında bir çelişme görmezler. Aletler ister New-York'tan gelsin, ister Roma'dan hepsini seve seve kullanırlar. Ama Roma'dan bir şey gelmez. Romadan buraya gele gele yalnız tahsildar ve radyo nutukları gelir.

Bölüm XIV

O günlerde nutuklar yağmur gibi yağıyordu. Don Luigino da toplantıları yoluna komak için mekik dokuyordu ortalarda. Ekim ayındaydık ordularımız Mağribi geçmiş Habeş savaşı başlamıştı. «İtalyan milleti, kalk ayağa!» denmiş ve Amerika Atlantiğin sisleri arasında, kim bilir kaç zaman için, belki de her zaman için, yerle gök arasında çok uzak bir ada gibi gönürü olmuştu.

Bu savaş köylüleri ilgilendirmiyordu. Radyo yıldırımlar saçıyordu. Don Luigino teraçada sigara içmediği bütün okul saatlerinde öğrencilerini dört bir yandan duyulan söylev sellerine boğuyor, ya da onlara Facetta Nera bella Abissina (Kara yüzlü güzel Habeşistan,) marşını söyletiyordu. Meydanda her kulak verene Marconi'nin bulduğu gizli dalgalarla yakında bütün İngiliz filosunun havaya uçurulacağını haber veriyordu. O ve radyodaki başka bir ilkokul öğretmeni Gagliano köylülerine diyorlardı ki:

— Bu savaş sizin savaşınızdır. Yakında Allah bilir ne kadar toprağınız olacak. Hem de ne topraklar: istediğin tohumu at, kendiliğinden bitsin.

Ne yazık ki bu biçare iki öğretmen Roma'nın büyüklüğü üstünde bir az fazla duruyor, bu yüzden de köylüleri hiç bir dediklerine inandıramıyorlardı. Kuşkulu kuşkulu başlarını sallıyor, susuyor, sabrediyordu köylüler: Romadakilerin canı savaş istiyor. Ama kim savaşacak? Biz. Ya sabur! Hoş Habeş ovasında ölmek, Sauro kıyısındaki kendi topraklarında ölmekten beter değildi ya, neyse. Radyonun dediklerine bakılırsa Üniversite gençleri, «Faşist Gençlik» delikanlıları, kadın erkek ilkokul öğretmenleri, Kızıl-Haç bayanları, Birinci Dünya- Savaşı kurbanlarının anaları, dulları, Floransa'nın kibar bayanları, büyük bakkallar, tuhafiyeciler, emekliler, gazeteciler, Roma'daki bütün Bakanlıkların memurları, kısacası İtalya halkı deyince akıllarına gelen herkes o günlerde şanlı şerefli bir

duygu coşgunluğu içinde kendilerinden geçmiş halde imişler. Ben Cagliano'da bunların doğru olup olmadığını görecek durumda değildim. Köylüler her zamankinden daha sessiz, daha mahzun, daha asık yüzlüydüler. Kendilerine vâdedilen topraklar pek işlerine gelmiyordu, çünkü bu toprakların kendilerine verilebilmesi için sahiplerinin elinden alınması gerekiyor, bu ise, uğursuzluk getirecek bir haksızlık gibi geliyordu onlara kendiliğinden, düşünerek değil, iç güdüleriyle istemiyorlardı bunu. Roma'dakilerin, onların çıkarına çalışmak âdetleri değildi. Bu maceranın da kendileriyle ilişiği olmayan bir yanı olsa gerekti. Roma'dakilerin savaş yapacak kadar paraları vardıysa dört yıldır yıkık duran Agri köprülerini ne diye yapmamış, ne diye semtine bile uğramamışlardı? Bu ırmağı bir su bendiyle durdurabilir, köye yeni bir çeşme yaptırabilir, kalan bir kaç ağacı da kestirecek yerde yeni ağaçlar diktirebilirlerdi pek âlâ. Aradıkları topraksa, burada da var toprak: eksik olan topraktan başka şeyler. İşte bunun için savaşı, bütün vergiler ya da keçi ödenekleri gibi önüne durulmaz bir belâ sayıyorlardı. Asker olmaktan korktukları yoktu aslında. Ha burada köpek gibi yaşamışsın, ha orada köpek gibi ölmüşsün, hepsi bir, diyorlardı. Ama, Donna Caterina'nın kocası dışında hiç kimse gönül vermedi bu işe. Hepsi hemen anlayıverdi bu savaşın, yalnız amacının değil, yönetiminin de yalnış olduğunu, dağların arkasındaki öteki İtalya'yı ilgilendirdiğini ve köylülere bir çıkar sağlamıyacağını. Çağırılanlar da çok değildi zaten. Bütün köyden iki üç kişi, bir de askerlik sırası gelmiş delikanlılarla, bir papazın oğlu Don Nicola, muvazzaf bir assubay ilk ağızda gitmişlerdi. En yoksul, topraksız, yiyeceksiz köylülerden bir kaçı Don Luigino'nun nutuklarına, yüksek ücret vaitlerine kanarak işçi yazılmak istemişlerdi, ama dilekçelerine cevap bile gelmemişti:

— Bizi ne yapsınlar, diyordu bu zavallı ırgatlar. İş bile vermek istemiyorlar bize. Savaş Kuzeylilerin çıkarı için yapılıyor. Bizim bahtımız bu topraklarda açlıkta ölmek. Amerika'ya gitmek de yok artık.

Üç Ekim böylece kasvetli bir gün oldu. Jandarmaların, Faşist Gençlerin meydana güç belâ getirebildikleri yirmi ka-

dar köylü radyonun tarihi sözlerini alık alık dinliyordu. Don Luigino belediyeyi, okulu, ağaların evlerini bayraklarla donattırmıştı. Güneşli ve rüzgârlı havada pırıl pırıl dalgalanan üç diri ve keskin renk, köylü evlerindeki kara bayraklarla garip bir çatışma halindeydiler. Çanlar da çalsın diye emir verebildiği için zangoç her zamanki ölüm havasını tutturmuş, çalıyordu kilisede. Mutlu savaş bu kasvetli kayıtsızlık içinde başladı. Don Luigino belediye kalkonunda gözüktü ve konuştu. Roma'nın ölümsüz büyüklüğünden, yedi Tepe'den, Dişi Kurt'tan, Romalı askerlerden, Roma medeniyetinden, dirilen Roma İmparatorluğundan söz etti. Başkaları büyüklüğümüzden ötürü bizi çekemiyor, bizden nefret ediyorlarmış, ama Roma'nın düşmanları ayaklarımızın tozunu öpeceklermiş. Roma'nın dünyada açtığı yollar üstünde yine zafer alaylarıyla yürüyecekmişiz, çünkü Roma dünya durdukca duracak, kimseler Roma'nın sırtını yere getiremiyecekmiş. İncecik, keskin sesiyle Roma üstüne unuttuğum bir çok şeyler daha söyledi, sonra ağzını açabildiği kadar açıp Giovinezza (Gençlik) marşına başladı. El kol hareketleriyle de okul öğrencilerini ve bütün meydanı marşı hep bir ağızdan söylemeğe çağırıyordu. Balkonda yanında duran jandarma komutanı ve ağalar katılıyordu ona. Yalnız Doktor Milillo açmıyordu ağzını, ben yokum bu işte der gibi. Aşağıda, duvara sırtlarını dayamış duran köylüler seslerini çıkarmadan dinliyorlardı marşı. Elleriyle güneşten gözlerini koruyor, asık yüzleri ve kara giysilerle gece kuşlarına benziyorlardı. Balkonun yanındaki duvarda, beyazlığı gözü alan mermer bir plâka üstüne birinci Dünya Savaşında ölenlerin adları yazılıydı. Bu küçük köye göre az değildi ölü adları: Elli kadar vardı. Caglianodaki bütün ailelerin adları oradaydı: Rubilotto'lar, Carbone'ler, Bonelli'ler, Carnale'ler, Racciopi'ler, Guerini'ler, hepsi, olmayan yoktu. Her halde, uzaktan yakından, kardeş, amcaoğlu, ya da San Giovanno ahretliği olarak her ailenin bir ölüsü vardı. Yaralılar, hastalar, ucuz kurtulmuşlar da cabası. Evet ama, neden acaba konuşmalarımızda hiç bir köylü, hiç bir zaman bu savaştan, bu savaştaki kahramanlıklarından, gittiği memleketlerden, çektiği sıkıntılardan,

söz etmemişti? Tek lâfını eden diş çeken berber olmuştu, o da Carso'da sedye taşıyıcılığı yaparken mesleğini nasıl öğrendiğini anlatmak için. Pek o kadar eskimiş de olmayan o kanlı, o büyük savaş umurunda bile değildi artık köylülerin. Bir belâdır gelmişti başlarına ve çoktan unutmuşlardı her şeyi. Kimse yaptıklarıyla övünmüyor, çocuklarına kahramanlıklarını anlatmıyor, yaralarını göstermiyor, çektiklerinden yakınmıyordu. Ben soracak olursam bir iki kelimeyle baştan savuyorlardı o koca savaşı. Herkesle birlikte katlanılmış bir büyük felâketti bu. O da Roma'nın bir savaşıydı, o zaman da bu üç rengin ardından gidilmişti, o üç renk ki yadırganır burada: anlaşılmaz, sert bir başka İtalya'nın savaşçı destan renkleriydi bunlar. Kırmızının gamsız, cakacı bir pervasızlığı vardı. Yeşil se, bu ağaçların bile kül rengi olduğu ot bitmez killer içinde bir hayli yersizdi. Bu renkler ve bütün öteki renkler asillerindir. Beylerin kalkanlarına, şehirlerin armalarına yaraşırlar. Köylülein renkleriyle ne ilişikleri olabilir? Köylülerin bir tek rengi var: mahzun gözlerinin ve giysilerinin rengi. O da renk değil toprağın ve ölümün karanlığıdır. Bayrakları karadır onların, Meryem'lerinin yüzü gibi. Öteki alaca bulaca bayraklardaki renkler, Tarih'in yollarında zaferlere doğru yürüyen, bir medeniyetin renkleridir. Bu medeniyet onlarınki değildir, ama zorlu, düzenli ve etkili olduğu için boyun eğmişlerdir ona. Ne bugün Habeşistan'da, ne dün İsonzo ya da Piave'de, ne de daha önceleri yüz yıllarca, dünyanın bütün toprakları üstünde en değişik bayrakların ardında, köylüler kendileri için ölmüş değillerdir.

O günlerde Del Zio'nun eski bir Melfi şehri tarihini okuyordum. Doktor Milillo'nun evinde, eski kitapları karıştırırken bulmuştum. Her zamankinden daha bıyıklı, daha saf, daha taşkın iki kızıyla, Margherita ve Maria ile kahve içip gevezelik etmeğe gider olmuştum oraya her gün. Kitap geçen yüzyılın son yarısında yazılmış. Şehrin şanlı zamanlarını anlatır ve bu arada, yazarın çağdaşı tahta bacaklı bir ihtiyar köylünün sözü geçer. Bu Meli köylüsü Napoleon'un ordusunda askerlik etmiş ve bacağını Berezina savaşında yitirmiş. Elli yıldan fazla

bir zaman Melfi kaldırımlarında tek bacağını, ne olduğunu bilmediği bir medeniyetin bu ömürlük damgasını sürtmüş durmuş. Bir Melfi köylüsünün ne alış verişi olabilirdi Rusyayla, Fransızların İmparatoruyla? Victor Hugo olsa şöyle derdi, parlak üslubuyla:, «Tarihe bir bacağını vermiş, ama Tarih'in ne olduğunu bilmiyordu». Zaten Tarih, o hep başkalarının yaptığı ve bu köylerin katlandığı Tarih, topal köylünün hemşerilerine daha korkunç anılar da bırakmıştı. Eskiden uygar ve kalabalık bir şehir olan Melfi'nin yıkılmasına sebep bir Fransız kumandan olmuş. Bu Fransız bu dağlarda Charles-Quinte'in İspanyol askerleriyle savaşırken başı bozuk askerleriyle Melfi'ye sığınacak olmuş. Lautrec'in kumandasında Pıetro Novaro'nun İspanyolları Melfi'yi kuşatmış, almış ve, ne Fransa'dan, ne İspanya'dan haberi olan halkını kılıçtan geçirmişler. Birinci François ve Charles-Quinte şehri yerle bir ettirmiş ve kalanını da önce Philıber d'Orange'a, biraz sonra da, denizde kazandığı zaferlerin karşılığı olarak, Melfililerin daha da az tanıdıkları Gionavalı Andrea Doria'ya armağan etmişler.

Bu Gionavalı, tıpkı kendinden öncekiler gibi, gelip uyrukları görmek zahmetine katlanmamış hiç bir zaman. Sadece kâhyalarını gönderir, ne kadar para çekebilirse çekermiş. Böylece Melfi köylüleri, kendilerinin olmayan bir Tarih'in esrarlı gayeleri uğruna, yüz yıllar boyunca yoksulukların en karanlığı içinde yaşamışlar.

Nice insanlar, bilinmez nedenlerle, Fransızlar, İspanyollar gibi gelmiş geçmiş bu topraklardan! Binlerce yıllık görgülerden sonra köylülerin savaşlara gönül vermemelerine, bütün bayraklara kuşkuyla bakmalarına, Don Luigino'nun balkondan söylediği şanlı Roma destanlarını sessizce dinlemelerine hiç de şaşmamalı. Devletler, Papalar, ordular dağınık köylü milletinden daha güçlüdürler elbet. Boyun eğmekten başka çareleri yok köylülerin, ama kendilerine kökten düşman olan bu medeniyetin şanlı maceralarını nasıl kendilerinin sayabilsinler? Yüreklerinde yankı bulan tek savaşlar, bu medeniyete ve Tarih'e, Devlete, Papa'ya, Ordulara karşı kendilerini korumak için yapmış oldukları savaşlardır: Kendi kara bayraklarının altında düzensiz, bilgisiz ve umutsuzca giriştikleri savaşlar, mut-

suz, önceden yitirilmiş, vahşi, çılgın ve tarihcilerin bir türlü akıl erdiremedikleri savaşlar.

Gagliano köylüleri Habeşistan'ın alınmasına sevinmiyor, Dünya Savaşı'nı hatırlamıyor, ölülerinin sözünü etmiyorlardı. Ama köyde bütün yürekleri saran, bütün dillere destan, efsaneler, masallar, türküler destanlar dolusu bir başka savaş vardı: Eşkiyalık. Eşkiyalarla savaş.

Eşkiyalık. Eşkiyalarla savaş 1865 de bitmiş, aradan yetmiş yıl geçmişti. Bir kaç kamburu çıkmış ihtiyar vardı yalnız o günleri yaşamış, olanları uzaktan yakından görmüş olan. Ama yaşlısı genci, kadını erkeği dün olmuş gibi heyecanla anlatırlardı her şeyi.

Köylülerle konuşurken sözün er geç eşkiyalardan yana kayacağını bilirdim ve hiç şaşmaz öyle olurdu. Hatırlatmayan şey yoktur eşkiyaları köyde. Her tepe, her konak, her ağaçlık, her kayalık, her çeşme, her mağara onların bir serüvenlerine bağlıdır, sığınak ya da siper olmuştur eşkıyalara.

Nerde gizli saklı bir köşe varsa buluşma yerleri olmuş. Ovada her küçük kiliseye tehdit mektupları bırakmış, yanı başlarında para beklemişler. Bir çok yerlerin adları, Piyade Çukuru gibi eşkiyalık zamanından kalmadır.

Eski eşkiyalardan yana, ya da eşkiyalara karşı olmamış bir tek aile yoktur. Kiminin bir oğlu dağa çıkmış onlarla, kimi bir eşkiyayı beslemiş ya da saklamış, kiminin babasını vurmuş, kiminin ekinlerini yakmıştır eşkiyalar.

Aileler arasındaki kinler, hasımlıklar o zamandan kalmadır: Kuşaktan kuşağa gelmiş, hiç de tavsamamışlardır. Ama köylülerin hemen hepsi eşkiyalardan yanadır.

Olan bitenler hayal güçlerini öyle işletmiş ki anıları köyün dört bir bucağını sarmış, efsanelerle kaynaşıp gelişmiş. Bütün hayvanlar, cinler, perilerle birlikte dillerine, gündelik konuşmalarına girmiş, bir çeşit inanç halini almış.

Burada eşkiyalığm bir övgüsünü yapmak niyetinde değilim, kimi estetik düşkünü edebiyatçılar ya da kötü niyetli politikacılar gibi.

İtalyan Uyanışını bütünlüğüyle kavrayan bir tarih görü-

şü karışında eşkiyalığın savunulur yanı yoktur. Liberal ve prognesist bir görüşle de eşkiyalık, amansızca önlemesi gereken belâlı ve korkunç bir geriye dönüş hareketiydi: birliğin, özgürlüğün, toplumsal hayatın düşmanıydı.

Gerçekten de bu savaşı Burbon'lar, İspanyollar ve Papa kendi çıkarları için desteklemişlerdi. Bu açılardan bakılınca eşkiyalık savunulmaz ve anlaşılmaz da.

Ama köylüler için eşkiyalık bambaşka bir şeydir. Onlar eşkiyalığı ne savunur, ne de yererler. Heyecanla anlattıkları eşkiyalık olaylarından bir şeref payı çıkarmazlar kendilerine. Politika nedenlerini, Burbonların Papa'nın, Dere-Beyleri'nin çıkarlarını bildikleri yoktur. Onlar için de bu iş acıklı, belâlı, korkunç bir hikâyedir, ama yüreklerinde, hayatlarında yer etmiş, hayal güçlerinin şiir sermayesi olmuştur. Onların umutsuz, çılgın kara destanlarıdır bu. Bugünkü halleri bile eski eşkiya hallerini andırır. Asık yüzlü, içine kapalıdır hepsi, tek başına dolaşmayı sever, tetikte dururlar hep.

Kara şapka, kara urba giyer, kışın gocuklarına sarınırlar. Tarlalarına tüfeksiz, baltasız gitmezler. Yumuşak yürekli, ama sabırlıdırlar. Yüzyıllarca tevekkül boyunlarını bükmüş, kaderin her şeyden güçlü olduğu duygusunu aşılamıştır onlara. Katlanma, dayanma güçleri sonsuzdur ama yüreklerinin derinliklerinde yatan ilkel doğruluk ve savunma duygularına dokundunuz mu tepkileri yaman olur, çileden çıkarlar. İnsanlık dışı, azgın, umutlu bir öfkedir bu; ölüm korkusundan doğan ve geçtiği yere ölüm saçan bir ayaklanma. Eşkiyalar köylülerin hüriyetini ve hayatını devlete, bütün devletlere karşı akılsız ve umutsuzca koruyorlardı.

Bahtsızlıkları şurada ki kendi dışlarında ve kendilerine karşı yürüyen Tarih'in bilinçsiz âletleri olmuşlar, bilmiyerek kötülerden yana olup kırılmış, yok olmuşlar. Ama eşkiyalık yoluyla köylüler önlerine hep hasımca çıkan, onları anlamağa çalışmaksızın hep boyunduruk altında tuta gelen Medeniyete karşı kendilerini savunmuş oluyorlardı. Eşkiyaları hemen kendi kahramanları saymaları bundan. Köy dünyası devletsiz, ordusuz bir dünyadır.

Onun savaşları ancak bir baş kaldırma, bir parlama şeklinde olur, ister istemez acı bozgunlarla biter. Ama köy, savaşı kazananlara topraktan çıkardıklarını vererek ve boyunun ölçüsünü almış olarak kendi tabiatının tanrıları ve kendi diliyle yaşamasına devam eder yeniden.

Köylülerle konuşur, yüzlerine, hallerine bakardım. Küçük yapılı, kara, yuvarlak kafalı adamlar. Gözleri büyük, dudakları ince. Görünüşlerinde soylu bir eskilik var, ama ne Romalılara benziyorlar, ne Yunanlılara, ne Etrüsklere, ne Normanlara, ne de kara topraklarından geçmiş savaşçı milletlerden hiç birine. Bana daha çok, İtalya topraklarında bulunmuş çok eski heykelcikleri hatırlatıyorlardı. Her halde, diyordum kendi kendime, en eski zamanlarda da hayat bugünkü gibiydi buralarda: bütün tarih bu adamları hiç değiştirmeden kayıp geçmişti üzerlerinden.

Aynı topraklar üstünde bir arada yaşayan iki İtalya'dan en eskisi hiç şüphesiz köylülerinkiydi. Nereden geldiklerini bilmediğimiz bu adamlar belki de hiç bir yerden gelmediler: hep buradaydılar. **Humilemque vedimus Italiam:** (Ve gördük fakir İtalya'yı). Eneas'ın gemileri Calabria Burnunu geçerken Asyalı fatihler bu köylülerin fakir İtalyasını görmüşlerdi. Bu İtalya'nın tarihini yazmalı, diyordum: Zaman içinde akmayan bir tarih olurdu bu, yazılabilirse: Zamansız ve değişmez şeylerin tarihi: bir mitoloji. Bu İtalya kara sessizliği içinde, toprak gibi, yaşamış.

Birbiri ardından hep aynı mevsimler, aynı âfetler iz bırakmadan gelmiş geçmiş bu İtalya'nın üstünden. Yalnız ölüm tehlikesi karşısında kendini korumak için ayaklanmış. Binde bir yaptığı millî savaşlar bunlar olmuş, onlar da önceden yitirilmiş savaşlar hep. Bunların ilkini Eneas'a karşı yapmış. Mitolojiye benzeyecek bir tarihin kaynakları da mitolojiye dayanmalı: Bu bakımdan Vergilius büyük bir tarihcidir. Troia'dan gelen Fenikeli fatihler eski köylü medeniyetine aykırı değerler getiriyorlardı. Dini, devleti ve devlet dinini sokuyorlardı İtalya'ya. Tarlalarında hayvanlarla birlikte yaşayan eski İtalyanlar Eneas'ın dindarlığını anlayamazlardı.

Getirdikleri şeyler arasında ordu, silâhlar, kalkanlar, kahramanlık ve savaş vardı. Gelenlerin dinleri amansızdı: insan kurban ediyorlardı. Dindar Eneas esirleri odun yığınları üstünde yakıyordu tanrıları için, devletin tanrıları için.

Oysa eski İtalya'nın sâkinleri dinsiz ve kurbansız insanlardı. Troia'lılar İtalya'ya geldikleri zaman medeniyet ayrılığından doğan bir düşmanlıkla karşılaştılar. Gerçekten de Eneas İtalya'da savaş arkadaşlarını köylüler dışında Etrüskler arasında buldu. Etrüsklerse onun gibi Doğu'dan gelmişlerdi. Belki de kendisi gibi Sami ırktandılar. Onlar da savaşçı bir din düzeni kurmuşlardı. Giriştiği savaşta Etrüskler bundan ötürü kendisinden yana oldular.

Bir yanda tanrıların örsünden çıkma pırıl pırıl silâhlar kuşanmış bir ordu, öte yanda, Vergilius'un anlattığı gibi, tanrı eli değmemiş baltaları, orakları, ekmek bıçaklarıyle dövüşen köylü sürüleri vardı. Onlar da yiğit eşkiyalardı, ama ne yazık ki düşmanlarını yenecek güçte değillerdi. İtalya yenildi, kul oldu, o «fakir» İtalya:

Per cui mori la virgine Camilla
Eurialo e Turno e Niso de Ferute

Ki, yaralandı öldüler uğrunda
Eurialo, Turno, Niso ve bâkire Camilla.

Sonra Roma gelip Troia'lı kurucularının devlete ve orduya dayanan din düzenini, teokrasiyi olgunlaştırdı. Troia'lılar yendikleri insanların dillerini, âdetlerini sürdürmelerini hoş görmek zorunda kalmışlar. Romalılar da köylülerin direnişleriyle karşılaşmışlar ve yollarını kesen en çetin engel bir hayli süren İtalya savaşları olmuş İtalyanlar yine yenilmişler, ama benliklerini yitirmemiş, yenenlerle kaynaşmamışlar.

Bu ikinci millî savaştan sonra köy dünyası Roma düzeni içinde kuşatılmış olarak, uzun bir uykuya dalmış. Yüzyıllar, yeni olaylar ve değişik insanlarla gelmiş geçmiş. Ortaçağ'da Derebeylik medeniyeti de bir köylü uygarlığı olmamış: ama toprağa, çiftlik gelirine bağlı kaldığı için devletsiz köy dün-

yasıyla arasında daha az karşıtlık olmuş. Nitekim servi dedikleri eski derebeylerini hâlâ bugün bile köylüler iyilikleriyle anar ve Conradin'i kendi kahramanları sayıp ölümüne ağlarlar. Her halde onun ölümünden sonra toprakları bu perişan hale düşmüş.

Köylülerin dördüncü millî savaşı eşkiyalık olmuş. O zaman da «Fakir İtalya» haksızmış yine Tarih'e karşı: ve yenilmiş ister istemez. Ne Vulkanos'un dövdüğü silâhlar varmış ellerinde, ne de öteki İtalya'nın ağır topları. Kendi tanrıları da güçsüzmüş zaten. Zavallı kara yüzlü Meryem ne yapabilirdi Napoli'deki, Hegel'cilerin ahlâkcı devletine karşı? Eşkiyalık çılgınca bir kahramanlık, yırtıcı bir umutsuzluk taşkınlığı, zafer beklemeyen bir ölme ve öldürme susamışlığıdır.

En azılı bir eşkiya çetesinin başı Caruso demiş ki bir gün: «Dünyanın kocaman bir tek yüreği olmalıydı ve ben o yüreği göğsünden söküp çıkarmalıydım».

Bu körü körüne yıkma tutkusu, bu kanlı yok etme ve yok olma sarhoşluğu, yüz yıllar boyunca, gündelik eza cefayı kabullenen yumuşak bir tevekkülün altında için için kuluçkaya yatar. Her ayaklanma yüreklerinin karanlık derinlerinde yatan ilkel bir hak isteğinden doğar. Eşkiyalık günlerinden sonra bu topraklar bir ölüm sessizliğine bürünmüş yeniden. Ama zaman zaman, her köyde, hükûmette yardımcıları olmayan, kendilerini savunamaz olan köylüler ölümü göze alıp belediyeyi ya da jandarma kışlasını ateşe verir, eşrafı öldürürler, sonra sessiz sedasız, boyunları bükük, hapislere giderler.

1860 dakiler gibi gerçek eşkiyalar pek görülmez olmuş artık. Giulia eski eşkiyalar üstüne şunu anlatmıştı bana:

— Onlardan biri buraya yakın bir yerde, Missanello'da yaşıyor hâlâ. Doksan yaşında bir ihtiyar. Uzun, bem beyaz bir sakalı da var: tıpkı bir Aziz, bir evliya. Korkunç bir eşkiya reisiymiş eskiden. Şimdi köyde uslu akıllı bir dede gibidir. Herkes akıl danışmaya gider ona, başı derde girince.

Ne yazık ki ben gidip tanışamadım kendisiyle. Grassano'da bir başkasına raslamıştım. Berber Antonio Roselli'nin dük-

kânındaydım: benim katipliğimi yapmak isteyen, flüt çalan berberin. Beni tıraş ettiği bir sırada içeriye iri yapılı, al yanaklı, bol ak bıyıklı bir ihtiyar girdi. Kabadayı bir görünüşü, sert mavi gözleri, kadifeden bir avcı ceketi vardı. Köyde onu hiç görmemiştim daha önce. Oturdu; piposunu yakıp sıra beklerken:

— Sen kimsin, diye sordu bana; sonra kendisi ekledi:

— Sürgün, değil mi? Demek Roma'da hasımların var senin de.

Ben de yaşını sordum ona.

— Bir hayli yaşlıyım, dedi. Eşkiyalar zamanında gençtim. Babamla bir jandarmayı öldürdüğümüz zaman on beş yaşındaydım. Köye varmadan yolda eski bir meşe vardır, gördün değil mi? İşte orada rasladık jandarmaya. Bizi karakola götürmeğe kalktı, bizde öldürmek zorunda kaldık adamı. Ölüsünü bir çukura gömdük, amca çabuk buldular. Babam hemen yakalandı, bir kaç yıl sonra da hapisde öldü, Napoli'de. Ben köyde saklandım. Yedi ay kadın kılığına girip bu dükkânın üstündeki odada kaldım. Sonunda beni de yakaladılar, ama çok genç olduğum için dört seneyle atlattım hapisi.

Hayatından memnundu ihtiyar eşkiya, vicdanı rahattı. Öldürdükleri adam umurunda bile değildi. Olagan, çaresiz bir şey diye anlatıyordu bu cinayeti: Bir savaş olayıydı bu onun gözünde.

— Şu yoldan geçen adamı görüyor musun? dedi berber bana: Don Pasqualedir o: bir mal sahibi. Dedesinin büyük bir çiftliği varmış. Bir gün eşkiyalar gelmiş çiftliğine; hiç bir şey vermek istememiş adam: Ne buğday, ne hayvan. Eşkiyalar da evini yakmışlar. Adam tutup jandarmalarla arkalarına düşünce eşkıyalar kaldırmışlar dağa, karısına da haber yollamışlar: Kocanı sağ görmek istersen, iki güne kadar beş bin liret verirsin, diye. Aile parayı vermek istememiş, askerlerin kurtarmasına bel bağlamışlar. Üçüncü gün kadına bir mektup gelmiş eşkiyalardan: zarfın içinde kocasının kulağı varmış.

Eşkiyalar fidye alabilmek için Bey'lerin kulaklarını, burunlarını, dilleri keserlermiş. Askerler de yakaladıkları eş-

kiyanın kellesini keser bir kazığa dikip ibret olsun köyde diye teşhir ederlermiş. Böylece süre gelmiş bu savaş. Bu kil dağlarında toprak delik deşiktir, mağaralarla doludur. Eşkiyalar oralara sığınır, beylerden fidye ve soygun yoluyla aldıkları paraları da ormanlarda çürük ağaç kovuklarına saklarlarmış. Çeteler dağıtılıp eşkiyalar toptan temizlenince paraları ormanlarda ya da toprağın altında kalmış. Eşkiyaların tarihi işte bu defineler konusunda efsânelerle birleşir ve çok eski inançlara bağlanır. Köylülerin rüyalarında gördükleri defineleri eşkiyalar gerçekten bir yerlere saklamışlar. Böylece karanlık yer altı gücleriyle de birleşmiş eşkiyalar.

Bölüm XV

Bu topraklardan sürü sürü o kadar insan gelmiş geçmiş ki her kazılan yerden bir şeyler çıkar gerçekten. Kazmayı yiyen bir eski mezarın göğsünden çömlekler, küçük heykeller, paralar fışkırıverir gün ışığına. Don Luigino Sauro taraflarındaki tarlalarının birinde bir sürü aşınmış eski para bulmuştu (ya Yunan ya da Roma'dan kalma). Kapkara, resimsiz çok güzel biçimli vazolar da çıkmıştı aynı yerden. Eşkiya definelerinden birini ben kendim gördüm, pek parlak değildi doğrusu. Marangoz Casala bulmuş hiç de aramadan, o gösterdi. Bir akşam iri bir kütük atmış ocağa. Alevlerin aydınlığında pırıldayan bir şeyler görmüş kütüğün bir kovuğunda: Burbonlar zamanından gümüş paralar.

Köylülere bakarsanız bunlar toprağın karnında saklı sonsuz hazinelerin kırıntılarıdır. Dağların yamaçları, mağaraların dipleri, ormanların sık, kuytu yerleri pırıl pırıl altın doludur onlarca: Ne mutlu bulana! Ama define aramanın tehlikeli bir yanı da vardır. Tekin değildir bu iş. Esrarlı, korkunç bir takım yer altı güçlerini üstüne saldırtabilir insan. Toprağı rasgele kazmak boşunadır: bulacak mutlu kişi kim ise, define yalnız ona gösterirmiş kendini. Her defineyi toprağın cinlerinden biri, bir **monachicchio** bekler ve o buldururmuş size şansınız varsa. O yardım etmezse bulmanın tek yolu defineyi rüyanızda görmekmiş.

Define bütün parıltısıyla köylüye görünür rüyasında. Adam yığınla altını değil, yalnız, tam yerini, hangi ormanda, hangi işaretli ağacın yanında, hangi kocaman, dört köşeli taşın altında olduğunu da görür. Ama gece gitmek gerektir gördüğü yere, gündüz hazine gözden kayboluverir. Yalnız gitmek de şart. Kimselere açılmıyacaksın: ağzından bir kelime kaçarsa, ara da bul artık defineyi. Korkunç şeyler de gelebilir insanın başına: orman hortlak doludur gece. Az adam denemeyi göze alır bu işi, yılmadan sonuna kadar giden de pek görülmez.

Benim evin yanlarında oturan bir Gagliano köylüsü rüyasında bir define görmüş. Stiglilianonun biraz aşağılarında, Accettura ormanındaymış. Canını dişine takmış çıkmış yola gece yarısı. Ama zifiri karanlıkta ecinniler dört bir yanını sarınca bizimkinde şafak atmış. Bakmış bir ışık görünüyor ağaçların arasından: Bir kömürcü, ormanda kömür yaparmış meğer. Kömürcüler, hele Calabrialı da olurlarsa, korku nedir bilmezler Calabrialıymış bu adam da. Ormanda, kömürünün yanında geçiriyormuş geceyi. Korkudan titreyen zavallı köylü dayanamamış, gitmiş rüyasını açmış kömürcüye, birlikte arayalım diye de yalvarmış. Köylü bir arkadaşla olmanın keyfi içinde, kömürcü, gündüz dolaşır gibi korkusuz, baltası elinde, başlamışlar rüyadaki taşı aramaya. Taşı bulmuşlar: tam rüyasında gördüğü yerdeymiş. İyi ki iki kişiymişler: Taş o kadar ağırmış ki, ikisi bile zor kaldırmışlar. Taş kalkınca bakmışlar derin bir çukur var altında. Köylü eğilip dibine bir göz atar atmaz yığınla altını görmüş, pırıl pırıl. Yukardan düşen çakılların altınlara çarpıp çıkardığı o canım sesi de duymuş. Çukurun dibine inip paraları almak kalmış yalnız. Gel gelelim köylüyü bir korkudur almış yine. Kömürcüye:

— Sen in de uzat bana paraları, ne olur, demiş; ben buradan alır, çantama doldururum, sonra paylaşırız.

Ne şeytandan, ne hortlaktan korkan kömürcü inmiş çukura. Bir de ne görsün? Yukarıdan sarı sarı parlayan yığın şimdi kap kara: Altın kaşla göz arasında kömür oluvermiş.

Defineyi sana ecinni gösterir, çıkarmaya da seninle gelirse iş çok daha kolay olur. Ecinniler vaftiz olmadan önce ölen çocukların ruhlarıdır. Burada sürüyledir böylesi ruhlar; çünkü köylüler kolay kolay vaftiz ettirmezler çocuklarını. Yıllarca geciktirirler bu işi. Hasta çocukları, on iki on üç yaşındakileri bile, görmeğe gittiğim zaman ananın ilk sorusu şu türlü olurdu:

— Çocuk ölebilir mi dersin, doktor? Öyleyse söyle de gidip rahibi çağırayım vaftiz etsin. Yaptırmadık bugüne kadar. Ya öleceği tutursa şimdi?

Ecinniler minnacık, keyifli, uçarı varlıklardır. Bir o yana,

bir buyana şıppadak gider gelirler, en büyük zevkleri de Hıristiyanlara türlü oyunlar oynamaktır. Uyuyanların ayaklarını gıdıklar, yatak çarşaflarını çeker, insanın gözlerine kum atar, dolu şarap bardaklarını devirir, yellere, esintilere gizlenir, iskambil kâğıtlarını uçurur, asılmış çamaşırları düşürüp kirletir, kadınların altından oturacakları iskemleyi çeker, öteberinizi alıp olmıyacak yerlere saklar, sütü ekşittir, bir yerinizi çimdikler, saçlarınızı çeker, sivri sinek gibi ısırır, vız vız ederler. Bunları yaparlar ,ama masum şeylerdir yine de. Ciddi bir kötülük etmezler insana. Ne kadar sinir bozucu da olsa bir oyun olmakla kalır her yaptıkları. Belâ getirmezler başınıza. Ecinnilerin oynak, sıçrak, sevinçli bir acaiplikleri vardır ve hiç ele avuca sığmazlar. Başlarında kendilerinden büyük bir kırmızı külâh vardır: bunu yitirdiler mi vay başlarına! Bütün keyifleri kaçar, buluncaya kadar da ağlaşır dururlar. Oyunlarına karşı korunmanın tek yolu da külâhlarından yakalamaktır onları. Külâhını başından aldınız mı, zavallı ecinni ayaklarınıza kapanır, ağlar, külâhımı ver diye yalvarır yakarır. Ecinnilerin çocukça oyunları, sevinçleri altında derin bir bilgelik saklıdır: Toprağın bütün gizlerini, hazinelerin nerelere gömülü olduğunu bilirler. Kırmızı külâhını geri almak için (onsuz yaşayamaz çünkü) ecinni size bir define yeri göstereceğine söz verir. Ama sizinle birlikte altınların yanına gelmezse külâhını vermek yok ha! Külâh elinizde oldukça ecinni kulunuz, kölenizdir, canı ciğeri külâhını bir aldı mı elinizden bir sıçrayışta kaçıverir, sözünü tutmaz, aldattım diye de güler oynar.

Bu ecinniler sık sık görülür, yakalanmaları çok zordur. Julia da görmüş, kadın ahbabı Parroccola da, Gagliano köylülerinin çoğu da. Ama hiçbiri ecinniyi külâhından yakalayıp define başına götürememiş. Grassano'da yirmi yaşlarında bir delikanlı vardı: Carmelo Coiro adında gürbüz bir işçi. Güneşten yanmış dört köşe bir yüz. Akşamları Prisco hanına bir bardak şarap içmeğe gelirdi. Tarlalarda, arsalarda gündelikle kazmacılıktı işi, ama aklı fikri bisiklet yarışçısı olmaktaydı. Bindanın, Guerra'nın şanlı yarışlarını okumuş, bu işi iyice kafasına komuş, her pazar ve her boş kaldığı saat külüstür bisikletiyle

yarışa hazırlıyordu kendini. Yokuşları son hızla çıkıyor, köyün çevresindeki yollarda dört dönüyordu. Bâzan, kızgın güneş altında, tozlar içinde Matera'ya, Potenza'ya kadar uzanıyordu. Gücüne, sabrına, soluğuna diyecek yoktu doğrusu. Bisikletle Kuzey'e gitmek, şampiyon olmak istiyordu. Gideceği zaman onu bir mektupla tanıdığım bir spor yazarına, Alfredo Bindanın hayatını yazmış ve dostu olmuş bir gazeteciye göndereceğimi söylediğim zaman sevincinden uçacaktı. Prisco hanının mutfağında, umutla parlıyan yüzünü, sık sık görürdüm. O ara Carmelo, bir işçi kümesiyle Bilioso denilen sıtmalı bir sel yatağı boyunca İrsina'ya giden yolda çalışıyordu. Eskiden bir eşkıya yatağı olan bu vâdide yol işçileri, büyük sıcaklarda, çalışılamaz olunca, gidip mağaralarda uyumayı âdet etmişler, Carmelo ve arkadaşlarının gittiği mağaraya bir **monachicchio** (ecinni) musallat olmuş. İşçiler yorgunluktan, sıcaktan bitmiş bir halde tam uykuya dalar dalmaz bu küçük maskara gelip burunlarını çekiyor, bir saman çöpüyle ellerini, ayaklarını gıdıklıyor, üstlerine taş atıyor, soğuk su serpiyor, ceketlerini, ayakkabılarını saklıyor, hoplayıp zıplayıp, ıslık çalıp uyutmuyormuş zavallıları. Bir işkence düpedüz. İşçiler görüyormuş apaçık, kırmızı külâhiyle mağaranın içinde fink attığını. Yakalamak için baş vurmadıkları çare kalmamış. Ama cin, bir kediden daha çevik, bir tilkiden daha kurnazmış. Umudu kesmişler külâhını yakalamaktan. Hiç olmazsa oyunlarına karşı koyup rahat uyuyabilmek için bir kişinin nöbet tutmasına, cini yakalıyamazsa bile, uzaklaştırmasına karar vermişler. O da boşuna. Ele avuca sığmaz ecinni yine de oyunlarını yapıyor, işçilerin öfkeden delirmesine de kıs kıs gülüyormuş. Sonunda çaresiz kalan işçiler yol mühendisine baş vurmuşlar. Ne de olsa okumuş adam, demişler; belki o yatıştırır bu azgın ecinniyi. Mühendis bir ustabaşiyle gelmiş. İkisinin de elinde tüfek: Birer kırma av çiftesi. Geldikleri zaman ecinni mağaranın dibinde nanik yapıyor, kahkahayla gülüyormuş. Keçi gibi sıçramalarını apaçık görüyormuş herkes. Mühendis silâhını omuzlayıp ateş etmiş. Kurşun cine vurup geri tepmiş ve korkunç bir ıslık çalarak mühendisin tam kafasının yanından geçmiş. Cin baş-

lamış hoplayıp zıplamaya, kahkahalar atmaya. Mühendis, bir daha ateş etmek şöyle dursun, tüfeği elinden attığı gibi, kalfası, işçileri ve Carmelo ile birlikte dar atmış kendini dışarı. O günden sonra işçiler dışarıda, güneşte uyur olmuşlar, şapkalarını gözleri üstüne koyarak. O çevrenin bütün mağaraları cin doluymuş; hiçbirine ayak basamaz olmuşlar.

İnatçı ve kabadayı Carmelo'nun başından çok geçmiş böyle şeyler. Birkaç ay önce de Biloso'dan köye dönüyormuş bir gece. Gümrük çavuşu amcası da yanındaymış. Onu da tanımıştım, iznini geçirmeğe geldiği günlerde. Amca yeğen, benim de resim yapmaya gittiğim bir tepeye çıkıyorlarmış. Mevsim kış, gök bulutlarla kapalı, ortalık zifiri karanlıkmış. Amcanın üstünde otomatik bir tabanca varmış: yirmi dört kurşun alan bir Mauser. Korkusuzca yürüyorlarmış. Tepeyi yarıladıkları sırada, bir çiftliğe yakın iki meşe ağacının arasında, bakmışlar bir kocaman köpek geliyor üzerlerine. Tanımışlar köpeği, orada oturur bir köylü dostlarının köpeğiymiş. Kötü havlıyor, yol vereceğe benzemiyormuş. Adıyla çağırmışlar, pöhpöhlemişler, korkutmuşlar: ne yapdıysalar boşuna. Hayvan kudurmuş gibi salıyormuş, ha ısırda ha ısıracak. Bizimkiler bakmışlar durum kötü, kaçıp kurtulmanın da yolu yok. Amca tabancasını çekmiş ve yirmi dört kurşunu arka arkaya boşaltmış. Köpek her kurşunda kıp kızıl koca ağzını alabildiğine açıyor, kurşunları kurabiye gibi yutuyor, yuttukça da şişiyor, hem büyüyor, hem daha azgın oluyormuş gittikçe. Bütün umutlarının tükendiği anda birdenbire San Rocco ve Viggiano Meryem'i gelmiş akıllarına. Başlamışlar haç çıkarıp onları yardıma çağırmaya. Bir dev, bir ev kadar büyümüş olan köpek birden duraklamış: yediği yirmi dört kurşun karnında birer birer patlamış, sonunda kendisi de bir sabun köpüğü gibi patlayıp kaybolmuş havada. Yol açılmış, amcayla yeğen soluğu Carmelo'nun anasının evinde almışlar. Anası büyücüymüş Carmelo'nun: hortlaklarla konuşur, ecinnilerle buluşur, mezarlıkta sahici şeytanlarla ahbaplık edermiş. Sıska, ter temiz, hep uslu akıllı oturan bir köylü nineymiş bu büyücü kadın.

Bu ıssız topraklarda, kulübeler arasındaki hava ruhlarla

doludur. Ama bu ruhlar ne **monachicchi**'ler gibi acayip, ne de şeytanlar gibi kötüdürler. İyi niyetli, koruyucu ruhlar, melekler de vardır köy dolaylarında.

Bir akşam, karanlık basarken köylünün biri bana, çıbanının pansumanını yeniletmeğe geldi. Sargı bezlerini, cerahatlı pamukları yere attım ve Giulia'ya süpür bunları dedim. Giulia, Gaglinano'nun geleneklerine uyup süprüntüleri kapıdan yolun ortasına atardı. Köyde herkes öyle yapar, domuzlar da gelir temizler atılanları. Ama o akşam baktım Giulia süpürdüklerini küçük bir yığın yapıp içeride, kapının yanında bırakmış, Sebebini sordum; bunun bir sağlık kaygısından gelmediği belliydi:

— Akşam oldu da ondan, dedi Giulia; karanlıkta atılmaz; meleğin gücüne gider.

Bunu bilmediğime şaşarak daha açıkça anlattı:

— Alaca karanlıkta her eve gökten üç melek iner. Biri eşikte durur, biri sofrada, biri de yatak başında. Evi gözetir, korurlar. Bütün gece ne kurtlar girebilir içeri, ne de kötü ruhlar. Süprüntüleri kapıdan atarsam, meleğin yüzüne gelebilir. O zaman melek gücenir, bir daha da evi korumaya gelmez. Yarın gün doğunca melek gider, ben de çöpleri atarım.

Bölüm XVI

Ruhların alaca karanlığı içinde yaşıyordum böylece: Gece melekler koruyordu beni, gündüz Giulia'nın büyüleri. Bu hayvanlar ve ruhlarla dolu yalnızlık içinde hastalara bakıyor, resim yapıyor, okuyor, yazıyordum. Bütün gün evde kalarak beylerin entrikalarından, tutkularından mümkün olduğu kadar uzak kalmanın yolunu bulmuştum. Ama her gün ister istemez de rastlıyordum onlara: Her sabah Belediye'ye imza atmaya giderken, Don Luigino'nun, elinde değnekleri, sigara içtiği okul balkonunun altından geçerken, öğle yemeğinden sonra Doktor Milillo'nun evine kahve içmeğe giderken, ve hele akşamları mektuplar, gazeteler kalabalık ortasında dağıtılırken. Ekim ayı da hep bir örnek günleriyle geldi geçti. İlk soğuklar ve yağmurlar başladı, ama toprak yine de yeşillenmedi: hep o sarılı beyazlı çoraktı dört bir yanda. Güzel günlerde resim yapmaya çıkıyordum, ama çoğu zaman evde, atölyemde, ya da balkonda çalışıyordum. Bol bol natürmortlar yapıyor, sık sık da çocukları karşımda durdurup resimlerini yapıyordum. Çocuklar bana gelmeye dadanmış bütün gün çevremde dönerlerdi. Köylü resimleri de yapmak isterdim, ama erkekler her gün tarlada, kadınlar sa, isteğim ne kadar hoşlarına da gitse, kaçarlardı bu işten. Giulia'ya bile ne zaman gel resmini yapayım desem bir işi bahane ederdi. Sonunda anlardım ki resimden kaçmasının derin, karışık sebepleri vardı. Giulia beni efendisi tanıyor, bir dediğimi iki etmiyordu. İstemediğim şeyleri bile kendiliğinden yapdığı oluyordu. Bari'den yıkanmak için büyük bir çinko tekne getirtmiştim. Her sabah tekneyi odama alır, Giulia'nın çocuğuyla çalıştığı mutfağın kapısını kapar, yıkanırdım. Bu çok tuhafına gidiyordu Giulia'nın Bir sabah kapıyı açtı ve, çıplaklığıma aldırış bile etmeksizin, sırtımı sabunlatmadan nasıl yıkanabildiğimi sordu, ben yıkayayım seni, dedi. Bu işe rahip mi alıştırmıştı onu acaba, yoksa Homeros zamanından kalma bir gelenek miydi bu? Kadın-

ların savaşa gidecekleri zeytin yağıyla ovdukları zamanlardan? Orasını kestiremedim, ama Giulia'nın sırtımı sert ve sağlam parmaklarıyla sabunlayıp ovmasını önleyemedim. Büyücü kadın kendisiyle niçin yatmak istemediğime de şaştığını söyledi:

— Neden? diyordu: yakışıklı erkeksin maşallah, bir eksiğin de yok. Ama bu konuda hep emir kulu olmaya alıştığı için üstüme de varmıyor, kimbilir hangi esrarlı sebeplere bağladığı soğukluğuma saygı duyuyordu. Çok çok beni güzel bulduğunu söylüyordu, o kadar:

— Ne güzelsin, ne yağlısın, maşallah!

Doğu'da olduğu gibi burada da güzelliğin ilk şartı yağlı olmaktır: yiyecekleri kıt köylülerin yasak olan şişmanlığa erişmek için zengin ve güçlü olmak lâzım da ondan belki.

Giulia, dediğim gibi, benim için her hizmete hazırdı, ama resmini yapmama yanaşmıyordu bir türlü. Bir insanın resmi o insandan bir şeyi, bir görünüşü eksiltir. Ressam bununla bir üstünlük kazanır, resmini yaptığı insanı avucuna almış gibi olur. Bir çoklarının fotograf çektirmekten kaçınmalarının bilinçsiz sebebi budur. Büyü dünyasında yaşayan Giulia resmini yapmamdan korkuyordu. Resmini, büyücülerin bal mumundan heykelciklerle yaptıkları gibi, ona bir kötülük etmekde kullanacağımdan değildi korkusu. Ona göre ben, resmini yapdığım insanlar, nesneler, ağaçlar, kırlar üstünde bir etkinlik, bir bilinmez güç kazanıyordum: ona karşı da bu gücü kazanmamdan korkuyordu. Anladım ki onun bu kör inançlardan gelme korkusunu yenmek için, korkudan daha güçlü bir büyüye baş vurmam gerekiyordu; bu da ancak kol gücü olabilirdi. Bu düşünceyle Giulia'yı dövmeğe kalktım, hattâ biraz dövdüm de galiba, Giulia'nın kol gücü benimkinden hiç de aşağı kalmazdı: Ama elimi kaldırıp indirir indirmez Giulia'nın yüzü görülmedik bir sevinçle aydınlandı ve beyaz kurt dişleri mutlu bir gülümsemeyle açıldı. Düşündüğüm doğru çıktı: Onun en çok arzuladığı şey amansız bir güce boyun eğmekti. Birden kuzu gibi uysallaşan Giulia sabırla önümde durup resmini yaptırdı. Dayağın su götürmez kanıtları, haklı ve köklü korkularını unutturmuştu ona. Böylece Giulia'nın, kara bir şalla çer-

çeveli ve tarih yüklü sarı yılan yüzünü resimlerim arasına katabildim. Çocuğu kollarında, uzanmış, büyük bir yağlı boya resmini de yaptım. Hiç bir duygu yapmacığına yer vermeyen bir analık düşünebilirseniz, buydu işte Giulia'daki: Ağaçla toprak arasındakine benzer bir bağlılık, acı ve uysal bir şefkat. İkisini bir arada görmekle, rüzgârın yıprattığı ve sellerin çizik çizik ettiği bir dağın yanı başında kabaran ufacık yeşil ve güleç bir tepe görmüş gibi oluyordu insan. Giulia'nın oğlu tombalak, tatlı ve sessiz bir çocuktu. Yeni yeni konuşmaya başlıyordu, evin içinde Baron'un peşinden koşarken söylediklerinden de hiç bir şey anlamıyordum. Ona verdiğim kuru incirleri, dilim dilim ekmekleri, çörekleri Baron'la paylaşıyordu. Nino, elindekini vermemek için ayak parmaklarının üstüne basıp kolunu havalara kaldırıyor, Baron sa, çocuktan çok daha büyük olduğunu bile bile, onunla boy ölçüşmeğe kalkmadan hopluyor, zıplıyor, sonunda bir punduna getirip alıyordu elindekini. Baron yere yattı mı, Nino üstüne oturuyor ve türlü oyunlara başlıyordu ikisi. Sonunda, oynamaktan yorulan çocuk köpeğin karnına başını dayayıp uyuyor, ve köpek, çocuk uyanmasın diye yerinden kımıldamıyor, nefes almaktan bile korkuyordu. Mutfağın mozayikleri üstünde saatlerce bu durumda kaldıkları oluyordu bazan. Türlü kaygılara, işlere karışan günler, bu ölü, bu zamansız, aşksız, hürriyetsiz dünyada, kasvetli bir tekrenkle geçip gidiyordu. Bütün çevrem bana ötelerden bakan, ardımdan gelen bedensiz ruhlarla doluydu. İnsanın yalnızlığını arttıran bir kalabalıktı bu: Bir tek gerçekten yaşayan varlık olsa, bütün bu kalabalıktan daha canlı olurdu benim için. Hayvanların ve nesnelerin büyülü dünyası bir ölüm ağırlığıyla çöküyordu insanın üstüne. Bu büyümeye ancak yeni büyümelerle karşı koyabilirsiniz.

Giulia bana aşk iksirleri, büyüleri öğretiyordu. Ama bir özgürlük rüzgârı olan sevgi, bir baskı demek olan büyünün tam tersi değil midir? Türlü büyü reçeteleri vardı: kimisi yanı başımızdaki insanlar. kimi uzaktakiler için. Giulia'nın dağlar, denizler aşırı etkisi denenmiş yaman bir büyüsü varmış: Öyle sürükleyici bir büyümüş ki bu, tutulan yerinde duramaz olu-

yor, her işi bırakıp aşkın ta uzaklardan gelen sesine doğru yola çıkıyormuş. Bu büyü bir şiirdi sadece: 'Kurallara göre bir anlamlı düzenin altına bir acayip cadı sözü geliyordu:

Yıldız, uzaktan baktığım yıldız, selâm sana!
Gözüm yüzüne, tükürüğüm ağzına.
Ölmesin, bırakma yıldızı, ölmesin
Söyle dönsün bana,
Kalsın yanı başımda.

Bunları, gece, kapının eşiğine çıkıp kendi yıldızına baka baka söyliyeceksin. Ben bir kaç kez denedim, gelmedi çağırdıklarım. Köpeğim ayak ucumda sırtım kapıya dayalı göklere baktım bir hayli. Ekim ayı geçmiş, karanlığı artan göklerin derinlerinde benim doğuşumu gören Okatan burcunun soğuk yıldızları kıpır kıpır parlıyordu.

Bölüm XVII

Karşılıksız kalan sorularla yüklü bir avâre, bu heyecansız günlerde, yıldızların ağır akışına uyan zamanın sıkıntılı yalnızlığı içinde birden, Matera Polisinden hiç beklemediğim bir mektup geldi. Bir kaç gün için Grassano'ya gidip, oradayken başladığım resimleri bitirmeme izin veriyorlardı: kendimin ve beni götürecek jandarmaların gidip gelme yol parası benden olmak şartiyle. Çoktan unuttuğum bir dilekçenin karşılığıydı bu. Gagliano'ya nakil işimde pek acele etmişler, ben de Matera'ya bir telgraf çekip resimlerimi bitirebilmek için on gün kadar kalmama izin vermelerini istemiştim. Bir bahaneydi benimki. Önce izin verip, sonra da başka yere göndermekten vaz geçerler diye umuyordum. Telgrafım cevapsız kalmış, ben de ertesi gün yola çıkmıştım. Ama işin içine sanatı karıştırdınız mı polisleri bir düşüncedir alıyordu. Dilekçemi üç ay kafalarında evirmiş çevirmiş, sonunda bana bu umulmadık izin müjdesini yollamışlardı.

Bizlerin işine bakan Matera polislerini tanımamıştım, ama kötü adamlar olmasalar gerekti. O berbat, o nankör şehire yalnız yıpranmış eski polisleri, görmüş geçirmiş, Burbonca bir şüpheciliğe ermiş adamları yolluyorlardı her halde. Bu yaşlı memur kafaları, Allaha şükür, faşist ilkokul ve Üniversite kültürünün marazi, histerik ülkücülüğüne tutulmamışlardı. Bu hastalığa tutulan gençlere göre Devlet, ille de ahlâk hocası olması gereken Devlet, kendilerine benzer bir kişiydi sanki. Bu kişinin tıpa tıp kendilerininkine benzer bir ahlâkı olacak, bu ahlâkı herkese zorla kabul ettirecekti. Öyle bir Devletti ki bu, hem gençlerin kişisel ufak tefek tutkularını doyuracak, onların ezmek istediklerini ezecek, kendilerine sadık kalacak, hem de herkesin anlıyamıyacağı, esrarlı, kocaman, kutsal, tanrısal bir varlık olacaktı. Bu gençler, Tanrı saydıkları Devlet'le kendilerini bir görüyor, bu birleşme de çiftleşme hazzına benzer bir haz veriyordu onlara. Don Luigi-

no'nun duydukları buydu aşağı yukarı. Ama Matera polisleri o kadar acele etmiyorlardı: Ne de olsa sağ duyularını yitirmemiş olan bu adamlar bütün dosyaları hiç olmazsa üç ay uyutmada bir Devlet hikmeti görüyorlardı. Don Luigino bu haberi bana, kullarına bir iyilik eden kıralların cömert gülümserliğiyle getirdi. Polisin bu gecikmiş cömertliği kendinin cömertliğiydi sanki, ve o gün, babacan bir kıral olmanın mutluluğu içindeydi. Ama bu mutluluğa, rakip bir köyü kıskanmanın, keyfini kaçıran belli belirsiz bir başka duygunun acılığı da karışmıyor değildi. Bir kaç gün için de olsa Gagliano'dan uzaklaşmak benim hoşuma gitmesindi sakın? Yoksa ben Crassano'yu Gagliano'ya tercih mi ediyordum? Onca bu bir nankörlük olurdu. Çünkü, kendini devletin ta kendisi olarak gören Don Luigino sürgünlerin en kötü yere atılmaları, rahata kavuşmamaları gerektiği düşüncesinde olmakla beraber, bir Gaglianolu ve köyünün başı olarak sürgünlerin kendilerini bölgenin en iyi yerine düşmüş saymalarını, hiç değilse öyle söylemelerini istiyordu.

Böylece, o toprakların en eski, ilkel özelliği olan konukseverlik onun ruhunda bile, bu çelişmeli, kıskanç duygular arasında yer buluyordu. Köylüler yabancıya, adını bile sormadan kapılarını açar, ekmeklerini paylaşırlar onunla. Konukseverlikte köyler birbiriyle yarışa girer, belki de kılık değiştirmiş bir tanrı olan yabancının en iyi karşılandığı, en tatlı yüz gördüğü yerin kendileri olmasıyla övünürler. Don Luigino gittiğime sevinmemi hoş göremezdi. Sonra şunlar da vardı: Ya gider oradaki beylere, bölge merkezine daha aykın kişilere onu kötülersem? Ya bir yolunu bulup kendimi oraya naklettirirsem? O zaman kim uğraşacaktı onun hastalık vehimleriyle, düşmanı Cibilisco'nun müşterilerini kim elinden alıp kudurtacaktı onu? Kısacası Don Luigino'nun çocuk ve çocuksu yüreğinde benim bir yerim vardı ve gittiğime üzülüyordu. Onu avutmak zorunda kaldım, sevincimin sadece bir gezme fırsatı bulmamdan geldiğini, Grassano'nun benim için bitirilecek resimlerimden başka çekici bir yanı olmadığını, işimi bitirir bitirmez onun koruyucu gölgesi altına seve seve döneceğimi söyledim. Ertesi gün erkenden, bir tomar tuval, bir üçayak, bir kutu boya,

Baron ve iki jandarmayla yola çıktım. Odamda seyahat kabilinden bir şeydi bu: geriye bakmasını, yaşadığım bir yere dönmesini seven bir adam da değilim. Ama Grassano'dan hoş anılarım vardı. Aylarca bir deliğe tıkalı yaşadıktan sonra gitmiştim oraya: Yıldızları, ayı, bitkileri, hayvanları ve insan yüzünü ilkin orada görmüştüm yeniden. Bundan ötürü de Grassano bir hürriyet toprağı olarak yerleşmişti kafama. Uzun zaman kapalı kalma insanın duyularını uyuşturur, bir çeşit ermişlik verir kimilerine. Birden eski hayata dönmenin, nekahattakine benzer keskin, acı bir tadı vardır, yüreğine işler insanın. Grassano'nun o fakir, o umutsuz kuruluğu, tatsız, yeşertisiz tabiatı, duyuları coşturmayan kasvetli manastır havası, birden hayata dönüş günlerime en uygun şeylerdi. Hoşlanmıştım ordan, giderek seviyordum da Grassano'yu.

O sabah ne sevinmiştim, Amerikalı'nın otomobilinde, mezarlığın arkasından köşeyi döner dönmez önüme serilen yasak toprakları, Sauro'ya inen, Stigliano'ya çıkan yamaçları görünce. Irmağın kıyısında, yep yeni yüzlerle dolu otobüs postasını beklerken Baron yerinde duramıyordu sevinçten. İşte, tersine çevrilen bir filim gibi, gelirken bir biri ardından gördüğüm köyler: Stigliano, Accettura, San Mauro Frote, durak yerleri, inen binen köylüleri, orman, içlerini düşüncemle doldurduğum evler, nihayet karşıda Basento'nun geniş, bem beyaz yatağı ve Grassano garının ufacık konağı. Orada otobüs bizi bırakıp Matera yoluna döndü. Grassano'ya on sekiz kilometrelik dönemeçli ve tozlu bir yol vardı. Bir taşıt geçsin diye bir hayli bekledik. O arada ırmağı, yıllardır onarılması beklenen yıkık köprüyü seyre daldım. Sel köprünün bir kemerini sökmüş götürmüştü. Önümde ağır bir toprak dalgası gibi Grassano dağı çıplak ve bir renk yükseliyor, tepesinde, yerle gök arasında, bir serap gibi, köy görülüyordu. İlk gördüğümden daha gerçek dışı, daha bulutsu geldi bana Grassano. Neden derseniz, evler ben yokken yeniden badana edilmiş, ürkmüş bir sürünün koyunları gibi birbirine sokulmuşlardı. Boz dağın tepesinde iğreti duruyor gibiydiler, beyaz beyaz.

Uzaktan bir korna sesi geldi ve toz duman içinde bir oto-

mobilin ırmak kıyısından gelip köprünün üstüne uzatılmış kalaslardan geçtiğini gördük. Şoför beni üç ay önce Gagliano'ya götürmüş olan şofördü. Baron'nu ve beni hemen tanıdı ve ilkin o bizi selâmladı. Tarente tireninden çıkabilecek yolcuları almaya gelmişti Grassano'dan. Tiren düdüğünü öttüre öttüre geldi, ama kimseler çıkmadı içinden, kimsecikler de binmedi. Sonraki Napoli-Potenza tirenini beklemek zorunda kaldık. Şimdi geliyor dediler, ama gecikmesi varmış, bir hayli bekledik. Acelem yoktu, bir daha hiç bir zaman gelmiyebileceğim bu vadinin dibinde, öğle sessizliği içinde dolaşmak, bir başı yukarıda, bir başı aşağılarda kaybolan sel yatağının beyaz taşları üstünde oturmak hoşuma gitmiyor da değildi. Çantamdaki yiyecekleri önüme serip bekledim. Bir saat sonra Napoli tirenini de yolcu çıkarmadan geldi gitti, ama artık otomobile bindik ve yokuşu tırmanmaya başladık. Onsekiz kilometrelik girintili çıkıntılı, oyuklu dönemeçli, tozlu dumanlı bir yoldu bu. Arada bir kenevir tarlalarından geçiyordu. Tek ağaç yoktu sağda solda. Ufuklarda hep bir renk, yanmış tarlalar görünüyordu sadece. İşte, toprağın böğründe bir yara gibi açılmış koca hendeğin önündeyiz. Yol bu hendeğin çevresinden dolanıp geçer. Leş vadisi derler buraya, çünkü hastalıktan ölen, eti yenmez hayvanların cesetleri oraya atılır. Dipte beyaz beyaz kemikler görülüyor. Köye varıyoruz artık. İşte dik yamaçtaki mezarlık: ne ağaç, ne yeşillik var içinde. Kurusun diye dağın yamacına serilmiş beyaz benekli bir mendile benziyor. İşte çalılıklar arasından dağa tırmanan patika. Buraya gelir otururum, saatlerce kitap okurdum. Birden önüme bir keçi dikilip tuhaf tuhaf bakardı yüzüme. İşte altmış yıl önce ihtiyar eşkiyanın jandarmasını öldürdüğü meşe dibi. Bir dönemeç daha, ve işte başında koca bir çarmıh yükselen ufak tepe. Kısa bir yokuştan sonra yol evler arasında daralıveriyor. Korna seslerimizle duvarlara yapışan köylüler arasından Prisco hanının önüne çıkıyoruz nihayet. Patron gür sesiyle karısını, çocuklarını çağırıyor:

— Hey, gelin bakın! Don Carlo geldi!

Hemen telâşlı, şamatalı bir kalabalığın ortasında buluyo-

rum kendimi. Çok sevimli bir aileydi bu. Patron kırkında, gürbüz, çevik bir adamdı. Hiç yerinde durmaz, hep bağırır çağırırdı. Saçları dibinden kesilmiş yuvarlak bir kafası, cin gibi kurnaz gözleri, yarım yamalak tıraşlı bir yüzü vardı. Çarşıda pazarda, yakın köylerde türlü işler çevirir, güle söyleye tuttuğunu koparırdı. Bayan Prisco, kocasının tam tersine, sessiz, tatlı bir kadındı. Uzun boylu, düzgün bedenli ve kara giyimliydi. Durmak bilmez, patırtı gürültünün ortasında durgun bir Meryem Ana gibiydi. Bana ekmek kızartmaya başlamıştı bile, sessiz sadasız. Büyük oğluna Kaptan derlerdi, çünkü semtin bütün çocuklarını buyruğu altına almıştı: hinoğlu hindi, erken gelişmiş bir zekası vardı. Onüç ondört yaşlarında, ufak tefek, gözleri pırıl pırıl bir topal oğlandı. Leb demeden leblebiyi anlar, kelimeleri yutarcasına çabuk, elini kolunu oynatarak konuşurdu. Arkadaşlarına her istediğini yaptırabilirdi. Onun yaşında bir düşünceyi, hele alış veriş işlerinde, bu kadar çabuk kavrayan çocuk görmedim hiç bir yerde. Toplama, çarpma ve bölmeleri şıp diye yapar, kağıt oyunlarında eli mekik dokurdu. Köyün her yanından Kaptanı bir işe çağırırlar, topal bacağıyla hemen çıkagelirdi. Küçük kardeşi Kaptan'ın tam tersi: uzun boylu, nârin, gevşek, iri koyun gözlü, tatlı yüzlü ve ağzını bıçaklar açmaz. O da, küçük kızlar da analarına çekmişti. Daha Prisco ailesiyle görüşmelerimi bitirmeden Berber Antonio Rosselli kayınçosu Ricardo'yla gözüktü. Bütün dostlarına haberi yetiştirmişlerdi hemen. İnce kara bıyıklı berber ve flütcü Antnio bütün Grassano gençleri gibi uzaklara gitmeyi kuruyordu. Büyük umudu benim katibim olarak Avrupayı dolaşmaktı. Beni tıraş edecek, boyalarımı, fırçalarımı tuvallerimi hazırlıyacak, bana modeller arayacak, resimlerimin satılma işlerine bakacak, sıkıldığım zamanlar bana flüt çalacaktı. Kısacası, Vittorio Alfieri için Kastil yaylalarında sadık Elia'sı ne idiyse o da benim için o olacaktı, hem de fazlasıyle. Belki de çok iyi olurdu gelseydi. Ama ne yazık ki bu da hayatını bize verdiği ve bizim tembellik, budalalık ya da ihmal yüzünden kaçırdığımız fırsatlardan biri oldu benim için. Çok değerli bir gençti Antonio, belki biraz fazla berber, fazla flüt-

cüydü bana göre; ama gerçekten iyi yürekli, dost canlıydı. Roma'dan yeni geldiğim günlerde, beni gizlice görmeğe gelen bir dostu yola koyup yapa yalnız kalınca, Antonio kederli olacağımı düşünerek dostlarıyla penceremin önüne gelip bir serenat vermişti, beni avutmak için. Bir fifre, bir keman, bir gitarayla gecenin sessizliğini hazin bir müzikle yankılandırmışlardı.

Rıcardo Venedikli bir gemiciydi. Odesa'dan gelen gemisindeki bütün tayfa arkadaşlarıyla birlikte sürgün edilmişti; çünkü gemide Faşistlere karşı bildiriler bulunmuştu. İri yarı, sarışın bir gençti, yüzmede 400 metre şapiyonuydu. Kuşlarınkine benzer bal rengi ve fazla ayrık gözleri vardı. Ricardo Grasano'dan hoşlanmış, evlenmişdi de orada. Antonio'nun kız kardeşi Magdalena'yı almış, şimdi de bir çocuk bekliyorlardı. Bir aileye girince sürgünden çok Grassanolu birine benziyordu artık. Hem Grassano'da sürgünler serbest geziyorlardı hemen hemen. Oldukça geniş olan bölgenin her yerine gidebiliyorlardı. Haftada bir gün Belediyeye uğruyorlardı yalnız, gece yasağı da pek sıkı değildi. Ricardo sevimli, tatlı bir adamdı, Venedik şivesiyle konuşması da hoşuma gidiyordu. İki kayınçodan sonra dostları sökün etti: ustalar, marangozlar, terzi, bir kaç da köylü.

Grassano'da tanıdığım köylüler Gagliano'da tanıdıklarımdan çok azdır; hem orada daha az kaldığım ve hekimlik yapmadığım için, hem Grassano köylüleri daha kapalı, daha esrarlı oldukları için. Gagliano'da köylü çoğunluğunun küçük de olsa bir toprağı vardır. Grassano'ysa büyük işletmeler yeridir köylüler başkalarının topraklarında ırgatlık ederler. Ama yoksulluktan yana pek ayrılık yoktur aralarında; çünkü köylünün o türlüsü de bu türlüsü de, daha kötüsü pek düşünülemez bir durumdadır. Grassano köylüleri ekinleri için önceden aldıkları parayla yaşarlar, hasatla borçlarını ödedikleri de bindedir. Borçlar yıldan yıla birikir, ve köylüleri gittikçe bir yoksulluk baskısı altına sokar. Gagliano köylüleri kendi tarlalarında çalışır, ama ne kendilerini doyuracak ne de vergileri ödeyebilecek kadar ürün sağlayabilirler. Bir punduna getirip biriktirebildikleri liretler hekimlere, sıtmaya karşı bulabildik-

leri ilâçlara gider. Bu yüzden onlar da yeterince beslenemez, yerlerinden kımıldamak, durumlarını iyileştirmlk yoluna gidemezler. Kısacası oradakilerle buradakilerin hayatları arasında gerçek bir ayrılık yoktu. Şu varki yalnız, Gagliano'da köylüler ve ağalar görülür, daha büyük bir köy olan Grassano'daysa sanatçıların ve en çok dülgerlerin kurduğu bir çeşit orta sınıf da vardır. Bunca dülgerin, marangozun kimin hesabına çalıştıklarını hep merak etmişimdir: aslında fazla iş gelmiyordu hiç birine ve hepsi geçim darlığı içindeydi. Bu orta sınıfın hayatı Grassano'ya özel bir renk veriyordu. Ustalar hep kapılarının eşiğinde nerdeyse işsiz otururlardı, ama hepsinin pırıl pırıl Amerikan aletleri vardı. Köylüleri yalnız gün doğarken ve batarken, uzak bir dünyanın insanları olarak görürdüm.

Antonio, köyün berberi ve canlı gazetesi görevince, bana Grassano'da olup bitenler üstüne bilgiler verdi. Fazla bir şey yoktu: Bazı Americano'lar, altın zincirli simsarın ardından New-York'a kaçmışlardı. Faşist Milis başkanı, yüzbaşı Decunto tek gönüllü olarak Afrika'ya gitmişti. İşçi olarak gitmek isteyenler se, Gagliano'dakiler gibi, dilekçelerine cevap alamamışlardı. Dalmaçya'dan yeni bir sürgün gelmişti. On parmağında on hüner varmış: Balmumundan minnacık gemiler ve heykeller yapıyormuş.

Benim üç ay önce birden uzaklaştırılmam hâlâ tartışma konusuydu. Her olay gibi bu da köydeki hasımlıkların ekmeğine yağ sürmüştü. Baştakilere karşı koyanlara göre ben, Orlando ve marangoz Lasela gibilerle düşüp kalkıyorum diye Matera'ya curnal edilmiştim. Baştakiler tutanlara göreyse bu curnalı muhalifler yapmıştı mahsus: bu işin vebâli baştakilerin üstüne yıkılsın diye. Çünkü benim uzaklaştırılmam her iki taraf için de, Grassano'nun ünlü konukseverliğine karşı işlenmiş ağır bir suçtu. Aslında bu işi ne bu taraf ne de öteki taraf yapmıştı bence; ama eski kinlerin yeniden patlak vermesine yol açılmış oluyordu böylece. Beni pek ilgilendirmiyordu bu kavgalar; üstelik de hava kararmadan köyde dolaşmak istiyordum biraz. Hep birlikte çıktık.

Gagliano'dan gelince Grassano'nun yoksulluğu nerdeyse

zenginlik gibi göründü bana. İnsanlarının daha canlı, şivelerin daha değişik, konuşmaların daha çabuk olması diri bir şehir havası verebilir buraya. İçlerinde fazla bir şey olmasa bile dükkânları da vardı bu köyün. Barın Collefusco'nun köşkü önündeki meydanda gezgin satıcılar mallarını sermişti: kumaşlar, tıraş bıçakları, testiler, tencereler. Bir arabanın içinde de kitaplar vardı, Kaptan'ın ve daha başka çocukların ellerinde gördüğüm kitaplardan: Fransa Kıralları, Eşkiyaların Hayatı, Conradin'in Hikayesi, Almanaklar, fal kitapları. Sahici bir kahvesi de vardı bu köyün: bilardosu, sıra sıra dizilmiş antika şişeleriyle hem de. Bu şişelerin bazıları kolleksiyoncuların aradığı cinstendi: Kıral Victor- Emanuel'in, Garibaldi'nin, Kıraliçe Margherita'nın başları, bir yuvarlağı havaya kaldırmış çıplak kadınlar, eli tabancalı adamlar vardı üstlerinde. Ama Prisco hanıyla bu kahve arasındaki yüz adımlık yolda bir gidip geldiniz mi, Grassano'nun bütün canlı dünyasını bitirmiş olurdunuz. Sağda solda, yukarıda aşağıda artık daracık sokaklar, merdivenler, sıra sıra köylü kulubeleri görülür. Hele son evler Gagliano'dakilerden daha fakir, daha perişandır. Ölüm tehlikesine karşı birbirine sokulmuş gibi duran bu sıkışık izbelerin bahçeleri yoktur. Sokaklarda, çöpler, pislikler içinde oynaşan keçiler, kuzular burada daha da çoktur. Yarı çıplak, soluk, karınlar şiş çocuklar toz toprak içinde birbirini kovalarlar. Kadınların baş örtüleri yoktur ama onların da toprak rengi ve asık yüzlerinde hayvansı bir şeyler vardır. Burada da insanların ve bozkırın yüzüne sabrın ve dayanma gücünün izleri kazılmış gibidir. Yalnız, dış düyayla daha sık alış verişleri olan bu köyün havasında uzaklara kaçma istekleri, boşa çıkan kurtuluş umutları daha sert bir yel gibi eser.

Köyün yukarılarına yalnız çıkıp dört bir yana uzanan yarı kısır toprakları seyrettim. Karanlık basıp, tek tük yağmur damlaları da düşmeğe başlayınca hana döndüm. Bir hayli insan toplanmış, akşam yemeğini bekliyorlardı: Gelip geçen arabacılar, gezgin satıcılar ve Pappone. Hancı Prisco'yla Pappone'nin ayrı iki şiveyle ve bütün sesleri bastıran sövüşmeleri sokaktan duyuluyordu. Pappone, bir başka köyden Grassano'ya

sık sık gelen bir meyva satıcısıydı: Nefis armutlar getirirdi. Geçen yaz tanışmıştım kendisiyle. Prisco'nun büyük dostuydu. İki dost sevgilerini sövüşerek gösterirlerdi. Pappone dostuna:

— Sen derelerde yüzen bir işkembesin!

Prisco'da ona:

— Evet, ama tepemde bir bayrak dalgalanır benim, kokmuş herif! diye bağırırdı. Ardından kahkahalar ve yakası açılmadık yeni küfürler. Pappone, yağlı, göbekli, kendine göre nükteleri bol bir manastır kaçkınıydı. Yemek yapma işlerinde eşine az raslanır ustalardandı. Hana geldi mi, Bayan Prisco'yu mutfağından kovar ve makarnaların Napolitana denen salçasını kendi tek başına hazırlardı. Hep gelir bana tattırırdı bu salçayı: Gerçekten de benim yediklerimin en iyisiydi. Hoş hikâyeler anlatmakta da üstüne yoktu. Anlatırken yaptığı yüz oyunları görülecek şeydi. Gel gelelim, bunlar öyle açık saçık, öyle papazca, öyle ağza alınmaz hikâyelerdi ki burada hiç birini anlatamam: O akşam sofrada anlattığı en edeplisiydi belki, ama o bile anlatılamaz.

Yeniden herkesle bir arada yemek yediğime sevindim. Hürriyete kavuşur gibi oldum yine. Yemekte yalnız olmak korkunç gelmeğe başlamıştı bana sürgünde. O kadar ki, o zamandan beri, yemekte yalnız kalmaktan sa her yabancıyı öper başıma korum. O akşamki basit yemek bana bir ziyafet gibi geldi, Pappone'nin hikâyesini de Boccacio'nun en ünlü masallarından daha güldürücü buldum. Biz yemek yerken Prisco, önünde bir bardak şarap, çıplak kolları masada, ikide bir ortalığı gürültüye boğarak, durmadan terler içinde elini kolunu oynatarak yanımızda duruyordu. Yeni bir müşteri girdi içeri: yine geçen yıldan tanıdığım Brindisi'li bir kumaş satıcısı. Ala bildiğine şişman, umacı suratlı, koca burunlu, yelken kulaklı, iri dudaklı, bir şey çiğnerken çeneleri takur takur eden bir adam. Yemekte doymak bilmezdi, hele bütün gün kadınlara kumaşlarını yutturmaktan öğle yemeğine vakit bulamamış olduğu günler. Korkunç çenelerine, yüzünden akan terlere ve biçimsiz dev suratına rağmen hoş ve nerdeyse dostu Pappone

kadar nükteci bir adamdı. Kısacası keyifli, gürül gürül bir soframız vardı o akşam.

Kaptan, kardeşi ve bir arkadaşları, Boccia, bir çocuk hastalığından ötürü kafası geri kalmış ve belediyede memur olmuş bir delikanlı, bir köşeye oturmuş, büyük bir heyecanla eski bir spor gazetesini okuyorlardı. Brindisili umacı, bu spor tutkunluğuna pek içerliyordu. Kendi gibi şişman sesiyle Kaptana takılmaya başladı:

— Kaptan, işin gücün spor değil mi artık? Afrika Savaşı, bir de spor! Başka hiç bir şey yok değil mi dünya da? Neymiş bakalım sizin spor? Hangisi?

Kaptan bu saldırıya karşı kendini korumak isterce:

— Carnera dünya şampiyonu oldu, dedi.

Şişman satıcı masanın üstündeki bardakları titreten bir kahkahayla güldü:

— O sizin Carnera bizim Garibaldi gibidir.

Bu kesin yargı karşısında Kaptan diyecek söz bulamadı; şişko devam etti:

— Numara bunların hepsi. Carnera kazandı, çünkü danışıklı döğüştü bu. Garibaldi'ninki de böyleydi. Tarihte olanlar hep yeniden olur. Ders kitaplarımızda palavra öğretiyorlar size. İşin aslı hiç öyle değil. Sicilya kıralı Franceschiello Napoli'den ayrılıp Gaeta'ya çekilmek zorunda kalınca, Garibaldi ve arkadaşları kırmızı gömlekleriyle üstüne yürüyüp Gaeta'ya saldırdılar? Keyifleri, yürekleri yerinde, yiğitliklerine diyecek yok sözde! Kaleden üzerlerine toplar atılıyor; hiç aldırdıkları yok. Bayraklarla, davul dümbelekle düğüne gidiyorlar sanki. Kıral Franceschiello top ateşinin bizimkilere vız geldiğini görünce düşünüyor: Ya bu herifler deli, ya da işin içinde iş var; bir de ben kendim atıyım şu topu, diyor. Der demez de yapıyor bu işi. Güzel bir gülle getirtiyor, kendi eliyle sokuyor topun içine ve çekiyor tetiği: Bumm! Garibaldi ve kırmızı gömlekliler güllenin ortalarına düştüğünü görür görmez ikincisini beklemeden tabana kuvvet kaçıyorlar: Neden dersen ondan önceki toplar kuru sıkıymış meğer. Garibaldi kaledeki askerlerle anlaşmışmış önceden: Carnera gibi! Kıral sahici gülleyi yol-

layınca Garibaldi: Çocuklar, demiş; bu Gaeta'da iş yok. Haydi Teano'ya gidelim. Ve böylece Teano'da almışlar soluğu.

Pappone, Prisco, arabacılar, satıcılar makaraları koyverdiler. Garibaldi o bölgede sevilmediği için bu hikâye Carnera'nın bütün şöhretini sildi süpürdü. Kaptan bile yenilmiş saydı kendini. Yalnız Boccia, menenjit geçirmiş kafası her şeyi geç anladığı için asık yüzle baka kaldı gülenlere. Zaten belediyedeki işini ona bu kusurundan ötürü vermişlerdi: Bütün yaptığı kâğıtları düzene koymak arada bir de oraya buraya bir haber falan götürmekti: Halk orada akıldan sakatları sever ve korur. Üstelik de Boccia'nın, yine kafa yavaşlığından olacak, görülmedik bir ezberleme gücü vardı, ama belleyip unutmadığı şeyler yalnız spor ve hukuk bilgileriydi. Bütün İtalya'nın son yıllardaki futbol takımlarında oynayanların adlarını bilir, ve hepsini birer ilâhi gibi sıra sıra söylerken gözlerinin içi gülerdi. Ama öteki tutkusu daha da zorluydu. Kanunlar, avukatlar, davalar, mahkemeler bu delikanlı için doyulmaz bir heyecan kaynağıydı. Bölgenin bütün avukatlarının adlarını ve ünlü dâvalarda söyledikleri bazı sözleri ezberlemişti. Bu tutkusunda yalnız da değildi; oralarda mahkeme söylevciliğine düşkündür herkes. İki üç yıl önce Grassano'da bir hukuk olayı geçmiş ve bu, delikanlının gözünde büyüdükce büyümüş. İki tarlanın sınırı yüzünden açılmış ufacık bir dava dolayısiyle mahkemenin bir oturuma Grassano'da yapılmış. Bir iki yargıç, bir de Matera'nın en büyük avukatı meşhur Latronico kalkmış Grassano'ya gelmişler. Boccia bu avukatın savunmasını baştan sona ezber biliyordu ve, hemen her gün, en dokunaklı yerlerinde coşup taşarak tekrarlardı onu:

— Ey Acceitura'nın kurtları, San Mauro'nun çomarları, Tricarico'nun kargaları, Grottole'nin tilkileri, Garaguso'nun kurbağaları!... Diye başlamış Latronico «Garaguso'nun kurbağaları» sözü hele, Boccia'ya göre belagat dağlarının en yüksek tepesiydi. Bu sonucu çağırıyı ayrı bir özenle söylüyor ve:

— Bu söz gerçeğin ta kendisi, diyordu; çünkü kurbağalar bataklıkta olur, tarlalar da bataklığa yakın bir yerde, düşünün: ne savunma! Ne söz!

Sofrada salçalı makarnadan başka iri iri kesilmiş yağsız sucuklar da vardı. Bu sucukların bizim Kuzeydeki sucuklarımızdan çok ayrı ve bana çok daha hoş gelen bir tadı vardı. Ben bu sucukları övünce Prisco hemen başladı onları uzak dağ köylerinden nasıl satın aldığını anlatmaya. Kilosu dört lirete satılan ufak ufak sucuklardı bunlar. Şehirde bunların en az beş misli para edeceğini söylediğim zaman Prisco'nun diri kafası hemen kârlı bir iş tasarısı kuruverdi. Şehirde satış işini üstüne alacak dostlarım varsa hemen bir sucuk ortaklığı kuralım ikimiz, dedi. O gidip dağlardan suçuk toplayacak ben de dostlarım yoluyla sattıracaktım. İstediğimiz kadar sucuk bulabilirmiş. Gelecek yıllar için köylülere daha da çok yaptırabilirmiş. Bende hiç ticaret kafası yoktur; belki de bu yüzden pek parlak gözüktü bu iş bana:

— Olur, dedim; şimdi sözü geçen Garibaldi de, benimkine benzer bir durumda bulunduğu günler mum satmış. Mumla sucuk arasında pek fark yok! Deneyelim.

Sıcağı sıcağına bu işi bir dostuma yazdım, dünyanın en olmıyacak yerlerine en olmıyacak şeyleri yollayıp sattıran bir dostuma. Uzun bir zaman sonra cevap geldi: Dostum sucukların kendisini ilgilendirmediğini, halkın daha başka sucuklara alışmış olduğunu, zaten bulabileceğimiz sucukların kurulacak ticaret şebekesini besleyemiyeceğini, buna karşılık son zamanlarda pek aranan bir mal olan katır tırnağı üzerinde durmam gerektiğini söylüyordu. Katır tırnağı oralarda tek açan çiçektir; her yanda kendiliğinden bol bol biter, keçiler de bu çöl çiçeklerini bol bol yer. Dostuma dilediği kadar katır tırnağı gönderebilirdim, ama artık Lucania malları üstüne ticaret kurma hevesim geçmişti, katır tırnakları da sucuklar gibi yerlerinde kaldılar.

Bu ilk akşam açık saçık fıkralar, Garibaldi tarihinin taşlanması ve ticaret tasarılarıyla çar çabuk geçti. Brindisi umacısı kumaşlarına göz kulak olmak için gitti kamyonetinde yattı. Arabacılar gece karanlığında Ticarico'yo doğru yollandılar. Prisco hanında bir Papone kaldı, bir de ben. Onun için ikimiz de ayrı odalarda kaldık. Niyetim ertesi gün erken kalkıp Ba-

sento'ya inmek ve orada tiren istasyonundan havalarda bir köy gibi görülen Grassano'nun resmini yapmaktı. Antonio bu niyetimi duyunca benimle gelmeğe karar vermişti. Gün doğarken Antonio resim gereçlerimi taşıyacak bir katır ve bizimle gelmek isteyen bir sürü ahbapla hanın kapısına gelmişti. Aralarında Ricardo, Garmelo, bisiklet yarışına hazırlanan ve ecinnilerle ilişgisi olan işçi, bir marangoz, bir terzi, iki köylü, bir kaç da işsiz delikanlı vardı. Hava kapalı ve rüzgârlıydı, ama yağmıyabilir diyorduk. Bulutlu serin havada her şey daha kabarık, daha diri görünüyordu. Güneşin amansız aydınlığındaki ezgilik yoktu ortalıkta. Resim yapmak için aradığım hava da buydu benim. Prisco'nun küçük oğlu da bize katıldı. Kaptan sa bizi kapıdan selâmladı sadece. Gideceğimiz uzun yol onun topal bacağına göre değildi. Baron hoplaya zıplaya önümüzde, kestirmeden sekiz on kilometrede vadinin dibine inen dim dik keçi yolundan aşağı inmeğe başladık. Geçen yıl yine bu dostlarla aynı yoldan Basento'da yıkanmaya gitmiştik. Irmağın durgun bir yeri vardır aşağılarda, bir kaç kavağın gökten düşmüş gibi durduğu acaip bir yer. Hepimiz yaz ortası sıcağında hemen soyunup ırmağa dalmıştık. Bizim dostlar ırmağın kıyısındaki deliklerde, çamurda elleriyle balık tutmaya koyulmuş.

Bu bölgenin ırmaklarında balık avlamak yasaktır; çünkü balıklar sivri sineklerin yumurtalarını yerlermiş. Ama kimsenin bu yasağı dinlediği yoktur. Doğru dürüst yiyecek bulamayan fakir Grassanolular için yılda bir tava balık Tanrının yolladığı bir aramağan gibidir. Yıkanıp güneşte kurunmuştuk. Ortalık cırcır böceği ve sivri sinek sesleriyle doluydu. Bugün se hava serindi. Manzaraya da sarı yerine kül rengi el komuştu. Resim yapmaya elverişli bir yere gelince durdum. Boya işlerime bakan Antonio ve katırı otlatan delikanlı benimle kaldılar. Ötekiler bereketli bir balık avı umuduyla ırmağa indiler.

Bulunduğum yerden manzara mümkün olduğu kadar renksiz ve biçimsizdi, benim aradığım da buydu zaten. Tek ağaç, tek çalı, tek kaya yoktu. Ne tabiatın, ne de insanın yaratıcı çabalarının izi yoktu orada: Yalnız boz bir toprak ve yukarıda

beyaz evler. Kül rengi gökte de bir meleği andıran ufacık bir bulut.

Ahbaplar ırmaktan elleri boş döndüler. Yaptığım resmin çevresine dizilip Grassano'un yokluk içinden çıkışını şaşkınlıkla seyrettiler. Yarım yamalak bir kültürün ünyargılarına saplanmamış olan köylüleri bir tabloya gereğince bakmasını biliyorlardı. Onun için yaptığım şeyler üstüne düşüncelerini sormayı adet edinmiştim. Ben resim yaparken ahbaplar bir ateş yakıp getirdiğim yiyecekleri ısıttılar. Yere oturup hep birlikte yemek yedik ve yaptığım resme baktık. Yemekten sonra yağmur yağmağa başlayınca tası tarağı toplayıp dönmekten başka çare kalmadı. Resim de nerdeyse bitmişti zaten. Sarıp sarmalayıp katırın üstüne koyduk resmi ve yağmur altında yola düzüldük.

Bölüm XVIII

Köyde umalmadık bir yenilikle karşılaştık. Kaburgaları çıkmış bir atın çektiği bir arabayla köye tiyatro oyuncuları gelmişti. Bir kaç gün kalıp temsiller vereceklerdi. Dekorları ve perdeleri meydanın ortasındaki arabalarında bir muşambaya sarılı duruyordu. Oyuncular hana para vermemek için köylülere misafir olmanın yollarını arıyorlardı. Kumpanya bir tek aileydi. Baba, kumpanyanın başı, ana baş oyuncusuydu. İki kızlarıyla kocaları bir iki de akrabaları vardı. Sicilyalıydı hepsi. Baba Prisco'nun hanıma gelip sıtması tutan karısı için sıcak bir şeyler istedi. O akşam, belki yarın akşam da oyun veremiyeceklerini, ama bir kaç gün kalacaklarını söyledi. Orta yaşlı, şişmanca, yanakları sarkık bir adamdı bu. Taşkın hallerinde ünlü oyuncu Zacconi'yi andıran bir taraf vardı. Benim ressam olduğumu öğrenince yağmurdan, güneşten kullanılmaz hale gelmiş dekorlarını yeniden yapmamı istedi. Anlattığına göre eskiden iyi tiyatrolarda oynamış, geçim zoruyla karısı ve kızlarıyla gezici bir kumpanya kurmuş. Sicilya'nın her yanını dolaşmış, bizim Lucania tarafına ilk defa geliyorlarmış. Gittikleri yerlerde, halkın fakirlik derecesine göre az ya da çok kalıyorlarmış. Çok az para geçiyormuş ellerine; yaşamaları zorlaşmış; kızlarından biri gebeymiş, yakında oyuna çıkamaz olacakmış. Dekorlarını yapmayı kabul ettim, ama köyde gerekli kâğıtları boyaları bulamadık. Yine de beni iki gün sonra temsile davet etti ve kumpanyasını tanıttı bana. Aralarında eski geleneklere bağlı tek aktör babaydı. Kadınlar oyuncudan çok birer put gibiydiler. Karısı ve kızları birbirine benziyorlardı. Yerin altından çıkmış ya da bir buluttan yere inmişlerdi sanki. Heykellerinkine benzer katı ve bom boş iri gözleri vardı. Kara kara kirpikler, kıp kızıl, etli dudaklarla çizili mermer yüzleri beyaz ve sağlam boyunları üstünde dim dik duruyordu...

Temsilden önceki üç gün yağmur yağdı; köyden dışarı çı-

kamadım. Odamda çalıştım ve onu bunu görmeğe gittim köyde. Prisco ava gitmiş, üç tilkiyle bir çulluk getirmişti: onların resmini yaptım, bir de Kaptan'ın portresini. Tilkilerin resmini yaptığım gün bir ara durmuş, pencereden sokağa bakıyordum. Öğle uykusu saatiydi. Handa herkes odasına çekilmiş, ses sada kesilmişti ortalıkta. Birden merdivenden hızla inen çıplak ayak sesleri geldi kulağıma, ve Prisco'nun yalın ayak, kolları sıvalı dışarı fırladığını, karşıdaki kapıdan içeri şimşek gibi girip biraz sonra elinde bir bıçakla çıktığını gördüm. Pencereyi açınca bağrışmalar duydum. Karşısı bir ambarımsı yerdi: gelen geçen arabacılar eğlenirdi orada. Prisco odasında bir gözü açık uyurken arabacıların passatella diye bir oyun oynadıkları yerde işin sarpa sardığını, bıçak çekildiğini sezinlemiş, tam sırasında yetişip herifin elinden bıçağı almıştı.

Passatella oranın köylüleri arasında en yaygın oyundur. Bayram günleri, uzun kış geceleri mahzenlere kapanıp oynarlar bu oyunu. Ama iş her zaman sarpa sarar, her zaman bıçak çekmekle değilse bile sert kavgalarla biter. Passatella bir kumardan çok bir lâf yarışmasıdır: herkes bütün kinlerini, birikmiş öfkelerini ortaya dökme fırsatını bulur. Kısa bir kâğıt oyunundan sonra içlerinden biri kıral, biri de kıralın yaveri olur. Kıral, parasını herkesin ödediği şişenin sahibidir: dilediğinin bardağını doldurur, dilediğine de bir damla vermez. Yaver içkileri dağıtır ama bir veto hakkı da vardır. Kıral da yaveri de kime niçin içki vermediklerini uzun alaylar, taşlamalarla haklı göstermeğe çalışırlar. Oyun bazan bir şaka olmakla, içkiyi pek kaldıramayan birisine bütün şişeyi zorla içirtmekle falan kalır. Ama çok defa kıralın ve yaverinin sözleri altından yavaş yavaş ve bir köylü kurnazlığıyla gizli çıkarlar, kuşkular, kinler sökün eder. Birbiri ardından kırallar, şişeler yenilendikçe yüzler kızarmaya, alaylar kızışmaya başlar. Kavga patlamasa bile hep patlamak üzeredir. Köylüleri iyi bilen Prisco onun için hep tetiktedir bu oyun oynanırken.

Bıçak parıltısından sonra tilkili resmimi bitirdim ve sokağa çıktım. Yağmur dinmiş ve bütün köy sokak ortalarında kızartılan bağırsak şişlerinin kokularıyla dolmuştu. Daracık bir

merdivenden köyün yukarılarında eskiden oturduğum eve gittim. Birinci katta iki pencereli genişçe bir oda tutmuştum orada. Altımda bir doğramacı dükkânı vardı. Doğramacının karısı Margherita oda hizmetime bakar ve beni çok severdi. Beni görünce sevinçle koştu:

— Geri mi döndün? diye bağırdı; kalacak mısın bizimle?

Kalamıyacağımı söyleyince üzüldü. Margherita yaşlı bir kadındı. Boynunda kocaman bir uru vardı, ama iyilik akardı yüzünden. Köyün en akıllı, en okumuş kadınlarından biri sayılırdı. İlkokulu bitirmiş, okuduğu hiç bir şeyi de unutmamıştı. Odama her gelişinde bana okulda öğrendiği bir şiiri ezber okurdu. Odanın ortasında sınıftaymış gibi hazır ol duruşunda şiirini okurken arada bir durur ve bana zor yerleri açıklardı. Margherita iyi yürekli ve dert ortağı olmaktan hoşlanan bir kadındı:

— Anandan ayrı düştüğüne üzülme, derdi bana; bir anadan olduysan bir başka anaya kavuştun. Ben de anan olacağım senin.

Çoktan ev bark sahibi olmuş iki çocuğu vardı. Bir oğlu Amerika'daydı. Bana sık sık çocuklarından söz eder, torunlarının resimlerini gösterirdi. Bir gün başka çocuğun olmadı mı diye sorunca en çok sevdiği üçüncü çocuğunu hatırlayıp ağlamaya başladı, ve bana göz yaşları içinde o çocuğunun hikâyesini anlattı. Bu üçüncüsü en güzeliymiş. Bir buçuk yaşında bülbül gibi konuşuyor, her şeyi anlıyormuş. Güzel kara kakülleri, cin gibi de gözleri varmış bu oğlunun. Bir gün Margherita oğlunu, ormana odun toplamaya giden bir komşusuna vermiş. Komşu akşam yalnız ve ağlaya sızlaya dönmüş köye. Odun toplarken çocuğu bir yere bıraktım, biraz sonra geldim baktım ki çocuk yerinde yok, demiş. Dört bir yana koşmuş, bulamamış. Anlaşılan kurt almış gitmiş çocuğu. Margherita, ve kocası, köylüler, jandarmalar çocuğu aramaya çıkmışlar, bütün gece, ertesi gün, daha ertesi gün her bir yanı aramışlar, hiç bir yerde çocuğun izi yok. Herkes umudu kesmiş, aramayı bırakmış. Dördüncü gün Margherita tek başına kırlarda çocuğunu ararken bir köşe başında uzun boylu kara yüzlü güzel bir ka-

dına raslamış. Viggiano Meryem Anasıymış bu kadın. Ona demiş ki:

— Ağlama Margherita; çocuğun sağ. Ormanın şurasındaki kurt kapanında. Evine git; yanına birilerini al, git, çocuğunu al.

Margherita koşmuş; köylüler ve jandarmalarla Meryem Ana'nın gösterdiği yere gitmiş. Bir de ne görsün: Kurt kapanında, karlar içinde, oğlu sapa sağlam gül pembe, mışıl mışıl uyuyor. Kucaklamış, öpmüş, uyandırmış. Herkes jandarmalar bile göz yaşlarını tutamamış. Çocuk anlatmış: Kara yüzlü bir kadın beni aldı götürdü, dört gün emzirdi, göğsünde ısıttı demiş. Eve döndükleri zaman Margherita kocasına demiş ki:

— Bu çocuk ötekilerden başka bir çocuk. Viggiano Meryem Anasından süt emmiş bir çocuk. Allah bilir ne olcak, Grottole'ye gidip falcıya gösterelim bu çocuğu.

Margherita'nın anlattığına göre Grottole'deki falcı her şeyi bilirmiş.

— Gittik. Adama bir liret verdik. Bize her şeyi gözleriyle görmüş gibi anlattı. Ama sonunda yüzü birden asıldı: bu çocuk altı yaşında merdivenden düşüp ölecek, dedi. Ah! Tam dediği gibi oldu. Yavrum altı yaşında merdivenden düştü, öldü.

Böyle durup dururken kaybolan, havalara uçan, sonra Kara Meryem'in dediği yerde bulunan çocuklar çoktu. İki aydan beri kayıp bir çocuğu Grassans ile Grottolo arasında bir ağacın dalında bulmuşlardı. Bir şeytan almış götürmüş, ama San Antonio çocuğu kurtarmıştı. Ama çocuğunu böylesine yitirip bulmuş analardan benim tek tanıdığım Margherita olmuştu.

Nihayet temsil akşamı geldi. Yağmur iyice kesilmişti. Tiyatroya gitmek üzere sokağa çıktığım zaman gökte yıldızlar pırıl pırıldı. Yarı mahzen yarı mağara bir yere ilkokuldan getirdikleri sıraları dizmişlerdi. Döşe katı topraktı düpe düz. Dipte bir çıkıntının üstüne eski bir perde gerilmişti. Köylüler tiyatroyu tıka basa doldurmuş, ağızları açık, perdenin kalkmasını bekliyorlardı. Oynanacak oyun Gabriel d'Annunzio'nun

Ambardaki ışık adlı piyesiydi. Bu ağdalı dramdan sadece sıkıntı bekliyordum tabii. Belki bu acemi oyuncular oyuna değişik, eğlenceli bir hava getirirler diyordum. Ama beklediğimden çok başka bir oyunla karşılaştım. Boş gözlü, heykelimsi kaldılar çok güzel bir oyun çıkardılar. Dört adımlık sahnede her biri bir dev anası gibiydi. Dramın bütün edebiyat, boş laf, tumturak yanı silindi ve D'Annunzio'nunkinden çok başka, ondan daha değerli bir eser ortaya çıktı: Köylülerin zamansız dünyasında çatışan durgun tutkularla yüklü, sert, vahşi bir hikâye. Gösterişlerinden bu sahnede ister istemez sıyrılan bu şairi ilk defa beğeniyordum. Bu yıkanmayı, bu temizlemeyi yapan oyunculardan çok seyircilerdi. Köylüler hikâyeyi ciddiye aldılar. Adı geçen şehirler, ırmaklar, dağlar oralara yakındı. Bildikleri adları duyunca sevinçten bağırışıyorlardı. Dramdaki ruhlar, şeytanlar kendi bildikleri mağaralarda yaşayan ruhlar, şeytanlar oluyordu. En olmıyacak şeyler olagan hale geliyor, kendi tabii çevresine, köylülerin kapalı, umutsuz, anlatılmaz dünyasına yerleşiyordu.

Seyirciler ve oyuncular D'Annunzio'yu bütün edebiyatından temizleyip sade bir tragedya haline getiriyor ve onu kendi ilkel dünyaları içinde duyuyorlardı. Gördükleri hayal gerçekleriyle birleşiyordu. D'Annunzio onlardan biriydi, ama bir edebiyatcı olmuş ve ister istemez onlara ihanet etmişti. Buradan çıkıp gitmiş, kendini anlatmayan bu dünyayı yeni şiirin süslerine, bu çağın duygularına sarmıştı. Bütün bu dünyayı bir edebiyat malı haline getirmiş, yıkılmaya mahkumdu. Biri gerçek, öteki uydurma olan bu iki dünyanın çiftleşmesinden ister istemez bir acaip, bir melez yaratık çıkacaktı. Sicilya oyuncuları ve Grassano köylüleri farkına varmadan tam tersine bir yol tuttular. Eseri bütün uydurma, tıkıştırma yanlarından sıyırarak özündeki köy çekirdeğini buldular, bu da onların yüreğini yakaladı ve coşturdu. Şairin boş güzellik araştırmaları yüzünden kaynaşamayan, zorla birleşen iki dünya köy sahnesinde birbirinden iyice kopuyor, aralarında hiç bir bağ kalmıyor ve köylüler yararsız bir sürü boş sözün altında gerçek Ölüm'ü ve Kaderi görüyorlardı.

Ertesi gün Bay Orlando'ya öğle yemeğine çağrılmıştım. Bay Orlando New-York'ta yerleşmiş bir gazetecinin kardeşiydi. Uzun boylu, ciddi, mahzun bir adamdı. Köyün ortasında bir köşkte, devlete küsmüş ve köyün meselelerinden mümkün olduğu kadar uzak durarak, kendi halinde yaşıyordu. Kardeşinin bir kitabına kapak yapmıştım. Tanışmamız bu kapak dolayısiyle olmuştu. Beni çok iyi karşıladı. Evinde eski Lucania adetlerine bağlıydı. Karısı bizimle yemek yemedi. Köylülerden, sıtmadan, tarımdan, Güney İtalya'nın türlü meselelerinden söz açtık. O gün bir sürgünle de tanıştım: Torino'lu bir muhasip. Bir sendikada memurmuş. Kendi anlattıklarına göre sendikanın kasasından para çalan faşist şeflerinin kurbanı olarak sürgün edilmiş. Onu okkanın altına atıp kendileri namuslu diye yükselmişler. Bu sürgün Grassano'nun en büyük çiftliklerinin birinde muhasebe işlerine bakıyordu. Bana defterlerini gösterdi. Bu büyük çiftlikte yalnız buğday ekiliyordu ve ekim Hükumetin direktiflerine göre yapılıyordu. En iyi yıllarda, gübrelere ve güdümlü çalışmalara karşı, ekilen en çok dokuz kat ürün veriyordu. Kötü yıllarda bu orantı üçe, dörde kadar düşüyormuş. Bu yüzden buğday ekmekte inat etmek ekonomi bakımından bir çılgınlıkmış. Bu topraklar olsa olsa bademe, zeytine elverişliymiş, hiç olmazsa orman ve otlak olmaları gerekiyormuş. Buğday tarlalarında çalışan köylülerin kazançları gerçekten ekmek almaya bile yetmiyecek kadar azdı. Bunları konuşurken Basento ırmağı boyunca sırtlarında buğday çuvallarıyla kızgın güneşin altında, kürek mahkumları gibi yürüyen köylüleri hatırladım. Bu köylüler tâ köye kadar taşıdıkları çuval başına bir liret alıyorlardı. Tarlalardaysa sıtma vardı. Bu toprakları parçalayıp köylülere dağıtmakta da fayda yoktu. Gagliano'da her köylünün kendi toprağı vardı. Ama bu küçük toprak sahiplerinin durumu Grassano'daki ırgatların durumundan hiç de farklı değildi, belki daha da kötüydü. Ne yapmalıydı öyleyse?

Bay Orlando'ya göre yapılacak hiç bir şey yoktu. Güneylilerin acı kötümserliğini benimsemiş olan bu aydın kişi için en iyi politika dünyanın en iyi, en insanca düşünen adamı Gi-

ustino Fortunato'nun dediği gibi «Hiç» sözü olduğunu o gün hatırladım. İkide bir «Ninte» derdi Gagliano köylüleri:

— Bugün ne yedin?

— Ninte (hiç).

— Ne olacak dersin?

— Ninte.

— Ne yapabilirsin?

— Ninte.

Gagliano köylüleri çoğu sorulara hep böyle karşılık verir ve «hiç!» derken de başlarını havaya kaldırırlardı. En sık kullandıkları bir başka söz de «crai» (latince orası: yarın) sözüydü. Her beklenen, her gelecek olan, her yapılcak ya da değiştirilecek şey için: Yarına! derlerdi. Ama bu «crai» sözü hiç bir zaman demekti orada.

Memleket sorumları üstünde kafa yoran bütün Güneylilerde olduğu gibi Orlando'nun kötümserliği de köklü bir aşağılık duygusundan geliyordu. Bu yüzden bu adamlar ne memleketlerini, ne de sorunlarını anlayabilirler belki de. Çünkü herkesten aşağı olduklarını önceden, ispatlamaya gitmeden kabul etmişlerdir. Köy dünyasını öteki dünyadan aşağı gördükleri için gücsüzlük ve hınç duygularıyla doluyor içleri. Bu duygularınsa hiç bir şey yarattığı görülmemiştir.

Grassao'daki bir kaç günüm böylece resim, tiyatro ve dostlarla çar çabuk geldi geçti. Bir sabah erkenden, yağıp yağmıyacağı belirsiz bir havada, Prisco hanının önünde beni bekleyen arabaya bindim. Prisco, Antonio, Ricardo ve çocuklar beni bağıra çağıra uğurladılar, bir daha da Grassano'ya dönemedim artık.

Bölüm XIX

Gagliano beni yeniden içine aldı, kıyıda güneşlenip bataklığa dönen kurbağanın üstüne kapanan sular gibi kapandı üstüme. Gagliano eskisinden daha uzak, daha ıssız geldi bana. Dışardan ses sada gelmiyordu. Ne tiyatro oyuncuları uğruyordu oraya, ne arabalı satıcılar. Büyücü kadınım yaşı belirsiz uzun kara gövdesiyle beni kapının eşiğinde bekliyordu her zamanki. Don Luigino beni yeniden avucunda görmekten sevindi köyün meydanında. Bir haftadır gitmediğim kulubelerde hastalarım artmıştı. Birbirinin tıpa tıp eşi günler yeniden başladı.

Hava soğumuştu artık. Uçurumlar, yarıklar içinden döne döne gelen soğuk rüzgâr insanın kemiklerine işliyor, dört bir yandan gelip ocak bacalarında uğulduyordu. Geceleri, odamda yalnız, rüzgâra diliyordum. Sürekli bir çığlık, bir uluma, bir inlemeydi bu. Sanki toprağın bütün canları bir ağızdan umutsuz mahpusluklarından yakınıyorlardı. Uzun, bol, tükenmez yağmurlar başladı sonunda. Vadilerde yığılıp kalan beyaz sisler kapladı ortalığı. Tepelerin başları bu pamuk beyazının üstünde, kasvetli bir denizden yer yer fışkırmış adalar gibiydi. Killer eriyip dökülmeye, dağılan bir dünya içinde boz bulanık sellerle aşağılara doğru kaymaya başladılar. Teraçada, gergin bir deri üstüne düşer gibi ses veren damlaların hengâmesi rüzgarın uğultusuna, ıslıklarına karışıyordu. Bir çölde, çadır altında gibiydim. Pencerelerde uzak, dumanlı ışıklar görüyordum. Tepeler bu perişanlığın ortasında rahatsız, ağrılı bir uykuya dalmış gibiydiler. Yalnız Baron, bir ecinni gibi sevine sevine yağmurun altında öteye beriye koşuyor, ıslak toprakları kokluyor, sonra içeri koşup sırıl sıklam tüylerini silkeliyordu. Sert rüzgâr ikide bir bacanın dumanını evin içine yayıyordu. Keskin, funda kokulu bir dumandı bu: Bir köylü kadının her sabah eşek sırtında getirdiği çalıların dumanı. Ya soğuktan donacaksın ya da bu dumanla ağlıyacaksın Gagliano'da kışın. Is-

lak bir çürüme havası içinde, gözlerim yana yana, saatlerin geçmesini bekliyordum. Derken kar yağmaya başladı. Kadınların elleri mos mor kesildi soğuktan. Beyaz atkıların üstüne kara yün yeldirmeler eklendi. Daha büyük bir durgunduk, daha katı bir sessizlik ıssız dağların üstüne çöktü.

Acı poyrazın bulutları dağıttığı bir akşam köy çığırtkanının davulu borazanı işitildi. Mezarcı, her kapı önünde durup, hep aynı sesle şunları tekrarlıyordu:

— Kadınlar! Domuz hekimi geldi! Yarın sabah saat yedide Pınar Tepe'de olun dişi domuzlarınızla!

Ertesi gün hava belirsizdi, ama alçak bulutlar arasından yer yer mavi gök parçaları gözüküyordu. Karlar erimiş, yalnız rüzgârın biriktirdiği yerlerde kalmıştı. Ben de erken çıkıp yola koyuldum.

Pınar Tepe, köyün biraz dışında, Kilisenin sağ yukarısında kurumuş bir pınarın yanı başında, kil çıkıntıları ortasındaki bir düzlüktür. Vardığım zaman köylüler burayı çoktan doldurmuştu bile. Genç ihtiyar bütün kadınlar yanlarında birer köpek gibi tasmalı, kayışlı dişi domuzlarıyla oradaydılar. Kiminin domuzu yoktu, seyretmeğe gelmişti sadece. Beyaz atkılar, kara şallar rüzgârda dalgalanıyordu. Buz gibi havada karma karışık sesler, bağrışlar, gülüşmeler, domuz homurtuları. Kadınların hepsi, alı al moru mor, heyecan içindeydi. Merak ve korkuyla bekliyorlardı. Çocuklar koşuşuyor, köpekler havlıyor, her şey hareket halinde. Düzlüğün tam ortasında, nerdeyse iki metre boyunda, gürbüz bir adam: al yanaklı, kızıl saçlı, mavi gözlü. Sarkık kocaman bıyıklarıyla da, bu kara adamlar memleketine gökten düşmüş bir eski barbarı, bir Vercingetorix'i andırıyordu. Dişi domuz cerrahıydı bu adam. Şişmanlasın, etleri daha yumuşak olsun diye dişi domuzlardan bazılarını kısırlaştırıyordu. Erkek domuzları kısırlaştırmak, kolaydı; köylüler kendileri yapıyordu bu işi hayvan daha gençken. Ama dişilerin yumurtalıklarını çıkarmak düpe düz bir cerrah işiydi. Yarı büyücü, yarı cerrah olan Sanaporcello dinsel bir tören gibi yapıyordu bu işi. Bu domuz hekimleri çok azdır. Bu zor meslek babadan oğula geçer. Benim gördüğüm ünlü bir Sanapor-

cello'ydu: dededen, babadan domuz hekimi. Yılda iki kez köyden köye gider görürmüş işini. Ustalıkda eşi yokmuş, onun ameliyat ettiği dişi domuzlardan öleni binde birmiş. Ama kadınlar yine de korkudan titriyorlardı sevgili domuzcukları için.

Kızıl adam bütün heybetiyle meydanın ortasında bıçağını biliyordu. Elleri boş kalsın diye koca bir çuvaldızı ağzında tutuyor, çuvaldıza geçirilmiş bir sicim göğsünden aşağı sarkıyordu. Gelsin bakalım ilk kurban der gibiydi. Kadınlar bir türlü karar veremiyorlardı domuzlarını getirmeğe. Herkes bağıra çağıra komşusunu öne sürmeğe çalışıyordu. Domuzlar da başlarına geleceği sezinlemiş, ürkmüş kızlar gibi insan çığlıkları koparak kaçmaya uğraşıyorlardı. Bir genç kadın ilerledi. İki asistan köylü pembe domuzu hemen yaklayıp yere yatırdılar ve bacaklarından kazıklara bağladılar.

Domuz kiyameti koparıyor, kadın ıstavroz çıkararak Viggiano Meryem'ini imdada çağırıyordu. Ameliyat başladı. Cerrah eğri bıçağını bir şimşek hızıyla hayvanın böğrüne dayayıp karın boşluğuna doğru bir yarık açıverdi. Kanlar fışkırıp çamura ve kara yayıldı. Kızıl adam hiç vakit kaybetmeden elini bileğine kadar yarıktan içeri sokup yumurtalığı yakaladı çıkardı. Domuz yumurtalıkları ince bir lifle bağırsağa bağlıdır. Sol yumurtalığı buldunuz mu sağını da aynı yerden, yeni bir yarık yapmadan çıkarmak gerekir. Cerrah ilk yumurtalığı kesmedi. Çuvaldızıyla hayvanın etine iliştirip bıraktı. Sonra iki eliyle bağırsakları bir yumak çözer gibi çımarmaya başladı. Allı, morlu, yer yer sarı yağlı, incecik mavi damarlı metrelerce bağırsak çıktıkca çıktı. Hiç bitmiyecek galiba derken bağırsağa bağlı öteki yumurtalık gözüktü. O zaman cerrah, bıçağa baş vurmadan, önce bu yumurtalığı, sonra ilk çıkarıp hayvanın karnına tutuşturduğu yumurtalığı sert bir çekişle kopardı ve, başını çevirmeden arkasındaki köpeklerine attı. İri çoban köpekleriydi bunlar: kuyrukları salkım saçak, gözleri kırmızı kırmızıydı; boyunlarında kurt dişi geçmesin diye demir dikenli tasmalar vardı. Kanlı yumurtalıkları bekleyip havada yakalıyor, sonra başları yerde kanları yalıyorlardı. Cerrah bağırsakları yeniden yerlerine sokmaya başladı. Arada bir karla do-

lup işi zorlaştıran havayı pompalayıp çıkarmak için sıkıca vuruyordu hayvanın karnına. Herşeyi yerli yerine koyunca bıyıkları altında bekleyen çuvaldızı yakaladı ve tam cerrahca düğümlerle kestiği yeri dikti. Çözülen domuz bir an durakladı, sonra kalktı, silkindi sonra bağıra bağıra düzlükte koşmaya başladı. Genç kadın bir yandan daha başka kadınlarla domuzunun ardına düşerken bir yandan da ceplerinde cerraha vereceği paraları arıyordu. Bütün bu ameliyat üç dört dakika sürmüştü. Biter bitmez de asistanlar yeni bir domuzu yere yıkıyorlardı. Ayni iş birbiri ardından tekrarlandı. Bütün dişi domuzlar kısırlaştırıldı. Gün ilerlemiş, ortalık iyice aydınlanmıştı. Soğuk bir rüzgâr bulutları param parça ediyordu. Havayı kan kokusu sarmıştı. Köpekler canlı canlı etleri yemiş, doymuşlardı. Toprak ve kar kıp kızıldı. Öğle olmuştu Koca cerrah bütün heybetiyle doğruldu, geri kalan domuzları öğleden sonraya bırakacağını söyledi. Kadınlar domuzlarını yularlarından çekip götürmeğe başladılar. Hekim, köpekleri arkasında, paralarını saya saya dul kadının evine doğru yürüdü. Ben de arkasından gittim. Bir kaç gün köyde yalnız bundan konuşuldu. Kısırlaşan domuzlardan bazısı ölecek diye ödü kopuyordu köylülerin. Ama her şey yolunda gitti. Sanaporcelle daha o akşam herkesin duaları üstünde, Druit rahiplerininkini andıran kızıl bıyıkları ve kurban bıçağıyla Stigliano'ya gitmişti.

Kış geecleri çar çabuk geliveriyordu. Rüzgârın uğultularına, uzaktan uzağa kurt bağrışmalarına kulak kabartan Baron yanı başımda, çıtırdayan, ıslık çalan, yüzüme duman savuran ocağın başında uzun akşamlar geçiriyordum. Köylülerin işleri azalıyordu yavaş yavaş. Kötü havalarda tarlaya gitmenin manası yoktu. Evlerinde, ocak başında oturuyor, ya da mahzenlerde toplanıp uzun uzun Passatella oynuyorlardı. Bereket Don Luigino da bu lâf yarışlarına tutkundu. Öğleden sonra öteki öğretmen, avukat, Polonyalı öğrenci, belediye bekcisi ve Amerikalı berberle mahzene kapanıyor, gece, geç vakit sendeleyerek çıkıyordu. Meydandan geçerken ona raslamak korkusu kalmamıştı. Ama bir kaç gündür en iyi oyun arkadaşı, devlet işlerinde sağ kolu yoktu ortalarda: Kırk bin lireti doğrutmuş olan

jandarma kumandanı, kendini daha zengin bir köye naklettirmenin kolayını bulmuş diyorlardı.

Yeni gelen jandarma subayı gidenin tam tersiydi. Çok genç, mavi gözlü sarışın bir çocuk. Okuldan yeni çıkmış bir Bahriyeli. İlk görevine çoşkun bir dürüstlükle, Adalete yardım etmek istediği ve inancıyla gelmişti. Hiç çıkarını düşünmüyor, kendini dulların, yetimlerin koruyucusu biliyordu. Çok geçmeden ne türlü kurtların, tilkilerin inine düştüğünü anladı. Bir kaç gün sonra köyün bütün ağalarını tanıyıp aralarındaki hasımlıkları, kavgaları öğrenince, ağaların diş bilediği köylülerin ne büyük bir yoksulluk içinde yaşadıklarını, alışkanlığın, cezasız kalan suçların, kadere boyun eğmenin ördüğü örümcek ağına karşı yapılacak fazla bir şey olmadığını görünce jandarma subayının genç yüreği acı bir karamsarlıkla doldu. Meydanda bana raslayınca üzgün, perişan yüzüme bakıyor:

— Aman doktor! diyordu; bu ne memleket! Doğru dürüst iki adam var burada yalnız: siz ve ben.

Elimden geldiği kadar avutmaya çalışıyordum onu:

— İkiden fazlayız, diyordum; hem iki doğru adam da yeter Sodom ve Gomorra'yı Tanrının öfkesinden kurtarmaya. Köylüler arasında çok doğru insanlar var: yavaş yavaş tanırsınız. Don Cosimino var bir kere, sağlam!

Don Cosimino postahanede gişesinin arkasında, kamburunu örten kara pelerinine sarılı durur, herkesin çektiği nutukları dinler, zeki ve mahzun gözleriyle dertli dertli gülümseyerek yüzünüze bakardı. Kendi kafasına uyarak sürgünlere gelen mektupları sansürden geçmeden gizlice veriyordu bize:

— Doktor, size bir mektup var, diye fısıyordu gişenin ardından; biraz sonra gelin, kimse kalmayınca.

Sonra gider, bir gazeteye sarıp sakladığı mektubu alırdım. Bize gelen mektupları hemen ayırıp Matera'ya, sansüre yollaması emredilmişti. Matera'ya giden mekuplar bir hafta sonra gelirdi. Açık kartları hemen okur geri verirdim. Mektuplarıysa evime götürür, zarfı hiç zedelemeden açmaya çalışırdım. Bu işi başarabilirsem ertesi gün mektubu Don Cosimino'ya geri götürürdüm.

Böylece sansür heyetinin işsiz kalıp kuşkulanmasını önlerdik. Kimse kambur melekten bize bu iyiliği yapmasını istememişti: kendi içinden gelen bir iyilikti bu. İlk zamanlar mektupları, ona bir kötülük gelir diye, istemeye istemeye alıyordum: gülümser bir zorbalıkla elime sokuşturuyordu kendisi. Giden mektuplar da Matera'da sansürden geçiyor, bu yüzden de bir hayli geç gidiyordu. Buna karşı Don Cosimino hiç bir çare bulamazdı. O sırada sansürde bir değişiklik oldu. Belki de işi başından aşan Matera komiserliği giden mektuplara bakma işini muhtara bıraktı. Bu da, tabii, Don Luigino'nun yetkisini, şanını şerefini arttırdı. Mektuplarımızı pullayıp Don Cosimino'ya verecek yerde açık olarak Don Luigino'ya götürüyorduk. O da okuyor ve kendi yolluyordu mektupları. Bu yenilik gerçi mektupları hızlandırıyordu, belki de zaten bu maksatla yapılmıştı; ama her gün adım başında rasladığımız boşboğaz bir adamın mahrem işlerimizi öğrenmesi, kazanacağımız çabukluğu unutturan bir sıkıntıydı. Don Luigino bu işi üstün körü yapabilir, mektuplara şöyle bir göz atıp sansür işini baştan savabilirdi. Nerde! Mektup sansürü Don Luigino'nun arayıp da bulamadığı işti. İçine birikmiş sadik arzularına ve amatör polis tutkularına yeni ve beklenmedik bir yol açılıyordu böylece. O günlerde yeni bir sürgün gelmişti: Genovalı zengin bir zeytinyağı tüccarı. Politika sürgünü diye geliyordu, ama asıl sebep bir tüccar rakibinin onu çöplüğünden uzaklaştırmasıymış. İhtiyar bir adam, rahat bir hayata alışmış, üstelik ağır bir kalp hastalığı da var. Bu hem becerikli hem duygulu babacan sürgün ilk günler ailesinden uzakta bir hayli sıkıldı. Bütün işlerini bir anda yüz üstü bırakıp gelmişti, onun için de hemen ona buna bir sürü bildiriler yollamak zorundaydı. Tüccarların beylik kısaltmalarıyla bir sürü mektup yazmıştı: 7 tarihli isteğiniz karşılanmış... falan filân ve bir rakkam, çek, bono sayıları. Kuşku çekebilecek hiç bir şey yoktu bu mektuplarda, ama Don Luigino ticaret sözlüğünü bilmiyor ve yeni işinde bir yararlık gösterme isteğiyle yanıp tutuşuyordu. Kısaltmaları ve rakkamları bir şifre sanıp önemli bir ip ucu üs-

tünde görmüş kendini. Mektupları tutup günlerce şifreyi çözmeğe çalışmış, yağ tüccarını da sıkı bir göz hapisine aldırmış.

Matera polisine mektupla durumu bildirdikten sonra Don Luigino bir gün kendini tutamadı ve ihtiyar Genovalı'yla kötü bir ağız kavgası yaptı ve ağır tehditler savurdu adama. Bir kaç gün sonra öfkesi yatıştı, ama dayanaksız kuşkularından halâ vaz geçmemiş olmasına şaşmam. Benimle iş başka türlüydü. Mektuplarımı alıp evine götürüyor ve dikkatle okuyordu hepsini. Ertesi günler bana her rasladıkca yazarlık değerlerimi övmekle bitiremiyordu:

— Ne güzel yazıyorsunuz. Don Carlo! Yaman bir yazarsınız siz gerçekten. Mektuplarınızı tekrar tekrar okuyorum. Bir zevk bu mektupları okumak. Sekiz gün önceki mektubunuzun bir kopyesini çıkarıyorum: bir şaheser!

Don Luigino bütün mektuplarımı kopye ediyordu. Sahiden üslubuma mı hayrandı yoksa bu da bir polis gayretkeşliği miydi bilmem artık. Her halde bu iş çok vaktini alıyor ve mektuplarım hiç gitmiyordu.

Bölüm XX

Aralık ayının sonlarına doğru kar yeniden bastırdı. Tarlalar uykuda, köylüler hep köydeydi. Sokaklar her zamankinden daha canlıydı. Akşam oldu mu, rüzgârın savurduğu baca dumanlarının altındaki karanlık sokaklardan mırıltılar, ayak sesleri, uzaktan uzağa bağırışlar, ve sürü sürü dolaşan çocukların çaldığı Kupo-Kupo'ların boğuk gümbürtüleri yükseliyordu.

Kupo-Kupo ilkel bir çalgıdır: Bir tava, bir de ağzına deri gerilmiş kalaylı bir kab. Derinin üstünde bir sicime geçirilmiş ufak bir tahta parçası vardır. Bu tahta parçası yukarıdan aşağı sürtüldü mü titrek, boğuk ve kalın gümbürtülü sesler çıkarır. Noel'den önceki iki hafta içinde çocuklar kendilerine birer Kupo-Kupo yapar, küme küme sokaklarda dolaşıp bu tek notalı çalgıyla türkü söylerlerdi. Söyledikleri uzun türkülerin pek mânası yoktu, ama bir güzel, bir hoş yanları vardı. Ağaların kapılarında serenatlar yapar, yerine, adamına göre türküler uydururlardı. Türkülerde adları geçen ve övülenler buna karşılık bir şeyler verirdi çocuklara: kuru incir, yumurta, çörek, falan, ya da bir kaç para. Karanlık basar basmaz türküler başlar: çocukların yanık, ezik sesleri Kupo-Kupo'ların acayip ritmiyle sarardı ortalığı. Uzaktan duyardım söylediklerini:

Türkü söyledim yıldız aydınlığında
Ne güzel kadın, bu Donna Katerina.
Çal, Kupo, çalsana.

Türkü söyledim candan
Doktor Milillo yamandır, yaman.
Çal, Kupo, çalsana.

Türkü söyledim su içe içe,
Donna Maria bir kıraliçe.
Çal, Kupo, çalsana.

Ve her kapının önünde bunlara benzer yanık besteler ve gümbürtüler. Benim kapıma da geldiler. Söyledikleri uzun bir türkü şöyle bitiyordu:

Türkü söyledim, karşımda balkon,
Don Carlo bir Barondur Baron.
Çal, Kupo, çalsana.

Bu ilkel türküler ve kupo-kupo sesleri karanlık sokaklarda yankılanıyordu: bir deniz kabuğunun içindeki derin uğultular gibi. Soğuk yıldızların altında Noel havası bu seslerle, ve zeytin yağında kızartılan tatlı börek kokularıyla doluydu.

Giulia anlatıyordu bu arada:

— Eskiden çobanlar gelirdi köye bu günlerde. Noel için kilisede tulumlarıyla «Bebek-İsa» ilâhisini çalarlardı. Ama bir kaç yıldır yollarını değiştirmiş. buraya uğramaz olmuşlardı.

Gerçekten de Noelden bir az önce tulumuyla bir genç çoban geldi, ama bir gün kaldı, kiliseye uğramadan gitti. Tanıdıklarını görmeğe gelmişti. Şu benim eve tek başına gelen yaşlı Rosano kadının evinde gördüm kendisini. O akşam bir hayli kalabalıktı Rosano kadının evi. Beni yoldan geçerken görüp şarap içmeğe, çörek yemeğe çağırdılar. Yirmi kadar köy kızı ve delikanlısı boşaltılmış odada, tulumun ağlamaklı sesiyle dans ediyorlardı. Dans edenler yalnız parmak uclarıyla tutuşup birbirinin çevresinde selâm verir gibi eğilip dönüyorlardı. Birden hepsi durdu; bir köy delikanlısı nişanlısıyla odanın ortasına yürüdü. Kız, ihtiyar kadının al yanaklı, gürbüz kızıydı. Sokakta görürdüm onu. Kocaman ayakları ve başında taşıdığı koca testiyle. Çimento, tuğla çuvalları, direkler, kalaslar da taşırdı başında, eliyle tutmaya bile lüzum görmeden. Marangoz kardeşi hesabına çalışırdı. Herkes sustu ve durup onlara baktı. Tulum daha vahşi, koyun melemesine benzer bir hava çalmaya başladı. İki nişanlı yapacakları dansın kutsal bir yanı olduğunu doğuştan biliyorlardı sanki. Ürkek, saygılı adımlarla başladılar. Birbirine yaklaşıyor, sonra birden sırt sırta dönüp birbirine dokunmadan dönüyorlardı. Ayaklarını düzen-

le yere vuruyor, bir peki bir hayır der gibi göz atıyorlardı birbirlerine. Dans yavaş yavaş hızlandı. Dönerken sürtüşmeğe başladılar. El ele verip topaç gibi de döndüler. Sonra dönüşler iyice hızlanıp, kalça oynatmalarıyla birbirine sokuldular. Nihayet aşk duellosu, nazlar, çekişmeler bitmiş gibi karşı karşıya geldiler ve birbirinin belinden tutup sevişir gibi dans etmeğe başladılar. O zaman bir alkıştır koptu. Tulum sustu. Nişanlılar, yüzleri kıp kırmızı, gözleri pırıl pırıl, herkesle birlikte oturdular. Şarap bardakları elden ele geçti. Ocağın dalga dalga ışığında laf atıldı. Sonra çoban kalktı gitti. Bütün yıl Gagliano da gördüğüm tek balo bu oldu.

Noel arifesi geldi. Dört bir yanı kar kaplamış, köylülerin tarlalarıyla hiç bir alış verişi kalmamıştı. Rüzgâr ölüm çanlarının sesini arada bir gökten indirir gibiydi. Sokaktan geçerken kapı eşiklerinden dilekler, dualar yağıyordu üstüme. Çocuklar grup grup son kupo-kupo gezmelerine çıkmışlardı. Köylüler, kadın erkek, evden eve gidip, beylere hediyeler götürüyorlardı. Buranın çok eski bir adetine göre, fakirler bayramda zenginlere saygı göstermek, her birine hediyeler götürmek zorundadırlar. Zenginler bu hediyeleri, karşılığında bir şey vermeden, teşekkür bile etmeden rahat bir yürekle alırlar. O gün ben de şişe şişe zeytin yağları, şaraplar, sepet sepet kuru incirler, yumurtalar aldım. Köylüler bu hediyeleri bir vergi gibi sıkılmadan almayışıma, karşılığında her birine ufak tefek hediyeler verişime şaşıyorlardı. Ne biçim beydim ben! Hiç insan bey olur da evine eli boş gidilir miydi? Yoksa ben, herkes gibi, Üç Kırallar efsanesinin tam tersini doğru saymıyor muydum? Bu üç yaman kıralın İsa doğduğu zaman, bu fakir bir marangozun oğluna, bir yıldızın kılavuzluğuyla gelip bütün hazinelerini getirmeleri dünyanın sonu yaklaştığına alametti. Ama İsa bu köye uğramamıştı, üç kırallara benzer hiç kimse de görülmemişti buralarda.

Don Luigino o gün var cömertliğiyle sürgünlere bir müjde yolladı: Noel gecesi dışarda kalabilecek, istersek gece yarısı kiliseye gidip törene katılabilecektik. Tam gece yarısı kilisenin önüne gidip kadın erkek köylüler, beyler arasına girdim.

Gıcır gıcır karlara bata çıka bekleşiyorduk. Gök açılmış, bir kaç yıldız pırıldıyordu. İsa ha doğdu ha doğacaktı. Gel gelelim çanlar çalıyor, kilisenin kapısı da koca kilidiyle kapalı duruyordu. Gittikce sabırsızlanarak bu kapalı kapı önünde yarım saatten fazla bekledik. Ne oluyordu? Papaz hasta mı, yoksa, Don Luigino'nun ileri sürdüğü gibi sarhoş muydu? Sonunda muhtar rahibin evine bir çocuk yolladı. Bir kaç dakika sonra Don Trajella ayağında kar çizmeleri ve elinde kocaman bir anahtarla gözüktü. Kapıya yaklaştı, geç kaldığı için özürler mırıldanarak kapının iki kanadını açtı ve dipteki büyük mumları yakmaya koştu. Hep birden kiliseye girdik ve tören başladı. Müziksiz, ilâhisiz, acele bir törenden sonra Don Trajella altardan indi ve aramızdan geçerek vaazını vermek üzere kürsüye çıktı.

— Sevgili kardeşlerim, diye başladı; benim çok sevgili kardeşlerim... Kardeşlerim...

Ve birden bütün ceplerini karıştırmaya, anlaşılmaz bir şeyler mırıldanmaya başladı. Gözlüklerini burnuna taktı, çıkardı, tekrar taktı, mendilini çıkardı, alnını sildi, gözlerini kavaya kaldırdı, bizlere indirdi, içini çekti, başını kaşıdı, ahladı, ufladı, ellerini kavuşturdu, açtı, bir dua okudu, sonunda bir umutsuzluk heykeli gibi susup dona kaldı. Halk arasında bir mırıltı dolaştı. Don Luigino, yüzü kıp kırmızı, cırlamaya başladı:

— Adam sarhoş, Noel gecesi rahibimiz sarhoş!

Don Trajella kürsüden söze başladı yeniden:

— Sevgili kardeşlerim, buraya ter temiz bir yürekle, bu mubarek bayram için sizlere bir kaç söz söylemeğe gelmiştim. Ben bir çobanım, siz benim sevgili koyunlarımsınız. Size yüreği sevgi dolu bir çobanın sözlerini getirecektim. **Solliciti et benigni et studiosi pastoris.** Size alçak gönülle şunu söyliyebilirim ki vaaz güzel, çok güzeldi. Yazmıştım hepsini okuyacaktım size. Hafızam zayıfladı, onun için yazdım, cebime koydum. Ama, yazık, bulamıyorum, kaybetmişim. Ne yapayım şimdi? Ne söyliyeyim size? Bir söz bekliyorsunuz benden, biliyorum kardeşlerim. Yazık, bulamıyorum söyliyeceklerimi.

Don Trajelle yine sustu, tavana baktı, dalgın dalgın dura

kaldı. Aşağıda köylüler sıralara oturmuş, şaşkın, merak içinde bekliyorlardı. Don Luigino dayanamadı artık, ayağa kalktı, bütün öfkesiyle bağırdı:

— Bu bir rezalet! Allahın Evini kirletiyor bu adam! Faşistler! Toplanın yanıma!

Köylüler ne yana bakacaklarını bilemez oldular. Don Trajella daldığı derin düşüncelerden sıyrılır gibi döndü, diz çöktü, çarmıhta İsa'nın tahta heykeline doğru ellerini kavuşturarak:

— Ey İsa! dedi; gör ne hale düştüm günahlarım yüzünden! Bana yardım et, yüce sultanım! Kurtar beni bu belâdan!

Rahip birden, duası yerine gelmiş gibi, yerinden fırladı; heykelin ayakları dibine sokulmuş bir kâğıdı yakaladı ve bağırdı:

— Mucize! Mucize! İsa beni duydu! Isa beni kurtardı! Vazımı kaybetmiştim. Daha iyisini buldurdu bana! Benim zavallı sözlerim hiç kalır bunun yanında. Bu sözleri dinleyin, bu uzaklardan gelen sözleri!

Elindeki kâğıttan okumaya başladı, ama Don Luigino onu dinlemiyordu artık. Kanı beynine çıkmış, kutsal bir öfkeyle coşmuş gibi bağırıyordu o da:

— Faşistler! Yardıma gelin! Dinimiz elden gidiyor! Bir Noel gecesi kilisenin ortasında sarhoş olmak ne demektir? Haydi, hep beraber!

Bunun üzerine Don Luigino, yanına gelen yedi sekiz öğrencisiyle birlikte «Kara yüzlü küçük Habeşli Kız» marşını söylemeğe başladı. Onlar marşı söyleye dursun, Don Trajella elindekini okumaya devam etti. Bu mucizeli mektup Habeşistandan geliyordu. Gagliano'lu bir çavuştan gelmişti geçen gün. Bu çavuş rahipler arasında yetişmişti, köyde herkes tanırdı onu:

— Aranızdan birinin sözleri bunlar. Bu köyün bir oğlu, koyunlarımın en sevgilisi yazıyor. Benim zavallı vaazım nerde, bu nerde! İsa buldurdu bana bu mektubu. Bir mucizedir bu. Dinleyin, ne diyor bakın: «Mübarek Noel yaklaşıyor. Bu günlerde aklım, fikrim Gagliano'da, küçük kilisemizde toplana-

cak, kutsal törene katılacak bütün dostlarımda, arkadaşlarımda. Biz burada yüce dinimizi kâfir sürülerine yaymak uğrunda savaşıyoruz. Onlara gerçek imanı, sonsuz barışı ve mutluluğu getirmek için canımızla, başımızla...

Mektup bu ağızla bir hayli uzuyor, bütün dostlara ve adları teker teker yazılı bazı arkadaşlara selâmlarla bitiyordu. Köylüler Afrika'dan gelen bu mucizeli mektubu zevkle dinlediler. Don Trajella vaazına böylece girdi ve savaş barış konuları üzerinde gezindi biraz:

— Noel bir barış bayramıdır, bizse savaş içindeyiz. Ama mektubun da çok güzel belirttiği gibi bu savaş barış için, insanların ulaşabileceği en büyük barışın zaferi için yapılan bir savaştır...

Vaaz korkunç bağrışmalar arasında devam etti. Don Luigino Habeş Kızı marşından Gençlik marşına geçmiş, bitince yeniden Habeş Kızı'na dönmüştü. Köylülerin kendisine aldırmadıklarını ve rahibin hiç bir şey olmamış gibi rahat rahat konuştuğunu görünce kapıya doğru yürüdü ve var gücüyle bağırdı:

— Çıkalım kiliseden! Burası kutsal bir yer olmaktan çıktı! Faşistler, gelin ardımdan!

Don Luigino, öğrencileri ve bazı dostlarıyla çıktı ve vaaz bitinceye kadar kilisenin çevresinde Habeş Kızı ve Gençlik marşlarını söyletmeğe devam etti. Don Trajella hiç bozmadan konuşuyordu. Kilisede en rahat adam oydu sanki. Ama yüzü her zamankinden çok daha sarı ve elmacık kemiklerinin üzeri kıp kırmızıydı:

— **Pax in terra hominibus bonae voluntatis** (İyi yürekli insanların dünyasında barış) Çok sevgili çocuklarım! **Pax in terra**... İşte bu savaş yılında üstünde derin derin düşünmemiz gereken tanrı buyruğu budur. Bu anda doğan Tanrı-Çocuk bu barış sözünü getiriyor bize. **Pax in terra hominibus bonae voluntatis**... İşte bunun içindir ki içimizi temizlemeli, yüreklerimizi yıkamalıyız. Allahın sözüne layık olmak için kendimize düşen nedir? Bu ödevimizi gereğince yapıyor muyuz? Bunu sormalıyız kendi kendimize. Oysa kardeşlerim, hepiniz gü-

nahlısınız, kötü yüreklisiniz; kiliseye hiç geldiğiniz yok. Dinin gereklerini yerine getirmiyorsunuz. Kötü kötü türküler söylüyorsunuz, dine aykırı türküler. Adım başında küfürler ediyorsunuz. Çocuklarınızı vaftiz ettirmiyorsunuz, günahlarınızı bana açmaya gelmiyorsunuz, din bağlarınızı yenilemiyorsunuz; Allahın memurlarına saygınız yok; Allahın hakkını Allaha vermiyorsunuz: ve işte onun için barışa kavuşamıyorsunuz. **Pax in terra hominibus.** Siz lâtince bilmezsiniz; ne demektir bu söz? **Pax**... demektir ki, bu gün, bu mübarek Noel arifesinde, en eski adetler gereği, rahibinize, çobanınıza bir oğlak getirecektiniz. Getirmediniz. İnançlarınız zayıf ve mademki **bonae voluntatis** (iyi niyetli) değilsiniz, ne barışa kavuşabilirsiniz ne Tanrının rahmetine. Aklınızı işletin biraz. Rahibinize oğlağını getirin. Geçen yıldanberi vermediğiniz kilise borçlarınızı ödeyin! Allahın size acıyarak bakmasını istiyorsanız, elini başınıza komasını, yüreklerinizi huzura kavuşturmasını, dünyaya barışı getirmesini, yurttaşlarımızı ve sevgili yurdumuzu kaygılara sokan bu savaşın hayırlısıyla bitmesini diliyorsanız...

Vaaz böylece, şakalar, dilekler, lâtince sözlerle biraz daha sürdü. Rahibin duraklamalarında dışardan Habeş Kızı marşı duyuluyordu. Bu arada rahibin bir işaretiyle çanlar çalmaya başlamış, muhtarın marşını ölüm havasıyla boğmağa çalışıyorlardı.

Vaaz gittikce artan bu hengâme içinde sona erdi. Don Trajella kürsüden indi, sağa sola bakmadan kiliseden çıktı. Bizler de hep ardından yürüdük. Dışarda Don Luigino marşlara devam ediyordu. Kara gocuklu bir köylü kilisenin önünde eğerli bir katırla bekliyordu. Küçük Gagliano köyünden rahibi almaya gelmişti. Orada da Noel töreni yapılacaktı. Don Trajella kilisenin kapısını kapadı, anahtarı cebine koydu ve köylünün yardımıyla katıra bindi, gitti. Küçük Gaglinao'da Küçük İsa o yıl sabahın dördüne doğru dünyaya geldi. Don Trajella o gece orada mucizeyi tekrarlamış, ama bu uzak köyde kâhyalar, beyler olmadığı için her şey yolunda gitmiş ve köylüler vaaza hayran olmuşlar. Bir kez olsun zavallı rahip gereğince karşılanmış, bol bol yemiş içmiş ve Gagliano'ya üç gün sonra dönmüştü. Bana gelince, ben kilisenin önünde biraz kaldım öte-

kilerle. Herkes olan biten üstüne düşücelerini söylüyordu. Yeğeninin davranışından iğrenen Doktor Millo'dan başka bütün beyler muhtara hak veriyor ve rahibi hükûmete şikâyet etmek gerektiği düşüncesinde birleşiyorlardı. Don Luigino bağırıyordu:

— Nihayet kurtulacağız bu heriften. Bu sefer artık kimse gık diyemez.

Don Trajella bu mucizeyi, Stendhal'in romanlarına yakışır vaazının geç kalmasını, yazdığını kaybetmesini, kürsüdeki hallerini mahsus mu yapmıştı? Bunlarla halk üzerinde daha büyük bir etki sağlamayı mı kurmuştu? Düşmanlarıyla alay etmek, kendisini küçük gören, ezen insanlara bir oyun oynamak mı istemişti? Bunun kimse hiç bir zaman bilimiyecek.

Sarhoş muydu o gece? Bence değildi. içkiyi biraz fala kaçırmış da olsa kafası her zamankinden daha az değil, daha çok çalışıyordu. Ama Don Luigino'ya göre sarhoştu, vaaz kâğıdını gerçekten kaybetmişti ve bu bir rezaletti düpe düz. İşte bu inanç zavallı ihtiyar rahibin yıkılmasına sebep oldu. Ertesi gün, bir bayram, hem de Noel bayramı olmasına rağmen valiye, komserliğe, baş rahipliğe bir sürü curnal gönderilmişti. Bir zaman sonra Tricarico'dan iki rahip teftişe geldi. Sorguya çektikleri herkes rahibin aleyhine tanıklık etti sanıyorum. Bir ben rahibi kurtarmaya çalıştım, ama benim sözüm de geçer akçe değildi o zaman. Piskopos rahibi Küçük Gagliano'da oturmak ve Gagliano rahipliğinden vaz geçmek zorunda bıraktı. Ama bu hemen olmadı.

O sabah hava bulutlu ve soğuktu. Köylüler uykudan geç kalktılar. Bacalarda duman her zamankinden fazlaydı. Tencerelerde oğlaklar pişiyordu her halde. Yılın en büyük bayramındaydık. Herkes barış içinde ve zengin görünmek zorundaydı. O gün, başka hiç bir zaman söylenmiyecek sözleri söyliyebilirdi insan. Giulia ter temiz giyinmiş, atkısını yeni ütülemiş, oğluna kendinden bir kaç yaş büyük bir çocuğun papuçlarını giydirmiş olarak geldi. Onu sabırsızlıkla bekliyordum: çünkü bana yalnız Noel günü açabileceği bazı önemli büyücülük sırları vardı. Bana, insanları birbirine sevdirmek, hastaları iyi

etmek üstüne bir çok reçeteler vermişti, ama ölüm büyülerini öğretmeğe bir türlü razı olmamıştı. Bunlar yalnız Noel günü ve çok gizli olarak söylenebilirmiş, öğrenen kimse de yalnız Noel günü başkalarına söyliyeceğine yemin edermiş. Yılın başka her hangi bir gününde bu ölüm dualarının sözünü etmek büyük günahmış, çarpılırmış insan. Giulia'ya yalvardım, yakardım, hep kaçıyordu, Noel günü bile bunları açmak tehlikelidir diyordu. Türlü yeminler ettim, sonunda bana bu korkunç duaları söyledi. Bunlar sayesinde insan, yalnız söz gücüyle dilediği kimsenin elini, kolunu, bütün organlarını teker teker kurutup canını alabiliyordu. Bunlardan bazılarını söylesem bu zamanlarda okurlarımın bir hayli işine yarardı belki. Ne yazık ki Noel değil bu gün, yeminliyim.

Yılbaşı da geldi. Adet yerini bulsun diye ocak başında gece yarısını bekledim. Şarabım vardı, ama yalnızdım. Hem hangi şerefe içecektim? Saatim durmuş ve bu zamansız dünyada vakit geçmez olmuştu. 1935 yılını, o belâlı yılı böyle belirsiz bir zaman içinde bitirdim. 1936 da, gelmiş gelecek bütün yıllar gibi insanları umurasamayan kayıtsız akışıyla akmaya balşadı. Bu başlangıç bir uğursuzlukla bir araya geldi: Güneş tutuldu.

Bölüm XXI

Güneş tutulması bir uğursuzluk belirtisiydi. Başı belâya girmiş, gözüne perdeler inmiş güneş yıkıcı savaşın başladığı dünyaya kötü kötü bakıyordu. Bir günah olsa gerekti bunun altında: O günlerde boğucu gazlarla bir sürü insan öldürülmüş, ve her cinayetin er geç cezasını göreceğine inanan köylüler kaygıyla başlarını sallamışlardı bunu duyunca. Ama yalnız bu değil, daha köklü bir günah, suçlularla suçsuzların hep bir arada ödeyecekleri bir günah işlemiş olmalıydı insanlar: Güneş kararmazdı başka türlü:

— Kötü günler göreceğiz, diyordu bütün köylüler.

Soğuk, kasvetli günler yaşıyorduk. Bem beyaz dağların ardından soluk bir güneş istemiye istemiye çıkar gibiydi. Köye kurtlar yaklaşıyordu açlıktan ve dondan. Baron bilmem hangi duyusuyla yaklaştıklarını anlıyor ve yerinde duramaz oluyordu. Evin içinde, tüyleri diken diken, garip sesler çıkararak dolaşıyor, çıkmak için kapıyı tırmalıyordu. Kapıyı açmamla gecenin karanlığına dalıp gitmesi bir oluyordu. Ertesi sabahtan önce gelmiyordu eve. Baron'nu bu coşkun halleri kurtlara kininden mi, sevgisinden mi geliyordu? Korku mu, arzu muydu içini içine sığdırmayan? Ormanlarda ava mı eski yakınlarıyla buluşmaya mı gidiyordu? Anlıyamadım. Geceleri dağ rüzgârı uzaklardan garip ulumalar, telâşlı havlamalar getiriyordu zaman zaman. Sabah olunca Baron, Allah bilir nerelerden, sır sıklam ve çamur içinde dönüyordu. Ocağın yanına uzanıp tek gözle aşağıdan yukarı, bir tuhaf bakıyordu yüzüme. Bir kaç kurt köyün içinden geçmiş bile. Karda pençe izlerini görüp tanıyordu köylüler. Bir akşam, balkonumdan ben de bir kurt gördüm sanıyorum: Zayıf, kocaman bir köpek karanlıktan çıka geldi, rüzgârın salladığı bir lâmbanın ışığında bir an durdu, burnunu kaldırıp havayı kokladı, sonra ağır ve rahat adımlarla karanlığa karıştı.

Avcılar için en iyi günlerdi. Sabah erkenden çıkıp Accettura'dan ötelerde yaban domuzu avına gidenler vardı. Çok yaban domuzu varmış, ama o yıl Gagliano'dan getiren olmadı. Köylülerin çoğu kadife çeketleriyle, çifteleri omuzda tarlalara ördek ve tavşan avlamaya gidiyor ve çantaları dolu dönüyorlardı. Tavşanın arka ayak kemiğini kızgın bir demire oyup sigara ağızlığı yapıyordu yaşlı köylüler. Soğuktan çatlamasın diye bin bir özenle sakladıkları bu ağızlıklar zamanla kararıp güzel bir renk alıyordu. Bir hastalıktan kurtardığım yaşlı bir köylü bana yirmi yıldır kullandığı bir ağızlığı hediye etti. Bu hediyenin hoşuma gittiğini gören köylüler bana bu küçük kemiklerin türlü türlülerini getirmeğe başladılar. Ben de nasıl yapıldığını öğrenip kendim yapmaya başladım.

Kar yolları kapadığı için gazete, mektup alamaz olmuştuk. Karlı uçurumlar ortasında bir ada gibi duran köyün karayla ilişiği kesilmişti. Günler bulut ve güneş kovalamacalarından başka şey getirmiyordu. Yeni yıl uykuda bir ağaç gövdesi gibi durgun yatıyordu yerde. Boş ve bir örnek saatler içinde ne anıların bir anlamı kalıyordu, ne de umutların: geçmiş, gelecek iki ölü su birikintisi gibiydi. Bütün yarınlar benim için köylülerin «crai» dedikleri o tarih ve zaman dışı bir beklenti, bir boşuna sabır haline gelmişti. Dil ne aldatıcıdır bazan, ne garip tutarsızlıklarla doludur. Bu zamansız memlekette köylülerin dilinde en ince zaman ölçülerine raslarsınız. Bu durgu, bu sonsuz «crai» (yarın) sözü dışında gelecek günlerin ayrı ayrı adları vardır. Yarından sonraki günün adı «prescrai», ondan sonarkinin «prescrille», daha sonrakinin «pescruflo», daha sonrakinin «maruflo» daha sonrakinin «maruflone» daha sonraki yedinci günün «maruficcio»dur. Ama bu zaman belirtmedeki titizlikte bir şaka havası vardır. Bu kelimeleri belli bir günün anlatmaktan çok birbiri ardı sıra söylerler, söylenişleri bile güldürür insanı. «Crai»nin sonsuz dumanlı geleceğinde sınırlar aramanın saçmalığını anlatmak ister sanki köylüler. Ben de artık onlar gibi gelecek «marufli», «marufloni», «maruficchi»lerden hiç bir şey beklemez olmuştum. Dumanlı mutfağımdaki yalnızlığım hep o yalnızlıktı. Ara

sıra jandarmalar iş olsun diye gelip yerimde olup olmadığımı yokluyor, bir bardak şarap içip gidiyorlardı.

Bir akşam jandarma subayıyla avukat P... bana kâğıt oynamaya geldiler. Yalnızlığıma acımış, beni eğlendirmek istemişler. Bundan sonra hep geliriz dediler. Ödüm koptu her akşam gelecekler diye. Ne budalaca bir şey iskambil kâğıtlarıyla vakit öldürmek. O günlerde yalnız kalıp okumak, çalışmak istiyordum. Bununla beraber adamlar iyi niyetle kalkmış gelmişler, ne yaparsın: o akşam saatlerce Ramino oynadık. Bir daha gelmediler. Don Luigino hemen haberi almıştı. Bana bir şey söylemedi. Ama jandarma subayına meydanda yaman bir zılgıt vermiş, sürgünlerle ahbaplık ettiğini, bir daha böyle bir şey yaparsa durumu merkeze bildireceğini söylemiş. Onun için hastalardan ve adam yerine konmayan köylülerden başka gelen olmuyordu bana. Doktor Milillo uğruyordu yalnız arada bir, kabadayı geçinmesini sevdiği ve yeğeninin kendisine kafa tutamıyacağını bildiği için.

Böylece hürdüm bir bakıma, zamanımı kendim harcıyordum. Evime beyler gelmiyordu ama çocuk ahbaplarım boldu. Günün her saatinde kapımı çalarlardı. İlkin onları çeken Baron, o çocuksu ve arkadaşlığına doyulmaz hayvandı. Sonradan resimlerime tutuldular. Tuvalin üzerinde evlerin, tepelerin, köylü yüzlerinin bir büyü gücüyle canlanır gibi olması hoşlarına gidiyordu. Evime serbestce giriyor, bana modellik ediyor ve resimlerinin yapılmasına can atıyorlradı. Kırlara ne zaman resim yapmaya çıkacağımı öğreniyor ve o gün hep birden geliyorlardı kapıya. Yirmi kadar çocuk boya kutumu, sehpamı ve tuvallerimi taşımak şerefini paylaşamıyorlardı. Sen taşıyacaksın, ben taşıyacağım diye çekişiyorlar, sonunda ben, bir tanrı gibi: Sen! diye birini seçiyordum. Seçtiğim çocuk ağırlığı ölçüsünde şerefli yüklerimi yiğitce sırtlayıp önümüzden yürüyordu. Bu çocuklardan biri, Giovanni Fanelli, soluk yüzlü, sekiz on yaşlarında iri kara gözlü, ince uzu boyunlu, bir kız gibi beyaz tenli bir çocuk resim sanatına hepsinden fazla merak salmıştı. Bütün çocuklar eskimiş fırçalarımı, bitmiş boya tüplerimi alıp kullanıyorlardı. Giovanni, ötekilerle birlikte

benden aldığı boya ve fırçalarla gizli gizli resim yapmaya başlamıştı. Tuvali nasıl hazırladığıma, nasıl gerdiğime dikkat etmiş, bu işleri yaptığım resimler kadar önemli sayıp öğrenmişti. Orada burada bulduğu değnekleri çatmış, çatıştırmış, benimkilere benzer tuvaller yapıp eski gömlek bezleri üstüne resimler yapmıştı. Onca en önemli olan tuvalleri benim gibi hazırlamak ve resim yaparken elini kolunu benim gibi oynatmaktı. Yüzüne bakıldı mı kıp kırmızı olan utangaç bir çocuktu bu: bana yaptıklarını göstermek aklından bile geçmemişti.

Evinde resim yaptığını başkalarından öğrenip resimlerini görmek istedim. Ne bildiğimiz çocuklarına ne de resim kopyalarına benziyordu bunlar. Hiç bir biçime sokulmamış renk lekeleri doluydu hepsi. Bir çoğunun garip bir güzelliği vardı. Giovanni Farelli ressam oldu mu, olabilir miydi bilmem. Ama kimsede böylesine inançlı bir çalışma görmedim: Bu çocuk fırçayı sürte sürte sonunda birden, kendiliğinden güzeli bulacağına inanıyordu. Fırça sürmeler büyülerdeki dilek tekrarlamaları gibi bir şeydi onun için. Toprak çalışlarına da benzetilebilirdi yaptığı, toprağı kazarsın, ekersin meyvalar kendiliğinden çıkıverir ortaya.

Noel zamanı kupi-kupi çalan çocuklardı bunlar. Sokaklarda, her an kaçmaya hazır serçe sürüleri gibi dolaşırlardı. Grassano'daki Kaptan gibi bir başları yoktu. Cin gibi zeki, ama mahzun bakışlıydılar. Yırtık pırtık, kötü yamanmış elbiseler giyiyorlardı. Çocuğun üstünde babalarının, ağabeylerinin büyük eski ceketleri, ayaklarında yine onların delik deşik papuçları vardı. Yalın ayak gezenleri de az değildi. Hepsinin yüzü sıtma sarısıydı. Boş ve derin gözleri dik dik bakıyordu insana. Aralarında, kurnazı, enayisi, temiz yüreklisi, kötü yüreklisi vardı, ama uyuşuk değildi hiç biri, sıtmadan yanar gibiydi gözleri. Hepsinde vaktinden önce gelişmiş bir yaşama gücü vardı, ama yıllar, akmayan, zindana benzeyen zaman hakkından gelecekti bu yaşama gücünün. Her yandan, sessiz ve çevik, çıkıveriyordu bu çocuklar karşıma. Bana sessizce bağlı, anlatamadıkları bir şeyler ister gibiydiler benden. Bende her gördükleri şey, her yaptığım iş coşgun bir hayranlık uyandırıyordu on-

larda. Boş kutulara, kâğıt parçalarına varıncaya kadar neyi atsam kapışıyor, senin benim diye birbirlerine giriyorlardı. Ben hiç istemeden türlü hizmetlerime koşuyorlardı. Tarlalara gidip akşam bana demet demet yabani kuşkonmazlar, cılız mantarlar getiriyorlardı. Küçük Cagliano'dan yana gittikleri zaman da bana o topraklardaki tek portakal ağacının acı meyvalarını getiriyorlardı: resmini yapayım diye. Benim dostlarımdı bu çocuklar, utangaç, çekingen, susmaya, düşünceleri saklamaya alışmış dostlarım; bu esrarlı, yakalanmaz hayvanlar dünyasında benim, hep kaçmaya hazır şirin keçi yavrularım.

Bunlardan biri, Giovannino, bir çobanın oğlu, aklı karalı, yuvarlak gözlü, hep şaşkın yüzlü, gözlerine inmiş kocaman şapkalı ufacık bir çocuk hiç keçisinden ayrılmazdı: vahşi, sarı gözlü keçisi bir köpek gibi her yere giderdi ardından. Giovannino öteki çocuklarla bana geldiği zaman keçisi Nenella da eve girer, koklaya puflaya tuz arardı. Baron Nenellayı adam yerine komayı öğrenmişti. Resim yapmaya çıktığımız zaman Nenella çocukların arkasından zıplayarak gelir, Baron sa önde, hürriyet sevinçleri içinde koşar, havlardı. Resim yapmaya başladığım zaman Giovannino keçisinin boynundan tutup bana baka kalır, sonunda keçi bir sıçrayışla elinden kurtulup fundalıklarda yaprak çimlenmeğe giderdi. Çocukların yaptığım resme bakmalarına bir müddet göz yumar, sonra rahat çalışabilmek için gitmelerini söylerdim, onlar da istemeye istemeye uzaklaşırlardı. Akşama doğru, sivri sinek sürüleri üstüme saldırıp güneşin son ışınları pembe havalara uzandı mı çocuklar biten resmi görmeğe gelir ve bir savaş ganimeti gibi eve getirirlerdi. Kar her yanı örteli bu çocuk alayları dolaşmaz olmuştu benimle. Evime geliyorlar, ocak başında ısınıyorlar ya da teraçada oynuyorlardı. En küçükleri, benim evin yanı başındaki bir kulubede oturan bayan Parroccola'nın oğlu, beş altı yaşlarında, toparlak kafalı, yassı burunlu, iri dudaklı, cılız bir çocuktu. Annesine Parroccola denmesi iri kafasının bir papaz bastonuna benzemesi yüzündendi. Bu kadın köyün en alçak gönllü, en çirkin, en cömert büyücüsüydü. İri, yassı ve kocaman delikli burnu, biçimsiz ağzı, seyrek saçları, sarım-

tırak pürtüklü derisi, bütün görünüşüyle gerçekten bir cadıyı andırıyordu. Basık boylu ve perişan kılıklıydı. İyi bir kadındı yine de. Çamaşırcılıkla geçinirdi. Bir meydan gibi geniş ve cömert yatağı da jandarmalara ve dlikanlılara açıktı. Evimden çıkarken onu her gün karşıda görür:

— Sana bitiyorum, sevgilim ol! derdim ona gülerek.

Parroccola kalın derisinin kızarabileceği kadar kızarır:

— Ben sana lâyık değilim Don Carlo! Ben «zampara»yım! diye karşılık verirdi bana. Parroccola gerçekten Zampara, yarı kaba saba bir köylü karısıydı, ama cadı suratı bile sevimli sevimli olmasına engel değildi. Çocuk da onunla kalan tek oğluydu, ötekilerin her biri bir yana gitmişti. Bu çocuğu kendisine benziyordu.

Yanımdan ayrılmayanlardan biri de Michelino'ydu: On yaşlarında, aç gözlü, kurnaz, mahzun bir çocuk. O toprakların yüzlerce yıllık göz yaşlarıyla bulanık sulara dönmüş kara gözleri vardı. Ama beni en çok arayan, terzinin oğullarıydı, hele en küçüğü Tonino, ufak tefek, sıkılgan, içinden pazarlıklı, keskin bakışlı, saçları dibinden tıraşlı esmer bir oğlan. Çocuklarını çok seven babaları, New-York'ta terzilik etmiş bir sanat adamı olarak onları öteki çocuklardan başka türlü yetiştirmek istiyordu. Ama ne yapsındı? Bir kez buraya dönmüş, işler kötü gitmiş, bütün köylüler gibi o da parasız kalmıştı. İpliğini iğnesine geçirirken çocuklarının birer efendi olamıyacağını, bademciklerini, burunlarındaki mantarları bile aldırtamıyacağını acı acı düşünüyordu. Cin gibi açık göz olan Tonino bile babasının dünyaya küsmüşlüğünden bir şeyler sinmişti.

Bütün bu çocukların garip bir halleri vardı: Bir yandan hayvanlara, bir yandan olgun insanlara benziyorlardı. Doğuştan sabırlı olmaya, acı çekmeden acının ne olduğunu bilmeye hazırgibiydiler. Oyunları şehirdeki, her yerdeki halk çocuklarının oyunlarından bir başka türlüydü. Tek can yoldaşları hayvanlardı. Köylüler gibi içine kapalı, susmasını bilen, bütün saflıklarına rağmen sır vermeyen insanlardı hepsi Avutulmaları falan da küçümsüyorlardı. Zalim bir dünyaya karşı canlarını koruyan köylülerin ürkekliği sinmişti içlerine. Genel olarak şe-

hir çocuklarından daha anlayışlı, daha olgun düşünceliydiler: sezgileri daha çabuk, öğrenme istekleri daha ateşliydi: bilmedikleri dünya karşısında daha coşgun bir merak gösteriyorlardı.

Bir gün beni yazı yazarken görüp bu işi onlara da öğretebilir miyim diye sordular. Okulda hiç bir şey öğrenmiyorlardı: değnek sistemiyle, öğretmelerinin ders saatlerinde içtiği pürolar, balkondan çektiği nutuklar, yurtseverlik öğütleri bir şey katmıyordu bildiklerine. İlk öğrenim zorunlu olduğu için hepsi gidiyordu okula, ama bu öğretmenlerle girdikleri gibi de çıkıyorlardı okuldan. Akşamları kendiliklerinden bana gelip mutfakta yazı dersi alıyorlardı. Ne yazık ki ben hiç bir şeyi düpe düz, bu şudur bu budur diye öğretmekten hoşlanmam. Bu yüzden kendileriyle fazla uğraşmadım. İyi bir öğretmen bunlardan daha iyi öğrenciler bulamazdı: Öğrenme hevesleri inanılmıyacak ölçüde ateşliydi.

Karnaval durup dururken, hiç beklenmedik bir şey gibi geldi. Gagliano'da karnaval günlerinde şenlik yapılmaz. O kadarki karnavalda olduğumuzun farkında bile değildim. Sokakta dolaşırken bir de baktım meydanın aşağılarından beyaz kefenlere bürünmüş üç hortlak geliyor koşa koşa. Vahşi hayvanlar gibi de bağırıyorlardı üstelik. Köylüler oyun olsun diye bu kılığa girerlermiş meğer. Başlarında beyaz takkeler ya da bir yanlarından sarkan beyaz çoraplar, kanatlar, tüyler vardı. Yüzlerine un sürmüşler, ayaklarına bile beyaz çarıklar geçirmişlerdi. Ellerinde kurutulmuş, sarılıp bağlanmış koyun postları vardı: Birer değnek gibi havada salladıkları bu postlarla yollarından kaçamayanların sırtına vuruyorlardı. Azıtmış birer şeytan gibiydi her biri: İyi insanlar arasında bir an için bütün kötülükleri yapma fırsatını bulmuş birer deli, beklenmedik her şeyi yapabilecek birer çılgın gibiydiler. Romadaki San Giovanni gecesini hatırladım: O gece delikanlılar dört bir yana gider, ellerrindeki iri sarmısak başlarını onun bunun sırtına vururlar. Ama o gece Roma'da bir cinsel boşanma, bir cümbüş gecesidir: Herkes en güzel yemekleri yer, ışıklar, şarkılar, danslar içinde kendini unutur, sevişir, ılık bir yaz gece-

sinde dünyanın keyfini çıkarır. Gagliano'daki maskeli insanlar sa, biraz zorlama çılgınlıkları içinde yapa yalnızdılar. Bu azgın, bu vahşi hürriyet maskesi altında yoksulluklarının, köleliklerinin öcünü alıyorlardı. Üç beyaz hortlak önlerine çıkanı insafsızca dövüyor, kimseyi kimseden ayırt etmiyorlardı. Bir gün için de olsa ağalar, beylerle köylüler arasında fark gözetmemenin tadını çıkarıyorlardı. Cin çarpmış, kendilerinden geçmiş gibi hoplayıp zıplayıp, beyaz kanatlarını sallıyorlardı. Gözlerini kan bürümüş, ne yaptığını bilmeyen bir Amok gibi, korkunç ölüm dansları yapan rahipler gibi ilkel bir din töreni yapıyorlardı sanki. Bir koşu yolun ucuna kadar gidip kilisenin arkasında gözden kayboldular. O zaman çocuklar başladı yüzlerine kara boya sürüp, isli mantarlarla kendilerine bıyık yapıp sokaklarda dolaşmaya. Bir gün suratları böyle boyalı yirmi kadar çocuk bana geldiler. Onlara yüzlerini boyayacak yerde birer maske yapıp takmanın hiç de zor olmadığını söyledim. Sen yap biz de takalım diye yalvardılar. Hemen işe koyulup onlara beyaz kâğıttan göz yerleri delip basit maskeler yaptım. Bilmem neden, belki de köylülerin ölü maskelerini hatırlayarak ya da farkında olmadan o toprakların havasına tabiatına uyarak, maskeleri hep bir örnek ve siyah beyaz yaptım. Birer ölü kafasına benziyordu hepsi: Gözler ve burun için üç delik bir de dudaksız iki sıra diş. Çocukları hiç de ürkütmedi bu maskeler; hepsini yüzlerine takıp sevinçle sokaklara döküldüler. Maskelerin birini de Baron'un yüzüne takıp bütün köyü dolaştılar. Akşam karanlığında bu yirmi kadar hortlak evden eve koştular, ocakların, zeytin yağı kandillerinin titrek ışıklarında köylülere iskelet suratlarını gösterdiler. Kadınlar bağıra çağıra kaçıyorlardı önlerinden; çünkü orada sembol gerçeğin tâ kendisidir ve o gece yirmi çocuk köyde ölümün bir zaferi gibi görüldüler.

Bölüm XXII

Günler uzamaya, yıl hızlanmaya başlıyordu. Kar yerine yağmur ve güneş geliyordu artık. Bahar geldi gelecekti. Sıcaklar sivri sinekleri getirmezden önce sıtmayla savaşmaya başlamak gerekir, diyordum kendi kendime. Köyün bütün yoksulluğu içinde bile bir şeyler yapmak mümkündü: Evlere yakın su birikintilerini ilâçlamak için tâ Paris'ten bile Kızıl Haç yardımı istenebilir, pınar sularına yol açılabilir, kinin, atebrin, plasmokin getirtilebilir, çocuklar için ilâçlı çikolâtalar istenebilirdi. Bunları önceden düşünsek sonradan apışıp kalmazdık. Yapılması kolay, üstelik de kanunların buyurduğu şeylerdi bunlar. Muhtara bunları tekrar tekrar söyledim, ama baktım ki Don Luigino söylediklerimi doğru bulmakla beraber hiç bir adım atmak niyetinde değil.

O zaman, Don Luigino'yu sorumluluğuyla karşı karşıya bırakmak için söylediklerimi kendisine yazıyla bildirmeyi düşündüm. Yirmi sayfalık bir rapor yazarak sıtmayı önlemek için köyde, Matera'da ve Roma'da yapılabilecek herşeyi, başvurulabilecek her çareyi teker teker bildirdim ve raporu Don Luigino'ya verdim.

Muhtar raporu okudu, beğendi, beni tebrik etti, ve ertesi gün zaten Matera'ya gideceği için bu raporu Emniyet müdürüne göstereceğini gülümseyerek müjdeledi. Don Luigino Matera'ya gitti, dönüşünde koşa koşa yanıma gelip ilçe başkanının raporuma hayran olduğunu, sıtmayla savaş için her istediğimin yapılacağını söyledi. Üstelik bu işin hem benim hem de bütün sürgünlerin durumlarımızı iyileştireceğini söyledi. Don Luigino sevincinden uçuyor, benimle övünüyordu. Kısacası işler yolundaydı.

Muhtarın köye dönüşünden üç dört gün sonra Matera Komiserliğinden bana bir telgraf geldi. Bu telgrafta benim sağlık işleriyle uğraşmam yasak ediliyor ve Gagliano'da hekimlikle ilgili her hangi bir iş gördüğüm takdirde hapse atı-

lacağım bildiriliyordu. Bir çok köylülere göre bu yasağa sebep benim raporum, işgüzarlığım olmuştu:

— Sıtmamızı bize bırak! Bizi sıtmadan kurtarmaya kalkarsan seni kovarlar burdan, diyorlardı.

Başka köylülere göre de bu yasak öteki köy hekimlerinin bir marifetiydi. Kimine göre de komiserlik benim halkca sevilen bir adam olmamı istemiyordu. Gerçekten ben de yaman bir hekim diye ün salmaya başlamıştım o sıralarda. Uzak köylerden bile hastalar geliyordu bana. Telgrafı akşam üstü jandarmalar getirmişti.

Ertesi sabah, gün doğarken, köyde hiç kimse henüz benim hekimlik yapma yasağımı bilmezken, bir atlı adam kapımı çaldı:

— Doktor, hemen benimle gel, dedi; kardeşim hasta. Biz aşağıda, Pantanoda oturuyoruz: Buraya üç saat çeker. Bir at getirdim sizin için.

Pantano, Agri yanlarında, her yerden uzak, ıssız bir yerdir. Bölgenin tek büyük çiftliği oradadır. Köylüler tarlalarının yanı başında yatar kalkarlar o köyde. Adama dedim ki:

— Gidemem, çünkü köyden çıkmam yasak, üstelik de hekimlik etmemi istemiyorlar. Doktor Milillo'ya, ya da Doktor Gibilisco'ya git.

— O eşek baytarlarına mı? dedi adam: Hıç bir hekime gitmemek daha iyi, onlara gitmektense.

Adam kafasını sert sert salladı ve gitti.

Yağmurla karın birbirine karıştığı dondurucu bir hava vardı o sabah. Evde kalıp komiserliğe bir mektup yazdım. Bu mektupta hekimlik yasağıma karşı koyuyor, bu yasağın kaldırılmasını, hiç değilse, yeni bir duruma kadar, iyileştirmeğe başladığım hastaları birden bırakmamam, halkın yararına sıtma savaşını olsun sürdürmeme izin vermelerini istiyordum. Bu mektubuma karşılık verilmedi.

Saat ikiye doğru öğle yemeğinden kalkarken atlı adam yine kapımı çaldı. Pantano'ya gitmiş gelmişti arada. Kardeşinin durumu kötüleşmişti. Onu kurtarmak için hemen yola çıkmamı istiyordu:

— Gel benimle, dedim adama, ve birlikte muhtardan izin istemeğe gittik. Don Luigino evinde yoktu: Kız kardeşine kahve içmeğe gitmişti. Orada bir koltuğa gömülü bulduk kendisini. Durumu anlattım. Don Luigino:

— İmkânsız, dedi; Matera'nın emri açık. Bu sorumluluğu alamam üstüme. Buyurun oturun, Doktor, bir kahve içelim.

Köylü akıllı ve inatçı bir adamdı. Bırakıp gitmedi, dayattı. Donna Caterina bizden yana çıktı. Materia'nın yasağı onun plânlarını alt üst ediyor can düşmanı Doktor Gibilisco'ya meydanı boş bırakıyordu. Bunun sonuçları üzerinde durdu ve bağırdı:

— İmzasız curnalların işi bu! Allah bilir kaç tane yolladılar! Gibilisco geçen hafta Matere'ya gitti Oradakiler sizin bu köy için Allahın bir rahmeti olduğunuzu bilmezler. Ama siz bana bırakın. Bizi de dinleyenler var orada. Bu yasak uzun sürmez. Olacak işmi bu?

Beni kahveler, çöreklerle avutmaya çalışıyordu. Ama hasta bekliyordu köyünde, gecikmeye de gelmezdi durumu. Donna Katerina istediği kadar bizden yana olsun, Don Luigino aldırış bile etmiyordu:

— Yapamam, diyordu; Çok düşmanım var. Öğrenirlerse yerimden olurum. Komiserliğin emirlerine uymak zorundayım.

Don Andrea, arada bir uykulu gözlerini açıp çöreklere saldıran öteki ilkokul öğretmeni, Don Luigino'ya hak veriyor, söz uzadıkca uzuyordu. Muhtar köylünün karşısında halksever görünmeğe çalışıyordu, ama korkusunu da yenemiyordu bir türlü:

— Hem sonra öteki hekimler, dedi. Onları götürsene.

— Onlardan bir hayır gelmez, dedi köylü.

— Adamın hakkı var, dedi Donna Caterina; amcan çok yaşlı. Ötekine gelince lâfını bile etmiyelim. Üstelik bu havada o yolsuz yere kim gider?

Köylü kalktı:

— Bir de onlara baş vurayım, dedi ve çıktı. İki saat kadar gözükmedi. Biz bu arada bir hayli cenkleştik. Donna Caterinanın bütün gayretlerine rağmen Muhtarın korkusunu gi-

deremedi. İşin yeniliği, sorumluluğu aşıyordu gücünü. Köylü, elinde iki kâğıtla döndü. Uzun çabalardan sonra bir işi başarmanın sevinci vardı yüzünde:

— İki hekim de gelmiyor benimle, dedi: Hastaymışlar. Yazılı bir kâğıt aldım ellerinden. Şimdi artık Don Carlo'yu bırakmak zorundasınız.

Köylü Allah bilir ne diller dökerek, belki de hekimleri korkutarak yazdırmıştı bu kâğıtları. Ama muhtar yine de dayatıyordu. Sonunda dul kadının damadı baş kâtibi çağırttı, düşüncesini sordu. İyi bir adamdı bu kâtip, gitmemde bir sakınca olmadığını söyledi. Bu arada Doktor Milillo geldi. Hiç hoşlanmamıştı bu işten, ama yokuşa tutmadı:

— Gidin ama, paranızı peşin alın bari. Tâ Pantano'ya kadar ikiyüz liret de verseler...

Vakit geçtikce geçiyor, kahveler, çörekler geliyor, biz hep yerimizde sayıyorduk. Bunun üzerine ben:

— Jandarma kumandanını çağıralım, dedim. Sorumluluğu o üstüne alırsa muhtara bir kötülük gelmez. O zaman belki izin verir.

Dediğim gibi oldu. Jandarma subayı durumu öğrenir öğrenmez gitmem gerektiğini, bana güvendiği için yanıma adam bile katmıyacağını söyledi:

— Bir insanın hayatı var ortada; her şeyden önce onu düşünmek gelir, dedi. Deyince de herkes ferahladı. Don Luigino bile bu kararı alkışladı ve bana iyi niyetini göstermek için bir paltoyla bir çift çizme getirtip:

— O belâlı yerde lâzım olur, dedi.

Ama akşamı da etmiştik bu arada. Geceyi çiftlikte geçirip ertesi gün dönmeme izin vermek zorunda kaldılar. Sonunda köylülerin uğurlamaları, öğütleri arasında köylü, at, Baron ve ben yola düzüldük.

Hava açmış, kar ve yağmur durmuştu. Yus yuvarlak, parıl parıl bir ay vardı gökte. Meryem Ana tepesini aşınca, oraya kadar atı yularından çeken köylü durdu ve beni ata bindirmek istedi. Yıllardır ata binmemiştim, bu berbat yollarda yürümeyi daha akıllıca buldum. Köylüye ata kendinin binmesini söy-

ledim. Adam şaşkın yüzüme baktı. Bir kaba köylü ata binecek yanında bir bay yürüyecek ha? Dünyada olmaz! Köylüyü ata bindirinceye kadar akla karayı seçtim. Girintili çıkıntılı topraklar üstünde, hendekleri atlaya atlaya, gökleri dolduran ay ışığına karşı yürüdüm. Gece havası, sessizlik, hareket iyi gelmişti bana ;içim rahattı. Bu ıssız hortlaklar dünyasında kuş olmuş uçar gibiydim.

İki saatlik bir yürüyüşten sonra uzun bir köpek ulumâsı karşıladı bizi. Killer arasından çıkmış, çimenli bir inişe gelmiştik. Tarla kıvrımları arasından beyaz bir çiftlik gözüktü karşıda. Köyün uzağındaki bu evde, beni götüren köylü ve kardeşi çoluk çocuklarıyla oturuyorlardı. Ama kapıda Pisticcili üç avcı bekliyordu bizi. Evin iki kadını da Pisticci'dendi: iki kızkardeş. İkisi de alaca bulaca yerli kılıkları içinde kara gözleriyle çok güzeldiler. Bana en güzel yiyeceklerini hazırlamışlardı: Süt ve taze peynir. Köylülerin en eski âdetlerinden biri misafirlerine hemen yemek çıkarmaktır. İnsanlar böylece daha kolay senli benli oluverirler. Bütün gün beni bir kurtarıcı gibi beklemişler; ama hastayı görür görmez geç kaldığımızı anladım. Pretonit almış yürümüş, hasta artık can çekişmeğe başlamıştı. Bir kaç iğneyle acılarını dindirmekten başka yapabileceğim bir şey yoktu.

Gece yarısı bana hazırladıkları yumuşak yatağa elbiselerimle uzandım, ama uyuyamadım. Duvarlara yeni vurulmuş ördekler asılıydı. Vahşi kokularını alıyor, ocak alevlerinin aydınlığında sivri gagalarını görüyor, mağaraların, ormanların havasını içlerine sindirmiş tüylerini okşuyordum yattığım yerden elimi uzatarak. Yandaki odada hastanın durmak bilmeyen iniltilerini, yalvarmalarını duyuyordum: «Allahım, kurtar beni! Doktor, kurtar beni! Allahım kurtar beni!» Hep aynı sözleri tekrarlıyor, o bir az susunca kadınların dua mırıltıları işitiliyordu. Aralık kapıdan ocak başında sessiz oturan üç avcıyla hayal meyal görüyordum.

Ölüm eve girmiş sayılırdı. Bu köylülere kanım kaynamıştı. Elimden bir şey gelmemesine üzülüyor, hayıflanıyordum. Ama, bilmem neden, içime birden derin bir huzur duygusu dolar gi-

bi oldu. Herşeyden, her yerden kopmuş, hiç bir şey düşünmez olmuş, zamanın dışına çıkmış, bir başka sonsuzluğa geçmiştim sanki. Kendimi bir ağacın kabuğu altında saklı bir sürgün gibi uzak, karanlık dünyalarda hissettim. Geceyi dinliyordum. Dünyanın yüreğine inmiş gibi oldum birdenbire. O zamana kadar duymadığım geniş bir mutluluk, engin bir huzur doluyordu içime.

Gün doğarken hastanın sonu yaklaştı. İniltileri, nefesleri bir hırıltıya çevrildi. O da azar azar dindi son bir cenkleşmeden sonra duruverdi. Ölür ölmez kadınlar alabildiğine açılmış göz kapaklarını indirdiler ve ağlaşmalar başladı. Kanatları kapalı kelebekler gibi sessiz duran iki güzel kadın birden iki çılgınlık tanrıçasına döndüler. Üstlerinde ne varsa yırtıp atmaya, yüzlerini kanatırca tırmalamaya, odanın içinde tepinmeğe, başlarını duvarlara vurmaya, bağıra bağıra ağıtlar ağıtlar söylemeğe başladılar. Ara sıra ağıtlarını pencereden dışarı bağırıyor, sanki kırlara, dünyaya ölüm haberini vermek istiyorlardı. Sonra yine içeri dönüp tepinmeye, dönvümeye, tek notalı türkülerini söylemeye koyuluyorlardı. Ölü gömülünceyedek, kırk sekiz saat sürermiş bu.

Bu uzun, bu yürekler acısı ölüm türküsünü dinlerken dayanılmaz bir korku doluyordu insanın içine. Bu çığlık boğazını düğümlüyor, bağırsaklarına işliyordu insanın. Göz yaşlarımı tutamaz olunca izin istedim ve Baron'la dışarı, sabah aydınlığına çıktım.

Hava açıktı. Dün geceki hortlaklar dünyası boz bulanık serilmişti önüme. Bu sessiz enginlerin ortasında hürriyete kavuşmuş gibiydim: gece duyduğum mutluluk içimdeydi hâlâ. Hemen köye dönmeliydim, ama bir av kokusu alan Baron'un ardından ıslık çala çala, değneğimi havada keyifle döndüre döndüre gezindim biraz kırlarda. Yolumu uzatıp Küçük Cagliano'dan geçtim. Daha görmemiştim orasını. Sıtmalı ırmağın hemen yukarısında, kıraç bir tepenin başında üst üste yığılı gibi bir sürü ev. Dörtyüz insan bu köyde bütün yollardan uzak, hekimsiz, ebesiz, jandarmasız, memursuz yaşar. Ama vergi tahsildarı kırmızı harfli kasketiyle oraya bile uğrar ara sıra. Köyde

beni beklediklerini görünce afalladım. Pantano'da olduğumu öğrenmiş, dönüşte oradan geçeceğimi kestirmişti köylüler. Kadınlarıyla sokağa dökülmüş, yolumu gözlüyorlardı. Görülmedik hastalıklardan yatanları sedyelerle önüme getiriyorlardı. Allah bilir ne zamandan beri hiç bir hekim uğramamıştı bu köye. Büyücü ilâçlarıyla beslenen hastalıklar bu cılız bedenlerde çürümüş ağaçlarda biten mantarlar gibi garip şekiller almıştı. Öğleye kadar kulübeden kulübeye, bir deri bir kemik sıtmalılar, yıllarca büyümüş urlar, çıbanlar, kangıranli yaralar arasında dolaştım. Reçete yazmam yasak olduğu için öğütler veriyordum sadece, ve her gittiğim yerde bir yudum misafir şarabı içiyordum. Bütün gün kalmam için yalvardılar, ama artık gitmeliydim. Çoluk çocuklarıyla beni yola korlarken:

— Bir başka zaman gel bâri diyorlardı.

— Kim bilir, gelirim belki gelebilirsem, diyordum ben de.

Bir daha göremiyecek olduğum Küçük Gagliano'lu dostlarımı yol üstünde bırakıp hendekler arasından köyümün yolunu tuttum.

Güneş yükselmiş, pırıl pırıl; hava ılıktı. Yılan gibi döne döne, ine çıka giden yolda uzakları göremiyordu insan. Bir dönemeçte beni karşılamaya gelen jandarma subayıyla bir jandarmaya rastladım. Onlarla yürümeğe balşadık. Çalılar içinde kocaman karatavuklar vardı. Birden kaçıveriyorlardı biz geçerken. Subay bana tüfeğini uzatarak.

— Bir karatavuk vurmaz mısın, doktor? dedi.

Vurduğum karatavuğun kanatları uçmuştu havada. Zavallı param parça olmuştu herhalde mavzer kurşunuyla. Dönüp almadık.

Gagliano'ya dönünce köylülerin yüzünden içten içe bir şeylerin kaynamaya başladığını farkettim. Ben yokken köyde herkes benim hekimliğimin yasak edildiğini ve dün Pantano'ya gidebilmek için ne kadar vakit kaybettiğimi öğrenmişti. Köylünün öldüğünü hangi esrarlı telgrafla haber almışlardı bilmem. Köyde herkes öleni tanıyor ve seviyordu. Son aylarda da benim baktığım hastalar arasında tek ölen o olmuştu nasılsa. Vaktinde yetişsem hastayı kurtaracağıma hiç şüpheleri

kalmamış, muhtar yüzünden öldüğüne inanmışlardı. Vaktinde de yetişsem benim âletsiz edevatsız ve yetersiz cerrahlığımla onu pek kurtaramıyacağımı, bir hastahaneye götürmeye de imkân olmadığını söyledimse de köylüler başlarını sallıyor, inanmıyorlardı bana. Vaktinde gitsem ne yapar yapar mucizeli hekimliğimle kurtarırmışım onu.

Bu olay onların gözünde, benim kendilerine yardım etmemi istemeyen kimselerin yüreklerindeki kötülüğün trajik bir belirtisiydi. Köylülerin yüzleri, kendilerini hiç tanımamışım gibi yabancı geldi bana. Birden bam başka bir anlamla dolmuştu kara gözleri. Duman duman bir öfke, dediği dedik, azgın bir umutsuzluk. Ellerinde tüfekler, baltalarla evlerinden fırlayıp geliyorlardı:

— İnsan değil, köpek sayıyorlar bizi, diyorlardı: Roma'dakiler birer köpek gibi ölmemizi istiyorlar bizim. İyi bir hıristiyan geldi aramıza Romalıların zoru onu bizden almak. Belediyeyi yakacağız, muhtarı geberteceğiz!

Bir ayaklanma rüzgârı esiyordu köyde. Köylü yüreklerinin derinlerinde yatan bir doğruluk duygusuna dokunulmuştu. O kadere boyun eğmiş, sessiz, koyun gibi insanlar, o her politikaya kapalı duranlar, parti nutuklarını dinlemeyenler, birden içlerinde eşkiya ruhunun yeniden doğmasıyla dirilivermişlerdi. Bu ezilmiş insanların sert ve geçici patlamaları hep böyle olur: Bir insanın başına gelen, birdenbire, içlerinin derinlerinde uyuyan öfkeyi yüze çıkarır; gümrük barakalarını, jandarma karakollarını yakarlar, beyleri boğazlarlar; bir süre korkunç bir İspanyol azgınlığı gönülleri sarar, belâlı, kanlı bir hürriyet havası eser. Sonra, yüzyıllarca birikmiş bir isteği bir anda gidermiş gibi, bitkin ve kayıtsız, hapislere giderler.

O gün isteseydim (bir ara aklımdan da geçmedi değil, ama 36'da sırası değildi henüz) bir kaç yüz eşkiyanın başına geçer, köyü avucuma alır ya da dağa çıkardım. Oysa ben köylüleri yatıştırmaya çalıştım zor belâ yatıştırdım da. Tüfekler, baltalar evlere döndü, ama yüzler gevşemedi. Roma'dakiler, Devlet, bam tellerine dokunmuş, bir adamlarını öldürmüştü. Ölümün ağırlığı altında Roma'nın uzak elini sezinlemişler; bu

elin kendilerini ezmesini istemiyorlardı. İlk atılışları hemen Roma'nın sembollerine ve temsilcilerine yöneliyordu. Onları ben alıkoyunca bundan, yapacakları başka ne kalıyordu? Hiç! Herzamanki gibi: Hiç! Ama her zamanki hiçe bu sefer katlanamıyorlardı bir türlü.

Ertesi gün bu öfke ve kan isteği bir haylı yatışmıştı. Köylüler küme küme bana geldiler. Yakıp yıkmaktan vaz geçmişlerdi. Öc alma hırsının boşalma anlarında, insan dilediğini hemen yapmadı mı, öfke fazla sürmez, süremez. Ama şimdi, hiç olmazsa, benim serbestçe hekimlik etmemi sağlamak istiyorlardı, bunun için de herkesin imzalayacağı bir dilekçe yollamaya karar vermişlerdi. Bir «kanun işi» olmasını istiyorlardı bunun. Bu insanların, yabancı ve düşman bildikleri devlete karşı nefretleri yanında ne kadar garip de görünse içten bir kanun duyguları vardır. Derin bir sezişle devletin ne olması gerektiğini bilirler: Devlet, herkesin istediğinin kanunlaşması demektir onlar için de. «Kanunca» sözü orada en çok kullanılan sözlerden biridir: ama kitaba, maddeye uygun anlamında değil, doğruya, gerçeğe uygun anlamında. «Kanunca bir adam» demek, doğru adam, iyi adam demektir. Kanunca şarap, su katılmamış şarap demektir. Herkesin imzaladığı bir dilekçe onlar için kanunca idi, çünkü bir gerçeği ortaya koyuyordu, bunun için de gerçek bir güç taşıyordu. Hakları vardı, ama anlattım ki kendilerine karşılarındaki kanunca bir güç değildi; kol gücüyle savaşamıyacakları bu zorbalığı kanun yoluyla hiç yenemezlerdi. Silâhlı bir kanunsuzluğun karşısına silâhsız bir kanunla çıkmaktı bu. Dilekçenin getirebileceği tek sonuç da benim hemen bir başka köye gönderilmem olurdu. İsterseniz dilekçenizi gönderin, ama boşuna umuda kapılmayın, beni buradan attıracağınızı da bilin, dedim. Anladılar sonunda, hem de nasıl:

— Bizim yaşamamız, ölmemiz Roma'dakilerin elinde oldukça, dediler, hep böyle hayvanca yaşayıp gideceğiz!

Dilekçeden vaz geçildi, ama bu öylesine kanlarına dokunmuştu ki hiç bir şey yapmadan da duramıyorlardı. Ne zorla,

ne kanunla içlerini boşaltamayınca bir yol kalıyordu boşalmak için: Sanat yolu.

Bir gün iki delikanlı evime gelip beyaz hekim gömleklerimden birini istediler:

— Ne yapacaksınız? diye sordum.

— Sır, dediler; sormayın, söyliyemeyiz. Yarın görürsünüz ne yapacağımızı. Gömleği de geri getiririz yarın akşam.

Ertesi gün meydanda dolaşırken köylülerin Don Luigino'nun evi önüne koşup biriktiklerini gördüm. Ben de gittim. Kalabalık yarılıp bana yol verdi. Baktım ortada kadınlı çocuklu bir seyirci halkası çevrilmiş. Ne sahne, ne sıra: herkes taşlar üzerine oturmuş, heyecanla bekliyor. Derken tiyatro başladı. Sonradan öğrendim ki köylüler her yıl Karem yortusunun ilk gülerinde uydurma bir oyun verirlermiş. Bu oyunun konusu bazan dinsel olurmuş, ama daha çok ortaçağ şövalyeleri ve eşkiyalarla ilgiliymiş. Oyuna gündelik hayattan alınma güldürücü sahneler, şakalar girermiş. Bu yıl olan bitenler köylülere bir taşlama dramı düşündürmüş, duygularını şairce bu drama dökmüşler.

Oyuncuların hepsi erkekti, kadın rolünde olanlar bile. Benim genç dostlarımdı hepsi, ama acaip kılıkları, maskeleri içinde hiçbirini tanıyamıyordum. Dram bir sahnelikti yalnız ve oyuncuların yerine göre uydurup söylediklerine dayanıyordu. Kadınlı erkekli bir koro bir hastanın geldiğini haber verdi. Hasta bir sedye üstünde ortaya getirildi. Hastanın yüzü beyaza boyanmış, gözlerinin çevresine, yanaklarına kara kara çizgiler çekilmişti: bir ölü yüzü tıpkı. Hastanın yanında annesi, göz yaşları içinde, bütün oyun boyunca sadece: Oğlum! Oğlum! diye ağlıyordu. Koronun hep bir ağızdan çağırışları üzerine sahneye benim beyaz gömleğimi giymiş bir adam geldi. Hastaya sokuldu. Hastayı iyi etmeğe çalışırken karalar giymiş, sivri sakallı bir ihtiyar çıka geldi ortaya. İki hekim, akla kara, iyiyle kötü hastanın önünde şeytanla melek gibi çatışmaya, birbirlerine acı sözler etmeğe başladılar. Melek şeytanı yenip susturmuşken korkunç, dev suratlı Bir Romalı, asker adımlarıyla geldi ve beyaz hekimi zorla uzaklaştırdı. Kara hekim has-

tayla baş başa kaldı. Bu hekimi oyuncular Profesör Bestianelli (Hayvanoğlu) diye çağırıyorlardı. Bu ad köylüler arasında ün salmış Bastianelli diye bir hekimin adından bozmaydı. Profesör Hayvanoğlu kocaman bir palayı kınından çıkarıp ameliyata başladı. Hastanın üstünü başını yırttı ve kestiği yerden bir domuz yumurtası çıkardı. O sırada homurdanmaya başlayan koroya döndü ve bir zafer sevinciyle yumurtayı havaya kaldırıp: «İşte hastanın yüreği!» diye bağırdı. Sonra kocaman bir çuvaldızla yüreği deldi. Yüreğin içinden kanlar fışkırdı. O anda kadınlar korosu ve ana bağrışmaya, ölüye ağıt yakmaya başladılar ve oyun böylece bitti.

Bu oyunu kimin tasarladığını bir türlü öğrenemedim. Belki de bir değil bir kaç kişinin, ya da bütün oyuncuların eseriydi. Sözler yerinde doğmaydı ve o günlerdeki olaylara dayanıyordu. Ama köylülerin insanı şaşırtan bir inceliğiyle taşlamalar belli bir insana açıkca yönelmiyordu. Söylenenler anlaşılıyor, herkesin içine işliyor, ama tehlikeli sınırı aşmıyorlardı. Sanat sevgisi oyuncuları taşlamanın, öfkelerin ötesine götürüyordu. Her oyuncu rolünü gerçekten yaşıyor, göz yaşları içindeki ana bir Yunan tragedyasında bütün umutlarını yitirmiş kahraman kadınlara, Jacopone'nin bir Meryem'ine benziyordu. Hastanın yüzü gerçekten bir ölü yüzüydü. Kara şarlatan hekim yüreği delerken gerçek bir haz içindeydi. Romalı korkunç bir dev, bir devlet ejderhasıydı sahiden. Kadere boyun eğmiş koronun davranışları umutsuzluğun tâ kendisiydi. Bu klâsik şema çok eski bir sanatın kalıntısı mıydı? Halk sanatı bu kalıntı üzerinden mi değiştirmeler yapıyordu? Yoksa bu oyunla halk ilk zamanlara dönüyor, hayatın kendiliğinden bir tragedya olduğu bu topraklarda insanlar en tabii tiyatro dilini mi buluyorlardı?

Oyun biter bitmez ölü sedyesinden kalktı, oyuncular hep birden Doktor Gibilisco'nun evine yollandılar. Orada oyun yeniden başladı. O gün aynı oyun Doktor Milillo'nun evi önünde, kilisenin önünde, jandarma karakolu önünde, Belediye önünde, meydanda, aşağı, yukarı Gagliano'larda karanlık basıncaya kadar tekrarlandı. Sonunda melek gömleğini bana geri getirip dağıldılar. Herkes evine gitti.

Bölüm XXIII

Sanat yoluyla boşalma ruhları dindirmedi, öfkeleri büsbütün yatıştırmadı. Köylüler saçma buldukları yasağı dinlemediler. Hastaları için yine geliyorlardı bana. Ama şimdi yalnız gece geliyorlar ve kapımı çalmazdan önce casus korkusuyla sağa sola bakınıyorlardı. Öyle yalvarıyorlar, bana öylesine muhtaçtılar ki kapıdan çeviremiyordun onları. Beni ele vermiyeceklerinden de emindim: öldürseler ihanet edemezlerdi bana. Yine bakıyordum hastalara, ama hekimliğim yarım kalıyordu ister istemez: Öğütlerle ve bende olan ilâçları vermekle kalıyordum. Bende olmayan ilâçları yalnız Napoli'de akrabaları olanlar getirtebiliyordu, çünkü benim reçeteler yalnız orada kaçak olarak yaptırılabilirdi. Artık sargı saramaz, ameliyat falan yapamaz olmuştum, çünkü bunlar ele verebilirdi beni. Bu gizli çalışma köylülerin pek hoşuna gidiyordu. Bu arada benim yasak beylerin durgun hayatını sarsmış, bataklığa düşen bir gök taşı gibi mucizeler yaratmıştı. Doktor Gibilisco zafer sevinçleri içindeydi. Bu mucizeyi yapan tanrı omuydu acaba? Bilmem doğrusu; ama keyfinden zıplıyacaktı nerdeyse. Doktor Milillo'nun duyguları daha karışık, daha çelişmeliydi. Meslek gururu ve çıkarı bakımından benim karşısından silinmem hoşuna gidiyordu; ama eski bir Nitti taraflısı ve liberal olarak da polisin bu karakuşça kararını açıkca kötülemek zorundaydı. Aslında en çok sevinen oydu; çünkü iki zevki birden tadıyordu: Bu yasak hem çıkar bakımından işine geliyor, hem de ona dürüst bir insan ve bir dost gibi polise karşı söz etmek fırsatını veriyordu: maddi ve manevi iki keyif bir araya geliyordu böylece. Donna Caterina için se bir yenilgiydi bu iş. Ateş püskürüyordu kadın:

— Benim ahmak kardeşim, diyordu; benim hep böyle pısırık olan muhtar kardeşim bir şey yapmazsa ben kendim Matera'ya gidip Polis Müdürüne çıkacağım!

Benim baş birleşiğim oydu. Don Luigino'ya gelince o, ne yapacağını bilmiyordu gerçekten. Kız kardeşinin ve halkın zo-

ruyla «memleket hayırına» bir şeyler yapmak isterdi, ama hükûmeti darıltmaktan korkuyor ve Donna Caterina'ya yalnız boş lâfla hak verip yerinde sayıyordu. Ağalar iki taraf olmuştu böylece: Kimi halktan yana görünüyordu, kimi de azınlıkta, ama Matera'nın kutsal Roma imparatorluğu gölgesindeydi. Muhtar bu iki güç arasında bocalıyordu. Kanunun bekçisiydi kendisi, her kanunun bekçisi. Ama bir tuhaf kanun anlayışı vardı Don Luigino'nun. Bir akşam hizmetçi kızlarından biriyle beni çağırttı. Kızının boğazı ağrıyormuş, difteri olduğuna şüphesi yokmuş. Gitmiyeceğimi, hastaya bakmamın yasak olduğunu söylettim kendisine. Tekrar çağırttı: Onun evine gidebilir misim, çünkü o muhtarmış, onun için yasakların üstündeymiş. Ben de başka her köylünün de hastasına gidebilmek şartiyle kızına bakacağımı söyledim. Hele kızım bir kurtulsun bir şey yaparız, dedi. Bana açıkca izin veremezmiş, ama göz yumabilirmiş. Çocuğun difterisi yine babasının vehminden başka bir şey değildi tabii. Böylece aramızda bir gizli anlaşma yürürlüğe girdi: Açığa vurmadan hekimlik edebilecektim artık, sonuna kadar da ettim gizlice. Bana kalsa yalnız resim yapmayı tercih ederdim, ama artık imkânsızdı elimi çekmek. Tabii bu gizli çalışmanın türlü sakıncaları vardı. Nitekim yeni bir olay az kalsın, o kadar zorlukla yatıştırdığım öfkeleri yeniden canlandıracaktı.

Bir akşam küçük Cagliano'dan kolu sargılı bir delikanlı bir kaç köylüyle geldi. İki parmağının arasını orak kesmişti. Sargıyı açar açmaz kan duvara fışkırdı: İki parmak arasındaki kırmızı kan damarı kesilmişti. Küçük bir ameliyatı gerektiriyordu bu iş; ama bunun gizli kalması da sağlanamazdı. Onun için delikanlıyı doktor Milillo'ya gönderdim, bir de pusula yazıp kendisine asistanlık etmeğe hazır olduğumu söyledim. Kendinin yapamıyacağından korktuğum bu işi kendi adına bana yaptırır diye düşünmüştüm. Ama ihtiyar alındı, ve yardıma ihtiyacı olmadığını bildirdi. Ertesi sabah delikanlıyı ağabeyisi bir eşek sırtında getirdi bana. Balmumu gibi sarıydı genç yaralı: Bütün gece kan kaybetmişti. Eline baktım: İhtiyar hekim kesiği rasgele dikmiş, damarı aramamıştı bile. Dün yapıl-

ması kolay olan iş şimdi zorlaşmıştı. Hem yasağı dinlememiş, hem başka bir hekimin yaptığını bozmuş olacaktım. Köylü Milileo'ya da, Gisilisco'ya da gitmek istemediği için Amerikano'nun Fiat'ına binip Stigiliano'ya, belki de daha uzağa daha usta bir cerrah aramaya gitmesinden başka yol yoktu. Öyle yaptılar, ama arabaya binmezden önce yaralının ağabeyisi, gözü pek bir adam, bir sürü köylü toplandı ve meydanda uluorta beylere, muhtara ve Romada'kilere verdi veriştirdi. Yaman bir sahne oldu. Köylüler: Hakkı var! diye bağırıyorlardı. Fırtınalı bir hava sardı yine köyü.

Giulia'nın yasağa hiç aldırış ettiği yoktu:

— İstediğini yap, diyordu; ne yapabilirler sana? Hem bırakmasalar da sen yine bakacaksın bizlere ister istemez. Büyücü olsan daha iyi. Her şeyi öğrendik artık, biliyorsun bizim mesleği, hain büyücülüğü de yasak edemezler ya!

Doğrusu son aylarda Giulia'dan ve evime gelen başka kadınlardan öğrendiklerimle, hasta evlerinde gördüklerimle büyü hekimciliği edebilecek duruma gelmiştim. Giulia'nın, acı, soğuk bakışlarını yüzüme dikerek bana ciddi ciddi verdiği öğüte uyabilirdim gerçekten. Bir gün şarkı söylediğimi duyan Giulia bana aynı ciddilikle şunu da söylemişti:

— Ne yazık ki papaz değilsin! Bu güzel sesle neler yapardın!

Ona göre papaz ilâhileri halka gereğince okuyan bir sahne adamıydı. Papaz, hekim ve büyücü oldum mu tamamdı: Bütün değerleri kendimde toplamış, bir çeşit Doğu evliyalığına ermiş olacaktım, ünlü Rofe gibi bir şey.

Halk büyücülüğü hemen hemen bütün hastalıklara deva bulmuştur:: Bu deva da hemen herzaman muskalar, okuma, üflemelerdir. Bunların kimi belli hastalıklar, kimi de bütün dertler içindir. Kiminin kaynakları bence yerli, kimi ise kim bilir nasıl buralara kadar gelmiş klâsik büyü yazmalarıdır. Klâsik muskaların en yaygını ABRACADABRA'dır. Nice hastalarımın boynunda bir kâğıda yazılı yada bir madene kazılı olarak şu çeşit bir muska görmüşümdür:

A
A B
A B R
A B R A
A B R A C
A B R A C A
A B R A C A D
A B R A C A D A
A B R A C A D A B
A B R A C A D A B R
A B R A C A D A B R A

İlkin köylüler bu muskayı saklamaya çalışır, taşıdıkları için özür dilerlerdi benden. Hekimlerin bu kör inançları hor gördüğünü, bilim ve akıl adına bunlara çattıklarını biliyorlar. Bilimin ve aklın büyü kadar saygı gördükleri yerde bunlara çatmak da yerindedir; ama orada henüz bilim ve akıl inanılan ve sevilen birer tanrı özelliği taşımıyorlar.

Onun için ben de Abracadabraları kötülemiyor, eskiliklerine, esrarlı sadeliklerine saygı gösteriyor, onlarla çatışmaktan sa uzlaşmayı daha yerinde buluyordum. Kaldı ki büyü reçeteleri orada hiç de sağlığa dokunacak cinsten değildir ve köylüler onlarla yeni hekimlik arasında bir karşıtlık, uyuşmazlık görmezler. Her hastaya, her hastalık için, gerekli olmadığı zaman bile bir reçete yazıp vermenin büyücülüğe bağlanan bir yanı yok değildir: hele reçete lâtince ya da okunmaz bir yazıyla yazıldığı zaman,, reçetelerin çoğu muska gibi boyuna asılmakla da hastaları iyi edebilecek cinstendir.

Abracadabralardan başka her hastalığa iyi gelen bir çok nesneler daha vardı: acaip resimler, yıldızlarla ilgili bir şeyler, azizlerin, Meryem Ana'nın resimleri, paralar, kurt dişleri, kurbağa kemikleri, daha neler neler. Belli hastalıklar için baş vurulan büyüler daha özden, başka yerlerde daha az rastlanır şeylerdir. Çocukların kurtlarını düşürmek için yalnız şu sözlerin büyüsüne baş vurulur:

Mübarek pazartesi
Mübarek salı
Mübarek çarşamba
Mübarek perşembe
Mübarek cuma
Mübarek cumartesi
Mübarek pazar gele
Kurtlar yere döküle

Aynı şey bir de cumartesinden başlanıp geriye doğru söylenecek. Bu iniş-çıkışlı çifte reçete hastanın önünde üç kez tekrarlanacak. Kurtlar büyülenip ölür ve çocuk kurtulurmuş. Bu büyü Roma'nın ilk çağlarından kalmış, sonradan Hıristiyan kılığına girmişe benzer.

Sarılığın adı burada Kuşak illeti, yani Ebem kuşağı hastalığıdır. Çünkü bu hastalık insana renk değiştirir, Ebem kuşağında olduğu gibi onun baskın rengi de sarıdır. Kuşak hastalığına nasıl yakalanır insan? Ebem kuşağı gökte yürür, ama iki ayağını yere basar ve kırda öteye beriye oynatır. Kuşağın ayaklarından biri kurumakta olan bir çamaşıra dokunacak olursa bu çamaşırı giyene ebem kuşağının renkleri geçer ve adam hastalanır. Daha az yaygın bir inanca göre de sarılık ebem kuşağına karşı işemekten de olurmuş: İşenti gökteki kemer gibi bir kemer yaptığı ve kuşağı yansıttığı için insanın kendi de bir çeşit ebem kuşağı olup sararıverirmiş. Sarılığı iyi etmek için hasta gün doğarken köyden uzak bir tepenin başına götürülür. Alnına kara saplı bir bıçak, bir yanlamasına bir diklemesine, haç yapar gibi bastırılır. Aynı haç bedenin bir çok yerlerine de yapılır, her seferinde de bir şeyler okunur. Bu iş üç sabah arka arkaya tekrarlanır. O zaman kuşak perde perde çekilir ve sarılık geçer.

Yılancık büyüsü parayla karışıktır. Köylüler bunun için evlerinde eski mangırlar saklarlar. Para şişip kızaran derinin üstüne bastırılır.

Kırık çıkıklar için, diş ağrıları için, baş ağrıları, karın ağrıları için, acılarınızı başka bir insana, bir hayana, bir bitkiye,

bir nesneye geçirmek, nazardan, tutaraktan kurtulmak için büyü formülleri vardır. Ama burada hekimlik tam tersi işlere de yarar: hastalık vermeğe, ölüdürmeğe, kendini zorla sevdirmeğe, sevgiyi söndürmeğe. Bu sevgi büyülerine çok rasladım, belki kendim de az çok bunlara uğradım. O zaman bir şeyin farkına varmış değilim, ama kim bilir belki de o büyüler yüzünden bu kadar taşkın bir adam oldum, ve başımı dertlere soktum! Maria C... diye bir büyücü kadının saldırılarına karşı kendimi korumak zorunda kaldım her halde, onu söyleyim. Bu kadın, kocası tarlaya gittiği zaman, çocuğunun hastalığını bahane ederek beni evine çağırıyordu. Oysa kocası kıskançlıktan adam öldürmüş, hapisten yeni çıkmıştı. Dul kadının kocasını büyüyle öldüren cadı da buydu işte. Kızı da bu öldürdüğü zavallıdanmış. Şirin bir çocuktu. Anası bir umacı gibiydi gerçekten. Ufak tefekti; daracık bir alnı, vardı maviye çalan kara saçları ortadan sertçe ayrık ve kaşlarına inikti. Delikleri gergin küçük burnu, etli dudakları, keskin, beyaz beyaz dişleriyle vahşi bir hayvan yüzü vardı. Şakaklarına doğru uzanan ve hep uzaklara bakan kocaman deli gözleri, yeşile kaçan açık mavileriyle, Afrikanın tehlikeli göllerini düşündürüyordu insana: Hani kumları insanı içine çeken, sularında acaip ağaçlar çürüyen göller varmış, onları.

Hekimliğimi gizli gizli yapıyordum; üstelik de büyülerle çatışmak istemiyordum. Her şeyin telkine ve büyüye dayandığı bu köyde hekimlik, bütün bilimsel değeriyle de yürütülse ister istemez bir esrar ve büyü havasına bürünür ve o yanıyla iş görür. Kinin ne yazık ki orada bütün gücünü kaybetmiş, çünkü onu halden anlamaz, ukala hekimler salık verdiği için köylülerin gözünden düşmüştür. Kinini kabul ettirmek için sözü geçer bir adam olmak ve uğraşmak gerekiyor, zorla, istemeye istemeye yutulan bu ilâcın da etkisi azalıyordu. Onun için ben sıtmaya karşı yeni ilâçları. Atebrini ve Plasmokini tercih ediyordum. Bunların kimyasal hem de büyüsel değeri daha büyüktü. En mucizeli sonuçları onlarla elde ettim.

Kininden başka ilâçları köylüler güvenle kullanıyorlardı. Ama onları da ya bulamıyorlar, ya çok pahalıya alıyorlar, ya

da hekimlerle eczacılarda, fazla kazanç kaygısıyla, bozulmuş, tozlanmış, katışmış olarak buluyorlardı. Onun için en doğrusu pahalı hazır ilâçlara baş vurmaktı, ama bunun bile sakıncaları yok değildi. Parroccola'nın oğlu hastalanmış, Kara-kabarcık çıkarmıştı: hayvanlarla insanların bir arada yaşadıkları bu topraklarda şarbon hastalığına çok raslanır. Akşm üstü hastayı gördüm. Bende serum kalmamıştı, köyde de yoktu. Annesine hiç vakit geçirmeden Santarcelo'dan serum getirmesini söyledim:

— Paran var mı bâri, diye sordum.

— Otuz liretim var. Jandarmalardan çamaşır yıkama parası aldım bugün, dedi.

Ampullerin sekiz lirete satıldığını biliyordum:

— Üç tane al, işimizi görür, dedim.

Şarbon, yalnız serumla iyileşen berbat bir hastalıktır. Serumu da bol bol kullanmak gerekir. Parroccola karanlıkta yola çıkmaktan korkuyordu:

— Yolda cinler vardır, bırakmazlar beni, diyordu.

Yine de gece yarısı düşmüş yola, koşa koşa hem de: Ana yüreği korkuyu yenmiş. On kilometre gidiş, on kilometre dönüş: Sabahleyin döndü, ama iki ampulle. Eczacı ne kadar parası olduğunu sormuş. Kadın otuz liret deyince.

— Öyleyse iki ampul alabilirsin, demiş: okumak bilmez misin sen? Bak, ne yazıyor Tanesi onbeş liret.

Oysa getirdiği ampulün üstünde sekiz liret yazılıydı. Oraların küçük burjuvaları köylüler üzerindeki derebeylik haklarını böyle alırlar. Bereket iki ampul hastaya yetti.

Parroccola kadın çok fakirdi. Cömert yatağından ve perişan kadınlığından başka hiç bir şeyciği yoktu. Köyün fakirler listesine girip bedava ilâç alması gerekirdi. Belediyenin camlı dolaplarından birinde böyle bir liste de vardı; ama öylesine yoksul bir köyde bu liste kısacıktı: Dört beş isim vardı üstünde sadece. Türlü bahaneler ileri sürüp kimsenin fakirliğini tanımak istemiyorlardı. Başka türlü hekimlere ve eczacılara kim para verecekti. Listeyi yapanlar onlardı zaten. Bu da devlete bağlı eski, alışılmış, karşı konmaz dertlerden biri.

— Okuma yazma bilseydik, haklarımızı yiyemezlerdi böyle, diyorlardı. Şimdi okullarımız var sözde, ama bir şey öğrettikleri yok bize yine. Roma'dakiler bizim hayvan kalmamızı tercih ediyorlar.

Bu ezilmiş köylüler iki liretlik sarmısak satmak için bütün bir gün yol yürüyebilirler. Ta Metapoto'dan bir sepet portakal getirebilmek için o zehirli sıtma kaynayan kıyıda canlarından olurlar, ama Faşist hükûmet İtalya için para topladığı zaman bütün altınlarını veren yine bu köylülerdir. Hoş Gagliano'da pek fazla altın da kalmamıştı ya. Sıkışık zamanlarda köyleri dolaşan altın alıcılar köşede bucakta saklanan altıncıkları kemirip duruyorlardı. Herkesi altınlarını getirip vermek zorunda olduğuna inandırdılar. Vermeyenlerin Allahın nasıl cezalandıracağını, Papa'nın bile kiliselerdeki bütün altınların verilmesini emrettiğini söylediler. Bunun üzerine bütün köylüler olanca altınlarını Vatan mabedinin mihrabına getirdiler. Giulia, Porroccola bile denizler ötesine gitmiş kocalarından tek kalan yadigarlarından, nişan yüzüklerinden ayrıldılar.

Giulia'nın kocası oğluyla birlikte Arjatin'e gitmiş ve hiç bir haberleri gelmemişti. Ama Giulia mektup aldı bir gün ve bana okutmaya getirdi. Yarı italyanca yarı ispanyolca yazılmıştı bu mektup. Yirmi yıldır kaybettiği oğlundan geliyordu. Habeş Savaşına gitmek üzere gönllü yazılıp İtalya'ya gelmiş, anasını hatırlamıştı. Babasının sözünü etmiyordu nedense. İtalya'dan ayrılmazdan önce izin alıp anasını görmeğe geleceğini söylüyordu. İzin çıkmayınca delikanlı bir fotografını yolladı. Afrikadan da ara sıra yazdı. Cevaplarını Giulia söylüyor, ben yazıyordum. Son gelen mektubunda delikanlı, savaşın yakında biteceğini, o zaman Gagliano'ya gelip evleneceğini yazıyor ve anasının kendisine bir kız bulmasını istiyordu. Köyden çocukken ayrılmış olduğu halde Amerika ötekiler gibi onun üstünde de hiç bir iz bırakmamıştı: Hiç görmediği bir memlekete dönmeğe, yalnız adını bildiği büyücü anasının kendisine seçeceği bir kızla hiç tanışmadan evlenmeğe hazırdı. Gagliano kadınlarının içini dışını bilen Giulia oğluna güzel değil ama gürbüz bir köylü kızı seçti ve geliniyle birlikte düğün günlerini beklemeğe başladı.

Bölüm XXIV

Nisan güneşli, yağmurlu, serseri bulutlu oynak bir ay oldu. Havadaki bir ürperti belki başka yerlere bahar geldiğini haber veriyordu uzaktan uzağa. Ama Kuzeyin mutlu topraklarında kardan sıyrılıp tabiatın güneşle ve yeşillikle sarmaş dolaş diri soluğu, bitki dünyasının kabarıp taşmaları yoktu burada. Soğuklar geçti, güclü rüzgârlar esmeğe başladı, ama kırlarda ne ot bitiyordu, ne çiçek, ne mor menekşe. Dünya değişmiyordu bir türlü: her yerde hep o boz kil yığınları. Yılın yaşama gücü yoktu sanki. Bu yokluk kasvet dolduruyordu insanın içine. Güzel havalar gelince köyün sokakları ıssız kalmıştı büsbütün: Erkekler bütün gün uzak tarlalarında çalışıyorlardı. Çocuklar keçilerle birlikte su birikintileri içinde oynaşıyorlardı. Ben işsiz gücsüz, kadife ceketimi giyip gezmeğe çıkıyor ya da teraçamda resim yapıyordum. Evlerden kadın sesleri, domuz yavrularının bağrışmaları geliyordu. Orada kadınları domuz yavrularını tıpkı çocukları gibi zorla sabunlayıp yıkarlar.

Bir akşam gezine gezine, artık ezber bildiğim dağlara taşlara baka baka evime dönerken çeşme başında bir an durmuştum. Akşamları ıssız olur orası. Zaman dışı bir denizin dalgaları arasındaymışım gibi hiç bir şey düşünmeden sessiz akşamı dinliyordum. Mektup dağıtan kadın yanıma yaklaştı. Hastalıklı, bir deri bir kemik, öksürükten ve yoksulluktan canı çıktı çıkacak bir ihtiyar kadındı köyün sokaklarında müvezzi çantasıyla dolaşan. Bir telgraf verdi bana: sansürde gecikmiş olan bu telgraf yakın akrabamdan birinin ölümünü haber veriyordu. Eve döndüm, biraz sonra da muhtarlıktan bir haber geldi: Polis ailemin isteği üzerine bir kaç gün için iki «memur refakatinde» memleketime gitmeme izin veriyordu. Sabah erken yola çıkıp Matera otobüsüne yetişebilirmişim. Oraya kadar belediye bekçisi Don Gennaro benimle gelecekmiş.

Uzun, uyuşuk günlerimden birden sıyrılmış, kendimi yeniden zamanın akışı içinde, bir tirende, yeşil tarlalar arasında

bulmuştum. Bu yolculuk benim için öyle hazin bir yolculuk oldu ki nasıl geçtiğini unuttum bile. Grassano dağı, uzaktan beyaz bir cenneti andıran o zavallı köyü bir kez daha gördüm. Sonra Basento'yla Matera arasında görmediğim, ama gördüklerime benzer ıssız topraklardan geçtim. Matera'da bir kaç saat polislerimi bekledim. O arada Matera'yı görüp kardeşime hak verdim, ama onun görmediği trajik bir güzellik de vardı bu şehirde. Sonra bir gün bir gece tirenle İtalya'nın bir ucundan öbür ucuna gittim. Bir kaç gün iki bekçimle kendi memleketimde kaldım. Bekçilerim benim odamda değil, onlar için hazırlattığım bir odada kaldılar. Bu yolculuk benim için ölümden başka sebeplerle kasvetli oldu. Memleketimi görmenin, dostlarımla konuşmanın, hareketli, değişik bir hayatın bana sevinç getireceğini ummuştum. Ama bir de baktım ki her şeyden uzaklaşmışım; kolay kolay kimselerle buluşamaz, anlaşamaz olmuşum; kimseyle buluşmak keyif veremez olmuş bana. Çokları başlarına dert açmamak için kaçıyordu benden. Ben de, başlarını derde sokmak istemediğim bir çok dostlardan kaçıyordum. Kimi dostlarım korkusuz, ya da korkmıyacak durumdaydılar. Onlar bekçilerimden korkmadan görmeğe geliyorlardı beni. Ama onlarla bile yeniden bir ilişgi kurmak çok zor geliyor. du bana. Bir yanım bu dünyaya yabancı gibiydi. Onların kaygıları, umutları benim kaygılarım ve umutlarım değildi artık. Onların yaşamıyla benimki bir olmaktan çıkmış, yüreğim onların yüreğiyle birlikte çarpmaz olmuştu. Bir iki gün çar çabuk geçti ve iki bekçimle dönüş yolculuğumuz başladı. İkisi de benimle gelmeğe can atmışlardı; çünkü onlar da bu arada kendi ailelerini görebilmek umuduyla yanıyorlardı. Birinin ailesi Roma'daydı. Tiren Roma'da bir kaç saat durunca evine gtti ve bunu kimseye söylemememi rica etti:

— Sen Roma'da kal, keyfine bak, dedim; ben arkadaşınla köye dönerim, kimse de farkına varmaz.

Adam beni selâmlayıp gitti. Biz ötekiyle Gagliano'ya geldik. Esmer, geniş alınlı bir delikanlıydı benimle gelen. Yaptığı işten utandığını ve soylu bir aileden olduğunu söyledi bana. Söylediklerinin doğru olduğunu sonradan öğrendim Gagli-

ano'da. Babası ünlü ve zengin bir kör adammış. Lucania'da kiraya verdiği bir hayli toprağı varmış. Herkes tanırmış onu. Birbirinden çok uzaktaki çiftliklerine kör efendisini götüren atı ise ondan daha ünlüymüş. Çoğu Üniversitelere gitmiş sekiz çocuğu varmış bu kör adamın. Öldüğü zaman ailenin ilşeri bozulmuş. Kardeşlerin her biri kendine iyi bir iş bulmuş, ama De Luca, benim polis, liseyi bitirmeden okumayı bırakıp, bir çok yarım tahsilli gençler gibi, poliste iş almış. Ama iğreniyormuş bu meslekten. Liseyi dışardan bitirip başka bir işe girecekmiş. Belki ben de yardım edebilir mişim kendisine. Roma'da kardeşleri, amcaları varmış, hepsi Bakanlıklarda memurmuşlar. Onlara uğramak istiyormuş, ama beni bırakamazmış. Birlikte gitmemizi rica etti. Böylece bir çok memur evlerine gittim. Beni hepsine bir ahbabı diye tanıttı. Her evde kahveler içip, bana sorulanlara kaçamaklı cevaplar verdim. De Luca da polis olduğunu saklıyordu utancından. Kuzeyde bir şehirde güzel bir işi vardı sözde, ben de iş arkadaşıydım.

Başkentten gece ayrıldık. Tirende sert tahta sıranın üstünde uyuyamadım bir türlü ve bu bir kaç gün içinde gördüklerimi düşündüm bütün gece. Herkesten o kadar kopmuş uzaklaşmıştım ki. Politikayla uğraşanlar benim gittiğim yerlerdeki hayatı hiç ama hiç bilmiyor, anlamıyorlardı. Hepsi bana Güneyden haber sormuş, hepsi söylediklerimi dinlemiş, ama pek azı anlar gibi olmuştu gerçeği. Her biri ayrı kafada, ayrı huyda insanlardı konuştuklarım. Aşırı ilericiler de vardı içlerinde, kas katı gericiler de. Hepsinin zekasına diyecek yoktu doğrusu, hepsi de «Güney Problemi» üstünde bir hayli durduğunu iddia ediyor. ve vardığı sonuçları hazır formüller, şemalar içinde sayıp döküyordu. Ama bu formüller ve şemalar, hattâ kullandıkları kelimeler köylülerin anlayışından ne kadar uzaksa, köylülerin hayatı ve ihtiyaçları da onlar için anlıyamadıkları, anlamaya bile çalışmadıkları kapalı bir dünya idi. Şimdi daha iyi anlıyordum ki bu aydınların hepsi aslında, bilerek bilmeyerek, Devlet'e inanıyor, farkına varmadan bir put haline sokuyorlardı devleti. İster şimdiki devlet olsun, ister hayal ettikleri devlet olsun, her iki türlüsü de insanları ve halkın ha-

yatını aşan bir üstün varlıktı. Bu varlık, aydınına göre, ya zorba ya babacan, ya diktatör ya demokrat oluyordu, ama her çeşit devlet onların kafasında Tanrı gibi tek başına var olan, herşeyi kendinde toplayan bir uzak üstvarlıktı. Bu yüzden de benim politikacılarımla köylülerimin ortak bir dili olamazdı. Politikacıların felsefe terimlerine bulayıp ileri sürdükleri düşünceler pek basitti aslında. Buldukları soyut çareler yaşayan gerçeğe bir türlü uymuyor, şematik, yarım kalıyor, bu yüzden de çarçabuk yıpranıyordu. Onbeş yıllık faşizm herkese Güney sorununu unutturmuştu. Şimdi köylüleri düşünmeğe başlayanlar da ancak kendi kafalarında kurdukları bir düzene bağlı olarak düşünebiliyorlar, herşeyi parti, sınıf ya da ırk açısından görüyorlardı.

Kimine göre köylü meselesi sadece ekonomik ve teknik bir meseleydi. Bunlar milletce çalışmadan, sağlam temeller kurmadan, endüstrileşme'den ve iç sömürgecilikten söz ediyor ve eski sosyalist ülküsünü «İtalya'yı yeniden kurmak» diye özetliyorlardı. Kimi bu meseleyi tarihin acıklı bir kalıntısı, Burbon kulluğunun devamı olarak görüyor ve liberal demokrasi içinde kendliğinden eriyip gideceğini söylüyordu. Kimine göre de Güney dâvası kapital baskısının yarattığı özel bir durumdu ve proleter diktatoryası bunu kestirip atıverecekti. Daha başkalarına göreyse Güney'de düpedüz bir ırk bozulması vardı. Orası Kuzey İtalya için ölü bir ağırlıktı sadece; bu acıklı duruma devletce yukardan bir son verilmeliydi artık. Hepsinin ortak olarak istedikleri şey, kendi düşündükleri bir Devlet'in bir şeyler yapması, en hayırlı, en gökten inme çareyi bulmasıydı. Onların düşündüğü gibi bir devletin bu sorunu çözmesi şöyle dursun yapılacak herşeyin karşısına çıkacak büyük engelin tâ kendisi olduğunu söylediğim zaman hepsi şaşkın şaşkın yüzüme baktılar:

— Devlet Güney meselesini şunun için çözemez ki, dedim, bizim Güney meselesi dediğimiz şey, devlet meselesinin tâ kendisidir zaten. İster faşist, ister liberal, ister sosyalist devletciliğe gidin, sizin kuracağınız her çeşit devletle köylüler arasında her zaman bir uçurum olacaktır, çünkü köylüler devleti

kendilerine karşı biliyorlar. Öyle bir devlet kurulmalı ki köylüler ona kendilerinin katıldıklarına inansınlar. Bu mesele ancak o zaman çözülür. İş kurumları, sağlık kurumları, toprak reformları, hep iyi şeyler bunlar; ama bu mesleyi çözemezler.

İç sömürgecilik maddi açıdan oldukça yararlı sonuçlar verebilir. Ama o zaman yalnız Güney değil bütün İtalya bir sömürge olur. Merkezden yönetilen plânlı çalışmalardan pratik yararlar çıkmasına çıkar, ama yine de birbirine yan bakan iki İtalya kalır. Konuştuğumuz mesele sizin sandığınızdan çok daha karmaşık bir mesele. Üç ayrı yönü var bu meselenin. Aynı gerçeğin bu üç yüzü birbirinden ayrı olarak ne anlaşılır, ne de çözülür. Meselenin bir yönü şu: İki ayrı medeniyet yan yana yaşıyor, birbirini bir türlü benimseyemiyorlar. Köy ve şehir, biri Hıristiyanlık öncesinde yaşayan öteki Hıristiyan olmaktan çıkan bu iki dünya bir birinin karşısında duruyorlar. İkincisi birincisine hâlâ dinsel devletin zorla benimsetmek istedikce, mesele olduğu gibi yerinde sayar. Bugünkü savaş ve yarın gelecek olanlar büyük ölçüde bu binlerce yıllık çatışma ile ilintilidir. Yalnız İtalya'da değil, bir çok yerlerde de var bu karşıt iki dünya. Köy dünyası her zaman yenilecek, ama hiç bir zaman toptan ezilmiyecek, sabrının kabuğu altında için için yaşayıp arada bir patlayacak. Bir köylü savaşı olan eşkiyalık bunun açık belirtisidir, ve sonu gelmiş de değildir. Roma kanunlarını Matera'ya dikte ettiği sürece, Matera düzensiz ve umutsuz kalacak, Roma'da çileden çıkıp zorbalığa gidecek.

Meselenin ikinci yönü ekonomiktir. Yoksulluk meselesi. Bu topraklar gittikçe fakirleşmiştir: Ormanlar kesilmiş, yakılmış, dereler sel olmuş, hayvanlar azaldıkça azalmıştır. Ağaçlamaya, otlaklar yapmaya gidilecek yerde buğday ekmekte, bu toprakların elverişli olmadığı bir ziraate gitmekte inadedilmiştir. Sermaye yok, endüstri yok, okul yok, göç imkânı yok, vergiler ağır ve gelirle denk değil, dört bir yan da sıtma içinde. Bütün bunların çoğu devletin iyi niyetlerle giriştiği çabaların sonuncu. Neden? Çünkü devleti kendi devletleri saymıyor köylüler: Devlet yoksulluktan ve çölden başka bir şey vermemiş onlara.

Nihayet meselenin bir de sosyal yönü var. Bu konuda genel olarak Latifundia'ların, büyük çiftliklerin en büyük düşman olduğu söylenir. Gerçekten de büyük çiftlikler olan yerde toprak sahiplerinden hayır gelmediği ortadadır. Ama Napoli'de, Roma'da, ya da Palermo'da oturan büyük toprak sahibi köylünün düşmanı da olsa, en belâlı, en başedilmez düşmanı değildir. Hiç değilse adam uzaktadır ve her Allahın günü köylünün başına ekşimez. Asıl düşman, köylüye nefes aldırmayan, hayatını bir azıcık iyileştirmesine engel olan düşman yerli küçük burjuvalardır. Bedence de ruhcada bozulmuş insanlardır bu küçük burjuvalar. Görevini yapmak gücünü yitirmiş olan bu sınıf küçük soygunlarla, derebeylik haklarının piçleşmiş gelenekleriyle geçinir. Bu sınıf ortada kaldıkça, değiştirilmedikçe Güney problemi çözülemez.

İşte bu üç yönlü problem Faşizmden önce de vardı. Ama Faşistler onu yok saydılar, azdırasıya inkâr ettiler varlığını. Faşizmle küçük burjuva devletçiliği en parlak devrini yaşamaya başladı. Gelecek politikaların ne biçim olacağını bu günden kestiremeyiz: Ama İtalya gibi bir küçük burjuvalar memleketinde, küçük burjuva görüşlerinin büyük şehir halkını bile sardığı bir memlekette Faşizmin yerini tutacak olan yeni kurumların ya çok yavaş gelişmeleri ya da şiddet yoluna gitmeleri beklenir: çok yazık, ama başka türlü olamaz. Bu kurumlar aşırı ve devrimci bir yola da gitseler, ister istemez eski ideolojileri bir başka biçimle yeniden değerlendireceklerdir. Yine hayattan uzak, eskisi kadar belki ondan da fazla kutsal, dokunulmaz ve soyut bir devlet kurulacak. Yeni isimler, yeni bayraklar altında İtalyan Faşizmi daha da zorbalaşarak süre gidecek. Bir köylü devrimi olmadıkça gerçek bir İtalyan devrimi olmıyacak. Ya da şöyle söyliyelim: Gerçek bir İtalyan devrimi olmadıkca bir köylü devrimi de olamaz. İkisi aynı kapıya çıkar. Güney meselesi bugünkü devlet içinde çözümlenemez. Onun tam tersi olmıyacak başka ileri devlet biçimleriyle de çözümlenemez. Eğer bunların dışında köylülerin de benimseyebileceği bir politik düşünce, bir yeni devlet biçimi yaratabilirsek, köylüleri ister istemez bozgunculuğa gitmekten,

ister istemez her yapılana kayıtsız kalmaktan kurtarırsak, o zaman Güney meselesi çözümlenir. Bu işe yalnız Güneyin gücü yetmez. Yalnız bu güce baş vurmak bizi bir iç savaşa, yeni bir eşkiyalık devrine götürür ve bu da yine köylülerin yenilmesi ve memleketin daha büyük bir felâkete sürüklenmesiyle sona erer.

Meselenin gerçekten çözülmesi bütün İtalya'nın işbirliğiyle olur, ve kökten bir yenileşmeyi gerektirir. Devlet dininin değişik biçimleri olan Faşist, liberal ya da komünist devletlerden ayrı yeni bir devlet düşünüp gerçekleştirmek zorundayız. Devlet kavramının tâ kaynaklarına gitmeliyiz. Bildiğimiz devletin temelinde tekcil bir dünya görüşü vardır: geleneğin yoğurduğu kanunsal ve soyut bir insan teki kavramına dayanır o devlet. Bu görüşün yerine yaşayan gerçeği anlatan yeni bir devlet görüşü getirmeliyiz. İnsan tekiyle devlet arasındaki karşıtlığı ortadan kaldırmalıyız. İnsan teki soyut bir bütün olmakla kalmaz: Bir bağıntı, bütün bağıntıların kavuşak yeridir insan teki. Bu bağıntılar dışında bir insan teki yoktur, devlet de bağıntılığın tâ kendisidir. İnsan teki ve devlet özleri bakımından birbiri içine girerler; bir arada yaşamaları isteniyorsa gündelik hayatta da iç içe olmak zorundadırlar. Köy dünyasında bir tohum halinde bulunan ve için için gelişen bu yeni devlet bizi Faşizm Antifaşizm çıkmazından kurtaracak olan tek yoldur. Bu yol otonomi yolu, kendi kendini yönetme yoludur. Devlet ancak kendi kendini yöneten sayısız otonomilerin bir toplamı, her parçası kendi kendine işleyen bir bütün, bir federasyon olabilir. Köylüler için Devlet'in çekirdeği, toplumun değişik yönlü, zengin yaşamasına katılmanın tek yolu ancak kendi kendini yöneten köylü toplulukları olabilir. Birbirine bağlı üç yönüyle Güney problemini çözecek olan tek devlet şekline götürecek yol budur. Yalnız bu yoldan her iki dünya birbirine yük olmaktan çıkar. Yoksulluğu yenecek koşullar ancak bu yoldan hazırlanabilir. Köylülerin büyük toprak sahiplerinin ve yerli küçük burjuvaların elinden kurtularak hem kendilerinin hem de milletin yararına çalışmaları böyle bir devlet içinde gerçekleşebilir. Köy birliklerinin otonomisi, fabrikaların, okul-

ların, belediyelerin, şehirlerin ve bütün toplumsal yaşama şekillerinin otonom olmasını gerektir. İşte bir yıllık yeraltı hayatımda ben bu düşünceye vardım.

Dostlarıma bunları söylemiştim; gece Lucania topraklarına giren tirende de yeniden bunları geçiriyordum kafamdan. Sonradan, sürgünler ve savaşlar içinde geliştirecek olduğum düşüncelerin tohumları bunlardı. Onları evirip çevirirken uyuya kalmıştım.

Bölüm XXV

Potenza'dan sonra uyandığım zaman güneş gökte bir hayli yükselmişti. Havada anlamadığım bir başkalık vardı. Basento vadisine girdik, Pietra, Petrosa, Garaguso ve Tricarico'nun küçük ve tenha garlarından geçtik, sonra Grassano garında inip Posta otobüsünü bekledik. Garda kimseler yoktu. Bekçimle birlikte yolda bir o yana bir bu yana bir kaç saat gittik geldik. Grassano bir kez daha tepeden dostca selâmladı beni. Ama onda da bir başkalık vardı. Uyandığım zaman havada sezinlediğim başkalığın ne olduğunu o zaman anladım. Dağ yine tatlı yamaçları, sert yarıklarıyla mezarlığa ve beyaz köye doğru yükseliyordu. Ama kül rengi ve sarı bildiğim toprak şimdi yem yeşildi. beklenmedik acı bir yeşil. Burada da ilk bahar ben yokken birden bire patlamıştı. Ama her yerde o kadar tatlı, sevinçli ve umutlu olan bahar kokusunun bir tuhaf sertliği vardı burada. Bir köylü kadının güneşten yanmış yüzündeki allık gibi şaşırtıyordu insanı. Toprağı saran maden yeşili Stigliano'ya kadar benimle geldi. Bu renk de sanki bir cenaze marşı içinde ansızın yükselen bir borazan sesiydi. Dağlar yine arkamda bir zindan kapısı gibi kapandı Sauro ırmağına inince ve Gagliano'ya doğru çıkmaya başladık. Beyaz killer üstünde yer yer yeşil lekeler serpiliydi. Güneş bu yeşilleri bir tuhaf parlatıyor, birer çığlık haline getiriyordu. Bir sürü maskeyi yırtıp yırtıp gelişi güzel kırlara atmışlardı sanki.

Gagliano'ya vardığımız zaman nerdeyse akşam olmuştu. Bekcim De Luca'yı herkes tanıdı. Bana anlattıkları doğruymuş. Atını göz diye kullanan kör adamın oğlu Gagliano köylüsüydü sanki: Herkes akşam yemeğine çağırıyordu onu. Ama De Luca'nın vakti yoktu: Bir at isteyip bindi, gitti. Geceyi at sırtında geçirip ertesi sabah Montemuro'da olacaktı.

Bu kısa şehir hayatından sonra Gagliano bana daha küçük, değişmez Burbon havası içinde daha kasvetli geldi. İki yıl daha burada kalacaktım! Birbirine benzeyen günlerin sıkıntısı

birden üzerime çöktü. Evlerin eşiklerinden savrulan «Hoş geldin»ler arasından evime geldim. Giulia'ya emanet ettiğim Baron meydanın ortasında bir bey gibi duruyordu. Beni görünce sevinçle havlayıp yanıma koştu. Evde Giulia'yı bulacağımı umuyordum: Oysa ev bom boş, ocak sönüktü; yiyecek hiç bir şey de yoktu. Bir çocuk yolladım evine. Çocuk geldi, Giulia'nın gelemiyeceğini ne yarın ne de hiç bir zaman gelmeyeceğini söyledi. Sebep göstermeğe de lüzum görmemişti Giulia. Bir şeyler yemek için dul kadının evine kadar gitmek zorunda kaldım. Sonradan Donna Caterina'dan öğrendim ki köse berber ben yokken kıskançlık krizleri geçirmiş ve Giulia bir daha evime ayak basarsa usturayla boğazını keseceğini söylemiş. Öyle korkutmuş ki kadını, uzaktan merhaba bile diyemiyordu bana zavallı. Çok sonra, âşıkının öfkesi yatışınca, bir sokakta yanıma yaklaştı; esrarlı bir gülümsemeyle, yarı çekingen, yarı memnun bir iki laf konuştu benimle, ama niçin arıldığını anlatmaya hiç yanaşmadı.

Donna Caterina bana yeni bir hizmetci bulmak için yine dört bir yana koştu:

— Giulia'dan daha iyi birini buldum, dedi nihayet; bu günlerde işi var, ama yakında kandırıp getireceğim.

Bu arada bir kaç büyücü kadın kendiliklerinden geldiler bana; ama Donna Caterina'nın getireceği büyücüyü bekledim. Kapıdan çevirdiğim büyücüler arasında altmış yaşlarında sandığım bir kadın vardı. Çok yalvarmıştı kendisini almam için. Sonradan hayretle öğrendim ki bu kadın doksan yaşındaymış, seksen iki yaşındaki bir ihtiyarın, Don Luigino'nun babasının metresiymiş ve bana da tutkunmuş. Böylece hiç farkına varmadan tanıdığım ölüm tanrıçalarının en antikasını atlatmışım. Sonunda Donna Caterina'nın yolladığı Maria geldi. O da Giulia gibi bir büyücüydü, hattâ onda herkesin hayalindeki cadı suratı daha çok vardı: Süpürgesine atlayıp havalara uçabilecek cinstendi! Giulia'nın hayvansı ihtişamı yoktu görünüşünde. Kırk yaşlarında, uzun boylu, kup kuru, buruşuk yüzlü, uzun eğri burunlu, sivri ve ilerlek çeneliydi. Hareketli becerikli ve eli çabuktu. İçinde bir ateş var gibiydi. Kabına sığma-

yan sinirli ve şeytanca bir kadınlığı vardı. Arada bir bana göz atışlarında karanlık istekler doluydu. Onun Giulia gibi uysal cinsten olmadığını anlayıp uzak durdum. Bende kaldığı sürece hiç senli benli olmadım kendisiyle. Bunun dışında çok iyi bir kadındı Maria.

Ben yokken Giulia'nın kaçmasından başka değişiklikler olmuştu köyde. Don Giuseppe Trajella bir daha dönmemek üzere Küçük Gagliano'nun sıtmalı kulübelerine yollanmıştı. Öleceği belliydi orada ve öldü biraz sonra. Noel ağacı meyvalarını vermişti. Don Luigino muzaffer çıkmıştı savaştan. Piskopos Gagliano rahipliği için bir yarışma açmış ve Trajella'nın bu yarışmaya girmesine izin vermemişti. Yerine yollanan Don Pietro Liguari gelmişti bile. Ana yolun meydana yakın bir yerinde rahat bir ev bulmuş, getirdiği hizmetçi kadın ve bir hayli yiyecek içeçeğiyle yerleşmişti eve. Geldiğimin ertesi gün ona meydanda rasladım. Dostça bir gülümsemeyle yanıma geldi. Kim olduğumu öğrenmişti. Beni tanıdığına sevindiğini söyleyerek evine kahve içmeğe çağırdı. Giden rahibin her bakımdan tam tersiydi bu adam. Elli yaşlarındaydı. Şişmandan çok yağlı denirdi kendisine: Soluk ve sarımtırak yağlı. Karışık çizgili kocaman bir yüzü, kara, kurnaz gözleri vardı. Burnu kemerli, dudakları incecik, saçları simsiyahtı. Yüzüne bakınca, onu bir başka yerde gördüğünü sanıyordu insan. Çünkü bu rahibin yüzü o yıllardaki en tipik İtalyan yüzüydü. Aktör, rahip ve berber karışığı, Mussoliniyle ünlü aktör Ruggero Ruggeri arası bir şeydi. Don Pietro Liguari oraların yerlisi idi ve belki de köylü bir ailedendi. Yüzünden kurnazlık, sinsilik akıyordu. Yürüyüşü törensel, cübbesi temiz, şapkasının kırmızı kurdelesi pırıl pırıldı. Parmağında da yakut bir yüzük vardı.

Evine girdiğim zaman afalladım: Tavan direklerine salamlar, sucuklar, jambonlar, peynirler, kuru incirler, kırmızı biberler, soğanlar, sarmısaklar asılıydı. Yiyecek dolabıysa konserve kutuları, zeytin yağı ve şarap şişeleriyle tıklım tıklımdı. Gagliano beylerinden hiç birinin evinde böylesine bir yiyecek bolluğu görülemezdi. Hizmetçi kadın kırk yaşlarında, uzun boylu, zayıf asık yüzlüydü. Baştan aşağı karalar giymiş, yalnız ya-

kası beyaz ve başı örtüsüzdü. Bu kadının Montemurro köyünden olduğunu, iyi yemek pişirdiğini her halde rahipten peydahladığı dört çocuğunun değişik papaz okullarına yerleşmiş bulunduğunu sonradan öğrendim. Don Liguari bana evini gezdirdi ve kenarda köşede daha bir sürü yiyecekler gösterdi. Taze tereyağı da vardı rahibin. Gagliano'da bulunmaz bir nesneydi tereyağı, geldim geleli de yiyememiştim. Rahip kavanozun önünde durarak:

— Ara sıra gelin de birlikte perhize girelim sizinle! dedi. Bizim bayan çok güzel börek yapar. Tadına doyamazsınız. Gelin şimdi kahvemizi içelim.

Kahveler içildikten sonra rahip köy üstüne konuşamaya başladı. Benim düşüncelerimi de kısaca sorduktan sonra:

— Burada yapılacak çok iş var, dedi. Her şey yeniden yapılacak durumda. Kilise perişan. Çan kulesi yok. Kilise kasasına para girmiyor. Alacakların çok azı ödeniyor, o da çok geç. Ama en önemlisi, din duygusu kıt burada. Çocukların bir çoğu vaftiz edilmemiş, kimsenin de aldırdığı yok. Duaya bir kaç ihtiyar kadın geliyor yalnız. Pazar günü kilise nerdeyse boştu. Kimse günah çıkarmaya gelmiyor. Bütün bunların değişmesi gerek ve pek yakında değişecek, görürsünüz. Hükûmetin aldırdığı yok, üstelik durumu daha da kötüleştirmek için ellerinden geleni yapıyorlar. Hep materialaştı bu adamlar, savaştan başka lâf ettikleri yok. Faşizmleriyle memleketi avuçlarına aldıklarını sanıyorlar. Zavallılar! Bilmiyorlar ki Latran anlaşmalarından sonra onlar değil bizim başta olan: Tek mânevi otorite bizde. Bu anlaşmaların özeti şudur: Memleketin yönetme sırası şimdi bizimdir. Muhtar burada kendini baş sayıyorsa çok aldanıyor!

Burada Don Liguari susutu, acaba fazla mı konuştum der gibiydi kendi kendine. Ama benimle rahat konuşabileceğini, dilimi tutacağımı biliyor ve beni kazanmaya çalışıyordu. Bana sürgünlerden söz açtı, din ve düşünce ayrılıklarına bakmadan hepsine yardım etmeyi, yürekerine ferahlık vermeyi bir rahip olarak ödev bildiğini söyledi. Bütün bunlar çok güzeldi, ama bir insanlık duygusuyla değil bir çıkar gözeterek konuştu-

ğu sesinden, sinsice bakışlarından açıkca anlaşılıyordu. Bu girişten sonra beni kahveye çağırmasının asıl nedenine geldi:

— Bu halkı dine çekmek lâzım, yoksa hepsi dinsiz faşistlerin eline düşer. Bir başka dinden olan bile bunu kabul etmeli, değil mi Doktor? Bu köylüleri kiliseye getirmek için ibadetin daha çekici olması, köylülerin duygularını, hayallerini okşaması, coşturması gerek. Oysa kilise fakir ve çıplak, kuru sözle de insanları çekmek zor. Köylülerin Allahın evine daha sık gelmeleri için, müzik lâzım. Miglionico'dan bir harmonium getirtip dün kiliseye yerleştirdim. Tam buraya göre bir çalgı. Ama bir zorluk var: Kim çalacak? Köyde kimse çalmasını bilmiyor. Sizi düşündüm. Kültürlü bir insansınız, her şey elinizden gelir. Dinlerimiz ayrı da olsa aynı Tanrı'nın evlâtlarıyız nihayet.

Onun düşündüğü engeller benim aklımdan bile geçmedi. Eskiden piyanoya çalıştığımı ama çoktandır klavyeye el sürmediğimi söyledim. Bu işi deneyebilirdim, ama organist olarak görev almayı kabul edemezdim. Bir iki defa için kendisine hizmet etmek isterdim. Bir ilâhiye refaket etmeyi gözüm kesiyordu, ama kendim tek olarak çalmak için nota getirtmeliydim. Bunları söyledim rahibe ve birlikte harmoniumu görmeğe gittik. Çocuklar merak içinde bakıyorlardı bize. Rahip sevinç içindeydi, çalmak istemiyeceğimden korkmuştu. Beklemediği cömertliğim karşısında daha da cesaretlendi, bana kilisenin çıplak ve çatlak duvarlarını göstererek:

— Bu duvarlar da resim ister, dedi.

— Kim bilir, belki de bütün kiliseyi fresklerle donatmaya başlarım bir gün. Burada iki yılım daha var. Düşünmeye bol bol vakit bulurum. Yazık ki duvarlar çok kötü. Ama Mormaschi'yi kıskandırmak da istemem: çok sevimli bir adam.

Kilisenin tavanı maviye boyanmış, üstüne sarı sarı yıldızlar, kenarlara çiçekli süsler yapılmıştı. Bunları bir kaç yıl önce Milano'lu sarışın bir genç ressam yapmıştı. Mormaschi adındaki bu delikanlı köy köy dolaşıp kiliselerde resim yaparmış. Gagliano'da bu serseri hayatı sona ermiş Tavanı boyayıp gidecekken ona vergi işlerinde bir memurluk vermişler, oda ge-

leceği belli para, geleceği belli olmayandan iyidir diyerek sanatı bırakmış, memur olmuş. Gagliano'da kalmış, bir daha da fırça almamış eline. Alçak gönüllü, nazik, içine kapalı bir delikanlıydı: Köye yerleşmiş tek yabancı. Ara sıra görürdüm, onu; her seferinde pek dostluk gösterirdi bana.

— Mormaschi de size yardım eder, dedi rahip. Çoktan tanımıştı onu da. Rahibin önünde yeni ufuklar açılıyor, dağılmış sürüsünü müzikle, resimle toparlıyacağı günleri düşünüp coşuyordu. Ben de aslında sürüsünden ayrılmış bir koyundum. Rahip beni yaman bir törenle hıristiyan etmeği, bu törene Piskoposu çağırmayı kuruyordu içinden. Ama bunu o gün söyliyemedi bana. Bu düşünceyle içi içine sığmadığını ben farketmiştim. Don Liugarı kurnaz bir diplomattı: Sonradan açıkca söyliyeceği şeyi o gün sadece sezinletmişti bana. Önce yalnız yaşamama vahlandı:

— Daha gençsin, ama evlensen iyi edersin, dedi.

Kiliseden çıkarken kapıda beni gelecek pazar için yemeğe çağırdı evine:

— Gelin doktor, dedi; gelin de bu fakir rahip dostunuzun perhizine katılın.

Evinde gördüğüm yiyeceklerden ne türlü bir perhiz yapacağımızı kestirmiştim. Asık yüzlü bayan bize gerçekten şahane bir yemek yedirdi. Bir yıldır böyle yemek yememiştim. Hele evde yapılmış küçük sucuklar kırmızı İspanyol biberleriyle tadına doyulmaz şeylerdi. Rahip artık peşimi bırakmaz olmuştu. Evime geliyor, bana resmini yaptırıyordu. Don Luigino dostluğumuzu kıskanıyordu ama Don Liguari biliyordu onu nasıl yatıştıracağını. Rahip bir gün masamın üstünde Protestan baskısı bir Kutsal Kitap gördü. Yılan görmüş gibi yerinden fırlayıp:

— Bu ne, doktor? dedi; atın bunu Allah rızası için.

Benimle rahat konuşmaya başlamıştı artık. Arada bir babaca omuzuma vurup:

— Sizi vaftiz edip evlendireceğim yakında. Siz bana bırakın, diyordu.

Rahibi ben de yemeğe çağırmak zorunda kaldım. Derken

şehirden istediğim kilise müziği notalarım geldi. Kiliseye gidip bir kaç deneme yaptıktan sonra rahibe gelecek pazar çalabileceğimi söyledim. Bu arada berber dişçinin biraz piyano bildiğini öğrenmiş, bu işi ona devretmeyi kurmuştum. Ben bir defa çaldıktan sonra yerime onu geçirecektim.

Pazar günü kilise doldu. Rahip dört bir yana benim harmonium çalacağımı bildirmiş, bu beklenmedik olayı kimse kaçırmak istememişti. Kadınlar beyaz baş örtüleriyle kapıda itişiyorlardı. Dışarda kalanlar çoktu. Ömründe kiliseye ayak basmamış köylüler gelmişti. Avukatın kızı Donna Cocette bile kız kardeşiyle oradaydı. Donna Cocetta erkek kardeşinin ölümünden sonra bir yıldır sokağa çıkmıyordu. Bu yüzden hiç görmemiştim kendisini. O gün ilk defa olarak yeminini bozmuş, gelip ön sırada oturmuştu. Ona Gagliano'nun en güzel kızı diyorlardı; gerçekten de öyleydi. Onsekiz yaşında, ince uzun Madonna yüzlü, baygın bakışlı, kara saçlı, ak tenli, kırmızı ve küçük ağızlı, ince boyunlu bir kız.

Kalabalık içinde bir kez o gün gördüm Donna Cocetta'yı. Sesini bile duymadım kızın. Ama köylüler ikimiz için kuracaklarını kurmuşlardı:

— Sen artık Gagliano'lusun, diyorlardı bana; Donna Cocetta da bu köyün en güzel, en zengin gelinlik kızı olduğuna göre, onunla evleneceksin. Tam sana göre bir kız. Onunla evlenince gidemezsin artık, bizimle kalırsın.

O günkü ibadet kadınları coşturdu. Ben kiliseden çıkarken:

— Ne de güzelsin, maşallah! diyorlardı. Gel gelelim rahibin müziğin insanları imana getireceğine inanmakta fazla acele ettiği anlaşıldı: Sonraki pazarlar, berber harmoniumu benden çok daha iyi çaldığı halde kiliseye kimseler gitmedi. Ama Don Liugari yılmıyordu. Her gün köylülerin evlerine gidip çocukları vaftiz ediyordu. Zamanla muradına erecek belki de.

Bir uçarı, bir acaip bahar geldi geçti. Yeşilin ömrü on gün sürdü yalnız. Bir hayaldir göründü kayboldu. Güneş ve birden bastıran sıcak rüzgârlar yer yer biten otları kurutuverdi. Dünya yine tek renk oldu, taş beyazına döndü. Köye ilk geldiğim zamanki gibi sessiz killerin üstünde sıcaktan hava tit-

remeleri oluyordu. Yine o beyaz deniz ve üstünde kımıldanan kül rengi bulut gölgeleri. Çevremdeki toprağın her çıkıntısını, her kıvrımını, her rengini biliyordum. Güneş Gagliano'nun hayatını daha da ağırlşatırdı. Köylüler tarladaydı hep. Evlerin gölgeleri tembel tembel sokaklara uzanıyordu. Keçiler güneşleniyordu şurda burda. Ölü kemikleri üstüne kurulmuş köyde o sonsuz Burbon avâreliği dolaşıyordu. Her gürültüyü, her sözü, her mırıltıyı duyabiliyordum teker teker. Bu durmadan tekrarlanan sesleri dünya kurulalı beri dinlemiştim sanki. Çalışıyor, resim yapıyor, hastalara bakıyordum, ama derin bir kayıtsızlık çökmüştü içime. Kuru bir cevizin içinde kapalı kalmış bir kurt gibiydim. Kabuğumun manastırında, dünyadan elimi ayağımı çekmiş, gelecek tek renk yılları bekliyordum. Hayatım yerden kopmuş garip bir boşlukta başı boş yüzüyordu sanki: Kendi sesim bile bir tuhaf geliyordu bana bu garip dünyada.

Savaş sona eriyordu. Addis-Ababa düşmüştü. İmparatorluk Roma'nın yedi tepesi üstünde böbürlenip duruyordu. Don Luigino da bizim tepede böbürlenmek için o kimsenin gelmediği kasvetli toplantılarından birini daha yaptı. Ölüm haberleri gelmiyecekti artık. Sağ kalanlar dönmek üzereydi. Giulia'nın oğlu yakında döneceğini, gelinin ve düğünün hazır olmasını yazmıştı. Don Luigino, imparatorluk tacının bir parçası başına konmuş gibi büyümüştü kendi kendine. Bütün parlak sözlere rağmen köylüler o haksızca alınmış bereketli topraklarda kendilerinin yeri olmadığını biliyor ve Agri kıyılarına inerken hiç de Afrikayı düşünmüyorlardı.

Bir gün, öğleye doğru, güneşin köyü kavurup rüzgârın tozları savurduğu bir sırada, meydandan geçiyordum. Baktım Don Cosimino postahanenin kapısından elini kolunu sallıyarak beri çağırıyor. Yaklaşınca gözlerinin sevinç ve sevgiden parladığını gördüm:

— İyi haberler var, Don Carlo, dedi; sizi boşuna sevindirmek istemem ama Matera'dan gelen bir telgrafta Genovalı sürgünün serbest bırakılmasını emrediyorlar. Kendisini çağırttım şimdi. Telgrafta öğleden sonra makine başında bulunmamızı,

serbest bırakılacak öteki sürgünlerin adlarının telgraflanacağını söylüyorlar. İnşallah siz de varsınız içlerinde. Addis-Ababa'nın alınması şerefine galiba.

Bütün gün postahanenin kapısı önünde bekledik. Arada bir telgraf makinesinin kıpırtısı duyuluyor, Don Cosimino'nun gülümser yüzü gişeden fırlıyor ve kambur melek bir sürgünün adını bağırıyordu. Benimki en son bağırdığı isim oldu. Akşam olmuştu neredeyse. İki komünisten başka bütün sürgünler serbest bırakılmıştı: Pisa'lı talebe, bir de Ancona'lı işçi. Meydandaki bütün beyler etrafımı aldılar, istemeden kavuştuğum bu hürriyetten ötürü beni kutladılar. Bu beklenmedik sevinç birden hüzne döndü, Baron'la evin yolunu tuttum.

Bütün sürgünler ertesi gün çekti gittiler. Ben acele etmedim. İçimden gelmiyordu gitmek, bahaneler arıyordum biraz daha kalmak için. Birden bırakamıyacağım hastalarım, bitmemiş resimlerim vardı. Bir çok şeyleri önceden göndermem, tuvallerimi sarmam gerekiyordu. Eşyalarım için bir sandık yaptırmalıydım, Baron için de bir kafes. Tirende elimden kurtulup başımı derde sokabilirdi: vahşi köpek ne olsa. On gün kadar kaldım böylece.

Köylüler evime gelip:

— Ne olur gitme, diyorlardı. Cocetta'yla evlen. Seni muhtar da yaparlar. Hep bizimle kalırsın, kalman lâzım.

— Gider, yine gelirim, dedim.

— Bir gittin mi bir daha gelmezsin, diyorlardı köylüler başlarını sallayarak: Sen iyi bir hıristiyansın. Gel etme, kal biz garip köylülerle.

Döneceğim diye düpedüz söz vermek zorunda kaldım, samimiydim de söz verirken. Şimdiye kadar sözümü tutamadım.

Nihayet herkesle helâllaştım. Dul kadını mezarcıyı, Donna Caterina'yı, Giulia'yı, Don Luigino'yu, Parroccola'yı, Doktor Milillo'yu, Doktor Gibilisco'yu, rahibi, beyleri, köylüleri, kadınları, çocukları, keçileri, ecinnileri selâmladım. Gagliano belediyesine bir resim bıraktım. Sandığımı yüklettim. Evimin kapısını kocaman anahtarıyla kapadım: Calabria sıra dağlarına, mezarlığa, bataklara, killere son bir göz attım. Ve bir sa-

bah gün doğarken, köylüler eşekleriyle tarlalara giderken, kafese koyduğum Baron'la Amerikano'nun otomobiline bindim. Spor alanından sonraki dönemeçte Gagliano kayboldu, bir daha da görmedim.

Yol için bir karne vermişlerdi bana, hep omnibüslere binmek zorundaydım. Onun için uzun sürdü yolculuğum. Matera'yı, oyuklarını, müzesini bir daha gördüm. Mezarlık gibi beyaz taşlar serpili Apullia'yı geçtim. Barı'yi ve esrarlı Foggia'yı gece karanlığında bıraktım. Adım başında bir durur gibi Kuzeye doğru çıkıyordum, Ancona'da katedralin tepesine çıktım, nice zamandanberi ilk defa olarak mavi denize baktım uzun uzun. Güzel bir gündü: o yükseklikten enginler daha da engin geliyordu insana. Dalmaçyadan gelen serin bir meltem kırış kırış ediyordu denizin durgun sırtını. Engin bir hayale kaptırdım kendimi. Bu denizin hayatı insanların sonsuz kaderine benziyordu. Dalgalar tek renk bir zamanın içinde donmuş gibi aynı şeyi sonsuzca tekrarlar gibiydiler. Ve birden bıraktığım durgun zamanı, kara dünyayı düşündüm, korku ve sevgiyle.

Az sonra tiren almış götürüyordu beni uzaklara. Romagna'nın dilim dilim topraklarından Piemonte'nin bağlarına geçtik, önümüzdeki sürgün, savaş ve ölüm yılları o gün sonsuz göklerde belli belirsiz bulutlar gibi çok uzaklarda görünüyordu.

Floransa, Kasım 1943-Temmuz 1944

SON